

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ – БАН

**АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ
през 2004 г.**

**XLIV НАЦИОНАЛНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ**

**София
2005**

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

ст.н.с. д-р Сергей Торбатов (гл. редактор)

н.с. д-р Крум Бъчваров

н.с. д-р Красимир Ников

н.с. Анастасия Беливанова

н.с. Петър Димитров

ОТГОВОРЕН РЕДАКТОР НА ТОМА:

н.с. д-р Красимир Ников

В тома са включени само резюмета, представени на редакционната колегия в предварително установения срок!

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ.....	17
Станимира Танева, Наталия Ковачева, Ирена Димитрова, Росен Спасов. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТНИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СТРАНДЖА.....	17
Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели. РАЗКОПКИ НА ПАЛЕОЛИТНОТО НАХОДИЩЕ КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО.....	18
Недко Еленски. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО.....	21
Георги Ганецовски. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН.....	23
Георги Ганецовски. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРА- ИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. КАЛЕТО (ГРАДИЩЕТО) КРАЙ МЕЗДРА.....	24
Красимир Лещаков. СПАСИТЕЛНИТЕ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ЯБЪЛКОВО.....	25
Красимир Лещаков. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КРУШАКА ДО С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО.....	26
Васил Николов, Крум Бъчваров, Емилия Сиракова, Елка Анастасова АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА (СОФИЯ).....	30
Васил Николов, Щефан Хилер, Татяна Кънчева. ТЕЛ КАРАНОВО.....	31
Васил Николов, Десислава Карастоянова, Виктория Петрова, Елка Анастасова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КАПИТАН ДИМИТРИЕВО, ПЕЩЕРСКО.....	33
Васил Николов, Десислава Карастоянова, Елка Анастасова. АРХЕОЛО- ГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КРЪН.....	35
Васил Николов, Десислава Карастоянова, Елка Анастасова. ДАНА БУНАР 2, ЯМА 29.....	37
Васил Николов, Лиляна Перничева, Марион Лихардус-Итен, Жан-Пол Демул, Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КОВАЧЕВО, САНДАНСКО.....	38
Веселина Вандова, Румен Спасов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В С. ПИПЕРКОВ ЧИФЛИК, ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ.....	40

Малгожата Гребска-Кулова. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ИЛИНДЕНЦИ, М. ВРЪШНИК/МАСОВЕЦ.....	41
Крум Бъчваров, Венцислав Божилов, Виктория Петрова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ПРИ ХАРМАНЛИ.....	43
Хенриета Тодорова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА НА ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ В ДУРАНКУЛАШКОТО ЕЗЕРО.....	45
Петър Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ СТАРОЗАГОРСКИТЕ МИНЕРАЛНИ БАНИ.....	47
Петър Калчев, Димитър Янков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО АМ “ТРАКИЯ”, ЛОТ 1, КМ 184+100 – 184+800, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУПКИ, СТАРОЗАГОРСКО.....	48
Петър Калчев. ПРЕСЯВАНЕ НА ПРЪСТ ОТ НЕЗАКОННО СТРОИТЕЛСТВО ВЪРХУ СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ СТАРОЗАГОРСКИТЕ МИНЕРАЛНИ БАНИ.....	49
Стефан Чохаджиев, Петър Лещаков, Александър Чохаджиев. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА МАГИСТРАЛНО ГАЗОПРОВОДНО ОТКЛОНЕНИЕ ЗАВЕЛИКО ТЪРНОВО И ГОРНА ОРЯХОВИЦА.....	49
Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В МЕСТНОСТТА ОРЛОВКА КРАЙ ХОТНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО.....	50
Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В БАСЕЙНА НА ЯНТРА.....	51
Стефан Чохаджиев, Петър Лещаков, Александър Чохаджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В МЕСТНОСТТА ЕРЕНДЖИКА КРАЙ ОРЛОВЕЦ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО.....	52
Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА В М. СРЕДНИК КРАЙ ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО.....	53
Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ СЕЛО ХОТНИЦА.....	54
Явор Бояджиев. КЪСНОХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ ОРЛИЦА.....	56
Борислав Бориславов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОТКРИТО СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНИЯ ХАЛКОЛИТ В М. “КЪШЛАТА”, С. ДОЛНА ДРЯНКА, ОБЩИНА БАНИТЕ, СМОЛЯНСКА ОБЛАСТ.....	58
Венцислав Гергов, Мая Валентинова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДЕВЕТАШКАТА ПЕЩЕРА.....	60

Цветана Попова. АРХЕОБОТАНИЧНИ АНАЛИЗИ ОТ ОБЕКТ ДО С. ОРЛИЦА, ОБЩИНА КИРКОВО.....	62
Лазар Нинов. АРХЕООСТЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 2004 Г.....	63
II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ.....	65
Алексей Гоцев. ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА ХИДРОВЪЗЕЛ “ЦАНКОВ КАМЪК” И ПРИ ИЗГРАЖДАНЕТО НА НОВ УЧАСТЪК ОТ ПЪТЯ С. МИХАЛКОВО – ДЕВИН.....	65
Алексей Гоцев, Васил Марков. ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ С ЦЕЛ ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ПРОЕКТ “ТРАКИЙСКИ СВЕТИЛИЩА ОТ ЗАПАДНИТЕ РОДОПИ И ПИРИН” ПРЕЗ 2004 Г.	66
Георги Нехризов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КИРКОВО ПРЕЗ 2004 Г.	67
Георги Нехризов, Елена Божинова. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНЯ В ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД ПРЕЗ 2004 Г.	69
Георги Нехризов. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНЯ В ОБЩИНА КРУМОВГРАД ПРЕЗ 2004 Г.	70
Христо Попов, Станислав Илиев. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОДИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ ПРЕЗ 2004 Г.	72
Иво Чолаков. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНЯ В ОБЩИНА МАДЖАРОВО И СЕЛАТА МАЛКО ПОПОВО, ЕФРЕМ, ЗЛАТОУСТОВО, МАЛКИ ВОДЕН ПРЕЗ 2004 Г.	74
Петър Делев, Анелия Божкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНЯ В РАЙОНА НА ОБЩИНА СТРУМЯНИ ПРЕЗ 2004 Г.	75
Коста Хаджиев, Марлена Кръстева, Андрей Тонев. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОДИ В ЗЕМЛИЩАТА НА ОБЩИНИ ЗЕМЕН И КОВАЧЕВЦИ ПРЕЗ 2004 Г.	76
Иван Панайотов, Мартин Христов, Румен Миков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 16 ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ”, ЛОТ 1, В М. “КОРУТАРЛА” ДО С. ЯЗДАЧ, ОБЩИНА ЧИРПАН.....	78
Иван Панайотов, Стефан Александров. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО.....	79
Мартин Христов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. БАЛИНОВ ГОРУН ПРИ С. ДЪБЕНЕ, ОБЩИНА КАРЛОВО.....	80

Стефан Бакърджиев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА № 1 ОТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ГОЛЕМИЯ КАЙРЯК ПРИ С. МОГИЛА, ОБЩИНА ТУНДЖА.....	81
Диана Гергова, Татяна Кънчева-Русева. ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКО ПРЕЗ 2004 Г.....	82
Стефан Александров, Методи Даскалов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТИ ОТ II ХИЛ. ПР. ХР. ДО С. АНТИМОВО, ОБЩИНА ВИДИН.....	83
Георги Нехризов. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 4 ПО ТРАСЕТО НА ОБХОДЕН ПЪТ И ЖП ЛИНИЯТА ЗА ДУНАВ-МОСТ ПРИ ВИДИН.....	84
Марк Стефанович, Илия Кулов. ВТОРА ПОСТРОЙКА ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. КРЪСТО ПРИ С. ПОКРОВНИК, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД	85
Георги Нехризов, Мая Валентинова. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ СВИЛЕНГРАД ПРЕЗ 2004 Г. (ОБЕКТ № 26 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ - СВИЛЕНГРАД).....	87
Анелия Божкова, Петър Делев. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ С ОБРЕДНИ ЯМИ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ, ПРЕЗ 2004 Г.	90
Красимир Ников. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И ПОЛЕ С ОБРЕДНИ ЯМИ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. СЕЛИЩЕТО КРАЙ С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО, ПРЕЗ 2004 Г.	92
Анелия Божкова, Красимир Ников. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ “ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ № 10, ЛОТ 1, АМ “ТРАКИЯ”)ПРЕЗ 2004 Г.	94
Милена Тонкова, Здравко Димитров. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ И КЪСНОРИМСКО ДОМАКИНСТВО В М. КОЗЛУКА, С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ № 11 ПО АМ “ТРАКИЯ”, ЛОТ 1).....	97
Иван Карайотов, Петя Кияшкина. ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО (АМ “ТРАКИЯ”, ЛОТ 5, ОБЕКТ № 17).....	100
Константин Господинов, Красимира Костова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 16, ЛОТ 5, АМ “ТРАКИЯ”, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩИНА КАМЕНО.....	102

Цоня Дражева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 22, ЛОТ 5, АМ“ТРАКИЯ” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРЪСТИНА, ОБЩИНА КАМЕНО ПРЕЗ 2004 Г.	104
Милена Тонкова, Румен Миков. ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. КАРАБЮЛЮК ПРИ С. ЯБЪЛКОВО (ОБЕКТ № 9 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ - СВИЛЕНГРАД).....	106
Даниела Агре. СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 6 ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД, В М. ГЕРЕНА, ЗАПАДНО ОТ ГАРА СКОБЕЛЕВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД.....	108
Алексей Гоцев, Любомир Радин. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ ОБЕКТ В ЧАШАТА НА ЯЗОВИР “ЯДЕНИЦА” ПРЕЗ 2004 Г.	110
Алексей Гоцев. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 2 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД, ЗАПАДНО ОТ ПОПОВИЦА, ОБЩИНА САДОВО.....	111
Борислав Бориславов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ КОМПЛЕКС “СЕМЕРЧЕТО” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОСИТЕЕВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ.....	112
Румяна Георгиева, Милен Николов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. ЧОБРАТАШ КРАЙ КОТЕЛ.....	114
Иван Христов. ТРАКИЙСКО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ “КАРАДЖОВ КАМЪК” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МОСТОВО, АСЕНОВГРАДСКО.....	116
Костадин Кисьов, Елена Божинова. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ НА ВРЪХ ДРАГОЙНА, С. БУКОВО И ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУКОВО, ДРАГОЙНОВО, БРЯГОВО И ИСКРА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ.....	117
Костадин Кисьов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. ДЖЕНЕВРА, ОБЩИНА БАТАК.....	120
Даниела Катинчарова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ГОЛЯМ КОСОМАН” КРАЙ С. ДЕБРАЩИЦА, ПАЗАРДЖИШКО.....	123
Даниела Катинчарова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “СВЕТИ ИЛИЯ” КРАЙ ВЕЛИНГРАД ПРЕЗ 2004 Г.	124
Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов, Красимир Велков. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 24 В М. ШИХАНОВ БРЯГ, ГР. ХАРМАНЛИ ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД.....	125
Марлена Кръстева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРСКИ МАНАСТИР КРАЙ С. ПЕЩЕРА, ОБЩИНА ЗЕМЕН.....	126

Марлена Кръстева, Андрей Тонев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МЕГАЛИТНО СЪОРЪЖЕНИЕ В М. ГЕНИН ЧУКАР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЛОБОШ, ОБЩИНА КОВАЧЕВЦИ.....	127
Георги Нехризов, Ирко Петров. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ДОЛМЕНИ ПРИ С. ОРЯХОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ.....	128
Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДОЛМЕН И МОГИЛА ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛЕВРЕН, ОБЩИНА СРЕДЕЦ ПРЕЗ 2004 Г.	129
Диана Гергова, Илиян Катевски. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКОТО СВЕТИЛИЩЕ В ДВОРА НА ДЕМИР БАБА ТЕКЕ – ИАР СБОРЯНОВО.....	132
Диана Гергова, Явор Иванов. ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ В ИАР СБОРЯНОВО.....	133
Диана Гергова. ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН АНСАМБЪЛ В М. БЮВЕН КАСАБЪ (ГРАДА НА ДОВЕРИЕТО) – ИАР СБОРЯНОВО.....	134
Тотко Стоянов, Живка Михайлова, Красимир Ников. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ ГРАДСКИ УКРЕПЕН ЦЕНТЪР (ВОДНА ЦЕНТРАЛА) В ИАР СБОРЯНОВО ПРЕЗ 2004 Г.	135
Милена Тонкова, Асен Салкин. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОЕКТ ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОСТАНКИТЕ ОТ БИЗОНЕ НА ЮЖНИТЕ ТЕРАСИ НА НОС ЧИРАКМАН, КАВАРНА.....	136
Алексей Гоцев, Даниела Катинчарова, Гаврил Лазов, Валентина Танева, Лидия Домарадска, Йорданка Юркова, Емилия Иванова, Вера Коларова, Николай Ангелов, Ян Боузек, Иржи Мусил, Зофия Арчибалд, Марк Адамс. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС	137
Татяна Борисова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ В МАХАЛА МИЛЕНСКА, ПРАВЕЦ.....	143
Георги Атанасов, Станимир Стойчев. РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. ИВАНСКИ, ОБЩИНА ШУМЕН.....	144
Георги Атанасов Станимир Стойчев. РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. ПЕТ МОГИЛИ, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО.....	145
Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЪЛЧИ ИЗВОР, ОБЩИНА БОЛЯРОВО.....	145
Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУЖИЦА, ОБЩИНА БОЛЯРОВО ПРЕЗ 2004 Г.	146
Даниела Агре. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В М. “ПРОПАДА” КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2004 Г.	148

Стефан Бакърджиев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. СЪБЕВ БАИР ПРИ С. ДРАЖЕВО, ОБЩИНА ТУНДЖА.....	150
Георги Китов, Диана Димитрова. ДОЛИНА НА ТРАКИЙСКИТЕ ВЛАДЕТЕЛИ. (ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2004 Г.).....	153
Костадин Кисьов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В С. ЗЕЛЕНИКОВО, ОБЩИНА БРЕЗОВО.....	155
Мери Радева, Н.Сираков. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. ЖЕЛЮ ВОЙВОДА, СЛИВЕНСКО.....	157
Красимир Велков, Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНАТА “ЗЛАТА МОГИЛА” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЪДИЕВО, НОВОЗАГОРСКО.....	157
Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов, Красимир Велков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПОГРЕБЕНИЯ НА КОЛЕСНИЦИ И КОНЕ В МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. КОРТЕН, НОВОЗАГОРСКО.....	158
Никола Тонков. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ НАДГРОБНИ МОГИЛИ ПРЕЗ 2004 Г.	159
Цветана Попова. АНАЛИЗ НА АРХЕОБОТАНИЧНИ ОСТАНКИ ОТ ОБЕКТИ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР.	161

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ..... 165

Венцислав Динчев, Антоанета Николаева. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЛОЗЯТА КРАЙ С. ПОКРАЙНА, ОБЛАСТ ВИДИН, ПРЕЗ 2004 Г.	165
Ангел Малкочев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. АНИЩЕ ПРИ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК.....	166
Нарцис Торбов, Добрин Антонов, Евгения Найденова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ВАРИАНА ПРЕЗ 2004 Г.	167
Гергана Кабакчиева, Соня Лазарова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УЛПИЯ ЕСКУС ПРЕЗ 2004 Г.	168
Соня Лазарова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ В М. СЕЛИЩЕТО ПРИ С. СУХАЧЕ, ОБЩИНА ЧЕРВЕН БРЯГ, ПРЕЗ 2004 Г.	170
Иван Христов. ПРОУЧВАНЕ НА ВИКУС ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В ОКОЛНОСТИТЕ НА С.ТУЧЕНИЦА, ПЛЕВЕНСКО.....	172
Евгения Генчева. БЪЛГАРО-ПОЛСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД NOVAE КРАЙ СВИЩОВ.....	174
Павлина Владкова. СГРАДА <i>EXTRA MUROS</i> В СЕКТОР VIII А – НОВЕ.....	180

Иван Църов. ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЗАПАДНИЯ АКВЕДУКТ НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 2004 Г.	181
Иван Църов. ТЕРЕННИ ОБХОДИ ПО ПРОЕКТ “ГРАДЪТ И СЕЛОТО В РИМСКАТА И КЪСНОРИМСКАТА ИМПЕРИЯ: НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ И СЕЛОТО В ГРАДСКАТА МУ ТЕРИТОРИЯ” ПРЕЗ 2004 Г.	182
Павлина Владкова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКА ВИЛА В М. КАМЪКА, ОБЩИНА ГОРНА ОРЯХОВИЦА.....	184
Румен Иванов, Венелин Бараков, Методи Бинев. ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ КРАЙ С. МАЛКИ СТАНЧОВЦИ, ОБЩИНА ТРЯВНА.....	184
Иванка Дончева, Мирослав Георгиев, Никола Рафаилов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КОВАЧЕВСКОТО КАЛЕ ПРЕЗ 2004 Г.	185
Иванка Дончева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ В М. ПОД СЕЛО В ОПАКА, ТЪРГОВИЩКО.....	187
Галена Радославова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “СГРАДА VIII” ОТ ГРАДОУСТРОЙСТВЕНИЯ ПЛАН НА АБРИТУС.....	190
Галена Радославова. КЪСНОАНТИЧЕН ГРОБЕН КОМПЛЕКС В ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АБРИТУС.....	191
Галена Радославова, Георги Дзанев. АБРИТУС – РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН КОМПЛЕКС-ЕПИСКОПИЯ.....	192
Георги Атанасов, Светлана Венелинова, Станимир Стойчев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ В КВАРТАЛ ДИВДЯДОВО НА ГРАД ШУМЕН ПРЕЗ 2004 Г.	194
Георги Атанасов, Станимир Стойчев, Неделчо Неделчев. РАЗКОПКИ НА ТРАКО-РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. БАБАНОВ КРАЙ С. МАДАРА, ОБЩИНА ШУМЕН.....	196
Емил Петков. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ТУРАКАН ПРЕЗ 2004 Г.	196
Георги Атанасов, Драгомира Боева, Николай Русев. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА В ДУРОСТОРИУМ – СИЛИСТРА.....	197
Иван Бъчваров, Драгомира Боева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “СЕВЕРНА КРЕПОСТНА СТЕНА” В НИАР “ДУРОСТОРИУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА”.....	198
Калин Димитров. ОГЛЕД НА ОСТАНКИ ОТ КОРАБОКРУШЕНИЕ ИЗТОЧНО ОТ ГР. ШАБЛА.....	199
Иван Сотиров, Йордан Гатев. РАЗКОПКИ НА НОС ЧИРАКМАН, АНТИЧНИЯ БИЗОНЕ.....	202
Валентин Плетньов, Петко Георгиев, Христо Кузов, Игор Лазаренко, Ася Стефанова. РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ КАСТРИЦИ, РЕЗИДЕНЦИЯ „ЕВКСИНОГРАД” – ВАРНА.....	203
Владимир Славчев, Христо Кузов. ИЗДИРВАНЕ И СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА БОТАНИЧЕСКА	

ГРАДИНА – ВАРНА КЪМ БИОЛОГИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ” ПРЕЗ 2004 Г.	206
Владимир Петков, Силвия Ценова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА” ПРИ С. МИКРЕВО.....	207
Владимир Петков. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА” В САНДАНСКИ.....	208
Светла Петрова, Владимир Петков, Антон Ковачев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ДСК-III, САНДАНСКИ.....	209
Венцислав Динчев, Анастасия Чолакова, Ивайло Лозанов. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ГРАДИЩЕТО КРАЙ КОСТИН-БРОД ПРЕЗ 2004 Г.	211
Жарин Величков. AMPHITHEATRUM SERDICAENSE. АМФИТЕАТЪРЪТ НА СЕРДИКА.....	211
Константин Шалганов, Надежда Кирова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ НА БУЛ. “КНЯГИНЯ МАРИЯ ЛУИЗА” № 47 В СОФИЯ ПРЕЗ 2004 Г.	213
Митко Маджаров, Димитринка Танчева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ (ХИСАРЯ) НА ОБЕКТ “РИМСКИ ТЕРМИ” ПРЕЗ 2004 Г. ..	215
Митко Маджаров, Димитринка Танчева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ, ПРЕЗ 2004 Г.	216
Елена Кесякова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ФОРУМА НА ФИЛИПОПОЛ - ЮГОИЗТОЧЕН СЕКТОР ПРЕЗ 2004 Г.	217
Мая Мартинова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I“ № 24, ПЛОВДИВ.....	218
Мая Мартинова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ФОРУМ – СЕВЕР” В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 2004 Г.	219
Мая Мартинова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ПОДЛЕЗ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ” В ПЛОВДИВ.....	220
Иво Топалилов. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР” № 13 –ХЕБРОС БАНК, СГРАДА № 4 В ПЛОВДИВ.....	221
Красимир Калчев. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА” В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ “АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ”.....	222
Красимир Калчев. РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ – УЛ. ”Х. Д. АСЕНОВ” № 87, АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ “АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ”.....	222
Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ ПРЕЗ 2004 Г., СЕКТОР V, КВАРТАЛ 40 (СГРАДА ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА, ИЗТОЧНО ОТ ХОРЕУМА).....	223
Людмил Гетов, Стефан Бакърджиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ ПРЕЗ 2004 Г., СЕКТОР XII, КВАРТАЛИ 33 И 42.....	225

Ивайло Лозанов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ ПРЕЗ 2004 Г., СЕКТОР II, КВАРТАЛ 26 (КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ).....	227
Пламен Караилюев, Росица Атанасова. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ЕНЕРГИЙНИЯ КОМПЛЕКС “МАРИЦА – ИЗТОК” ПРЕЗ 2004 Г.	228
Людмил Вагалински. ГЕОФИЗИЧНИ И ГЕОДЕЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ В РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ КРАЙ С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ, ОБЛАСТ БУРГАС.....	229
Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “АНТИЧЕН ГРАД”, ПОДОБЕКТ 02 “КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ” В НАР “ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ”	230
Христо Прешленов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА” В НАР “ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ” ПРЕЗ 2004 Г.	232
Петър Балабанов. РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 4 (“ХЕЛИКОН”) ОТ НЕКРОПОЛА НА ДЕУЛТУМ ПРЕЗ 2004 Г.	233
Димо Кожухаров, Стоянка Димова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА МЕСАМБРИЯ ПРЕЗ 2004 Г.	234
Цоня Дражева, Димитър Недев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ В АИР “СТАРИНЕН СОЗОПОЛ”.....	235
Димитър Недев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НОВИЯ ГРАД НА СОЗОПОЛ.....	237
Кръстина Панайотова, Димитър Недев, Антоан Ермари. БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПРЕЗ 2004 Г.	238
Цоня Дражева, Димитър Недев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛНО ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕГЛИК ТАШ В ЛОВНО СТОПАНСТВО АРКУТИНО, ОБЩИНА ПРИМОРСКО, ПРЕЗ 2004 Г.	241
Красимир Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 6 ПРИ С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1.....	242
Димитър Янков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 12 ПРИ С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1.....	242
Боян Думанов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 13А (КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ) ПРИ С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1.....	243
Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 21 (КЪСНОРИМСКА ВИЛА) ПРИ С. АРНАУТИТО, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1.....	244

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 22 (НАДГРОБНА МОГИЛА) ПРИ С. АРНАУТИТО, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1.....	246
Веселин Игнатов, Даниела Стоянова, Красимир Велков. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 18 (“СТАРИЯ ПЪТ”) ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА АЙТОС, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 5.....	249
Тотко Стоянов, Даниела Стоянова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 19 (МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ) ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА АЙТОС, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 5.....	250
Лазар Нинов. ОСТЕОЛОГИЧНИ АНАЛИЗИ НА ЖИВОТНИ ОТКРИТИ В КУЛТОВИ ОБЕКТИ И НАСЕЛЕНИ МЕСТА ОТ АНТИЧНОСТТА.....	253
IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ.....	255
Ирина Щерева, Мери Радева, Николай Сираков. ПРОУЧВАНИЯ НА ПРЕДСТАВИТЕЛНА СГРАДА В РАННОВИЗАНТИЙСКИЯ ГРАД ЦОИДА.....	255
Тодор Балабанов, Георги Майсторски РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “МОГИЛА № 1” В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ.....	256
Дамян Дамянов, Николай Бояджиев. КРЕПОСТТА “КАЛЕТО” В М. ТУРЛУК, СЕВЕРНО ОТ СМОЛЯН.....	258
Дамян Дамянов, Николай Бояджиев. УЧАСТЪК ОТ ПЪТ И СГРАДИ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРСКИЯ КОМПЛЕКС В М. МОГИЛАТА КРАЙ СМОЛЯН.....	259
Павел Георгиев, Янко Димитров. РАННО УКРЕПЛЕНИЕ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА.....	260
Павел Георгиев, Станислав Иванов. ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА.....	261
Рашо Рашев, Янко Димитров. РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА.....	261
Рашо Рашев, Станислав Станилов. РАЗКОПКИ НА ТАЙНИ ХОДНИЦИ ЮЖНО И СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА.....	263
Рашо Рашев, Станислав Станилов. ПЛИСКА – ЗАПАД 2004, ДЕВТАШЛАРИ ГРУПА 26.....	264
Янко Димитров, Христина Стоянова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ПЛИСКА – ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД”.....	265

Янко Димитров, Ивайло Кънев. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ПЛИСКА – ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА”.....	266
Людмила Дончева-Петкова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПЛИСКА.....	268
Стоян Витлянов, Константин Константинов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА.....	269
Радослав Василев. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА В ЮГОИЗТОЧНИЯ ЪГЪЛ НА ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА.....	270
Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Снежана Горянова, Мария Манолова-Войкова. ПРОУЧВАНИЯ НА ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ.....	270
Живко Аладжов. РАЗКОПКИ НА ПРЕСЛАВСКАТА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ.....	273
Стойчо Бонев. СГРАДА С ПОРТИК В ЮЖНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПРЕСЛАВ.....	273
Тонка Михайлова. ОБЕКТ “АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА” В ПРЕСЛАВ.....	274
Георги Майсторски. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА “ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА – ВЪНШЕН ГРАД” В ПРЕСЛАВ - ОБЕКТ “ЯЗА”..	276
Тодор Балабанов, Георги Майсторски. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “МОНАСТИРЧЕТО” – ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ.....	278
Стефка Ангелова, Румяна Колева, Боян Думанов, Владимир Пенчев. ПРОУЧВАНИЯ В НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И АРХИТЕКТУРЕН РЕЗЕРВАТ “ДУРОСТОРИУМ – ДРЪСТЪР - СИЛИСТРА” ПРЕЗ 2004 Г.	279
Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова. СРЕДНОВЕКОВЕН МОНАСТИР В М. КАРААЧ ТЕКЕ – ВАРНА.....	281
Людмила Дончева-Петкова, Кирчо Апостолов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА БИРИТУАЛНИЯ НЕКРОПОЛ ПРИ БАЛЧИК.....	284
Стела Дончева. СТАРОБЪЛГАРСКИ ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ СЕЛО НОВОСЕЛ, ШУМЕНСКА ОБЛАСТ.....	285
Мария Николаева, Радослав Василев. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА НА ТЕРИТОРИЯТА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ “КАЛЕТО” КРАЙ ГР. ЗАВЕТ, ИСПЕРИХСКО.....	286
Живко Аладжов. РАЗКОПКИ НА КАРНОБАТСКАТА КРЕПОСТ МАРКЕЛИ.....	287
Георги Атанасов, Валери Йотов. СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ В РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ РУЙНО – АЯЗМОТО.....	288
Снежана Горянова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРОВАТОН – ОВЕЧ ПРИ ПРОВАДИЯ.....	289

Борис Борисов. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНОТО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. КАЯДЖИК КРАЙ БИВШЕТО С. ГЛЕДАЧЕВО, В КОМПЛЕКСА “МАРИЦА – ИЗТОК”.....	292
Мирко Робов, Константин Дочев. РАЗКОПКИ В СЕВЕРНИЯ ДВОР НА ВЕЛИКАТА ЛАВРА “СВ. ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ” ВЪВ В. ТЪРНОВО.....	294
Константин Тотев, Евгени Дерменджиев. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “НЕКРОПОЛ - ЦЕНТРАЛНА ЧАСТ НА СЕВЕРНИЯ ДВОР НА ЦЪРКВАТА “СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ” ВЪВ В. ТЪРНОВО.....	295
Йордан Алексиев, Константин Дочев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА ПРИ С. ГОРСКО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА ЗЛАТАРИЦА, ПРЕЗ 2004 Г.	296
Стоян Йорданов. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЖИЛИЩЕН КВАРТАЛ СЕВЕРНО ОТ ЦЪРКВА № 11 В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН...	298
Николай Овчаров, Георги Нехризов, Даниела Коджаманова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СКАЛНИЯ ГРАД ПЕРПЕРИКОН.....	300
Николай Овчаров, Юлий Стоянов, Даниела Коджаманова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПРИ С. ТАТУЛ, МОМЧИЛГРАДСКО.....	301
Хитко Вачев, Милена Станчева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА И ЦЪРКВАТА “СВ. ДИМИТЪР” В С. АРБАНАСИ.....	303
Румен Спасов, Дойчин Грозданов, Росита Стоянова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КЮСТЕНДИЛ ПРЕЗ 2004 Г.	303
Виолета Нешева, Цветана Комитова. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВАТА “СВ. ПАРАСКЕВА” (“СВ. ПЕТКА”) В МЕЛНИК	305
Виолета Нешева, Цветана Комитова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАНАСТИРА “СВ. ХАРАЛАМПИЙ” – “СВ. АРХАНГЕЛИ” В МЕЛНИК...	306
Цветана Комитова, Виолета Нешева. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ПАРЦЕЛ I “ЗА РЕЗЕРВАТ”, КВАРТАЛ 11, ПЕТНО № 5, МЕЛНИК (ТЕРЕН ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО)	306
Цветана Комитова, Виолета Нешева. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КВАРТАЛ 3, ПЕТНО № 7 ПО ЗРП НА МЕЛНИК (ТЕРЕН ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО).....	308
Мария Йосифова, Бони Петрунова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВНИЯ НА НОС КАЛИАКРА.....	308
Бони Петрунова. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 20 СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ ПРИ КВАРТАЛ ЗЛАТИ ДОЛ НА СИМЕОНОВГРАД.....	309
Бони Петрунова. КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО ИВАЙЛОВГРАД.....	310
Бони Петрунова. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА “БАЛЪК ДЕРЕ”.....	311

Иван Джамбов, Георги Митрев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ЦЪРКВИЩЕ” КРАЙ С. ИСКРА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ.....	312
Иван Джамбов, Георги Митрев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВАТА “СВ. АТАНАС” В М. СЕЛИЩЕТО ВЪВ ВИЛНАТА ЗОНА НА С. НОВАКОВО, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД.....	314
Иван Джамбов, Мария Деянова. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА “ХИСАРЛЪКА” КРАЙ С. АНЕВО, ОБЩИНА СОПОТ.....	316
Ангел Конаклиев. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И КЪСНО СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРСКА КРЕПОСТ В М. ПАРКА КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ.....	318
Димитър Янков, Петър Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7 ПРИ С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1.....	321
Димитър Янков, Петър Калчев. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7А ПРИ С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1.....	322
Димитър Янков. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ЕСКИ ДЖАМИЯ” В СТАРА ЗАГОРА... 322	
Кирчо Апостолов. РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ ГР. ОМУРТАГ.....	322
Методи Даскалов. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКИ НЕКРОПОЛ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” - ЛОТ 1, КМ 184+800 – 185+200, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН.....	324
Катя Меламед. РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД – ОБЕКТ № 9 ПО ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД, КМ 222.100 – 222.570.....	327
Валери Григоров. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВАТА “СВ. БОГОРОДИЦА” ПРИ С. ОСИКОВИЦА.....	328
Валери Григоров. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 18 (КМ 256+500 – 256+700) ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД, В М. АСАРА, ОБЩИНА СИМЕОНОВГРАД.....	330
Емилия Евтимова. СПАСИТЕЛНО СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 12 “АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД (КМ 225+853,205 – 226+425,825) ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД.....	331
Лазар Нинов. ЕКСПЕРТИЗА НА ЖИВОТИНСКИ КОСТИ ОТ СРЕДНОВЕКОВНИ НЕКРОПОЛИ И КУЛТОВИ ОБЕКТИ.....	333

I. ПРАИСТОРИЯ

ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТНИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА СТРАНДЖА

Станимира Танева, Наталия Ковачева, Ирена Димитрова, Росен Спасов

Обхожданията обхванаха землищата на селата Кости, Граматиково, Стоилово и Младежко. Бяха изследвани 19 пещери.

В землището на Кости интерес представлява откритата надзаливна тераса на Велека, където поне част от отложенията най-вероятно са с плейстоценска възраст.

Една от пещерите в землището на Граматиково представлява интерес в палеонтологическо отношение: на повърхността се откриха костни фрагменти от холоценска фауна, а вероятно в дълбочина има по-стари останки.

В землището на Младежко посетихме 7 пещери. Интерес представлява една от тях, пещера Леярните, където установихме фрагменти керамика, отнасящи се най-общо към късната античност. Разположението на входа на около 10-15 м над съвременното ниво на реката, формата на залата, предполагаемата мощност на наслагите (1-2 м), с вероятност част от тях да имат плейстоценска възраст, ни дават основание да набележим пещерата като обект на бъдещи проучвания.

В землището на Стоилово бяха обходени 8 пещери. В пещера Меча дупка не бяха установени археологически материали, но на повърхността по-рано са били открити кости от средноплейстоценска фауна. От там вероятно произхожда фрагмент от долна челюст на плейстоценска мечка (*Ursus deningeri*), както и кости от космат носорог (*Rhinoceros tichorhinus*), снежна полевка (*Chionomys nivalis*), степни леминги (*Lagurus lagurus*), зайцеподобни (*Ochotona*) (информация от В Попов и Н. Спасов от Института по зоология - БАН). Както въз основа на тези данни, така и на огледа, можем да кажем, че в пещерата има плейстоценски пластове и поради това тя потенциално представлява интерес за ранната праистория.

На около 2 км южно от селото обходихме още 2 пещери. Едната от тях с разположението си и предполагаема мощност на наслагите 1-1,5 м представлява интерес за бъдещи проучвания. Поради използването ѝ от местното население на повърхността е натрупан съвременен пласт и археологически материал не беше открит.

В обобщение може да се каже, че поне два от обходените обекти съдържат плейстоценски отложения. В единия е потвърдена и доста богата фауна от този период. Районът представлява потенциален интерес за по-задълбочени проучвания, с възможност за откриване на следи от палеолитно заселване и в тази част на българските земи.

РАЗКОПКИ НА ПАЛЕОЛИТНОТО НАХОДИЩЕ КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели

През този сезон теренните проучвания бяха осъществени от изследователски екип в състав: Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководители), Стефанка Иванова, Свобода Сиракова, Васил Попов, Катрин Ферие, Жан-Клод Леблан, Филип Фернандес. Младши проучватели, докторанти, студенти участници в проекта: Елка Анастасова, Алета Гуадели, Ирена Димитрова, Наталия Ковачева, Ивайло Крумов, Маргарита Маринска, Вивиана Митева, Росен Спасов, Станимира Танева, Ценка Цанова. Практиканти: Анастас Атанасов, Николай Захариев, Игор Ристески, Зоя Димитрова, Методи Чилиманов, Сирма Зидарова, Александър Маринов.

Проектът е финансиран основно от Консултативната комисия за археологически изследвания към френското Министерство на външните работи, частично от CNRS и област Аквитания (ЮЗ Франция), от института "Макс Планк" в Лайпциг, с допълваща поддръжка по ЕБР и съдействие от БАН. Изследванията се проведеха от 29 юни до 15 август.

Начало на средния палеолит в Козарника. Данните ни от предишните сезони за долната част на мустьерската секвенция бяха доста фрагментирани и в някои отношения противоречиви: в някои сектори тя започваше с пл. 10в, непосредствено залягащ върху най-горния пласт от ранния палеолит (11а, някъде 11в), а в други, с по-светъл седимент, който интерпретирахме като фациес на 10в или евентуално като отделен пласт – 10с. В секторите 9 и 10, разкопавани през последния сезон, този седимент бе представен по-добре. Оказа се, че той запълва по-дълбоки негативни форми в повърхността на пл. 11, където е с дебелина до 40-50 см и дава повече основания да бъде обособен като отделен пласт – 10с. Така за пръв път имаме възможност да свържем повече палеонтологически и археологически материал с контекст, отнесен поубедително към самото начало на среднопалеолитната секвенция. Археологическият ансамбъл от този контекст доказва доминиране на добре развита левалуазка технология още в най-ранната фаза на Източнобалканския левалуа-мустериен, представена в Козарника. В него обаче, за разлика от покъсните мустьерски ансамбли, се разкриха и отделни кремъчни артефакти с повече или по-слабо изразен облик, характерен за ансамбъла от залягащия отдолу пласт 11а от края на ранния палеолит. Някои от тези находки са и тафономически подобни на тези от пл. 11, така че най-вероятно са преотложени. Това се подкрепя от наличието на изолирани примеси от седимента на пл. 11а в контекста на пл.10с, лесно обясними с отлагане върху неравна повърхност с копки, ями и големи наклони на контакта. За останалите такива находки обаче може да се приеме, че са интегрална част на ансамбъла в пл.10с и следователно подсказват наличие на известна връзка между

културните традиции от края на ранния и началото на средния палеолит в Козарника.

Краят на ранния палеолит. В сектори 9 и 10, на площ от 6 м² имахме за пръв път възможност да проведем систематична експлорация на ненарушени седименти от горната част на раннопалеолитната секвенция. Съпоставяйки разкриващите се в непосредствена близост два надлъжни и един напречен профили с планиграфските ситуации на всеки механичен пласт от 5 см, успяхме да установим следните локални различия в стратиграфията между дълбочина 540 и 600 см:

- в източната част на проучваната площ седиментите са с по-голямо участие на едър варовиков чакъл и дребни блокове, поради интензивно рушене на близката пещерна стена и прилежащата част от свода. Отгоре надолу тук се разграничиха две литостратиграфски единици – 11a и 11a2 (временни работни означения);

- в западната част на площта, която е при централната надлъжна ос на пещерната зала, седиментите са предимно глинесто-песъчливи с дребен варовиков чакъл. Отгоре надолу се установиха три литостратиграфски разновидности – 11a` горна част, 11a` долна част, 11a`1 (предварителни означения).

Вземайки предвид освен седиментологическите критерии и палеонтологическите данни (особено от дребната фауна), в края на сезона бяха потвърдени следните стратиграфски корелации:

- на локално ниво източният фациес 11a се корелира със западния 11a` г. част. Генерално и двата се отнасят към основния пл. 11a;

- следващият надолу в източната част седимент 11a2 се корелира със западните 11a` д. част и 11a`1. Макар и първоначално означени като фациеси на пл. 11a, те всъщност се отнасят генерално към пл. 11в. Тъй като от фациеса 11a`1 бяха разкопани едва 5-6 см, данните за него са твърде оскъдни и неговата корелация остава по-неясна - не е изключено в дълбочина той да е по-тясно свързан с пл. 11с. В седимента 11a2, между варовиковите блокове бяха разкрити останки от калцитна кора, сред които няколко сталагмити *in situ*. Те дават една от редките в Козарника възможности за абсолютно датирание на ранния палеолит. Стратиграфската им позиция в пл. 11в предполага дати по метода ESR в границите между 0,9 и 0,6 мил. год., ако нашата биостратиграфска зона B2-1 е коректна.

Сред археологическия материал по-голям интерес представлява каменният ансамбъл от фациесите на пл.11a. Макар да запазва в значителна степен облика, характерен за ранния палеолит, той включва и елементи, подсказващи тенденции, близки до средния палеолит: дебитаж наподобяващ дисковиден, в някои случаи и левалуазки; по-голямо типологическо разнообразие и съвършенство на стъргалата; наличие на удължени форми със заострени върхове, ретуширани главно с полустръмен директен и инверсен ретуш, понякога с плосък частично покриващ ретуш на долната страна. Тези тенденции бяха отбелязани и в предходни сезони, но тогава не разполагахме с

достатъчен материал от сигурен стратиграфски контекст. Сега вече имаме повече основания да включим в интерпретацията на ансамбъла от пл. 11a възможността за разглеждането му като етап на прехода от ранния към средния палеолит, етап, който може да бъде определен по общо като “протомустериен”.

Протомустериенът от пл. 11a обаче може да е предшественик на мустиерски традиции не само в широкия смисъл, а по-конкретно на Източнобалканския левалуа-мустериен с листовидни върхове. Ако случаят е такъв, ще се окаже, че корените на тази традиция са много дълбоки и възникването ѝ е свързано с раннопалеолитен неашелски контекст, датиращ преди изотопен стадий 11, т.е. преди 400 000 г. ВР. Балканските мустиерски ансамбли с листовидни върхове имат технологично-типологически и стилистични аналогии с мустиерски ансамбли от Южна Анатолия, които се интерпретират като доказателство за контакти. Тъй като известните досега материали и от двата района се датират подобно, след изотопен стадий 5е, т.е. след 130 000 г. ВР, посоките на тези контакти оставаха неясни. Данните от Козарника подкрепят хипотезата за влияния от Балканите към Близкия Изток в една по-ранна фаза на средния палеолит.

Началото на ранния палеолит. Теренната работа върху долната част на отложенията беше насочена към изясняване на стратиграфски проблеми, уточнения на периодизацията и хронологията. Миналата година ние представихме фаунистични аргументи, достатъчни за едно предварително датиране на долната част на най-ранния археологически пласт (13) в периода между 1,4 и 1,2 мил. г. ВР., въпреки че разполагахме с индикации и за по-ранен период. След последния сезон тези индикации бяха не само потвърдени с по-големи серии определяем материал, но и развити с нови находки. Сред дребните бозайници това са: *Borsodia arancoides*, *Borsodia hungarica*, *Lagurodon arankae*, *Lagurodon praepannonica*, *Villanya exilis*, *Hungaromys nanus*. Сред едрата фауна се добави още повече материал от ранноплейстоценска фауна сред които и неописани досега подвидове и видове дребни коне (*Equus cf. stenonis*), кози (*Hemitragus nov. sp.*), много дребен рис (*Lynx sp.*). Те ни дават вече добри основания за отнасяне на пласт 13 към началото на ранния плейстоцен. Това означава, че началото на ранния палеолит в Козарника може да се датира в периода между 1,6 и 1,4 мил. г. ВР.

От същия пласт заслужава да се отбележи и една кост с изключително археозоологическо значение: фаланга от мартот с нарязи, свързани с одиране. Това е най-древното свидетелство за добив на животинска кожа, при това от такъв, сравнително дребен вид, чиято етология поставяше под съмнение антропичния фактор за присъствието му в пещерните отложения.

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Недко Еленски

Археологическите проучвания се проведеха от 11.11 до 04.12.2004 г. Целта на проучването беше да се проследят културните напластявания на по-голяма площ в западната част на селището. За тази цел заложихме сондаж с размери 5 x 6 м, ориентиран изток-запад (дванадесети от началото на проучванията).

Първият пласт с дълбочина 0,00-0,85 м имаше сив цвят и нормална плътност. В него разграничихме три строителни хоризонта; можем да допуснем и съществуване на четвърти хоризонт. В първия хоризонт до 0,30 м частично беше запазено огнище с размери: дължина на отухлената подложка и запазената замазка 1,60 м, ширина 1,30 м; дължина на запазената основа 0,92 м, ширина 0,35 м; дебелина на замазката 3-5 см, дебелина на подложката 10-13 см. В по-голямата южна част на сондажа и около огнището имаше запазени следи от под от светлокафява негоряла глина. Във втори хоризонт на дълбочина 0,40 м разкрихме ново огнище, което беше напълно запазено и частично препокрито от по-късното огнище в западна посока. Горното, по-късно огнище беше изместено на запад от по-ранното второ. То имаше овална форма и запазен бордюр, който го ограничава от запад. Размери: дължина на основата 1,20 м, ширина 0,95 м. Максимални размери с бордюра: дължина 1,45 м, ширина 1,30 м. Жилищата от двата хоризонта почти се препокриваха. На дълбочина 0,60 м бяха запазени следи от под. Разкрихме и две късни ями. Яма № 1 имаше кръгла форма и датира от късната античност. Яма № 2, също с кръгла форма, датира от XII-XIV в.

Керамиката от първите два хоризонта намира близки аналогии с култура Овчарово-Самоводене. Характерът на керамичния комплекс на третия хоризонт се променя. Дебелостенната керамика е кафява и червено-кафява и за опостнител се използва органика, а тънкостенната е предимно черна, също с органичен опостнител. Открихме един фрагмент с бяла рисунка.

Следваше пласт от 0,85 до 0,95 м. Той не беше регистриран в целия сондаж - в източната и северната периферия липсваше. Неговата плътност беше много силно повишена (отделяше се на буци), имаше черен цвят и съдържаше силно фрагментирани материали.

Четвъртият пласт (0,95-1,85 м) беше кафяв, с нормална плътност. В него установихме голяма концентрация от керамични фрагменти и животински кости. До северния профил на дълбочина 1,30 м разкрихме концентрация от фрагменти на разбита основа на пещ с дължина 0,80 и ширина 0,65 м. От изток пластът постепенно се снижаваше в западна посока. На дълбочина 1,85 м до западния профил попаднахме на друга концентрация на малки фрагменти от разбита основа от пещ, смесени с въглени и пепел, с размери 0,50 x 0,35 м. Дебелостенната керамика е предимно кафява и червено-кафява, с органичен опостнител. Срещат се главно паници и сферични съдове с шия. Украсата е от

2-3 релефни, овални или бъбрековидни пъпки, отпечатьци от пръсти, релефни пъпки с ямички, ямички по устийния ръб. Тънкостенната керамика представя по-голямо разнообразие: освен кафява и червена повърхност, се срещат фрагменти с черна или сиво-черна. Често се срещат фрагменти с различни зони на оцветяване. Украсата е предимно от бяла рисунка върху червена ангоба. Основни мотиви: шахматен орнамент, стълбичка, широка и тясна мрежа, висящи плътни триъгълници, капки. Разкрит е съд с рисунка от кафяво-червена ангоба (боя), представляваща вертикални вълнообразни ленти, които в централната част образуват кръг. Аналогии на тези материали се намират в селищата от културна група Копривец и в по-общ контекст, в селищата от Карпато-долнодунавската култура на ранния неолит.

Последният пласт (1,85-2,30 м) е жълто-кафяв, с повишена плътност. Максималната дебелина на пласта е в западната част на сондажа. Установихме вкопаване от изток на запад с дължина 5,20 м, ширина 5 м и максимална дълбочина 1,20 м. Според нас тази структура представлява вкопано жилище.

На първото ниво (стъпало) на вкопаването в югоизточната част на сондажа открихме гроб. Не установихме следи от яма. Скелетът беше ориентиран с глава на югоизток, крака на северозапад, лежеше на дясната страна, с лице на североизток. Мъртвият е положен в силно свита позиция (тип хокер). Главата е прибрана към гърдите и лежи върху дясното рамо. Дясната ръка е изпъната пред главата, лявата раменна кост е прилепена към тялото, от лакътя под прав ъгъл продължава до слабините и минава под левият крак като дланта е свита в юмрук. Левият крак е прибран към главата в полусвито положение, коляното почти опира до брадичката. Непосредствено под него се кръстосва с дясната ръка и ляга върху нея. Дясната бедрена кост сключва прав ъгъл с тялото. Три от метакарпите на дясната ръка бяха открити пред черепа, а част от теменната кост - пред лявата длан. Скелетът лежеше върху стерилната основа. Животно е разрушило частично гроба.

В западната част на сондажа открихме челна кост от човешки череп.

В стерилната основа установихме дупки и легла за колове. Открихме и едно огнище с форма на почти затворен полукръг, вкопан на 18 см в стерилната основа (образува бордюру). Само равната страна е на едно ниво със стерилната основа и остава отворена в тази си част. В централната си част основата на вкопаването има сиво-зелен цвят, а в останалата част запазва жълтия цвят на стерилната основа. Размери: дължина 1,20 м (север-юг), ширина 0,90 м (изток-запад).

Дебелостенната керамика е предимно кафява и тъмнокафява, с органичен опостнител. Тънкостенната е предимно с черна или сиво-черна повърхност; срещат се и фрагменти с кафяво-червен цвят. Повечето съдове са от пречистена глина. Украсата е с отпечатьци, но се срещат и фрагменти с рисунка от тъмна боя/ангоба, като че ли съдът е полят с ангоба. Този пласт се отнася към по-ранен етап от бялорисувания, но двата вероятно са генетически свързани. Според нас керамичните комплекси от двата най-ранни пласта имат

близки аналогии със селището Ходжа Чешме (фаза III-IV) на устието на р. Марица. Възможно е това да се дължи на общия им произход.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН

Георги Ганецовски

Раннонеолитното селище е локализирано при теренни обхождания през 1994 година. Местността Валогa (известна още с името Долните лъки) се намира на 1,5 км североизточно от Оходен, Врачанско. Обектът е разположен върху слабо наклонена на изток алувиално-ливадна незаливна тераса на левия бряг на Скът. Площта му е около 10 декара.

През 2002 г. започнаха проучванията на източната половина на вкопана структура, вероятно жилище, запълнено с голямо количество керамика, кремъчни артефакти, животински кости и въглени.

Изследванията продължиха през 2004 г. с финансовата подкрепа на НФНИ–МОН и бяха извършени от интердисциплинарен екип под ръководството на Г. Ганецовски (РИМ-Враца). Реализацията на проучванията се осъществи на два етапа върху обща площ от 135 м².

През първия етап (май-юни 2004 г.) на площ от 50 м² завършиха проучванията на вкопаната структура. Бяха изяснени стратиграфията, конструкцията, вътрешното устройство и етапите на използване. Извършихме пълен технологичен и формален анализ на керамичния комплекс, кремъчните артефакти и костния материал от жилището. Структурата има овална форма с ориентация изток-запад. Дълбочината на вкопаване е между 0,4 и 0,6 м от древното ниво на терена. Размери на вкопаната част: ширина 5,3 и дължина 8,5 м. Разположението на коловата конструкция показва, че надземната (обитаема) част на структурата е била по-голяма (разширявала се е в южна и северна посока с около 1,5 м). Технологичният анализ на керамичния комплекс установява две технологични групи: ангобирана (червено и кафяво) и неангобирана керамика. Открити са характерните за периода тунелести и тубести дръжки. Керамиката от проучената структура се вписва в основните характеристики на керамичния комплекс от края на “монохромния етап на ранния неолит” и по-конкретно към финалната фаза на култура Протостарчево. Сред многобройните кремъчни артефакти е констатирано присъствието на микролитни оръдия – сегменти, трапеци и пробои. В структурата са открити кости от говедо, овца, свиня, елен, както и овъглени зърна на плевести пшеници (еднозърненка и двузърненка), зърна от леща, костилки от сливи, дрян и къпини.

През втория етап на разкопките (есента на 2004 г.) започнаха проучванията на структура 2 (разположена на около 30 м северно от структура 1). Разчистена е източната половина на структурата, в която беше открита овална яма с гроб на жена в поза хокер наляво. Възрастта на индивида е 25-30

години, *Adultus*, ръст около 153 см. Антропологическият тип е грацилен медитерански. *Културно-хронологическата принадлежност на структурата*: втори период на култура Протостарчево. Теренните наблюдения ни дават основание да предположим, че структура 2 представлява съоръжение, изградено във връзка със самия гроб и за осъществяване на съответните погребални ритуали. В края на проучванията гробният комплекс беше опакован в гипсово корито, демонтиран и прибран в РИМ-Враца.

За първи път в източната част на Балканския полуостров изцяло е проучено добре запазено вкопано жилище с керамика, кости, каменни и кремъчни ансамбли *in situ*.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. КАЛЕТО (ГРАДИЩЕТО) КРАЙ МЕЗДРА

Георги Ганецовски

Местността Калето се намира върху скалист рид с надморска височина около 230 м в югозападния край на град Мездра. Скалният масив лежи на левия бряг на Искър, който мие южния и източния му отвесни склонове. Хълмът е естествено защитен и разположен на място, където се пресичат основни пътища.

Проучванията през 2004 г. са продължение на разкопките през предишната година и бяха концентрирани основно в сектор 2. Продължи разкопаването на пространството между двете успоредни крепостни стени в североизточната част на крепостта на площ от около 100 м².

Продължиха проучванията на горния къснохалколитен културен пласт (пласт 2) на праисторическото селище с денивелация от юг на север по посока на склона на хълма. Установихме, че той лежи непосредствено под разкопаните през предходния период късноантични пластове и архитектурни останки. Пластът съдържа опалени замазки, кости, въглени, керамични фрагменти от дебелостенни съдове, една добре запазена пещ с три етапа на използване и три битови ями, запълнени с тъмнокафява пръст, пепел и керамика. При разчистването на този пласт стана ясно, че ерозията и покъсните градежи на места са го разрушили. Това е основната причина разкритите структури да са частично запазени.

В северозападната част на проучвания сектор беше разчищено голямо струпване на овални речни и ломени плочести камъни, лежащи в жълта негоряла глина, съдържаща къснохалколитна керамика. Открити бяха и няколко дупки от колове в самото струпване. Анализът на теренната ситуация ни дава основание да предположим, че става въпрос за основа на подпорен или укрепителен зид, състоящ се от въпросните камъни, споени с глина. Допълнителна здравина е постигната чрез набиване на вертикални колове.

Непосредствено до каменното струпване започна проучването на североизточната половина от опожарено и разрушено жилище. Глинените му

стени са опалени до керемиденокафяв цвят и са паднали, затрупвайки целия инвентар в структурата. На оформилия се профил, под основата на късноантичната крепостна стена се очертах деструкциите от падналите стени на опожареното жилище. Теренните наблюдения показват, че пожарът се е разпространил стихийно и обитателите не са имали възможност да изнесат голяма част от покъщината си.

На този етап на изследване можем да отнесем представения културен пласт с принадлежащите му структури и инвентар (керамика, костени и кремъчни артефакти) към последната финална фаза на културния комплекс Криводол-Сълкуца-Бубани (края на V хил. пр. Хр.).

СПАСИТЕЛНИТЕ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ЯБЪЛКОВО

Красимир Лещаков

Спасителните разкопки през 2004 г. представляват част от пълното проучване на селището, започнало през 2000 г. Тъй като вече бяха регистрирани значителни по-късни културни пластове и структури, проучванията бяха разделени в три части – неолит (с ръководител К. Лещаков, СУ), средновековие и късна античност (К. Меламед, АИМ) и късножелязна епоха (ръководител М. Тонкова, АИМ). Трите екипа работиха северно от стара жп линия, направена през втората половина на XIX в. и още тогава засегнала обекта. Разкопките продължиха 45 дни, като началото беше посветено на почистване на терена от дървета и храсти, както и на полагане на нова планквадратна мрежа.

Почти в средата на подлежащата на проучване площ се очертава невисок хълм, наподобяващ селищна могила. На това място беше поставен сондаж с размери 8 x 3 м. В него е достигната стерилна почва на дълбочина 3 м, а в профилите са разграничени три основни пласта:

1. Обработваема почва (орница) и транспортирана почва. Сива на цвят, със средно фина структура, съдържаща фрагменти от неолита, желязната епоха и средновековието. Има също малки и средни по големина ломени камъни, пясък и гравел.

2. Вторият пласт е кафеникаво- до сиво-черно оцветен, със сравнително груба структура и вероятно не е транспортиран. Той е хетерогенен и вероятно е формиран през много дълъг период от време – от неолита до средновековието. Пластът е прорязан от тракийски и средновековни вкопавания. Няма запазени праисторически структури.

3. Третият пласт е от неолита – светъл, компактен, състоящ се от твърда сива почва. Успяхме да разчистим само една по-добре запазена структура от това време – част от раннонеолитно жилище, попадаща в югозападния края на сондажа. След корелация на дълбочината бе установено, че е от 3 стр. хоризонт.

Югоизточно от този сондаж бе заложен втори, с размери 2,50 x 5 м, в който беше достигнато нивото на най-горния строителен хоризонт от ранния неолит. Проучена беше част от жилище с раннонеолитна керамика и керамичен съд *in situ*. След корелиране на дълбочините беше установено, че се отнася към I стр. хоризонт.

С цел корелиране на дълбочините на строителните нива, установени северно и южно от жп линията (разкопки 2003 г.), и със средства на СУ беше извършено изсичане и почистване на профила южно от старата жп линия. Профилът е разделен на две части – западен с дължина 20 м и източен с почти същата дължина - и е ориентиран приблизително в посока изток-запад. Документирани са пластове, отнасящи се към средновековието, тракийската и неолитната епохи. При вертикалното почистване и в основата на профила установихме деструкции от две жилища от ранния неолит, изградени в техника *pisé*. Строителните хоризонти над тях са засегнати от по-късната дейност през късножелязната епоха и средновековието.

В останалите сондажи, направени в подножието на хълма северно от жп линията, не бяха разчистени раннонеолитни структури. Материалите от това време са изобилни, но явно са транспортирани и преотложени по време на по-късната интервенция на терена. Заслужава внимание наблюдението, че тази част на обекта периодично е била заливана от водите на Марица, а в определени периоди е представлявала и дъно на спокоен воден басейн. Прослойките, които говорят за геоморфоложката еволюция на ландшафта, са ясно изразени във всички профили, документирани при проучванията. В подкрепа на тези наблюдения са и двете древни речни легла, локализирани северно от раннонеолитното селище. Изясняването на тяхната хронология е задача на изследванията през 2005 г.

По време на кампанията през 2004 г. беше събрана значителна колекция от находки – каменни и кремъчни сечива, керамични фигури, съдове, керамични фрагменти и др., част от които произхождат от жилища или от раннонеолитни ями. Разкопките през 2004 г. не променят отнасянето на обекта към периода Караново I, както и неговата характеристика.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КРУШАКА ДО С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО

Красимир Лещаков

Праисторическото селище е регистрирано през 2003 г. от екип на СУ “Св. Климент Охридски”. То попада в района на строеж на АМ Тракия и бе определено за спасителни разкопки, финансирани от ИА Пътища. В разкопките участваха Н. Тодорова, В. Петрова, И. Димитров, А. Димитрова, И. Илиев, Р. Величкова, А. Искиджийска, Е. Ванков, М. Класнаков, В. Дончева, В. Николова и др.

Обектът е разположен в м. Крушака (Крушата), на около 2 км източно от с. Вратица. Селището е възникнало върху хълм с плавни склонове и наклон на юг-югозапад. От запад преминава плитко дере, в южна посока на около 500 м има извори. Застроената площ едва ли се е простирала на юг от изворите и не е достигала билата на ниските северни хълмове, така че оста север-юг не може да е по-голяма от 500 м. Следователно селището заема не по-малко от 12 дка и не по-повече от 100 дка.

Опожарените деструкции на жилищата се разкриват непосредствено под хумусен пласт (излужен смолник). Проучени са над 30 жилища, някои само частично, защото излизат от подлежащата на спасителни разкопки площ. Границите им са маркирани от компактни струпвания от опожарени деструкции, камъни с различна големина и керамични “килими”. Съобразно пласта, в който залягат деструкциите, и особеностите на конструкциите могат да се разграничат най-малко два стратиграфски пласта. Подови нива не са установени. Вторият пласт е доста по-светъл, сиво-охров, и представлява по принцип денудирала материкова скала. В това ниво за основи на жилищата е използвана самата скала. Стратиграфската картина обаче се усложнява от факта, че под повечето жилища има големи по площ, плиткови ями. Те не са използвани като жилищни (от типа “Wohngruben”), а вероятно като места за добиване на строителни материали или са представлявали своеобразни “зимници”, конструктивно свързани с наземните жилища над тях. Последният вариант може да обясни липсата на трамбовани и замазани глинени подове. Между жилищата има и други ями, запълнени с разчистени деструкции от жилища, парчета керамика и др., които са по-късни, от една страна, а и с ординарни функции, от друга. Ориентацията на всички наземни жилища е североизток-югозапад, а размерите – средно 8-9 x 6-7 м. В централната част обаче има и по-големи постройки с дължина над 12 м. Конструкцията е глинобитна с траншеи при основите и използване на камък в градежа. Стените са доста дебели – до 30-35 см. Повечето фрагменти от “кирпичите” имат негативи от пръчки с диаметри 1-2 см, разположени в интервал от 1,5-2 см, рядко подсказващи наличието на плет. Това явно са останки от “арматурата” на стената. Особеност на строителството е фактът, че ъглите са “изливани” отделно и към тях са аташирани стените. Лицата са грубо или грижливо загладени; някои постройки са имали явно украса в релеф, доколкото може да се съди по малкото запазени детайли.

В границите на жилищата и извън тях има огнища с кръгла или овална форма и диаметър до 1,20-1,30 м. Основите са от изпечена глина с дебелина до 0,15 м, замазките са с дебелина 1,5-2,5 см, белезникави, прецизно загладени. По принцип парчетата замазка са разпръснати или дори преизползвани в други структури. В основата на проучените стени на жилищата и огнищата са монтирани находки, които могат да се интерпретират като следи от строителни ритуали (жертвоприношения), посветени на конкретни постройки. Заслужава внимание една тежест за стан, вкопана под прага на жилище, както и костен скипър, монтиран в основата на огнище.

Преди самото застрояване на селището и в рамките на определената за това площ са изкопани канали в меката скала, които вероятно са отводнителни. В повечето случаи са съчетани с различни по дълбочина “септични” ями. Общата дължина на каналите надхвърля няколкостотин метра, дълбочина до 0,50 м, с ширина до 0,50 м. Сечението е клиновидно, рядко U-образно. Запълнени са умишлено с малки камъчета и гравел, а в горната си част - със сравнително фина пясъклива почва. Археологическите материали в каналите и съпътстващите ги ями са малко. В близост до жилищата или под самите стени са изкопани в меката скала ями, които понякога формират цели комплекси. Те са запълнени със светъл пълнител – денудирала скала, цели или фрагментирани съдове и находки. Около и в тях има съдове, част от които са само изсушени и се разпадат при опит да бъдат вдигнати от терена. Тези структури имат неутилитарен характер.

В голяма плитка яма, в чийто център е вкопана втора, по-малка, беше разчистен “гроб” на млад индивид. От разполагането на частите на скелета на терена е видно, че тялото е било разчленено и погребано преди изтляването на плътта. Може да се счита, че там е извършено жертвоприношение, свързано с основаването на цялото селище.

В пространството между западния и централния сектор под пласт хумус с дебелина до 0,40 м е проучена структура от дребни ломени камъни. На терена се проследява ивица с посока югозапад-североизток, с дължина над 60 м и ширина 9-10 м. Западно от нея има три жилища, а на изток се разкрива неравна материкова скала. Тази част на селището също не е застроена. Концентрацията на археологически материали там е незначителна. В скалата има отводнителни канали и система от ями-“басейни”. Явно е, че това е централната зона на селището – широка павирана улица, до която от изток е долепен “площад”. Проходи-улички има навсякъде между отделните групи жилища; те стъпват направо на скалата и не са застлани като централната.

Непосредствено на изток от площада следват няколко “квартала” от жилища, които не се различават по ориентация, техника на градеж и план от вече описаните. На изток от тях следват структури с овална или полукръгла форма, наземни и изградени в обичайната техника. Те нямат характер на жилищни, тъй като, въпреки че имат огнища (и пещи?), явно са били отворени и почти лишени от керамика. Това навежда на мисълта че там е била концентрирана стопанската дейност на селището.

От запад селището е ограничено с ров и каменен вал. Ровът е вкопан в здрава материкова скала в посока приблизително югозапад-североизток и е проучен на дълж. 30 м. Максимална ширина при нивото на вкопаване е 2,10–2,20 м. Дълбочината от съвременния терен е над 2,00 м, а от нивото на материка е 1,20–1,50 м. При южната граница на сервитута на автомагистралата, ровът се разделя на два “ръкава” – източен и западен. В западния са запазени основи на каменен зид или вал. Ровът следва естествена цепнатина в геоложката основа – т.нар. “fault”, което демонстрира добрите познания на древните обитатели за природните дадености на местността.

Източната граница на селището също е маркирана от каменни и негативни структури. Там са разкрити струпвания от големи и по-малки ломени камъни. Източно от тях древният терен рязко се снижава и в тази посока не са регистрирани културни останки. Каменните структури формират няколко свързани затворени комплекса; на места са запазени двулицеви зидове, а на други има кръгли структури-платформи, сякаш служили за закрепване на големи стълбове. Въпреки че средата на камъните е различна, няма основания да се твърди, че са налице няколко строителни периода. Липсата на находки и малкото керамика не подкрепя интерпретацията им като жилищни структури. Възможността да са използвани като обори (саи) не бива да се пренебрегва, но тя засега не може да се докаже. Може да се предположи, че са имали отбранителни или поне ограничителни функции. Непосредствено на запад от каменните струпвания ясно се очертава ивица охрово-кафява сбита глина с ширина средно 12-13 м, ориентация югозапад-североизток, проследена на дължина 35 м. Пластът глина покрива ров с ширина 5-6 м; дълбочина до 1,40 м и V-образен профил.

Западно от описаните структури са регистрирани над 50 дупки за дървени стълбове, явно индикиращи палисада, ориентирана приблизително север-юг и с установена дължина над 20 м. До палисадата са проучени 20 ями, единични или в групи по няколко. Те имат правилни кръгли или овални очертания и различна дълбочина. Според характера на запълнителя и откритите материали се разграничават три типа, които тук не могат да се опишат в детайли.

Керамичната колекция от обекта е огромна. Основните категории съдове са паници, купи, гърнета, амфори, кани, питоси, похлупаци и особени форми; а основните техники на украса са канелюри, връзани линии, насечки, ямички, бяло рисуване, рисуване с ангоба и щампована украса. Стотиците малки похлупаци с дисковидна форма не могат да не впечатлят с грижливостта на изработката и украсата си. Внимание предизвикват и съдовете-хранилища с антропоморфни фигури, изпълнени в нисък релеф.

Находките са стандартни за късния неолит, но има и някои особености, например почти пълната липса на триподи. Каменните сечива – тесли, длета, брадви, чукалки и др. са в рамките на познатото, с изключение на парадната брадва, която е уникална за тази част на Балканите. От кост и рог на елен са изработвани по-малко сечива; впечатляват обаче “скиптрите” от рог на благороден елен. Кремъчните сечива са в традицията на къснонеолитната микролитизация, а като суровинни разновидности се маркират силни връзки със Североизточна България.

Къснонеолитно селище е напълно сравнимо с Усое в долината на р. Камчия, от което отстои само на около 80-90 км. Явно пряката връзка през ниската тук Стара планина в района на Айтос-Руен е била използвана още през VI-V хил. пр. Хр. Наличието на общи културни белези е неоспоримо, както и съществените различия с културата в Горнотракийската низина, откъдето има импорти. Явно двата обекта ще дадат характеристиката на Западното

Черноморие през късния неолит и началото на халколита, което е съществен принос за праисторията на Европейския югоизток като цяло.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА (СОФИЯ)

Васил Николов, Крум Бъчваров, Емилия Сиракова, Елка Анастасова

Археологическото проучване се проведе от 3 до 22.05.2004 г. Цел на проучването беше установяване на характера на вероятна структура, регистрирана като по-тъмно овално петно при предишни кампании, в най-западната част на проучвания сектор, на площ около 100 м².

Методика на работа. В посока изток-запад по линиите на квадратната мрежа бяха направени 8 разреза с широчина 1 м. Между тях бяха оставени ребра със същата ширина. Така очертаващото се по-тъмно петно беше пресечено напречно от шестте разреза и останаха 5 контролни ребра помежду им. След установяване характера на пласта, той беше изчерпан и в останалите непроучени ребра. След първоначалното престъргване бяха регистрирани границите на участъка с по-тъмна пръст, след което беше следвана повърхността на древния терен, като се започне от полегатите "брегове".

Основни резултати. След изчерпване на културния пласт се изясни, че очерталото се при предишни кампании по-тъмно петно представлява вероятно естествена тераса с денивелация от запад на изток, за чието подравняване е било допълнително оформено стъпало. В източния край на терасата бяха регистрирани деструкции от горели жилища. Тази по-ниска площ беше запълнена с културни останки, характерни за боклучен насип: голямо количество фрагменти от керамични съдове, животински кости, оръдия от кремък, камък, кост и рог и дребни предмети, всички силно фрагментирани. Там е завършвала застроената площ на селището през първата половина на ранния неолит (група Слатина), западно от която е насипвана смет.

При изчерпване на този боклучен насип, непосредствено върху или вкопани в стерилната основа, бяха проучени следните структури:

Зърнохранилище в разрез 9, кв. Н5, дълбочина 1,71 м. Изградено е на място, с неправилна, приблизително овална форма и максимален диаметър 0,55 м. Зърнохранилището е обмазано с жълтеникавокафява хигрофобна глина. Дебелината на стената е около 5 см.

Зърнохранилище в разрез 7, кв. Н5/М5, дълбочина 1,77 м. Изградено е на място. Има приблизително кръгла форма с диаметър 0,45 м. Зърнохранилището е обмазано с жълтеникавокафява хигроскопична глина. Дебелина на стената 3-4 см.

Яма, вкопана в стерилната основа в разрези 2/10, кв. Н4. Неправилна овална форма, дълбочина 0,52 м. В запълнителя няма културни останки. Дъното е покрито с плътен слой пепел с дебелина до 2 см. Размери: 0,52 x 0,43 м.

Яма, вкопана в стерилната основа в разреза 1/10, кв. М4/М5. Неправилна овална форма. Дълбочина 0,18 м. Размери: 0,43 x 0,32 м. Най-източната ѝ 1/5 част остава в източния профил на разкопаната площ.

В източната част на разрез 1, на дълбочина 1,94 м, точно върху стерилната основа беше открита цяла керамична купа, обърната с дъното нагоре. Непосредствено на изток от нея беше разчистена купчина черупки от речни миди и малък брой фрагменти от керамични съдове.

Югозападен ъгъл на горяло жилище в разреза 3/12, кв. М4, дълбочина 2,26 м. Намира се до самия източен профил на двата разреза. Жилището е покрито с плътен слой деструкции. Регистрирани са 9 дупки от колове с диаметър от 0,16 до 0,11 м, съответно 2 в южната и 7 в западната стена. Жилището най-вероятно е ориентирано по посоките на света. Стената се очертава като белезникава ивица, свързваща дупките от колове, с широчина 0,08 м (юг) и 0,15 м (запад). Проучената площ от жилището е около 1,30 м². В самия му югозападен ъгъл е вкопана яма с неправилна, приблизително кръгла форма с дълбочина до 0,20 м.

След изчерпване на културните напластявания и достигане на стерилната основа, проучената площ беше засипана.

ТЕЛ КАРАНОВО

Васил Николов, Щефан Хилер, Татяна Кънчева

През юни българо-австрийския екип продължи проучването на западната част на Централния сектор. Освен посочените трима, в екипа участваха Крум Бъчваров, Виктория Петрова и Елка Анастасова (АИМ-БАН), Мартин Христов (НИМ), Феликс Ланг и петима студенти от Залцбургския университет.

Строителен хоризонт 7, период Св. Кирилово (РБЕ III)

Структурите на този хоризонт обхващат главно кв. К 15/II, както и квадратите западно и южно от този район. Можеха да бъдат регистрирани части от две къщи.

Източната къща се намира в североизточния ъгъл на разкопаната площ. Западната ѝ стена остава в профила, констатирани са дупки и от южната стена, видими са и ясни следи от направения с жълта глина под на къщата. Не са установени съоръжения.

От западната къща е запазена нейната югоизточна част, северната остава в непроучван участък. На запад започва склонът и заради ерозията не са установени други структури. За разлика от източната къща, в западната са констатирани останки от пещ, които се изразяват в части от под. Под замазката се намира сравнително дебел пласт от керамични фрагменти. В югоизточния ъгъл на къщата е установено съоръжение с четиристранна форма, очертано с дупки с малък диаметър, както и опасваща го от юг и изток лента от жълта глина. Вероятно става дума за изградено на място зърнохранилище.

По вътрешната страна на линията на дупките от колове на стените на двете къщи е констатирана тясна бяла лента.

Строителен хоризонт 8, период Св. Кирилово (РБЕ III)

Към този хоризонт трябва да бъдат приписани една редица от дупки от колове в северната част на разкопаната площ, на границата на кв. К 15/І и ІІ, с посока север-юг, както и останки от една пещ, западно от редицата от дупки.

От особен интерес е струпване от останки от пещи в кв. К15/ІV. Състои се от три следващи една след друга във времето пещи, от които най-стара е тази на север. Личат части от основата на купола. На югозапад се намира втора подова замазка на пещ, слабо наклонена от северозапад към югоизток и частично разрушена от третата пещ. Състоянието на запазеност на тази трета пещ е за специално отбелязване.

Куполната пещ е с ориентация запад-северозапад (отвор) – юг-югоизток (задна стена). Пещта има подковообразна форма; тя е слабо вкопана в горната повърхност на пласта Езеро А и принадлежи на най-ранния хоризонт от пласта Кирилово.

Размери: основа на купола - 112 (запад-изток) x 96 см (север-юг). Средната и задната част на купола е запазена до височина 25 см. Предната част е унищожена от по-късна строителна траншея. Горната част на купола е паднала вътре върху замазката. Върху фрагментите от купола е намерен частично запазен модел на житно зърно. Куполът е изграден от глина с дребни камъчета и едър органичен опостнител. Изграден е с лентеста техника, без конструкция на стената. Дебелината на купола в основата е 5-7 см, нагоре изтънява. В основата на купола, съответно в северната, източната и южната част, са моделирани по един отвор със слабо овална или кръгла форма. Размерите на първите два отвора са около 5 x 7 см, а диаметърът на третия е около 5 см. Направени са на височина 4-5 см над вътрешната подова замазка на пещта. По време на използването, над отвора в източната част на купола вероятно се е появила вертикална пукнатина и се е наложило цялата задна страна в основата допълнително да бъде обмазана с глина. Куполът е получил яркочервен цвят, а допълнителната замазка е останала с цвета на глината - жълта.

Подкуполното пространство на основата е покрито с добре направена, добре загладена замазка от глина. Обмазката вероятно е направена върху пласт керамични фрагменти. Основата на пещта в близост до отвора е останала жълта с червен слой от вътрешната страна (явно огънат винаги е изнасян в задната част на подкуполното пространство). Ширината на отвора на пещта е около 38 см, а замазката излиза и навън от него. След вкопаването в пласта Езеро А, около предната част на пещта е оформена площадка с ширина до 25 см, двата края на която постепенно изтъняват назад.

При изграждането на пещта са срязани основите на две други пещи с частично запазена замазка. Едната е използвана като площадка пред новоизградената пещ. Отворите в основата на купола засега са нерегистрирано в Караново и Тракия явление. Служили са за широк достъп на

въздух при разпалване на огъня, а след това вероятно са затваряни. Южният отвор беше затворен с кръгла каменна чукалка. Външната повърхност на купола е внимателно загладена, но личат пръстите на обмазващия. Вътрешната страна на купола е по-грубо загладена. Личат многобройни плитки пукнатини, които вероятно са следствие предимно от изгарянето на органичния опостнител.

Част от източната стена на къщата, към която принадлежи пещта, е открита в източния профил на сектора.

Строителен хоризонт 9, период Езеро А (РБЕ I)

В този хоризонт не са констатирани редове от дупки от колове, но са установени някои съоръжения. Към тях трябва да бъдат посочени две пещи. Установени са и останки от две огнища с диаметър 40-50 см. Те явно не са били свързани с архитектурни съоръжения, т.е. са били на открито, което е особеност на този стр. хоризонт. От този хоризонт произхожда и голям фрагмент от калъп за отливане на бронзови брадви. В западната част на кв. К 15/IV, както и в К 15/III е установена неясна площадка, която се състои от дебел жълт глинен пласт, лежащ върху пласт от средно големи камъни.

Строителен хоризонт 10, период Езеро А (РБЕ I)

Този хоризонт засега е регистриран само чрез една много разрушена пещ в кв. К 15/II. Тъй като в северния профил на кв. К 15/I е регистриран халколитен пласт, трябва да предположим, че става дума за най-ранния стр. хоризонт от ранната бронзова епоха. Това ще рече, че изследваният район на могилата съдържа останките от 10 селища.

Западна част на сектора

Западната част на разкопаната площ постепенно се разширява заради наклона на могилата, но там пластът е силно нарушен. Останките от съоръжения трудно могат да се свържат с конкретни строителни хоризонти, макар че техният брой е значителен. Все пак останките от пещи или огнища могат да бъдат разделени в три фази. Липсват обаче останки от постройки. Много вероятно е тези съоръжения да са били изградени на открито в периферията на селищата и съответно да са имали по-особени функции.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КАПИТАН ДИМИТРИЕВО, ПЕЩЕРСКО

Васил Николов, Десислава Карастоянова, Виктория Петрова, Елка Анастасова

През настоящия археологически сезон приключи проучването на раннонеолитния културен пласт в сондаж IX на площ от 36 м². Стерилна основа е установена на дълбочина от 3,52 м до 3,70 м, денивелацията на терена е с наклон на запад.

В раннонеолитния пласт в сондажа са установени останки от 7 строителни хоризонта и 16 ями. Между VI и VII стр. хоризонт е проучена голяма раннонеолитна яма, която прорязва най-ранния (VII строителен хоризонт).

Над стерилната основа в източната част на сондажа лежи подът на раннонеолитно жилище.

Жилище 7 (VII строителен хоризонт). В проучения участък от под на жилището през изминалата година бяха установени пещ (останки от основата), останки от зърнохранилище и т.нар. омфалос.

При почистването на пода през този сезон, до стената на зърнохранилището беше открит глинен предмет с гъбовидна форма. Основата или дръжката му е сравнително къса с дължина около 2 см и има заоблено обърнато конусовидна форма. Горната част е кръгла с диаметър 10 см.

Яма. Максималната ѝ дълбочина е 1,70 м. Ямата частично прорязва раннонеолитния пласт и достига стерилна основа. И трите пласта, запълващи ямата, са наситени с животински кости и фрагменти от раннонеолитни керамични съдове, значителна част от които са от червеноангобирани съдове, украсени с бяла боя. В ямата бяха открити и зооморфни и антропоморфни фигури, фрагменти от култови масички и кремъчни артефакти.

Жилище 6 (VI строителен хоризонт)

Пещ. Очерта се основата на северозападната стена на купола с ширина 10-11 см и дължина около 90 см. Стената е почти права със слабо изразена дъговидност. Към тази част на пещта е изградена глинобитна площадка, чиято горна повърхност не е запазена. Площадката е имала трапецовидна форма. Разстоянието между вътрешната страна и съоръжението е празно, а към югозападната страна на глинобитната площадка е моделирано съоръжението за пепел с приблизително правоъгълна форма.

В основата на стената на купола са установени две дупки от дървената конструкция.

След изграждането на купола вътре е запален огън за пълното му изсушаване. От огъня е останал няколко милиметра бял пепелен слой. След това са подредени сравнително дребни ломени камъни, върху които е положена глинена замазка.

Купол. Куполът на пещта има ъглеста подковообразна форма с размери: 1,30 м отпред и 1,45 м отзад (ширини северозапад-югоизток) и около 1,20 м дълбочина (североизток-югозапад). Двете страни на основата на купола завършват отпред при входа с триъгълни разширения, в които са регистрирани (в северозападното) две дупки от пръчки на разстояние 5 см една от друга и три дупки в североизточното разширение – две една до друга и третата на 5 см от тях. По всяка вероятност по една дупка от двете разширения е оставена от дъговидно извита пръчка, която държи челото на входа. Други две дупки от същите разширения вероятно са от пръчки, които може би са вертикално набити и също поддържат двете страни на пода на купола.

Подкуполното пространство е изпълнено с дребни ломени камъни с дебелина 7-8 см.

Култова яма (яма № 9). Вкопана е в пласта от подовото ниво на жилище 6 и е разположена приблизително в средата на линията между двете югозападни носещи подпори на къщата. Приблизително половината остава в профила, но

въпреки това беше проучена. Горната част на ямата беше установена празна при откриването ѝ, което беше необяснимо. При продължилото проучване се оказа, че тя е пълна с големи късове горели мазилки от къща 6, камъни, фрагменти от стени на зърнохранилища и дебелостенни хранилищни съдове, както и малко количество фрагменти от тънкостенни червеноангобирани съдове, някои от които украсени с бяла боя. Мазилките с времето са се слегнали, затова в горната част на ямата постепенно се е оформило кухо пространство.

Схемата на съоръжението има сложносъставен план, включващ централна яма в която са оформени четири стъпала, достигащи до прецизно оформено цилиндрично дъно (жертвеник) и три удължени разширения. Всички тези разширения, както и самата яма започват от обмазания с глина под на жилище 6. В ямата е можело да се слиза по четирите стъпала, като последното четвърто стъпало е достатъчно широко за един човек, който би могъл да извършва някаква дейност, свързана с цилиндричното дъно на ямата.

Под на къщата. Подът на къщата е изграден е от пласт много добре трамбована глина с дебелина 8-10 см, в който са вградени камъни. Такива камъни бяха констатирани и в основата на подовия пласт. Над трамбования пласт глина е имало допълнителна глинена обмазка с дебелина 1-2 см, която беше запазена само в отделни участъци на пода, най-вече югоизточно около пещта.

Вътрешна стена на къщата с ориентация СЗ-ЮИ. През 2003 г. беше открита вътрешната стена, чиято дължина е 7,30 м. Открити бяха и 16 дупки от дървени колове, някои от които разцепени на две. През тази година беше вдигната пещта от жилище 5 (V строителен хоризонт), чиято задна част частично застъпваше участък от вътрешната стена на жилище 6. При вдигането ѝ се откри още една дупка от стената, с която броят им става 17. В дупката беше запазена овъглена дървесина от разцепения дървен кол.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕЛ КРЪН

Васил Николов, Десислава Карастоянова, Елка Анастасова

През 2004 г. продължи работата в сондаж I, разположен в централната част на могилата, където бяха частично открити и документирани останките на голяма постройка от ранната бронзова епоха – III фаза (св. Кирилово). Целта на проучването, през този сезон, беше да се разкрие цялостния план на постройката, както и да се уточни функционалното предназначение на каменната стена, чиято основа лежи над пода на проучваното съоръжение и го пресича в източната му част.

Направени бяха разширения в сондажа на север, изток, запад и юг, като проучената площ достигна 450 м². Установено беше, че културният пласт на могилата е нарушен в западната ѝ част, където до дълбочина около 1 м беше почистен съвременен боклучен насип.

Жилище I-1. Подът на сградата е открит във всички разширения на сондажа, без западно разширение III-1 и III-2, където културният пласт е разрушен. Установен е на дълбочина 60-70 см, като е констатирана слаба денивелация с наклон на юг.

Площта на сградата, открита до момента, е около 400 м², но засега външна стена не е регистрирана. През настоящия сезон съоръжения в постройката не бяха установени. В южна посока се откри още една (пета) двойка дупки в редицата от двойки дупки, открита в централната част на сондажа през изминалата година. Диаметърът на двете дупки е 30-35 см, а разстоянието между тях е 17 см.

В източната и северната част на сондаж I бяха установени останки от покъсен (втори) строителен хоризонт, от който бяха частично проучени две жилища.

Жилище II-1. Жилището е установено в източно разширение III-1 и източно разширение III-2 на дълбочина 40-45 см.

Постройката е с *абсиден план* и ориентация север-юг с апсида на север. Размерите на жилището са: дължина 20,50 м, ширина (установена до момента) 5 м. Изцяло открита е западната му стена, от която бяха регистрирани 30 дупки от дървени колове с диаметър между 20 и 30 см. Отвън колово-плетената стена на жилището е била укрепена със зид, изграден от ломени камъни, които поне в основата на зида са споени със сива глина с варовикови примеси. След срутването на каменната стена, част от камъните са разнесени над дупките от колово-плетената основа, в западната част на жилището. Дължината на западната стена (до апсидата) е 16,80 м. От апсидата на къщата са открити 5 дупки от колове с диаметър 30-35 см. Южната стена, която е частично открита и документирана (открити са само две дупки от колове), е с дължина до момента 1,20 м. Ширината на къщата, мерена от западната стена до източния профил, е 4,90 м, което предполага, че реалната ширина на съоръжението е поне 9,80 м.

Подът на жилището е изграден от зелена хигрофобна глина и има дебелина 10 см. В северната част бяха открити лошо запазени останки на две съоръжения – огнище и зърнохранилище. *Огнището* е с кръгла форма и диаметър 70 см. В основата му са вградени фрагменти от керамични съдове (керамична подложка), над които има около 0,5 до 1 см тънка глинена обмазка. Фрагментите от основата са с керемиденочервен цвят, вследствие вторичното изпичане. На 1,70 м северно от огнището е имало *зърнохранилище* с овална форма, изработено от глина. Дебелината на стените в основата е 2 см.

В северната част на жилището, към апсидата, бяха открити два вкопани в пода керамични съда (урни), в които чрез формална инхумация са погребани деца в ембрионална фаза на развитие. *Първият съд (кана)* е открит *in situ* във вкопана в пода яма с размери: север-юг 50 см; изток-запад 60 см. Непосредствено върху съда беше поставен фрагмент от долен хромелен камък. Около урната имаше фрагменти от два други тънкостенни съда, при почистването на пръстта около които беше открит кремъчен артефакт. *Вторият съд* също е кана, положена в хоризонтално (легално) положение във вкопана в

пода плитка яма. Ямата е с диаметър 60 см и дълбочина около 10-15 см. Съдът е изцяло запазен с височина 40-45 см; липсва само дръжката на съда, следи от основата на която личат по външната повърхност на стената. Дръжката на съда е липсвала още във времето на извършване на погребението, като страната с отчупената дръжка е поставена отдолу (към пода).

Жилище II-2. Останките от жилището са установени в северно разширение III-1 на дълбочина 40-45 см.

Подът на жилището лежи непосредствено върху пода на жилище I-1. Изграден е от зелена хигрофобна глина, с каквато най-вероятно са изградени и останалите подове на жилищата от този строителен хоризонт. Дебелината на пода е 8-10 см. В западната част е силно нарушен от животински дупки. Над почистения участък от пода имаше пласт с дебелина 5-10 см от деструкции на стени. Останките от жилището заемат почти изцяло площта на северно разширение III-1 с размери: 6,90 x 3 м. Планът на жилището се развива на север и по-голяма част от него остава в профила на сондажа.

Яма 3 (проучена в южно разширение III-1). Разположена непосредствено пред южния профил на разширението, като южната ѝ периферия влиза в профила. Ямата е с размери север-юг 2,20 м и изток-запад 2,90 м; дълбочината ѝ е 20 см. Ямата е запълнена с ломени камъни и пръст, както и малко количество керамични фрагменти и животински кости. В ямата бяха открити каменен клин и няколко кремъчни артефакта. Керамиката е от ранната бронзова епоха - III фаза.

ДАНА БУНАР 2, ЯМА 29

Васил Николов, Десислава Карастоянова, Елка Анастасова

През 2000 г. под ръководството на Васил Николов са проведени археологически разкопки на откритото праисторическо селище Дана бунар 2 край Любимец. В рамките на проучената площ е установен културен пласт, който принадлежи хронологически към късния неолит и се отнася към периодите Караново III-IV и Караново IV в Тракия. Културният пласт на селището е прорязан от около 60 ями, материалите в които са къснонеолитни или антични.

При последвалата обработка и анализ на археологическия материал особено интересен се оказва комплексът от яма 29, датиран към периода Караново IV. Ямата е регистрирана в северната част на квадрат В7. Проучена е южната ѝ по-голяма част, която попада в квадрата, а северната остава в профила. Сравнително богатият археологически комплекс, депониран в ямата, е представен от фрагментирани тънкостенни съдове, украсени с бяла или червена боя, изцяло изработена керамична глава на мъжка антропоморфна фигура, каменни оръдия на труда, 33 кремъчни артефакта, фрагменти от хромелни камъни и множество животински кости, сред които и рога от елен.

На 21.08.2004 г. ямата беше допроучена.

Северната част на съоръжението попада в кв. А7 и беше документирано на дълбочина от 0,55 до 1,10 м. Запълнителят ѝ в северната част е от бяла пепел, наситена с многобройни фрагменти керамика, животински кости и малко количество ломени камъни. На дъното на ямата бяха открити фрагменти от плоски двустранни и едностранни хромелни камъни, и отделни фрагменти от замазка на огнище. В ямата бяха открити и 9 кремъчни артефакта. Ширината ѝ при профила е 90 см, а дълбочината на север до 70 см.

Керамичният комплекс е представен предимно от тънкостенни съдове с характерна кафява или черна излъскана отвън и отвътре повърхност. От формативните видове добре представени са големи гърневидни съдове с цилиндрична шия, както и разлати паници с обърнатоконична форма на тялото, украсени от двете страни с врязан орнамент, или паници с прегънато устие. Типични за комплекса са т.нар. амфоровидни съдове, които са снабдени с две малки вертикални дръжки, симетрично разположени между цилиндричната шия и тялото на съда.

Кремъчните артефакти са общо 9 - едно едноплощадково ядро с околна отломъчна повърхност, една полукръгла стъргалка, две пластини и пет отломъка. Изработени са от яспис и опал-халцедони. 50 % от открития кремъчен материал е обгорен.

Особеност на материалите е, че по-голяма част от животинските кости и кремъчните артефакти са обгорени, докато между керамиката почти липсват вторично горели фрагменти от съдове.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КОВАЧЕВО, САНДАНСКО

Васил Николов, Лиляна Перничева, Марион Лихардус-Итен, Жан-Пол Демул,
Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов

През 2004 г. продължиха сондажните проучвания в района на селището, разположен на северозапад от шосето. Целта на разкопките е да се проучи динамиката на застрояване през неолита и конфигурацията на материковия терен в тази част на обекта.

Работата беше съсредоточена в 4 сондажа (№ 5-7), всеки с размери 10 x 2 м и с ориентация северозапад-югоизток. Сондажи 5 и 6 бяха разположени на около 80 м северозападно от шосето. Сондажи 6 и 7 се намираха само на 10 м от същия асфалтиран път. С изключение на сондаж 7, останалите сондажи бяха изчерпани до материковата основа на терена. Във всички сондажи орницата имаше дебелина 25-45 см, в зависимост от риголването на терена.

Сондаж 5. Културният пласт под обработваемия слой е дебел 20-80 см (без ямите). След едно ниво без организирани структури, покрай североизточния дълъг профил на сондажа беше разкрит сектор опожарени мазилки с дължина 4,5 м. На този район от жилище съответствува един под на къща с поне три нива на подновени замазки от бяла глина, разположени в

северозападната част на сондажа. Две големи по-късни ями с диаметри 0,80 и 1,20 м пресичат този под. На дъното им има по една дупка от кол и очевидно са служели за по-здраво закрепване на дървените диреци. Интерес представлява една структура в югоизточната част на сондажа - овална площ с диаметър около 95 см, плътно покрита с камъни, кости и фрагменти от съдове, закрепени върху много твърда сива глина. Цялата структура лежеше върху два пъти измазана площ от бяла глина. Върху така приготвената площадка беше разкрита керамична антропоморфна фигура с триъгълно лице. Всички описани структури лежаха върху стерилен пласт.

Сондаж 6. Ситуацията е много сходна с тази в сондаж 5. На дълбочина 40-65 см бяха разкрити структури от два хронологически периода. Югоизточната част на квадрата беше заета от голяма яма, която продължава извън сондажа и се датира към периода Ковачево II. В централната част на сондажа бяха разкрити структури от едно ранненеолитно жилище. Площта от около 2 м² беше покрита с опожарени мазилки, в съседство и под които имаше неголеми площи от подове, измазани с два пласта бяла глина. Под сектора с мазилки и под пода на жилището беше разкрита плитка овална яма с диаметър около 1,40 м, плътно покрита с речни камъни и измазана под тях с пласт бяла глина. Върху камъните бяха разкрити на място в изправено положение два почти цели монохромни фини керамични съда. Вероятно по-скоро се касае за ритуално съоръжение, отколкото за яма за съхранение на продукти. Прави впечатление близкото сходство на тази структура със структурата с идола от сондаж 5. Останките от жилището лежаха направо върху кафява стерилна глина с груба структура.

Сондаж 7. Разположен е най-близо до шосето и най-близо до основната площ на разкопките през 1986-2002 г. и в частност до сектор Е. Сондажът има много по-дебели стратиграфски напластявания в сравнение с всички останали сондажи (5), разположени северно от шосето. Под орница с дебелина до 40 см в сондажа беше изчерпан пласт от сиво-черна пръст, дебел 0,70–1,00 м. В пласта наред с по-ранни материали има голямо количество фрагменти от ранната бронзова епоха. Под този пласт има едно ниво от обгорели до отухляване едри мазилки от постройка, съчетано с няколко големи струпвания от камъни, речен чакъл, фрагментирана керамика и мазилки, разположени като “килими” в двата края на сондажа. Под този пласт на дълбочина около 2,00 м в най-северозападната част на сондажа бяха разкрити сектори от специално приготвена много твърда глина с малки парчета мазилка. На дълбочина от около 2,50 м в северозападната половина на сондажа беше разкрит под от бяла глина с площ 5 м², който очевидно се отнася към ранния неолит (Ковачево I). Само в най-северозападните 2 м² беше разкрит материк, отговарящ на същото старо речно ниво, както сондаж 8 на север. Сондажът ще бъде изчерпан до материк през следващия сезон.

Сондаж 8. Въпреки непосредствената близост със сондаж 7, този сондаж даде съвсем различна картина на археологическите напластявания. Под около 30 см обработваем пласт и след една тънка прослойка от светлосива пръст,

характерна за напластяванията от Ковачево I, на дълбочина 0,50 м в крайната северозападна част на сондажа започна да се разкрива старото речно легло на Пиринска Бистрица. В югоизточната част на сондажа бяха разкрити следи от едно жилищно ниво. То се състоеше от малки части от обмазани с бяла глина подове, нарушени от по-късни вкопавания. В рамките на тези подови нива беше открита една много добре запазена структура, вероятно огнище с диаметър около 0,95 м. Изградено върху добре изравнения материков терен, то има основа от речни камъни, плътно наредени върху добре обмазана с бяла глина основа. Вероятно и замазката на огнището е била измазана със същата глина, допълнително равномерно изпечена. Материковият терен на целия сондаж представлява старото легло на реката.

Освен сондаж 7, проучените сондажи имат сравнително тънки напластявания, които според открития керамичен материал са отнасят към периода Ковачево Id. В най-късните напластявания на всички сондажи се намираще керамичен материал от периода Ковачево II (Долна Рибница).

Разкритите сектори от подове на жилища лежат върху материковия терен, което показва заселване в този район в края на ранния неолит (Ковачево Ic-d).

Бялата глина е местна за този микрорайон и е служила не само за изграждане на подове на жилища, но и за обмазване на някои ями и култови съоръжения.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В С. ПИПЕРКОВ ЧИФЛИК, ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ

Веселина Вандова, Румен Спасов

През 2004 г. продължиха проучванията на многослойното селище в местността Кьошко при с. Пиперков чифлик, община Кюстендил. Изследванията се проведеха на площ от 84 м².

Културният пласт притежава дебелина 1,40-1,50 м, като в участъците с по-дълбоко вкопани структури достига 1,80 м. В горната част, на дълбочина до 0,70-0,80 м, пластът съдържа материали от различни периоди – ранен неолит, ранен и късен бронз, ранно средновековие и възрожденска епоха. В него бяха установени няколко вкопавания, сред които две жилища (№ 1 и 3) от ранносредновековната епоха.

Жилище № 1 има трапецовен план на основата и размери 2,90 x 2,40 м. Ориентирано е по надлъжната ос в посока север–юг. В северозападния ъгъл на жилищната яма е разположена печка с трапецовиден план и размери 1,05 x 0,90 м. Отворът е от изток и има ширина 0,34 м. Съоръжението е оформено с цели и фрагментирани тухли.

Жилище № 3 отстои на 3,80 м северно от жилище № 1. Има квадратен план на основата с дължина на страната 2,60 м. В източния ъгъл на жилищната яма е ситуирана печка с правоъгълен план и размери 1,40 x 1,10 м. Отворът е от

югозапад. Съоръжението е изградено с речни и ломени камъни, подът е настлан с тухли.

Намерените в жилищните ями фрагменти от керамични съдове, основен дял от които имат формуваните на ръка, дават основание да отнесем разкритите комплекси към втората половина на VI-VII в. и да ги интерпретираме като раннославянски.

Максималната запазена дебелина на неолитния пласт е 0,60-0,70 м. На настоящия етап от изследванията данните от вертикалната стратиграфия позволяват да разграничим две строителни нива.

Към по-късното строително ниво принадлежи част от основа на отоплително съоръжение. Запазен е фрагмент от каменната му подложка с размери 0,60 x 0,35 м.

По-ранното строително ниво е представено от наземно жилище - жилище № 2. Запазената част от него има слабо изразен трапецовиден план и размери в рамките на проучваната площ 3,90 x 3,00 м. Ориентирано е по дългата ос североизток-югозапад.

Отоплителното съоръжение на жилището се ситуира пред северозападната му стена. Има запазени размери 1,00 (североизток-югозапад) x 0,75 м. Добре съхранен е северният му ъгъл. Югоизточната част на съоръжението не е запазена. Отворът е от североизток и има ширина 0,14 м. Пред североизточната стена е изграден глинен подиум. Горната му повърхност се намира на 0,10 м по-ниско от подовата замазка на основата. Общата височина на съоръжението заедно с подиума достига 0,46-0,48 м.

Намерените при проучването на неолитния пласт фрагменти от фини керамични съдове имат червена (по-рядко светлокафява) ангобирана повърхност. Украсата е рисувана предимно с черна и тъмнокафява боя. Представена е и орнаментация с кремав и кафяв цвят. При малък брой съдове боята може да бъде определена като бяла. Срещат се (по-често в горната част на пласта) съдове със сиво-черна, много добре загладена или излъскана повърхност.

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ИЛИНДЕНЦИ, М. ВРЪШНИК/МАСОВЕЦ

Малгожата Гребска-Кулова

Праисторическото селище в м. Връшник/Масовец при с. Илинденци е разположено върху висока надзаливна тераса на левия бряг на Струма. Площта му е около 12 дка, а надморската височина варира между 240 и 260 м.

Сондажните проучвания бяха проведени от 11 до 24 октомври 2004 г. с финансиране от община Струмяни.

Бяха заложени два сондажа с размери 2 x 5 м, ориентирани по посоките на света. Сондаж 1 беше изчерпан до материковата скала, докато сондаж 2

беше проучен до дълбочина 30 см, след което работата там прекъсна, поради влошените атмосферни условия.

Под двадесет сантиметровия хумусен слой в южната половина на сондаж 1 се появи ненарушен културен пласт с жълтеникав цвят. Много добре личаха вкопани структури (ями: стр. 1-7). В северната част на тази дълбочина се появи пласт бяла глина (стр. 8) с наклон към юг. На няколко места беше прекъснат от по-късни структури: траншея (стр. 13) и яма (стр. 10). По цялата южна периферия на този пласт се разкри каменно струпване (стр. 12 и 17) с ширина 80 см. То продължаваше в дълбочина, при което разграничихме няколко прослойки жълтеникава глина, разделени от пластове с добре подредени камъни. Тези 4 прослойки жълта глина много добре личаха в източния и западния профили. Заедно със стр. 8 са интерпретирани като подови замазки на къща. На дълбочина 40 см от повърхността по южната периферия на каменното струпване се разкриха три тъмни петна (дупки от колове). В тази част на сондажа дълбочината на културния пласт достига 1 м, докато в северна и южна посока теренът се издига и там културният пласт е дебел 50 см. Тази стратиграфска ситуация дава основание да предположим, че в северната част на сондажа сме попаднали на следи от разрушена къща, ориентирана по посоките на света. Едната ѝ част е вкопана на 50 см в материковата почва и това вкопаване е запълнено с напластявания от камъни и жълтеникави подови настилки. Този начин на изграждане на подовете много напомня метода, регистриран в раннонеолитното селище при с. Ковачево.

Бяха открити само 5 находки: фрагмент от устие от антропоморфен съд, фрагмент от стена с врязана украса (може би от култова масичка), 3 кръгли плочки, направени от стена на съд, пробити по средата. Всички са намерени в културния пласт на дълбочина до 0,30 м.

Керамичният материал е еднороден. Доминира керамиката с кафява повърхност, следвана от керамика с червена ангобирана повърхност и със сива повърхност, и на последно място керамика с черна повърхност. Последната група има по-добро присъствие само в структури 1 и 13. Доминира бялата рисунка върху червеноангобирана повърхност. Рисунката запълва големи пространства с неопределена форма. Срещат се също концентрични полукръгове, спираловиден орнамент, също в солиден стил, лента със срещуположно лежащи точки и подустийна мрежеста лента. Върху столчетата има успоредни линии или вертикални черти. Други видове украса са пластична лента с ямички и ямички по устието.

Установени са следните форми: затворени съдове с ниска шия и заоблено тяло, сферични съдове, обърнатоконични паници и полусферични купи.

Този материал е сравнително еднороден и намира най-близки аналогии в раннонеолитното селище при с. Ковачево, етапи Ic и Id, т.е. в развитата фаза на ранния неолит. Връзките с това селище подсилват и големите сходства в начина на изграждане на самите къщи.

В сондаж 1 не е регистрирана средно/къснонеолитна керамика, следователно пласт от този период липсва или е изцяло унищожен.

Във основа на представения анализ, структурите, проучени в сондаж 1, принадлежат към една фаза на културно развитие, отговаряща на втората половина на ранния неолит, независимо, че между тях има стратиграфска последователност.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ПРИ ХАРМАНЛИ

Крум Бъчваров, Венцислав Божилов, Виктория Петрова

Праисторическото селище е разположено в местността Карачелия на около 3,5 км северно от центъра на Харманли. Заема билото на вододел върху първата надзаливна тераса между два десни притока на Марица. На площ от около 5 дка е регистрирана слаба концентрация на археологически материали: фрагменти от праисторически керамични съдове, горяла мазилка и кремъчни отломъци.

Археологическото проучване се проведе през периода 04-25.08.2004 г. във връзка с предстояща промяна на трасето на железопътната линия. След трасиране на сервитута на железопътната линия в границите на археологическия обект, регистриран по пръснати на повърхността праисторически материали, на разстояние 20-40 м един от друг по източната граница на сервитута бяха заложили пет сондажа с размери 2 x 2 м и ориентация по посоките на света. След разчистване на терена, по повърхността се откриха отделни фрагменти от керамични съдове, кремъчни и кварцитни отломъци. В горния почвен слой до дълбочина 30 см (орница) се откриха отделни фрагменти от керамични съдове. Следва по-тънък (до 20 см) пласт от характерните за района почви чернозем-смолници. Този втори (отгоре надолу) пласт съдържа отделни, съвсем спорадични керамични фрагменти, главно от рецентни епохи. На дълбочина до 50 см и в петте сондажа беше достигната стерилната основа.

Установи се, че в проучвания участък сервитутът на железопътната линия попада в непосредствена близост от около 300 м западно от периферията на праисторическо селище, разположено върху самото било на надзаливната тераса, откъдето при интензивната селскостопанска обработка на терена са преотложени праисторически материали във всички посоки и особено в пониските западни части на местността.

С цел установяване характера на културните напластявания, в североизточния край на регистрираното праисторическо селище беше заложен сондаж с размери 15 x 15 м и ориентация по посоките на света. С оглед перспективите на проучването и концентрацията на археологически материали впоследствие бяха проучени още 2 квадрата с размери 5 x 5 м. Още преди изчерпването на орницата, проучваната площ беше ограничена в

рамките на 100 м². Сондажът е разположен в самия край на речната тераса, в периферията на праисторическото селище. Теренът има слаба денивелация от около 0,5 м с посока северозапад-югоизток. От север, северозапад селището е ограничено от дървета.

В разрушения горен пласт (орница) с дебелина 0,20-0,25 м бяха регистрирани материали от къснонеолитния период Караново IV и вероятно от неговата преходна фаза към началото на раннохалколитната култура Марица. Отделни фрагменти от тази фаза се откриха и във втория пласт (тъмносив до черен) отгоре надолу. Той най-вероятно трябва да се разглежда като едно цяло с орницата, която представлява неговата разрушена от селскостопанска обработка горна половина. Този втори пласт има различна дебелина: от 0,10 до 0,25 м. В третия пласт отгоре надолу бяха регистрирани материали, отнасящи се само към къснонеолитната култура Караново IV. Самият трети пласт, с дебелина 0,15-0,30 м и кафяв до сиво-жълт цвят, изцяло се отнася към къснонеолитния период Караново IV.

Тъй като горният пласт в проучената площ от селището е разрушен и от този етап са регистрирани само отделни фрагменти от керамични съдове, трудно може да се съди за цялостния характер на керамичния му комплекс. Все пак може да се отбележат някои особености. Наблюдават се по-отворени форми, каринациите на биконичните съдове стават по-заоблени, променя се характерът на връзаната украса.

Керамичният комплекс от първия етап на съществуване на селището може да се отнесе към "класическия" период Караново IV в Тракия. Керамичните съдове са с биконична форма, с тъмна повърхност. В редките случаи, когато не е ерозирала от алкалното въздействие на чернозем-смолниците, тя е много добре загладена или излъскана. Характерни са късите вертикални дръжки с израстък, регистрирани напр. в Западна Тракия и къснонеолитното селище Любимец. Основна особеност на керамичния комплекс от този период е връзаната и инкрустирана с бяла боя украса. Регистрирана е и установената в Любимец технологична група на съдове с тъмна повърхност, орнаментирани със сиво-бяла рядка боя.

На различни места в културния пласт са открити многобройни фрагменти от подова замазка на пещ/огнище и късове от горяла обмазка на стени с отпечатьци от колово-плетена конструкция, по което може да се съди за характера на архитектурата на селището.

Отсъствието на структури като жилища, пещи/огнища и др., голямото количество археологически материали от пласта, както и фактът, че сондажът се намира в началото на речната тераса предполагат, че това е най-североизточна периферна част на къснонеолитното селище, чийто център най-вероятно се намира в най-високата част на речната тераса.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА НА ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ В ДУРАНКУЛАШКОТО ЕЗЕРО

Хенриета Тодорова

След седемгодишно прекъсване, през 2004 г. беше подновено проучването на Големия остров в Дуланкулак, с научен ръководител Хенриета Тодорова и зам.-ръководители Тодор Димов и Иван Вайсов. Членове на екипа: Калин Димитров, Георги Иванов, Владимир Славчев, Анета Бакъмска, Петър Зидаров и Михаил Георгиев. Основната задача през 2004 г. беше да разчистим терена от растителността и деструкциите, възникнали по време на прекъсването, и да довършим проучването на недопроучените през 1996 г. обекти. Нови сгради не бяха изследвани. Проучването внесе яснота относно конструкцията, вътрешната уредба и предназначението на сгради 5, 8, и 12.

Сграда VIII/8, Ж7-10, 37-9, (Хаманджия IIIв, ранен енеолит, около 4650-4600 cal. BC) Построена е направо върху девствения терен, който в тези квадрати представлява 20-30 см дебела кафявочервеникава пръст с много охлюви, покриваща плочестата скална основа на острова. Сградата се отнася към най-ранното селище от селищната могила на Големия остров. Стените ѝ са от големи камъни, проследяващи се в основата на стените на сграда VII/8, които ги дублират с отклонения, личащи най-добре при източната стена. Личат три подови замазки, покрити с тънък пласт пепел. Сградата е била едноетажна с хоризонтален покрив от греди и камъш, който е изгорял. Проучихме северната половина от сградата с четвъртита пещ в центъра.

До източната стена е прилепена голяма, масивна правоъгълна, опалена площадка с размери 1,70 (изток-запад) x 1,90 (север-юг) м. Подът ѝ е дебел 12 см и представлява терацо от трамбована глина, примесена със ситен пясък и изпечена на висока температура до твърдостта на камък. Горната плоскост е полирана и черна. Надолу терацото е опалено до червено и изсветлява в дълбочина. Площадката има два опалени езика на юг и запад, разделени от дупка от четвъртит кол.

Части от вертикалните, опалени до червено стени на това съоръжение са запазени на височина до 40 см, прилепени към каменната зидария на източната стена на сградата. Съоръжението вероятно представлява олтар, върху който е горял постоянен огън.

Средната част от сграда VIII/8 остава непроучена, тъй като там се намира платформата от втория етаж на сграда VII/8.

Южната ѝ част беше проучена. Южната стена представлява редица от гъсто поставени колове с диаметър 10-12 см, дебело обмазани и прекъсващи на мястото на входа. Южно от нея са разположени три камери-хранилища, фланкиращи входния коридор. Това е най-ранната сграда с каменна архитектура в континентална Европа. По вътрешната ѝ уредба и съдържанието на камера № 1 може да се съди, че още първоначалното ѝ предназначение е била култова. Очевидно става дума за храм.

Сграда VIII/8 (среден енеолит, Хаманджия IV, 4550-4450 cal. BC) е построена върху сграда VIII/8 и заема площ от 150 м². Тя представлява преустройство на по-ранната едноетажна сграда в двуетажна. Стените ѝ от запад, север и юг са от големи плочести камъни, свързани с глина. Те са широки 40-50 см и надстрояват стените на VIII/8, на места с малки отстъпи. Южната стена е с колова конструкция.

При преустройството на сграда VIII/8 олтарът до източната стена е бил разрушен. Площта му е била обхваната от големи камъни, които откъм север образуват зидче от три реда камъни. Така е бил оформен около 50 см висок подиум, обмазан с глина, върху който вероятно се е намирал голям неизпечен глинен идол, от чието разпадане произхожда голям куп глина върху и около подиума.

В центъра на северната част на сградата личи редица от четвъртити дупки от колове, запълнени с рушевини от платформата. Те са част от носещата конструкция на платформата на втория етаж.

Подът на приземния етаж на сградата се състои от една жълта подова замазка, опалена до черно, покриваща непосредствено пода и съоръженията на VIII хоризонт. От разликата между тази замазка и 73-те подови замазки на втория етаж може да се съди, че репрезентативен е бил вторият етаж.

Средната част на приземния етаж остава непроучена поради присъствието на платформата. Тя е дебела 30 см и се състои от два пласта основни замазки, дебели 4-5 см и поставени върху гредоред и плочести камъни. Гредоредът е бил измазан и отдолу, поради което при силния пожар не е имал достъп на въздух, овъглил се е и постепенно се е обрушавал. Върху пода на приземния етаж лежат многобройни парчета от овъглени греди, нападали безразборно по различно време. В резултат се е получило неравното ниво на опалените деструкции.

Върху платформата, в периферията ѝ, покрай стените, има наредени ортостати, потънали в замазките. По дължината на западната стена там личи подиум, широк 1 м, който в основата се има плочник, многократно обмазан едновременно с обмазването на цялата платформа. Преброени бяха 73 тънки (0,5-1,0 см), оцветени замазки. Глината е с богати примеси от плява и суха шума. По броя на замазките може да се съди, че сградата е просъществувала минимум 73 години.

Платформата не е рухнала веднага след пожара, а се е рушала постепенно откъм долната си повърхност. Паднала е едва след едно много силно земетресение. Сградата представлява затворен комплекс, запечатан от платформата.

Сграда VIII/5 (ранен енеолит, Хаманджия IIIв) отчасти подстила сграда VII/5, която е средноенеолитна и се отнася към културата Хаманджия IV.

Най-ранната сграда VIII/5 е малка постройка, ситуирана направо върху кафявата пръст на стерилния терен. Тя има пещ и подиум до източната си стена и каменни стени, запазени предимно в негатив. Само източната ѝ стена е

на мястото си, преизползвана при строителството на VII/5 като централна, носеща платформата на горния етаж стена.

Сграда VII/5 има слабо трапецовиден план и двойни стени. Вътрешната постройка е с площ 203 м², а външната - 283 м².

Извън сграда VIII/5, сграда VII/5 е стъпила върху основния стерилен терен.

Външният, дублиращ зид е построен по-късно върху по-високо ниво от обронени жълти стенни обмазки. Той вероятно е предназначен да поддържа нещо като чардак, обикалящ отвън втория етаж на сградата, и е поставен допълнително.

След отстраняването на ерозиралите подови замазки на подиумите в и извън сграда VII/5 се установи, че в основата си те са оформени от малки плочести камъни, многократно обмазвани с жълта глина.

Сграда VIII/12 (ранен енеолит, Хаманджия IIIв), 110,5 м². Разчистени бяха деструкциите от VII хоризонт. Стените са от големи камъни, поставени направо върху скалния терен на острова. Покривната конструкция е била носена от колони, чиято сърцевина е образувана от три кола с диаметър около 15 см, свързани един с друг и обмазани с дебел пласт глина, така че оформят колона. В североизточния ъгъл има подиум, а също и покрай северната и западната стени. И в този случай става дума за най-ранната каменна архитектура в континентална Европа.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ СТАРОЗАГОРСКИТЕ МИНЕРАЛНИ БАНИ

Петър Калчев

Праисторическото селище възниква непосредствено до извора с топла минерална вода в курортното селище Старозагорски минерални бани.

През 2004 година се извършиха спасителни археологически проучвания в югоизточната част на праисторическата селищна могила на площ около 100 м². Проучванията се наложиха поради необходимостта част от водопровода за топла вода да премине през територията на праисторическото селище.

Разкрито е горяло жилище от късния халколит с размери 3,60 x 1,70 м. То е изградено с характерната за Тракия строителна техника – дървена конструкция с обмазка от глина. Основите на жилището са укрепени със средноголеми ломени камъни. В жилището са открити керамични съдове, зооморфни фигури, мраморен конус, оръдия от рог на елен, късчета медна руда и шлага. В жилището има вкопан гроб, отнасящ се към Средновековието. Мъртвият е положен по гръб, с глава на запад, в гробна яма с размери 2,00 x 0,60 м. Липсва гробен инвентар.

Разкрито е горяло жилище, отнасящо се към раннохалколитната култура Марица. В източната част на проучвания сектор от могилата се разкриха стъпаловидни площадки, изградени от големи и по-дребни волуни със спойка

от пясък, глина и варовикови камъчета. Те са ориентирани в посока север-юг. Камъните са подредени плътно един до друг, като се вклиняват и застъпват помежду си. Спйката между тях е с висока плътност. В зидовете са вградени два големи каменни хавана и два хромелни камъка. Като работна хипотеза можем да тълкуваме това съоръжение като ритуална площадка.

В западната част на проучваната площ е разкрита ритуална яма с размери 1,90 x 0,70 м, с разположени на две нива петна от пепел, животински кости и керамични фрагменти. Ямата е фланкирана от вкопавания с форма на неправилни триъгълници с дължина 1,10 м. В двата края на вкопаванията има части от ствол на еленов рог с разклонения. Съоръжението се отнася към култура Марица.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1, КМ 184+100 – 184+800, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУПКИ, СТАРОЗАГОРСКО

Петър Калчев, Димитър Янков

Проучванията през 2004 г. са продължение на сондажните разкопки, проведени през 2003 г.

В сектор А спасителните археологически разкопки бяха извършени чрез сондажи с дължина 15 м и ширина 1,5 м, ориентирани перпендикулярно на трасето на магистралата. Между сондажите се остави ивица с широчина 1 м.

Проучени бяха средновековни ями, които са вкопани в материковия терен. В запълнителя им се откри в много малко количество археологически материали – главно керамика и животински кости. Разкриха се ями, вкопани в жълтеникава стерилна глина. Запълнителят им е от мека пръст, примесена с пепел и много въглени. В тях се откриват керамични фрагменти, тежести за тъкачен стан, животински кости и др. По откритите в тях материали, можем да ги отнесем към късната желязна епоха.

Сектор Б – проучено е съоръжение с елипсовидна форма, което е вкопано в материковия терен. То е с размери 25 x 12 м и е ориентирано с дългата си ос в посока изток-запад. Запълнителят на съоръжението е от пепел, въглени, керамични фрагменти, цели съдове, горяла глинена мазилка, керамични модели на колело, животински кости, керамични тежести за стан, бронзови игли и др. На дъното му има вкопавания с депонирани в тях цели керамични съдове и животински кости. На места се откриват площадки от наредени дребни ломени и речни камъчета, натрошени керамични съдове, парченца горяла глинена мазилка, животински кости и др. Като работна хипотеза, интерпретираме това съоръжение като култов ров от късната бронзова епоха. В съоръжението бяха проучени ями, отнасящи се към късната желязна епоха.

В сектор Б беше проучена яма с елипсовидна форма с материали, които се отнасят към къснонеолитната култура Караново IV - Калояновец. Разкрити бяха и две горели жилища, отнасящи се към ранния халколит - култура Марица, които принадлежат на селище от т.нар. открит тип.

Открит беше и гроб “хокер” от късния халколит, култура Караново VI. На гърдите на погребания е поставена каменна брадва-чук с костна дръжка.

ПРЕСЯВАНЕ НА ПРЪСТ ОТ НЕЗАКОННО СТРОИТЕЛСТВО ВЪРХУ СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ СТАРОЗАГОРСКИТЕ МИНЕРАЛНИ БАНИ

Петър Калчев

През 2000 г. беше извършено незаконно строителство върху централната част на селищната могила при Старозагорските минерални бани. При изкопните работи теренът в най-високата южна част е отнет и подравняван на площ от 150 м². Унищожен е културен пласт с дебелина от 0,60 до 1,20 м.

От материалите, открити при пресяването на пръстта, се констатира, че са разрушени горели жилища с много солидна конструкция (дебели колове и мощни обмазки). Сред тях се откриват хромелни камъни, замазки от пещи и други части от къщите. Керамичният материал е в големи количества и е фрагментиран. Отнася се към последната фаза на каменномедната епоха, култура Караново VI C, и първата фаза на култура Марица. Откриха се части от големи антропоморфни съдове, късчета медна руда, медна шлака, каменни инструменти, зооморфни фигурки, накити от мрамор и др.

Сред керамичния материал се откриха фрагменти от бялорисувана керамика, отнасяща се към ранния неолит – култура Караново I.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА МАГИСТРАЛНО ГАЗОПРОВОДНО ОТКЛОНЕНИЕ ЗА ВЕЛИКО ТЪРНОВО И ГОРНА ОРЯХОВИЦА

Стефан Чохаджиев, Петър Лещаков, Александър Чохаджиев

В края на април 2004 г. реализирахме инвестиционен проект “Магистрално газопроводно отклонение за Велико Търново и Горна Оряховица”. Газопроводът преминава през землищата на селата Иванча, Полски Сеновец, Стефан Стамболово, Ресен, Хотница, Беяковец, Самоводене, Първомайци и градовете Горна Оряховица, Лясковец и Велико Търново. Общата дължина на трасето е 51 км.

До 2004 г. по трасето на газопровода от с. Иванча до гр. Велико Търново не са провеждани обхождания. По цялото трасе изкопите бяха направени, тръбите положени и в по-голямата си част теренът е рекултивиран.

Теренните издирвания са проведени според изискванията на АКБ, а събраните по повърхността материали, след първичната им обработка, са предадени на съхранение в РИМ – В. Търново.

При обхождането на цялото трасе бяха регистрирани 18 археологически обекта: 3 праисторически (Беяковец, Ресен и Хотница), 11 от античността (Хотница, Ст. Стамболово, Ресен, Беяковец и Правда) и 4 от късното средновековие (Хотница, Самоводене и Първомайци).

Независимо от закъснялото си провеждане, теренните издирвания по трасето на газопровода имат принос за попълване на археологическата карта на Великотърновска област с нови, неизвестни досега археологически паметници.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ОРЛОВКА КРАЙ ХОТНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков

Преминаването на трасето на Магистралното газопроводно отклонение за В. Търново и Г. Оряховица през къснонеолитното селище в м. Орловка край с. Хотница наложи провеждането на спасителни археологически разкопки. Поради ограничения във времето и финансирането, трасето беше проучено чрез 8 сондажа с обща площ 114 м².

Най-добри са резултатите от проучванията в сондаж № 1. Размерите му са 10 x 6 м. В него е проучена част от наземно жилище с ширина 5 и дължина най-малко 8 м, ориентирано в посока северозапад-югоизток с дългата си ос. Жилището е разделено по дължина на две части посредством глинобитна стена. В западната половина бяха разкрити няколко фрагментирани съда и основа на пещ с два етапа на използване, изградена без подложка непосредствено върху пода на жилището. В източната половина бе проучен "домашен олтар", изграден от трамбована глина, с размери 0,75 x 0,85 x 0,20 м. Най-отгоре, разположени стреховидно и запазени в различна степен, бяха разкрити 6 опалени глинени плочи. Приблизителните им размери са 0,30 x 0,21 x 0,04 м. Върху някои от тях има врязани знаци – меандри, начупени линии и др. Плочите, наклонени на запад, са със знаците нагоре, а тези на изток – със знаците надолу. Под жилището бе установен друг пласт с дебелина около 60 см, в който не бяха открити археологически структури. Под него достигнахме материков терен – лъос с дребни варовикови конкреции.

В останалите сондажи бяха открити само фрагменти от горели мазилки и съвсем ограничено количество керамика. Изключение правят сондажи № 2 и 3. В сондаж № 2 беше разчистена плитка яма, запълнена с фрагменти от фина керамика и част от букрания (рог от говедо). В сондаж № 1 попаднахме на вкопано съоръжение, вероятно култова яма. Тя има елипсовидна форма (2,10 x 1,90 м) и максимална дълбочина 2,55 м от повърхността. Изсечена е в лъоса стъпаловидно, а по периферията на ръбовете се откриха множество дупки от колове с диаметри 5-12 см. На дъното на ямата бяха разчистени два фрагментирани керамични съда и част от букрания – рог с шиен прешлен. Рогът лежи върху лъоса и е покрит с тънък (1-2 см) пласт пепел и въглени. Върху този пласт са керамичните съдове. В запълнителя на ямата открихме множество костени сечива и керамични фрагменти. Предполагаме, че дупките от колове маркират дървена конструкция, покриваща ямата, подобно на конструкцията на съвременната "беседка" (покрив с подпори?).

Контролирано бе прокопаването на изкоп с обща дължина около 800 м. В него бе констатиран културен пласт с дължина 505 м в посока запад-изток. Доколкото беше възможно, графично документирахме северния профил на канала в мащаб 1:100. Културният пласт достига максимална дълбочина от повърхността 1,00-1,50 м. Имайки предвид данните от сондажите, допускаме, че в тази част на селището има два жилищни хоризонта, долният от които е регистриран само като пласт, но без засечени структури. Явно това е периферията на селището, обхващащо площ от няколкостотин декара.

Керамиката повтаря известните форми и украси, регистрирани по различни поводи в същата местност: отворени конични паници, биконични купи със значително по-къса горна част, съдове с издължена шия и др. Украсата е релефна – барботинна, връзана и канелюрна. Най-често с връзване са изобразявани меандри, а в комбинация с набождане – набодена лента. Канелюрите са нанасяни обикновено върху горната част на съдовете и са предимно вертикални или коси. Открити бяха и фрагменти от култови масички с шайбовидни израстъци по ъглите, имащи връзана украса.

Бяха открити 1419 артефакта, от които 95 % от кремък. Кремъчният ансамбъл бе обработен от колегите Николай Сираков и Станимира Танева. Той включва 1384 броя, разпределени както следва: ядра – 3,7 %, пластини (и фрагменти) – 14,3 %, отломъци (и фрагменти) – 64,4 %, оръдия – 17,6 %. Ясно изразена е тенденцията за получаване на пластинки и микропластинки. Използвана е както директна техника с мека чукалка, така и техника за отделяне чрез натиск.

При оръдията трябва да се отбележи голямото количество стъргалки върху малки отломъци. Срещат се, макар и по-рядко, стъргалки върху пластини. Интерес представляват няколко микростъргалки с шийки, оформени със стръмни затыпяващи ретуши, както и няколко фрагмента от пластинки със затыпяващи ретуши. При оръдията са представени още няколко геометрични микролити, резци, тронкатори, пробои, пластини с ретуш и функционални оръдия. Суровината е основно местна, но вероятно има и такава от района на Североизточна България.

Проучванията имат съществен принос към изучаването на късно-неолитната култура в басейна на река Янтра.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В БАСЕЙНА НА ЯНТРА

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков

Като етап от дългосрочния проект “Неолитни и халколитни култури в басейна на река Янтра” през 2004 г. беше реализиран студентски проект “Селищната система през неолита и халколита в басейна на р. Янтра”. Целта на теренните археологически издирвания беше локализиране и документиране на праисторически селища в басейна на Янтра според методиката и изискванията на АКБ.

В продължение на 4 дни бяха обходени землищата на 10 съвременни селища. Локализирахме 15 праисторически обекта: 5 открити селища (четири от късния неолит и едно от ранния халколит) и 10 селищни могили.

Обходени бяха землищата на селата Правда, Паскалевец, Мусина, Драгижево, Златарица, Владислав, Царски извор, Горски Сеновец, Виноград, Камен и Лозен. Поставихме началото на изграждане на база данни относно топографията и хронологията на праисторическите селища в района.

Засега е установена закономерност в топографията на къснонеолитните селища – върху изявиени спрямо околния терен възвишения, понякога граничещи с дерета. При всички къснонеолитни селища се открива значително количество кремъчни артефакти, предимно микролити.

При селищните могили също се забелязват някои закономерности в топографията. Заселвани са равнинни терени, силно овлажнени от извори и дерета, течащи в непосредствена близост до могилите. С едно изключение (могилата край Владислав, висока около 12 м), повечето от могилите са с диаметър в основата около 50 м и височина около 4 м. Трябва да се отбележи, че всички могили са силно увредени от множество иманярски изкопи, някои от които с площ 30-40 кв. м. Важен резултат от издирванията беше установяването на точната западна граница на разпространение на селищните могили в Дунавската равнина – приблизително по линията на селата Мусина-Паскалевец.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЕРЕНДЖИКА КРАЙ ОРЛОВЕЦ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Стефан Чохаджиев, Петър Лещаков, Александър Чохаджиев

И през 2004 г. продължиха археологическите проучвания в м. Еренджика край с. Орловец. Проучванията бяха възможни благодарение на финансовата подкрепа на Фондация “Праистория” в лицето на колегата д-р Л. Николова, за което сърдечно ѝ благодарим.

Проучена беше площ от 51 м². Проучванията ни показаха, че на това място са съществували три раннохалколитни селища, а по-късно е имало и заселване от средновековието (XIII век). Ямите от средновековието съдържаха керамични съдове, метални сечива и животински кости.

Почти изцяло беше проучено жилище № 2 (от I стр. хоризонт) - основна цел на разкопките. Приблизителните му размери са 6,6 x 7,5 м. Разположено е с дългата си ос по хоризонтала (приблизително изток-запад). Стените му са изградени чрез набиване на колове в предварително изкопани траншеи. За изграждане основата на пещта са използвани каменни плочи, а в стената ѝ беше открито вградено съдче, вероятно “строителна жертва”. Стените на жилището са били оцветявани с червена боя, върху която е рисувано с бяла боя.

При проучванията бяха открити и животински кости. Според д-р Н. Спасов и д-р Н. Илиев костите са от следните видове диви животни: свиня, елен, язовец и див кон. Домашните са представени от говедо, овца и коза, като някои кости от коза носят следи от топлинна обработка (горени).

През 2004 г. бяха открити 159 находки. Сечивата са изработени от кремък, камък, кост и рог. Кремъчната колекция наброява 66 находки (един естествен кремъчен къс с кора). Според д-р Мария Гюрова проучените 65 артефакта се отнасят към следните технико-типологически категории: *продукти на дебитаж* – 46, от които: пластини – 13; отломъци – 15, между които 1 малък (до 1,5 см); фрагменти от отломъци – 7; неопределяеми фрагменти и отпадъци – 11; *типологически оръдия* – 19. Трасологическият анализ на колекцията предстои.

Събрана беше внушителна колекция от керамични съдове, която заедно с колекцията от миналата година (произхождащи от затворени комплекси), дава възможност за изграждане прецизна типология на керамиката от средния халколит в басейна на Янтра. Типични са двойноконичните и цилиндричноконичните форми. Украсата е рисувана и релефна. Най-широко е представена графитната орнаментация. В групата на релефно-позитивната украса най-голямо процентно съотношение има барботинната украса. При релефно-негативните украси най-силно е представена канелюрната, която се явява другата основна характеристика на керамичния комплекс.

Сред останалите находки трябва да отбележим често срещаните “модели на крачета” с пробита коса дупка, антропоморфни фигури, модел на зърно(?) и др.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА В М. СРЕДНИК КРАЙ ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков

Основната цел на проучванията през тази година бе да се разкрие северната част на жилището, а от там и приблизителните му размери и планировка.

Проучената площ е 14 м². Събрани бяха данни за архитектурата на жилището. Установихме, че жилището е имало правоъгълен план с приблизителни размери 12,50 x 6,40 м и площ около 80 м². Дългата ос на жилището е ориентирана в посока север-юг с отклонение 10° в посока северозапад-югоизток. Изградено е върху вкопаване в стерилния терен с дълбочина около 0,70 м. Жилището е имало два етажа и вероятно мазе под първия етаж, вкопано в най-ранния пласт на могилата. Вторият етаж е изграден върху дебело (0,40-0,50 м) измазана дървена конструкция. Тя се състои от плътно долепени колове, измазани отдолу със сива глина. Коловете са ориентирани изток-запад с 10° отклонение в посока северозапад-югоизток – перпендикулярно на дългата ос на жилището. На втория етаж беше проучена разрушена квадратна основа на пещ (0,90 x 0,90 м) с поне два етапа на

използване. Открити бяха и фрагменти от глинобитни архитектурни детайли - подиум и рамка на вход (?). Около пещта бяха открити и няколко цели и фрагментирани керамични съда.

При заглаждането на профила попаднахме на негатив от вертикален носещ кол с диаметър 0,20 м. Той опира в гредоредата на тавана и достига дълбочина 1,70 м.

Дървеният материал за строителството на жилището е от дъб.

Жилището представлява затворен комплекс, в който открихме сечива от камък, кремък, кост и рог. В него са открити 8 кремъчни артефакта, включващи стъргалка тронкаторя, 2 функционални оръдия, отломък и 3 пластини. Суровината за изработката им е местна.

Керамиката се характеризира със следните особености: съдовете са изработени от добре пречистена глина с примеси от ситен пясък и дребни варовикови зърна; повърхността е добре загладена до излъскана; по отношение на формите не се забелязва особено разнообразие; украсата е рисувана и релефна – рисунката с графит или червена охра все още рядко се среща; характерни са хоризонталните, косите и дъговидните канелюри; насечките върху устието са другата основна характеристика на керамичния комплекс от Петко Каравелово; среща се още врязаната украса; т.нар. “кербшнит” с бяла инкрустация; провлачванията с пръсти; релефната лента, прекъснатата с ямички; няколко варианта на барботината и др.

Открити бяха и няколко тежести за тъкачен стан, фрагмент от т.нар. “култови стълбчета”, антропоморфни фигури и др.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ СЕЛО ХОТНИЦА

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев, Петър Лещаков

Пет години продължават археологическите проучвания на селищната могила край Хотница.

Усилията ни бяха насочени към допроучване на жилище № 6, започнало през 2003 г., завършване проучването на стратиграфския сондаж на Никола Ангелов и търсене на укрепителното съоръжение в южната част на могилата.

Работата по проучване на жилище № 6 от III строителен хоризонт бе съсредоточена в квадрати 106-107. Установихме плана и размерите на жилището. Дългата му ос е ориентирана в посока север-юг, има правоъгълен план, ширина 5,90 и дължина повече от 6 м. За съжаление, южната му стена е под южния профил и на този етап не можем да установим цялата дължина на жилището. В източната част на двата квадрата мазилките не са горели или са слабо опалени; по-интензивно е горяла западната част на жилището, която е била в пряк контакт с жилище № 1 (което е напълно изгоряло). За изграждането на стените е прилагана смесена глинобитна техника: около

рядко набивани сравнително тънки колове на групи по 2-3 е набивана глина с обилни растителни примеси. Дебелината на стените е около 30 см.

В средата на северната част на жилището беше разкрита част от разрушена основа на пещ, която вероятно опира в северната му стена. Имала е квадратна форма с дължина на страната 1,10 м. Дебелината на замазката е 5 см. Интересното при тази пещ беше откриването на фрагмент от опалена глина – част от отвор със завършен край, вероятно димоотвод на пещта. Диаметърът му е 35-40 см. Пещта е имала поне два етапа на използване. Около пещта личат дупки от колове с диаметър 4-6 см, вероятно от конструкцията на свода на пещта. Дебелината на свода е 8 см. Могат да се различат 4-5 слоя замазки с дебелина около 2 см. Западно от жилище № 6 има тесен проход – “уличка” с ширина 1-1,40 м, която го отделя от жилище № 1.

Жилище № 6 представлява затворен комплекс, в който открихме множество находки: сечива от камък и кремък, множество керамични съдове, овъглена дървесина – греди и колове, овъглено зърно и др. Според д-р Цветана Попова откритата смес от еднозърнеста и двузърнеста пшеница е била предварително очистена. Открита е овъглена дървесина от дъб, ясен и дрян. В северната част на жилището, в близост до пещта, има концентрация от кремъчни артефакти, а керамичните съдове са открити покрай западната стена и югозападния ъгъл на жилището.

Продължихме работата и в стратиграфския сондаж на Никола Ангелов. На дълбочина 3,00-3,10 м попаднахме на част от жилище (№ 7) – дупки от колове очертават неговия северозападен ъгъл. Жилището е ориентирано приблизително в посока север-юг и не е горяло. До дълбочина 4,10 м не установихме никакви структури или горели хоризонти, а само части от негорели подове и пепелни прослойки. На дълбочина 5,50-5,90 м попаднахме на голямо количество керамични фрагменти с типична за ранния халколит украса. Под тази дълбочина започна да избива вода, което наложи ограничаване на проучваната площ – малък сондаж с площ 1 м². Проучен беше механичен пласт с дебелина 20-30 см под нивото на подпочвените води. Там попаднахме на няколко фрагмента от къснонеолитна керамика. В пласта с подпочвените води силно намаляват археологическите материали, което ни дава основание да приемем, че сме достигнали стерилен пласт.

Продължихме работа и по проучване на предполагаемото укрепително съоръжение, открито през миналата година. Оказа се, че каменното струпване представлява ивица с ширина 50-60 см, имаща посока приблизително изток-запад. В източната част струпването е с по-големи камъни. Очертах се две успоредни редици от дупки от колове също с посока изток-запад. Вероятно коловете са набивани в предварително изкопана траншея. Допускаме две възможности за обяснение на ситуацията. Първо, че сме проучили укрепително съоръжение с два етапа на функциониране: I етап – изградена е палисада, чрез траншеи и укрепена отвън с натрупани камъни, споени с глина, играещи ролята на берма; II етап – затрупване на старата палисада и оформяне на ново укрепително съоръжение със стръмен насип от сивокафява пръст (с наклон

около 35°). И второ, допускаме възможността този сивокафяв наклонен пласт да е от самата могила, затова през следващия сезон ще продължим наблюденията си в този участък.

Започнахме проучване на жилище № 8 (от III стр. хоризонт) в кв. 66-67-76-77. В западната част на кв. 76, на дълбочина 1,52 м проучихме част от разрушена основа на пещ. Вероятно е имала подковообразна форма – заоблената ѝ част е на юг. Изградена е от 10-13 см подложка от жълта глина, която е покрита с “килим” от керамични фрагменти, замазани отгоре с 2 см замазка. Подът на жилището е от трамбована глина с дебелина 2-4 см. Под него, за пръв път в могилата, открихме останки от дюшеме. Дъските са с ширина около 12 см и са ориентирани север-юг.

През 2004 г. открихме 689 находки.

Кремъчният материал (около 85 % от всички находки) беше изследван от колежата Станимира Танева. Кремъчният ансамбъл включва 583 броя. Може да се отбележи тенденцията за получаване на пластини, част от които са отделяни чрез техника с натиск. Резците преобладават над стъргалките. Резците са клиновидни, върху пречупване и върху затыпяване. Стъргалките са върху пластини, някои от които ретуширани. При оръдията са представени още тронкатори, пробои, лющникови оръдия, пластини с ретуш (между тях една с дължина 16 см) и функционални оръдия. В ансамбъла има и 3 кремъчни брадви, оформени върху ядра. Суровината е местна, но има и от района на Североизточна България.

Открити бяха и множество сечива, изработени от камък кост и рог, медна игла, мъниста от камък и *Dentalium*, гривни от *Spondylus*, разнообразни типове антропоморфна и зооморфна пластика и др. Забележителна е паница с моделирана на дъното композиция от седнала жена с дете на коленете, боядисани в червено и бяло.

КЪСНОХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ ОРЛИЦА

Явор Бояджиев

Археологическите разкопки на праисторическото селище Орлица през 2004 г. обхванаха 3600 м², попадащи в сервитута на новостроящия се път 1-V Подкова-Маказа. Бяха проучени шест жилища, четири от които (№ 1-4) бяха установени и частично изследвани през 2003 г. Жилищата и съоръженията са на различна дълбочина – от 0,30 до 3 м от съвременната повърхност, като наклоненият древен терен явно е бил терасиран.

В жилище 1 проучванията бяха съсредоточени северно и южно от изследваната през 2003 г. част. Жилището е било двуетажно. Разкриха се части от падналата конструкция на пода на втория етаж – дървени греди, обмазани с глина. Фрагментирани съдове се разчистиха както върху, така и под тази конструкция. Долният етаж е имал дължина над 15 м (южният му край е унищожен от по-късен планински поток) и ширина поне 5 м. От северната

страна се разкри конструкция от дъски, обмазани с глина, която е имала размери приблизително 5 x 5 м. Тя е паднала от известна височина и явно се отнася към втория етаж на сградата.

Твърде необичайна е конструкцията на сграда 2. Основата ѝ е от 0,30 м дебел пласт глина, горяла до отухляване в горната си част. Тя обхваща площ с 9 м дължина и 5,50 м ширина (западният край остава под непроучения терен). В нея се оформят две редици от колове (север/североизток-юг/югозапад), някои от които групирани по два в дълбоки ями. Коловете са били обмазани с глина. Някои от ямите са имали глинен перваз.

Жилище 3 има площ 15 м². Тя се маркира от дупки от колове с диам. 0,12-0,16 м, които обграждат културния пласт, наситен с керамика и горели мазилки. Откриха се и останки от разбито огнище. Северно от жилището се намират две стопански ями.

Не бяха открити никакви следи от стените на жилище 4. Размерите му се маркират от културен пласт с голяма концентрация на керамика – площ от около 70 м². Откриха се и многобройни кремъчни артефакти. На около 2 м от външната страна на югоизточния му ъгъл се установиха останки от огнище. На около 5 м от северната му страна се разчистиха две ями, както и останки от разбити от пороите съоръжения.

Жилище 5 има размери 13,50 x 7,50 м. То е било двуетажно, като долният етаж най-вероятно се е използвал за прибиране на добитъка и/или съхраняване на сено, тъй като в него не бяха установени находки (включително керамика) и съоръжения, освен основите на подпорните стълбове на втория етаж и комплекс от вертикално забита каменна плоча, дълга 1,40 м и висока 0,80 м, до която е долепена (на 0,20 от основата ѝ) равна хоризонтална плоча, дълга 1,40 м, широка 0,33 м и дебела 0,06 м, която лежи върху стерилния терен. Вертикалната плоча опира в западната стена на жилището. Всяка стена има различен градеж: западната е била с плетено-колова конструкция, в северната си част включваща и различни по големина камъни, като основата на коловете е била укрепена с камъни; от южната се откриха колове (с диаметър до 0,10 м) само в източния ѝ край; източната е от масивни колове (диаметър 0,20-0,25 м) плътно допрени един до друг; централната част на северната стена е каменна. От външната страна на северната и източната (в северната ѝ половина) стена лежи тънък слой мазилки, широк до 2,40 м. На 0,60-0,80 м от северната стена в основата на този слой лежат останки от дъски (с максимална запазена дължина 1,90 м) и греди. Най-вероятно това са останки от чардак. Подът на втория етаж е бил от греди и дъски, обмазани с дебел слой глина (горяла до керемиденочервено и от горната, и от долната си част). Фрагментирани съдове лежаха върху или между натрошените мазилки, но не и под тях.

Жилище 6 се състои от две части. Западната е с размери 7 x 5 м, стените са маркирани от по 1 ред хоризонтални плочести камъни. До северната стена е долепен подиум от плътно наредени камъни, по малки в горната му част (вероятно са били обмазани с глина) – размери 1,20 x 1,20 м. Вероятно жилището е имало още едно помещение в южна посока, където лежах

фрагментирани съдове, но тази част не можеше да бъде разкопана. Източната част на жилището е маркирана от редица колове, дълга 10 м, успоредна на източната стена на западното помещение и отстояща на 5 м от нея. От северния ѝ край започва перпендикулярна редица колове, дълга 1,60 м, която съвпада точно с линията на северната стена на западното помещение. В южната си част тя се извива дъговидно, като образува малка апсида. В нея се установиха три нива с концентрация на фрагментирани съдове. На 1,50 м източно от “апсидата” и на 0,30 м под най-долното ѝ ниво се откри извор, пространството около който е покрито с камъни.

Сред находките най-многобройни са кремъчните артефакти и каменните тесли. Керамиката се отнася към края на халколитната епоха.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОТКРИТО СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНИЯ ХАЛКОЛИТ В М. КЪШЛАТА, С. ДОЛНА ДРЯНКА, ОБЩИНА БАНИТЕ, СМОЛЯНСКА ОБЛАСТ

Борислав Бориславов

Обектът е регистриран по време на теренни обхождания през пролетта на 2001 г. в района на с. Баните, Смолянска област. Намира се върху естествено защитено място на десния приток на Малка Арда, ляв приток на р. Арда. Достъп до селището има само от запад по сравнително плавно спускащо се към реката било. Селището е разположено на надморска височина 690-703 м. в обработваеми ниви с жълто-кафява, камениста почва и заема площ от 2-3 дка. Установено е наличие на няколко извора в непосредствена близост до обекта.

Това е едва третото селище в този район, което се отнася към времето на късния халколит. Къшлата попада между селището, проучено в м. Адата до село Паспал (на 12 км югоизточно), и светилището в м. Чукаря, мах. Босилково, с. Давидково (на около 15 км северозападно). Поради постоянната обработка на земята, както и от гледна точка на сравнение с посочените по-горе селища, през пролетта на 2004 г. бяха предприети сондажни проучвания в м. Къшлата.

Теренната работа продължи от 15 до 23 април 2004 г. Екипът, ръководен от д-р Борислав Бориславов, включваше следните участници: Милен Камарев (РИМ Кърджали), Светла Илиева, Андрей Чинкеза, Мирослав Аврамов, ас. Емил Бузов, Надежда Иванова, студенти от III курс, специалност Археология, и магистри от специалност Геоморфология в СУ “Св. Климент Охридски”. Финансирането беше осигурено от Община Баните.

По време на обхожданията от повърхността по източния склон бяха събрани каменни и кремъчни оръдия, фрагменти от керамични антропоморфни и зооморфни идоли, керамични лъжици и една запушалка за пещ (тип “stopper”). Най-масовият материал бяха фрагментите от керамични съдове. Всички открити материали бяха сравнително равномерно разпръснати надолу от най-високата част на билото.

Това беше отчетено при избора на места за разполагане на сондажи. Още при първите три сондажа стана ясно, че сравнително добре запазен културен пласт има единствено в най-високата част на източния склон. На самото било се намира съвременна къща, построена върху културен пласт (според сведения на собствениците). Дворът на къщата и първата обработваема тераса под нея съдържат голямо количество керамични фрагменти.

Бяха заложени общо 12 сондажа с различни размери от 1 x 1,50 м до 3 x 3 м. Разположението на сондажите е съобразено преди всичко с особеностите и денивелацията на терена (от север на юг). Те са ориентирани приблизително в посока север-юг или изток-запад. Впоследствие бяха свързани сондажи № 3 и 7, както и № 5 и 12.

Сондажи № 1, 2, 8, 9 се оказаха с тънък почвен слой, без културен пласт. На 0,15-0,20 м под повърхността се достигна до стерилна жълта пясъклива пръст. Археологическите материали, които се откриват на повърхността, са разнесени при обработката на нивите.

Сравнително запазен културен пласт беше регистриран в сондажи № 3-7, 10-12. Почти във всички сондажи на дълбочина до 0,40-0,50 м пластът е обработван активно, разбъркан е и съдържа както материали от късния халколит, така и съвременни пластмасови, стъклени и железни предмети. В западния край на терасата, където е разположен сондаж № 6, компрометираният пласт достига дълбочина 0,60-0,75 м. Обяснението за това е в ежегодното пролетно метене на ливадите, при което всички твърди предмети – малки камъни, керамика и др. се измитат в единия край на ливадата и постепенно за затрупват с пръст. Така с течение на времето изметените боклуци се оказват на 2-3 м от края на ливадата и на дълбочина от 50-70 см, какъвто е случаят със сондаж № 6.

В сондажи 3-5, 7, 10 на различна дълбочина се достига до ниво от жълта трамбована пръст (дълбочина от 0,45 до 0,60 м). Проверките в дълбочина показаха, че това е нивото на древния терен.

В източната половина на сондаж 3 бяха проучени останки от пещ. Основата на пещта е с овална форма и размери 0,90 (север-юг) x 0,75 м (изток-запад), дебелината на замазката е 2-3 см. Под замазката се откриха няколко плочести камъка, служещи за основа на пещта. Съоръжението е изградено върху нивото от жълта трамбована глина. На около 0,20 м южно, на дълбочина 0,50 м е намерен капак тип "stopper".

В южния край на сондаж № 6 жълтата трамбована пръст е достигната на дълбочина 1,40 м под съвременната повърхност. Там са открити останки от огнище (?) или втора пещ. Дебелината на замазката е около 4 см. Под нея са положени плоски ломени и речни камъни със средни размери.

В сондажи 7, 10-12 са проучени отделни струпувания на средно големи ломени камъни. В северозападния ъгъл на сондаж 11, на дълбочина 0,75 м е открита част от запазен зид от 4 камъка със средни размери и плоска форма.

Те лежат върху пласта от жълта трамбована пръст и образуват слабо изразена дъга, издадена в посока югоизток.

От разположението на проучените съоръжения, керамични и каменни струпвания и находки може да се допусне, че това са останки от жилище. То е било разположено във високата част, непосредствено под билото, върху склон с югоизточно изложение. Стените са били от ломени камъни и доколкото може да се съди по запазената част от зид е имало дъговидна южна стена. Формата е почти идентична на жилището, проучено в м. Адата, с. Паспал, на 12 км югозападно от Долна Дрянка.

Керамичен комплекс. В технологично отношение керамичният комплекс от Долна Дрянка е идентичен с този от къснохалколитния обект Адата. Типични са паниците с наклонена навътре горна част, заострен устиен ръб и триъгълен профил на устието. Най-точни паралели се намират в комплекса Криводол-Сълкуца-Бубани Хум Ia. В керамичните комплекси от Дрянка и Адата липсват украсените с графит биконични купи, които са характерни за II-III фаза на комплекса Коджадермен-Гумелница-Караново VI. Гърнетата са добре представени.

В керамичния комплекс от Долна Дрянка са установени фрагменти с мидено импресо. Тази орнаментална техника е характерна за III фаза на къснохалколитния комплекс Коджадермен-Гумелница-Караново VI, но от друга страна рисуваната с графит керамика е малко като количество. Наблюдават се и влияния от комплекса Криводол-Сълкуца-Бубани Хум Ia, което ни кара да допуснем, че животът там е продължил, макар и кратко, след края на III фаза на комплекса Коджадермен-Гумелница-Караново VI.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДЕВЕТАШКАТА ПЕЩЕРА

Венцислав Гергов, Мая Валентинова

Спасителните археологически разкопки в Деветашката пещера имаха за цел изясняване хронологията и периодизацията на културните пластове в Сондаж I, сваляне, пренасяне и експониране на стратиграфския профил в ИМ-Ловеч.

Съобразно целта на проучванията беше заложен сондаж с размери 4 x 2 м. Тези размери позволяват почистване на профила, неговото изрязване и пренасяне в ИМ Ловеч. Получените данни спомогнаха за уточняване на точната стратиграфия и датировка на строителните хоризонти. Достигнахме дълбочина 2,10 м от повърхността. Регистрирани бяха шест строителни хоризонта.

I строителен хоризонт. Регистриран е по под на жилище. Керамиката се отнася към ранната бронзова епоха. При досегашните проучвания се откриваха фрагменти от същата епоха, но за първи път беше регистриран строителен хоризонт. Малката площ на разкопки не даде възможност за изясняване планировката на жилищата и вътрешното им устройство.

II строителен хоризонт. Датира от началото на ранната бронзова епоха. Синхронизира се с Телиш IV-Сълкуца IV. Интерес представлява апликацията, изработена от еленов рог и украсена с вдлъбнат точковиден орнамент. Тази находка намира паралел с “фигурките” от рог на елен от Езеро. Костният предмет се определя като тока за колан, апликация или антропоморфна фигура.

III строителен хоризонт. Керамиката от трети строителен хоризонт е идентична с тази от втори. Тя е генетически свързана и двата хоризонта се отнасят към една и съща култура – Телиш IV–Сълкуца IV. Интерес представлява пещ със запазени части от основата на свода. Пещта е била преустройвана 11 пъти. При преустройствата на пещта е характерно, че няма хиатус между отделните подови нива. Старите основи на пещта са били почиствани и върху тях е нанесян слой глина с дебелина 2,5-3 см. Подът е бил трамбован и полиран. Големият брой поправки на пещта свидетелстват за продължителното ѝ използване.

IV строителен хоризонт. Находките намират паралели с тези от 2 и 3-ти хоризонт. Малката проучена площ и материали не позволяват да се направи точна детайлизация на отделните хоризонти.

Регистрирани са две пещи, едната от които е разположена непосредствено под пещта от трети строителен хоризонт, като слабо е изместена в северна посока. Документирани са 8 преправки на пода. Отворът ѝ е бил от юг. Втората пещ от четвърти хоризонт е разположена почти непосредствено западно от първата. При нея са регистрирани 7 преправки на пода, а входът ѝ е бил от запад.

Тук на дълбочина 1,70 м (от R1) непосредствено до скалата и на 0,87 м от изток беше открит гроб на дете, който е частично разрушен. Скелетът е силно свит и лежи на лявата си страна с глава на северозапад и крака югоизток. Черепът е разрушен, запазена е само долната челюст, която е счупена на две части. Долните крайници са силно свити в колената. Пищялите на левия лежат успоредно на бедрената кост. От десния долен крайник е запазен само големия пищял, който в долния си край лежи върху костите от левия. Ъгълът между бедрената кост и оста на гръбначния стълб е остър. От горните крайници са запазени едната раменна, и части от ръчевите и лакътните кости. Дължина на скелета – 0,60 м, ширина – 0,30 м. Следи от гробно съоръжение не са констатирани. На дълбочина 1,70 м (от R1) непосредствено до северната скала и на 0,87 м от изток се разкрива скелет на млад индивид в анатомичен порядък. Частично разрушен. Скелетът е силно свит и лежи на лявата си страна с глава северозапад и крака югоизток. Черепът е разрушен, запазена е само долната челюст, която е счупена на две части. Долните крайници са силно свити в колената. Пищялите на левия лежат успоредно на бедрената кост. От десния долен крайник е запазен само големия пищял, който в долния си край лежи върху костите от левия. Ъгълът между бедрената кост и оста на гръбначния стълб е остър. От горните крайници са запазени едната раменна, и части от

лъчевите и лакътните кости. Дължина на скелета – 0,60 м, ширина – 0,30 м. Следи от гробно съоръжение не са констатирани.

V строителен хоризонт. Стратиграфските данни и находки датират хоризонта към финала на късния халколит на култура Криводол-Сълкуца-Бубани. Откриха се фрагменти от различни по форма съдове, биконични чаши с по две вертикални симетрично разположени дръжки, купи и паници с полирана повърхност, украсени с графит, пастозни бои, врязани и набодени орнаменти.

VI строителен хоризонт. Между двата хоризонта има стратиграфски хиатус с дебелина 10-12 см, в който не се откриват археологически находки. Керамичните находки са малко на брой. Шести хоризонт датира от късния халколит на култура Криводол-Сълкуца-Бубани.

Стратиграфският профил с дължина 3,60 и височина 2 м и дебелина 3 см беше пренесен и експониран в ИМ – Ловеч.

АРХЕОБОТАНИЧНИ АНАЛИЗИ ОТ ОБЕКТ ДО С. ОРЛИЦА, ОБЩИНА КИРКОВО

Цветана Попова

През този сезон археоботанични материали бяха събрани от проучването на жилище № 5, както и от ями № 11, 12 и яма в жилище № 6. Проби бяха събрани и от следните квадрати: кв. С27, Д32, от жилище № 1 и жилище № 2. Анализът на материала показва следното:

Жилище № 5. В него са регистрирани няколко греди, разположени в северната страна, както и редица дупки от колове. Гредите са много добре консервирани. В повечето от дупките от колове бе установена овъглена дървесина, която се оказва подходяща за лабораторно изследване. Резултатите показват преимуществено използването на дъб като строителен материал. На две места в жилището е използвана дървесина от иглолистен вид, вероятно черен бор (грета № 2 и грета № 3) при северната стена. В същото жилище от кв. F18 (в съдче) е открита дървесина от *Pomoideae* – Розоцветни (има се предвид различни видове плодни дървета- круши, сливи и др.).

По отношение на културните житни растения в жилището материал липсва. Маркират се елементи на събирателство – лешници, дрян (кв. H18), открити са семки от ябълка (кв. F18).

Анализ на други контексти

Единични зърна от житни и бобови растения са открити в кв. E32 и в яма № 12. Определени бяха следните видове: еднозърнеста пшеница, уров, както и в яма № 12 (II ниво) – леща, уров, еднозърнеста пшеница. В яма № 11 бе открито само просо.

На фона на оскъдното количество материал, интерес представляват семената от *Polygonum convolvulus* – гъшеница. Гъшеницата се среща в храсталаците и по тревистите места. Семената представляват фураж за домашните птици, но се употребяват и във вид на булгур, или като се смесят и

прибавят към брашното за хляб. Те придават на хляба тъмен и специфичен вкус.

Анализът на материала от жилище № 1 показва само фрагменти от овъглена дървесина. Тя също е от плодни дървета. Пробата е събрана в северната част на жилището, между мазилки, под дъските.

Освен флотацията бе извършен и анализ на мазилките. Бяха прегледани 218 фрагмента – едно достатъчно репрезентативно количество. Анализът дава следната картина:

На първо място е плявата от овсига, следвана от ечемика. Овсигата е растение, което се среща често по тревисти, буренливи места и добре се пасе от добитъка.

В мазилките бяха фиксирани и доста отпечатъци от диворастящи видове като *Setaria italica* – италианско просо, *Vicia sp* – различни видове висиа, тук и обикновено просо.

Процентно културните житни са представени като единични зърна от еднозърнеста и двузърнеста пшеница.

Данните, с които разполагаме този сезон се съчетават добре с тези от миналогодишните проучвания, а именно:

Отглеждането на житни култури по всяка вероятност е било затруднено. Материалът, който откриваме е оскъден. Присъствието на уров сега, както и в предишни проби доказва преимущественото му значение. Въпреки това, целият Малоазиатски комплекс от повечето житни и бобови е представен, макар и с единични зърна, а именно – еднозърнеста и двузърнеста пшеница, плевест ечемик, просо, уров.

АРХЕООСТЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 2004 Г.

Лазар Нинов

Комплексното интердисциплинарно изследване извършено успоредно с археологическото проучване на праисторическия обект в м. Валага при с. Оходен, включва няколко самостоятелни проучвания. Едно от тях е археостеологическия анализ на намерения костен материал. Проучени са животински кости, които са със сигурна стратиграфия. Въпреки, че количеството им не е голямо, тези находки имат значителна научна стойност, защото остеологическите материали от толкова ранни обекти в Северозападна България са много малко. За първи път в този район на страната са изследвани останки събрани само от площта на едно жилище. Това дава възможност да се изгради представа за храната на обитателите на конкретно жилище от ранния неолит.

Фауната е представена от следните животински видове: едри и дребни преживни, свиня, елен и дива свиня. Има индиректни доказателства, че в селището е имало и кучета. Извършена е идентификация на частите от скелета

по видове животни. На този етап малкото количество на костите не позволява да се правят категорични изводи за стопанството на обитателите, но получаваме представа за тяхната храна. Откритите артефакти свидетелстват за някои от техните занимания. Обитателите на изследвания затворен комплекс са удовлетворявали нуждите си от животински храни главно за сметка на домашните животни. Между тях на първо място по брой на костите и индивидите е домашното говедо. Останките от дребни преживни са от овце. Костите на домашна свиня са от младо животно. По всичко изглежда, че популациите от домашни животни отглеждани от обитателите на обекта са отдавна доместицирани и формирани в резултат на многостранно антропогенно въздействие в процеса на доместикация.

Изследвани са животинските кости от неолитния пласт на селището при с. Пиперков чифлик отнасящи се към тъмнорисувания етап на ранния неолит. Направени са пет сондажа, като в сондаж 5 е открито неолитно жилище. Някои от костите намерени там са горели. Прецизната работа на разкопвачите позволи да се изследват детайлно останките от различни структури и нива и да се извлече максимална информация от остеологичния материал. Най-многобройни са находките от дребни преживни – овце и кози, следвани от говедата. На трето място са свинете. В сивокафявия пласт, разположен малко по-високо от подовото ниво на жилището, открихме голямо количество останки от кози, включително безроги. Останалите сондажи също са изследвани по ями и дълбочини. Там доминират дребните преживни, но в някои случаи се разменят местата на свинете и говедата. От дивите животни идентифицирахме останки от елен, дива свиня и заек.

Остеологичните находки от сондажни проучвания при с. Коньово, предоставени ми от В. Николов, са от сондаж 3 и сондаж 3 А. Животинските останки от сондаж 3 А – ранен халколит (култура Марица) са 47. От говедо има 8 кости от един индивид, от овце – двадесет кости от два индивида, от свине - 17 кости от два индивида и два фрагмента от елен. Материалите от сондаж 3 са от раннобронзовата епоха – фаза Св. Кирилово. Идентифицирани са общо 238 останки, от които 230 са от бозайници, една от птица и седем от костенурка. Особен интерес представляват останките от бозайници. Редица добре запазени фрагменти позволяват да се направят детайлни измервания, които да се използват за сравнение и за определяне на физическите характеристики на животните. Техните размери са в рамките на вариационните редове на съответните животински видове от същата епоха в други обекти – Юнаците, Езеро и т. н. Идентифицирани са 52 кости от две телета и говедо, 134 фрагмента от овце и кози, принадлежащи на девет индивида от различни възрасти, 31 кости от пет свине в следните възрастови групи: inf. – една, uv. - две, subad. – една, и ad. – една. В материала има също пет кости от две възрастни кучета. От дивите животни идентифицирахме две кости от елен и шест фрагмента от три млади зайчета. Болшинството от остеологичните находки са кухненски останки от храната на хората. Менюто е разнообразявано с дивеч. По количество на костите и индивидите на първо място са дребните преживни – овце и кози.

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА ХИДРОВЪЗЕЛ “ЦАНКОВ КАМЪК” И ПРИ ИЗГРАЖДАНЕТО НА НОВ УЧАСТЪК ОТ ПЪТЯ С. МИХАЛКОВО - ДЕВИН

Алексей Гоцев

В изпълнение на Договор № 300-5-00- 04-013 от 22.03.2004 г. между НЕК-ЕАД, клон “Хидроелектроинвест” със седалище гр. Белово и Археологически институт с музей при БАН в периода май-юни 2004 г. бяха осъществени теренни проучвания в районите, застрашени от строителните работи.

В зависимост от спецификата и непосредствената заплаха при осъществяване на предстоящите строителни дейности, проучените територии се разделят на няколко групи. Обходени са плътно териториите в района на бъдещата язовирна стена и около скалата „Цанков камък”, района на водонапорно съоръжение и бъдещата ВЕЦ, територията на „опашката” на бъдещия язовир.

Долината на р. Вьча в участъка между Девин и стената на бъдещия язовир представлява тесен каньон, със стръмни, в повечето случаи обрасли с гора, склонове. В отделни участъци тя се разширява под формата на терасовидни, полегати склонове, които в повечето случаи се обработват и предлагат добри условия за наблюдение. Обходени са всички достъпни територии, които ще останат под водите на бъдещия язовир.

В м. Посестра, на левия бряг на реката, приблизително на около 6-7 км от стената на язовира бе регистриран комплексен археологически обект. Теренът представлява широка котловина с полегати склонове, които постепенно се издигат амфитеатрално към водоразделното било на запад. В центъра на местността, непосредствено над коритото на р. Вьча, има изолирано възвишение със стръмни склонове, гъсто обрасли с растителност. В подножието на върха от запад бяха открити малко количество керамични фрагменти, които се отнасят към I хил. пр. Хр. В тази част на обекта личат и остатъци от каменни постройки, на суха зидария и изравнителни пояси от дървени греди - вероятно от късното средновековие.

Районите, през които преминава част от пътя с. Михалково до Девин са гъсто залесени и практически не могат да се водят наблюдения. Терените проучвания тук ще бъдат извършени след изсичането на горите.

ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ С ЦЕЛ ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ПРОЕКТ “ТРАКИЙСКИ СВЕТИЛИЩА ОТ ЗАПАДНИТЕ РОДОПИ И ПИРИН” ПРЕЗ 2004 Г.

Алексей Гоцев, Васил Марков

Теренните обхождания представляват поредния четвърти етап от съвместната комплексна изследователска програма на АИМ при БАН – София, ЮЗУ “Неофит Рилски” – Благоевград и Етнографски музей – Пловдив. Обхожданията бяха реализирани през май и юли 2004 г. на територията на Национален парк “Пирин”, както и в землищата на селата Гарван, Осеново, Буково в Западните Родопи.

Западни Родопи. Регистрирани са четири значими светилища със скални изсичания в м. Гарванова скала, с. Гарван; м. Скалите, на западния бряг на р. Вищерица; на връх Острец край с. Буково и на връх Митровица, край с. Осеново. В две от тях - при връх. Митровица и връх Острец се наблюдават следи от култова архитектура.

В м. Падалата са регистрирани останки от кръгла култова сграда с диаметър 27 м. Като дарове могат да се интерпретират намерените сърп, стрела, тежест за вретено. На около 20 м източно от нея са регистрирани следи от допълнителни постройки на сух градеж. Открития там керамичен материал може да се отнесе към периода от I хил. пр. Хр до IV в. сл. Хр. Вероятно на това място може да се предположи съществуването на кръгъл храм от “Дионисиев” тип.

Пирин. Проучени са 4 скални светилища по река Ретиже: в м. Бабини Видини кошари, м. Капатника, м.Изворите, м. Калинова затока.

На източния бряг на Поповото езеро (2200 м надморска височина) е регистриран значителен по големина скален жертвеник с форма на обърната пирамида и размери: дължина 3,60 м, ширина 1,60 м и дълбочина 0,80 м. От него “изтичат” на юг два канала върху хоризонтална площадка, с вкопани две човешки и една кръгла стъпки. Керамичния материал, открит в съседство се отнася към I хил. пр. Хр.

В северната част на циркуса на Поповото езеро под връх Полежан са регистрирани каменен трон, ориентиран на запад и кръгли изсичания. Откритият керамичен материал е преотложен и се отнася най-общо към I хил. пр. Хр. В южния вход на циркуса в м. Демир Капия бе регистриран разсип от преградна стена, вероятно на сух градеж, както и предполагаемо място на порта, маркирано допълнително и от множество къси пирони за обков.

Следи от култови практики са регистрирани при северната Джангалска порта и при североизточната “порта” на циркуса на Поповото езеро. Тук са документирани скален жертвеник с форма на обърната пирамида и улеи.

На 10 км североизточно от връх Безбог, в м. Деткова тумба, м. Койчевото и м. Подградишка тумба са регистрирани три светилища с кръгли скални изсичания. При изследване на обредността за празника на Св. Дух, на Лесков връх бе регистриран жертвеник – изсечена в скалата крушовидна яма. Той се

използва и по настоящем за поднасяне на дарове и за извършването на традиционните обредни практики, които са частично християнизирани. В съседство се наблюдава елипсовиден разсип от разрушена култова сграда с размери 10 x 8 м.

При теренните обхождания са регистрирани четири антични селища в м. Градището и м. Орело при с. Обидим, и до черковищата Св. Текла и Св. Никола, при с. Добринище.. Според открития керамичен материал те се отнасят към предримската и късноантичната епохи.

Интерес представляват данните за съществуването на металодобив в проучваните райони. В разбита от иманяри сграда на 1,5 км северозападно от връх Вищерица е открита желязна крица и желязна хлопка, заедно с два фрагмента късноантична керамика. Желязна шлака и керамика от предримската и късноантичната епохи са открити и при черковището Св. Илия на 4 км североизточно от с. Добринище.

Надгробни могили са регистрирани на връх Вищерица. Малки некрополи от по три каменни могили са открити и в сакралните комплекси на връх Митровица и връх Острец в Западните Родопи. Върху тракийска могила е построен съвременният параклис в черковището Св. Троица в землището на с. Обидим.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА КИРКОВО ПРЕЗ 2004 Г.

Георги Нехризов

Терените обхождания през миналата година са продължение на започналото през 2003 г. системно проучване, целящо съставяне на археологическа карта на територията на община Кирково. През 2003 г. работата беше съсредоточена основно в южните и източните части на общината, а през май и октомври 2004 г. бяха обходени около 120 км² в западните и северозападните ѝ части. Напълно бяха изследвани землищата на 11 села (Бенковски, Ягнево, Каялоба, Дрангово, Горски извор, Растник, Мъглене, Веслец, Китна, Чичево, Еровете) и частично още 12 (Пеевско, Фотиново, Подкова, Пресека, Могиляне, Върбен, Робино, Кърчовско, Дедец, Хаджийско, Костурино, Светлен). Посетени бяха отделни обекти при селата Гривяк, Пловка, Старейшино и Самодива. Регистрирани бяха 37 обекта. В резултат от проучванията през двете години е покрита площ от около 300 кв. км. или близо 75% от територията на община Кирково. Открити са общо 115 археологически обекти, които заедно с известните от предишни проучвания 41 паметници, представляват добра база за провеждане на анализи на археологическото наследство.

Водосборният район на р. Върбица е част от зоната на разпространение на изсечените в скали мегалитни паметници. По-голямата част от известните скални гробници – 6, са съсредоточени в микрорайона на с. Бенковски. При огледа за даване на актуална оценка на състоянието на тези при с. Ягнево

беше регистрирано скално изсичане, което може да се определи като недовършена скална гробница. Открити бяха и две неизвестни досега групи от скални ниши при селата Дрангово и Растник. С тях броят на обектите от този вид в територията на общината става седем.

От регистрираните през 2004 г. най-много са обектите, които могат да се свържат с културата на траките. Особено интересни резултати даде изследването на варовиковия масив при селата Веслец и Мъглене, който огражда язовир Бенковски от север, изток и югоизток. По цялата площ на масива се откриха археологически материали, повечето от които са от желязната епоха. Два от обектите са разположени върху склонови стъпала и вероятно представляват части от едно селище, а други два заемат билата на върхове с изявени варовикови скали и могат да се интерпретират като култови места. Още четири разположени на връх култови обекта бяха локализирани при селата Пловка, Гривяк, Горски извор и Дрангово. Откритите материали показват, че един от тях (Гривяк – Караахмеделер тепе) е започнал да функционира през ранната желязна епоха, а останалите се отнасят основно към късната желязна епоха. С регистрираните през тази археологическа кампания, броят на обектите от края на II – I хил. пр. Хр. нарастна на 34, от които 23 култови места и 11 селища. Следите от тракийските светилища се откриват най-често върху билото на изолиран връх или възвишение, както и около изявени скали. Селищата са разположени на седловини или полегати склонове, в близост до водоизточник.

От изследвания район са известни и 10 надгробни могили. Повечето от тях са малки, натрупани от камъни и пръст. Няма наблюдения върху хронологията им и погребалните обреди, защото досега паметник от този тип не е проучван.

Археологически материали от римската епоха и късната античност произхождат от 15 обекта, от които 5 регистрирани при обхожданията през 2004 г. Два от тях представляват некрополи, разположени върху идентични форми на релефа. И двата се намират върху тесните ерозирани била на хребети при с. Пеевско и при с. Ягнево. Разкопани от иманяри, следите на терена показват, че погребалният обред е бил трупозгаряне.

Обектите от средновековието са общо 42 – крепости, некрополи, селища и църкви. Средновековни материали са открити и на много от обектите с по-ранна хронология. През 2004 г. са регистрирани две нови крепости при с. Веслец и при с. Старейшино. Крепостта при с. Старейшино е разположена на труднодостъпния връх Коджадаа. Билото на върха е опасно от широк разсип от крепостна стена, на шест места в които по-високи струпвания вероятно бележат местата на кули.

Група от девет обекти не могат да бъдат точно датирани, защото са регистрирани благодарение на множеството фрагменти от питоси и долиуми. Те са разположени на склонове и била и вероятно трябва да се свържат с определена стопанска дейност.

Теренните обхождания в община Кирково са демонстрация на стриктно прилагане на принципите за работа при съставяне на археологическа карта на България. Специфичната методика на провеждането им води до регистрирането на всички видими на терена следи от минала човешка дейност и същевременно позволява да се покрива голяма площ. След приключването на проучванията територията на община Кирково ще се нареди сред най-пълно изследваните райони в Източните Родопи.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД ПРЕЗ 2004 Г.

Георги Нехризов, Елена Божинова

Обхожданията се проведоха във връзка с проект за развитието на културен туризъм, финансиран по програма ФАР и изпълняван от Областна администрация – Хасково на територията на общини Ивайловград, Маджарово и Любимец. Целта на проучванията беше да се актуализира информацията за известните археологически обекти, както и да се обходи неизследвана досега територия. В рамките на експедицията бяха посетени най-важните археологически паметници и бяха регистрирани 24 нови обекта.

Бяха посетени надгробната могила до с. Свирачи и крепостта Лютица, които са в процес на проучване, както и вила Армира, крепостите при селата Гугутка, Славеево и Долноселци, долмените до с. Пелевун и с. Железино, светилището на връх Св. Илия и надгробните могили до с. Долно Луково. Иманярска намеса от последната година беше регистрирана на крепостите до Гугутка и Славеево. Над 30% от площта на светилището на връх Св. Илия вече е разрушена от иманярска дейност.

Основните усилия на теренните обхождания за издирване на археологически обекти бяха насочени във водосборния район на р. Арда, в най-източната ѝ част на българска територия, където досега системни изследвания не са провеждани. В тази част на Източните Родопи коритото на р. Арда е тясно, всича се дълбоко и има стръмни брегове. Теренът е среднопланински, с надморска височина до 500 м, нарязан от многобройните разломи на притоците на Арда, между които са образувани ридове с широки, равни била. На изток, непосредствено след границата между България и Гърция, планината рязко преминава в равнинна долина. Особеностите на релефа налагаха да се обхождат главно билата и склоновете на ридовете и възвишенията. В този район, в землищата на селата Покрован, Камилски дол, Хухла и Ламбух, са регистрирани 18 нови обекта. Те се отнасят към желязната епоха, античността и средновековието.

Регистрирани са два могилни некропола – върху билата на ридовете източно и югозападно от Покрован, на десния бряг на р. Арда, определени хронологически с материали, произхождащи от многобройните иманярски изкопи, в късната желязна епоха и римската епоха. Западният некропол е съставен от 4 могили с височина до 2 м, една от които е напълно разрушена от

иманяри. В източния некропол са регистрирани 9 могили с височина до 5 м.. Осем от могилиите са копани от иманяри. Гробно съоръжение от плочести камъни е разрушено в една от тях. Погребението е било извършено вероятно чрез трупозгаряне, като за урна е използвано гърне с пластична украса. В близост до западния некропол има следи от плосък некропол, също разкопан от иманяри.

На левия бряг на р. Арда, до Ламбух, е регистрирана още една надгробна могила. Тя е с височина около 1 м и също е компрометирана от иманярска дейност. В изкопите са открити материали от късната желязна епоха.

Локализиран са и три култови места с материали от желязната епоха, разположени върху върхове на ридове и възвишения. Две от тях се намират на десния бряг на реката – Св. Илия до Хухла и Чардак тепе при Покрован, и едно – непосредствено до левия бряг, до завой на Арда между Камилски дол и Ламбух.

Малко средновековно укрепление, вероятно стражева кула е открито в землището на Хухла. То е в непосредствена близост до известната крепост при Славеево и вероятно е свързано с нея. Материали с ниска концентрация, датирани в периода на късната античност и средновековието са открити и върху била и склонове на ридове източно и северно от Покрован и на връх Св. Илия до Хухла.

Вторият изследван район е в поречието на Бяла река. Тук са регистрирани още 6 обекта – надгробна могила в с. Славеево, селища от енеолита до с. Кобилино и от желязната епоха до Славеево, средновековна крепост до с. Розино и гнайсова плоча с овален отвор в средата, която може да е част от долмен, до с. Бял градец.

Крепостта до с. Розино има триъгълен план и обхваща пространство с обща площ от около 4 дка. Крепостните стени личат като разсип с ширина до 8 м и височина до 2,50 м. Вероятно тя е свързана с разположената наблизко крепост до Гугутка.

Теренните обхождания през 2004 г. са продължение на провежданите интензивни проучвания на територията на община Ивайловград от 1997 до 2002 г. Те допринасят за попълването на археологическата карта на района и за изясняване на културните му характеристики.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ОБЩИНА КРУМОВГРАД ПРЕЗ 2004 Г.

Георги Нехризов

През октомври 2004 г. бяха проведени теренни обхождания за издирване на археологически обекти на територията на лицензионна площ “Крумовград” и трите буферни зони около нея. Проучването се налага поради предстоящото разработване на открит рудник за добив на злато и изграждане на свързани с него съоръжения и инфраструктура.

Лицензионната площ обхваща част от най-източните разклонения на Стърмни рид с център масива Ада тепе. В буферните зони, в които е предвидено изграждането на още три рудника и отвали, са включени територии по средното течение на Крумовица и левия ѝ приток Кесебир. Общата площ, очертана от най-външната зона е около 55 км².

Теренните обхождания бяха проведени по приетата за работата по АКБ методиката за проучване на планински райони. Извършен беше прецизен оглед на всички форми на релефа, върху които могат да бъдат отложени следи от минала човешка дейност – била, полегати склонове, склонови стъпала, надзаливни речни тераси. Прокараните от геолозите пътища и площадки за сондиране в известна степен улесниха провеждане на най-трудните проучвания в боровите гори, покрили голяма част от територията. В равнинните участъци бе приложен принципът на тотално обхождане.

В резултат на изследванията през 2004 г. бяха регистрирани 19 и бе актуализирана информацията за 6 вече известни археологически обекти. Проучванията дадоха възможност да се допълни картината на селищната структура в непосредствена близост до тракийското светилище на връх Ада тепе. Регистрирани са три култови места при селата Скалак, Овчари и Гулия, датирани с материали в късната желязна епоха. Те са разположени на била на възвишения и вероятно са представлявали малки оброци, на които периодично са провеждани ритуални действия. В близост до култовото място при махала Белоок на с. Гулия, върху билото и склоновете на рида има множество каменни струпвания – вероятно следи от разрушени жилища и 10 малки могили, натрупани основно от камъни. В няколко от могилите иманярски изкопи са разрушили гробове. Липсата на диагностични материали затруднява датирането на този обект, но местоположението му и вида на съоръженията дават основание функционирането му да се свърже с I хил. пр. Хр. Като селище от късната желязна епоха може да се интерпретира един обект, заемащ билото на слабо изявен хребет в м. Каябашъ при с. Звънарка. Единични фрагменти тракийска керамика са открити на още три обекта с неизяснени функции в землището на с. Сърнак. Със светилището на връх Ада тепе трябва да се свържат и прокопаните рудни галерии на западния склон на рида.

Античните паметници са концентрирани основно около голямото селище при с. Звънарка. То заема около 20 дка площ, в която са констатирани каменни струпвания и петна с много висока концентрация на фрагменти от строителна керамика – вероятно места на жилища. Прави впечатление откриването на фрагменти от бракувана керамична продукция – показател за наличие на работилници за строителна и битова керамика в селището. В близост до него са разположени две надгробни могили и един некропол от три могили, както и един плосък некропол. Всички могили са сериозно пострадали от иманярски изкопи, в една от тях е разрушен гроб, в изкопите бяха открити фрагменти от римска керамика от II-III в., включително част от съд с барботинна украса. Плоският некропол също е разкопан от иманяри. Гробовете са били изградени

от вертикално побити каменни плочи. Около разрушените съоръжения се откриват човешки кости, фрагменти от битова керамика и понякога части от бронзови накити. По същия начин са изградени и цистовите гробове в регистрираните още 6 некрополи, всички пострадали от иманярска дейност. В разкопан гроб от един от тях, намиращ се на пътя между две махали на с. Къклица, е намерена антична керамика. Датирането на останалите на този етап на проучване не е възможно.

В изследваната територия бяха открити следи от интензивно обитаване през средновековието. Безспорно най-интересният и добре съхранен средновековен паметник в района е крепостта при с. Храстово. Разположена е върху билото на естествено защитен рид, ограден от юг, запад и север от р. Кесебир, а от изток от неин десен приток. Единственият подход е от югоизток по билото на тесен седловиден хребет. Крепостната стена е градена от ломени местни камъни, споени с бял хоросан и има дебелина 1,40 м. Тя е разположена по периферията на билото и огражда около 6 дка площ. В североизточния ъгъл иманярски изкопи са разкрили вътрешното лице на стената и са нарушили целостта ѝ. В един от тях се вижда, че тя има подложка от речни камъни, споени с розов хоросан. Този факт позволява да се предположи, че е била изградена още в късната античност, а по-късно е преправяна и доукрепвана. Още две по-слабо запазени укрепления от късната античност и средновековието бяха регистрирани в землището на с. Гулия. Средновековни материали се откриха в селището и некропола при с. Звънарка. При стопански дейности са разрушени християнски гробове в периферията на надгробната могила до махала Битово.

В зависимост от спецификите на регистрираните обекти, тяхната културна и научна стойност и степен на застрашеност, за всеки от тях са посочени необходимите мерки за защита. Освен за опазването на паметниците теренните обхождания през 2004 г. допринесоха за допълване на археологическата карта на община Крумовград и за обогатяване на картината на културното развитие на района през отделните исторически периоди.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОДИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ ПРЕЗ 2004 Г.

Христо Попов, Станислав Илиев

В периода 10.05–10.06.2004 бяха проведени теренни обхождания в землищата на всички селища, попадащи в териториалните граници на община Любимец. В рамките на програма за развитие на културния туризъм в общината бяха посетени редица вече известни обекти, за да бъде направена оценка на актуалното им състояние и да се набележат мерки за включването на някои от тях в програма за развитие на културния туризъм в района. Същевременно програмата бе използвана, за да се проведат регулярни теренни обхождания,

при което бяха регистрирани редица нови, неизвестни до този момент археологически паметници на културата.

Бяха описани общо 33 обекта, които се разпределят както следва: 8 могилни некропола, 8 долменни и могилни некропола, 1 скална гробница, 3 скални светилища, 2 обекта със скални врязвания, 3 антични и средновековни крепости, 1 римска вила, трасета на 2 антични пътя, 3 селища от открит тип, 1 каменна кариера, 1 открит рудник. От изброените обекти 11 бяха напълно неизвестни до този момент, а при 7 от известните успяхме съществено да разширим или в отделни случаи да коригираме известната до този момент информация. Бяха изготвени АКБ-картони за всички обекти, тъй като такива липсваха и за вече известните археологически паметници на културата.

От района на Сакар, по левия бряг на р. Марица, наред с известните мегалитни паметници от землищата на селата Оряхово и Изворово (долменни и могилни некрополи в м. Ешмеджик, Керез дере, Капаклийка) бяха регистрирани редица нови обекти, особено в землището на с. Васково – м. Баямлъка (района на старата държавна граница с Турция). Сред новорегистрираните мегалитни паметници интерес представляват, както долмени, които са перспективни за археологическо проучване (на два от тях бяха проведени разкопки с много добри научни резултати през ноември 2004 г.), така и обекти, чиито характеристики подлежат на дискусия. Според мнението на екипа, осъществил теренните обхождания, минимум един от обектите, при които по скалите се регистрират врязвания, просвредлявания, отцепвания и пр. може да бъде интерпретиран като каменна кариера, която вероятно е свързана с намиращите се в непосредствена близост многобройни долмени (м. Чангата, с. Оряхово). Често срещаните в района на Сакар и Източните Родопи врязвания под формата на басейнчета в скалите (т.нар. шарапани) не винаги могат да бъдат интерпретирани като култови комплекси, а за тях могат да бъдат предполагани утилитарни функции. Ето защо в случая, когато на два пъти бяха регистрирани подобни комплекси, ние сме по-склонни да ги определим общо като “скални врязвания”, изхождайки от презумпцията, че за тяхното по-точно определяне са необходими допълнителни, детайлни изследвания.

В землището на с. Изворово бе регистрирана непозната до този момент скална гробница. Като имаме пред вид, че в района са работили редица изследователи (Г. Бончев, траколожките експедиции през 70-те години, Д. Аладжов) и въпреки това постоянно се откриват нови, непознати до този момент мегалитни паметници може да се изкаже становището, че в района могат да бъдат регистрирани много нови обекти.

Като отделна група паметници в района по левия бряг на Марица могат да бъдат определени запазените участъци от антични пътни трасета. Освен че сами по себе си са интересни паметници, те могат да бъдат използвани и за подход към някои от набелязаните за социализация обекти.

В землищата на селата Белица, Лозен и Малко Градище съществуват няколко големи надгробни могили (с височина 6-8 м, в някои случаи и повече). Всички те са копани от иманяри. Трудно може да бъде определено, доколко в

някои от тях са оцелели структури, които правят тяхното проучване перспективно. Що се отнася до могилните некрополи край Лозен, Белица и Малко Градище, то те вероятно са от римската епоха и контекстуално се обвързват с малки имения (вили), които са били разположени в района. Останки от подобен сграден комплекс (унищожен от силен пожар) бяха открити край с. Лозен, в непосредствена близост до един от могилните некрополи. Останките са концентрирани на сравнително малка площ, което предполага наличието на една сграда или на малък комплекс от сгради.

Много добри резултати бяха постигнати в землищата на селата Малко Градище и Вълче поле. Безспорно най-перспективни за проучване са скалното светилище в м. Глухите камъни (силно пострадало от иманярска дейност през последните години) и обектите в м. Кован кая и Куш кая. Този участък от рида "Гората", заедно с части от землището на с. Мезек (община Свиленград) се очертава като микрорайон с много интензивно обитаване през цялата желязна епоха, като разнообразните характеристики на откриваните обекти (скални светилища, куполни гробници, крепости, селище от градски тип, структури, свързани с рудодобив) правят комплексното изследване на района много интересно и перспективно. Гъстотата на обектите е сравнително голяма и може да се предполага, че през I хил. пр. Хр. в района е имало добре изградени селищни структури.

В заключение може да се каже, че проведените през май-юни 2004 г. теренни обхождания в община Любимец дадоха голямо количество емпирична информация, която позволява в бъдеще да се пристъпи към по-детайлни проучвания. На този етап най-перспективни изглеждат изследвания за късната бронзова, ранната и късната желязни епохи, както и за периода на римската античност.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ОБЩИНА МАДЖАРОВО И СЕЛАТА МАЛКО ПОПОВО, ЕФРЕМ, ЗЛАТОУСТОВО, МАЛКИ ВОДЕН ПРЕЗ 2004 Г.

Иво Чолаков

От 11 май до 2 юни 2004 г. се проведеха теренни обхождания на територията на община Маджарово. Проучването е в рамките на проект за развитието на културен туризъм по програма ФАР с изпълнител Областна управа Хасково. Теренните обходи се осъществяват на териториите на общините Ивайловград, Любимец и Маджарово. Посетени са някои известни вече обекти, с цел актуализиране на информацията за физическото им състояние, възможностите за достъп, социализация и връзка с други обекти в района. Обходени са и неизследвани територии в землищата на селата. Ефрем, Златоустово, Малко Попово и Малки Воден. Регистрирани са девет нови обекта. Пет от тях са могили, три са селища.

Могилите са с височина от 0,70 до 2,50 м и имат диаметри от 6 до 13,5 м.

Две от тях са в района на с. Златоустово, една при изоставеното с. Балджа и две в района на с. Ефрем. Всичките са с нарушена структура, следствие на иманярска дейност. Изградени са от каменно-землен насип с покритие от поедри камъни. Няма следни от гробни съоръжения. Материалите от могилиците са малко – единични фрагменти нехарактерна керамика работена на ръка. Вероятната датировка на могилиците е късножелязна епоха.

Две от селищата са в землището на с. Златоустово. Едното е разположено върху заравнена тераса на 1,7 км западно от селото. Има висока концентрация от силно фрагментирана нехарактерна керамика, работена на ръка и колело, откривана основно в обработваемите ниви. Вероятната датировка е късножелязна епоха. Второто е разположено на 2,5 км югозападно от центъра на с. Златоустово. Обектът се намира върху възвишение. Открива се малко количество силно фрагментирана нехарактерна керамика, работена на ръка и колело с неясна хронология.

На 2 км северно от с. Ефрем се откри трасе на стар калдъръмен път, вървящ успоредно на съвременния път. Ширината на пътя е 3,30 м. Има бордюри от големи ломени камъни (с размери около 0,20 x 0,30 м). Настилката е от редени хоризонтално каменни плочи с различна големина, а подложката е от дребни камъни – трошляк. На повечето места е запазена само подложката на пътя. Археологически материали не са открити.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДЕНИЯ В РАЙОНА НА ОБЩИНА СТРУМЯНИ ПРЕЗ 2004 Г.

Петър Делев, Анелия Божкова

През април – май 2004 г. беше осъществен няколкодневен теренен обход в землищата на селата Микрево, Драката и Палат на територията на община Струмьяни. В обхода взеха участие доц. д-р П. Делев (СУ), ст. н. с. д-р А. Божкова (АИМ), С. Петрова (ИТр), Б. Гълъбова (НБУ) и С. Ценова (уредник на музейната сбирка в Струмьяни). Проучването беше инспирирано от започнатите през 2003 г. сондажни разкопки на обект с материали от втората четвърт на I хил. пр. Хр. в района на м. Градището, където от 1996 г. се проучва и късноантична базилика.

В рамките на обхода бяха посетени и документирани следните обекти:

1. С. Микрево, м. Градището, късноантично укрепено (?) селище с прилежащ базиликален комплекс.

2. С. Микрево, м. Градището, негативни структури с пепелив пълнеж и материали от втората четвърт на I хил. пр. Хр.

3. С. Микрево, м. Турлин баир, разкопани от иманяри гробове с неясна

датировка.

4. С. Микрево, м. Тополовец, останки от старо (от близките векове) селище, около които се среща и подемен материал с античен-късноантичен облик.

5. С. Микрево, м. Тополовец, разбит от иманяри късноримски (?) некропол.

6. С. Драката, в долната част на рида, който води към м. Тополовец, разбити от иманяри три гроба, в останките на които е събрана фрагментирана керамика от ранножелязната епоха.

7. С. Палат, м. Средната нива, активно унищожавано от иманяри укрепено късноантично (и средновековно ?) селище.

8. С. Палат, м. Средната нива, разбит от иманяри некропол с цистови гробове източно от горното селище (и очевидно свързан с него).

9. С. Палат, м. Пъдарката (непосетена), вероятно отделена част от селището в местността Средната нива, следи от активна иманярска дейност.

10. С. Палат, м. Средока, късноантична крепост с добре запазени участъци от укрепителната система.

Осъщественият обход има частичен и предварителен характер. Особено тревожно наблюдение е развихрилата се иманярска дейност, водеща до безогледно и поголовно унищожаване на археологическите обекти в района.

ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОДИ В ЗЕМЛИЩАТА НА ОБЩИНИ ЗЕМЕН И КОВАЧЕВЦИ ПРЕЗ 2004 Г.

Коста Хаджиев, Марлена Кръстева, Андрей Тонев

През 2004 г. бяха извършени обходи в западната периферия на областта Мраката. Според един от нейните изследователи - акад. Й. Иванов тя включва 31 села в западната част на Радомирското поле и източните склонове на планинския масив Краище.

Обект на обхождането, което извърши екип в състав: ръководител К. Хаджиев (АИМ), М. Кръстева зам. ръководител (АИМ), А. Тонев (РИМ Кюстендил) бяха землищата на селата Жабляно, Лобош, Пещера, Смиров дол, Горна Врабча, Долна Врабча, Одрановци и Дивля.

Село Жабляно. На западните склонове на планината се намира Жаблянски манастир "Св. Николай Мириклийски". В двора на манастира има части от две вероятно римски колони.

В с. Долна Врабча се намира манастирът "Св. Спас". Той е построен в края на XIX в. и в момента е в процес на реставрация. На около 150 м. североизточно от църквата се намира аязмо. Водата извира от скала обрасла

с мъх, а на върха и е поставен метален кръст. И до днес съществува обичай на това място да се хвърлят монети за здраве. Северно от манастирския двор са регистрирани две варници, в една от които има човешки черепи, вероятно останки от чумната епидемия през XVIII век.

Село Лобош. На 3 км северно, в подножието на скален венец се намират останките от манастира "Св. Петка". Запазени са основите на помещенията във височина 0,50-0,60 м. Градежът е от ломени камъни на кал и суха зидария. Имайки предвид размерите на сградата, най-вероятно се касае за скит. Няма данни за църква и вероятно малък параклис е съществувал в една от стаите.

В местността Генин чукар бе регистрирано мегалитно съоръжение. То е ориентирано изток-запад и представлява правоъгълна яма изсечена в естествената скала. На място са запазени пет каменни, както и една от покритието. Височината на камъните е около 1,30 м. Те имат средна ширина 0,70 м.. Дължината на цялото съоръжение е 2,60 м. То е нарушено от иманяри.

По южния склон на Рудината, на 700 м от билото бе регистрирано селище. То е укрепено от три страни с каменен зид, изграден от ломени камъни без спойка, запазен във височина от 2-3 реда камъни. От северната страна не бе регистриран зид, вероятно поради естествената защита на терена. Не бе възможно да се определят размерите на укрепената част, поради плътната храстова и дървесна растителност.

На около 200 м северно от църквата на с.Лобош, се намира оброк. Той е посветен на св. Георги и има два стари оброчни кръста от XVIII-XIX в., вкопани в земята. Вероятно по-старият е издялан от едрорупест бигор. Украса и надписи няма. Рамената на кръста на новия оброк са трапецовидни. В предната си част има украса от два вдълбани кръста. Под тях, има изображение на архангел, оброчен в елипса. Точно в центъра на кръста има втори вдълбан кръст с височина 0,19 м и ширина 0,17м. В долната част на вертикалното рамо е врязано схематично изображение на светец, държащ кръст в дясната си ръка, с нимб около главата, на който от двете страни има два знака X.

Другият оброк е разположен югозападно селото, в м. Дабо. Посветен е на св. Спас.

На изток от с. Смиров дол е регистриран некропол, състоящ се видимо от две могили. Могила № 1 е разбита от иманяри. Изкопът е извършен със земекопна техника и има размери: дължина 16 м и ширина 4 м. При извършването му са засегнати няколко гроба, останки от които се наблюдават в профилите и дъното на изкопа. Единият е вкопан в основния терен в геометричния център на могилата. От него бяха разпръснати фрагментиран череп и кости от долните крайници.

На дълбочина 0,60 м от върха на могилата в западния профил на изкопа се наблюдава друг разбит гроб, от който се виждат кости от крайници.

Пещера. Източно от селото, в частен имот до извор с голям дебит се намира антична сграда, която е регистрирана в АКБ.

Теренните обхождания ще продължат и през този сезон.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 16 ПО ТРАСЕТО НА АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1, В М. "КОРУТАРЛА" ДО С. ЯЗДАЧ, ОБЩИНА ЧИРПАН

Иван Панайотов, Мартин Христов, Румен Миков

Археологическите разкопки в м. Корутарла до с. Яздач, община Чирпан – обект № 16 по трасето на АМ "Тракия", ЛОТ 1 са продължение на проучванията от 2003 г. Изследвана е площ от почти 13 дка и са документирани над 50 археологически структури.

Най-голям брой от структурите се отнасят към бронзовата епоха (ранна бронзова епоха I - 20; ранна бронзова епоха III- 4; ранна бронзова епоха, без възможност за хронологическо разграничение – 18; късна бронзова епоха – 1), 5 към късната античност и 9 структури са с неизяснена датировка.

Ранна бронзова епоха I. В повечето случаи това са средно дълбоки ями, с различни размери, вкопани в стерила. Те са ситуирани върху цялата проучвана площ. Показателни за периода са ями № 54, 59, I 2 и структурите в кв. К3/К4 и К5/К6. Запълнителят при повечето от тях е с черен цвят и със средна плътност. Единствено в ямите от този период са открити кремъчни сечива. Намерената керамика е представена от различни съдове работени на ръка, (понякога с тунелести дръжки) украсени с набождания, релефни ленти, канелюри и др., които намират паралели сред комплекса на култура Чернавода III. В едно от вкопаванията се откри керамична чаша със сферично тяло и прав устиен ръб. Освен керамиката, в пълнежа на ямите са открити прешлени за вретено, костено украшение, костено сечиво, различни по големина мазилки, и животински кости.

Ранна бронзова епоха III. От този период са проучени четири ями (№ 44, 45 и тези в кв. В10 и В12/В13). Те също са ситуирани по целия терен на обекта. Запълнителят е черен със средна плътност. В тях са открити въглени, дребни мазилки, керамични фрагменти, (сред които от съд с чучур, чаши), концентрации от въглени и дребни камъни. В центъра на една от ямите е положен голям къс мазилка.

Късна бронзова епоха. От този период е проучена една яма (№ 70А). Тя е пресечена от по-късна яма, поради което по-голямата и (южна) част е унищожена.

Материалите от периода II-IV в. и IX–XI в.сл. Хр. се откриват по цялата площ на обекта, без да са регистрирани зони с по-високи концентрации. Изключение прави ситуацията при яма № 57. Над нея е регистрирано струпване, състоящо се от значителен брой керамични фрагменти, работени на колело. Фактът, че то е разположено на границата на орницата с материка не

позволява да бъде изяснен контекстът, с който тези материали са свързани. Със сигурност може да се твърди, че това не е гроб, тъй като не са открити никакви следи от човешки кости. Те не принадлежат и на проучената непосредствено под тях яма, съдържаща керамика от ранната бронзова епоха. Откритите в струпването фрагменти от купа с дръжки, покрита с кафеникав лак, плоски дъна от гърнета със сферични тела; устие от паница с извито навън и леко провиснало венче, позволяват то да бъде датирано в периода III-IV в.

II-IV в. Установени и документирани са и няколко запазени негативни структури, отнасящи се към II-IV в. Такива са ями 1б, 11, 13 и 75-76. Те имат неправилна овална или цилиндрична форма, разширяваща се при дъното.

Прави впечатление, че във всички негативни контексти от този период се откриват фрагменти от амфори или амфоровидни съдове. Трябва да се отбележи също, че техният запълнител не се отличава по своите характеристики от този на по-ранните.

През отминалия археологически сезон е проучен и един гроб (№ 4). Той е разположена на 45 м западно от гроб № 1 и на 40 м източно от гроб № 2, (т. е. почти по средата на пространството между тях). Гробната яма е частично запазена поради пресичането и с друга негативна структура, в чиито очертания са открити фрагменти керамика, работена на ръка. Ритуалът, е трупологане с глава на северозапад (290°), като ръцете са изпънати до тялото. В запазените очертания на ямата не е открит материал, който със сигурност да бъде определен като гробен инвентар.

Разположението на гробовете единствено в границите на северното платно на магистралата е основание да се предположи, че те маркират крайната южна граница на некропола от III-IV в., който се е развивал на север и североизток към разположената в близост надгробна могила.

В границите на проучваната площ от трасето на магистралата, без контекст е открита и бронзова монета на Констанций II (337-361 г.), сечена в Антиохия.

През изминалия археологически сезон на обекта не са установени контексти, които да бъдат свързани с откритите материали от средновековието.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Иван Панайотов, Стефан Александров

През 2004 г. продължиха спасителните проучвания на могилния некропол, намиращ се северно от бившето с. Овчарци, в района на енергийния комплекс „Марица – Изток“. Втората могила от некропола беше унищожена от минните работи, което предопредели проучването само на могила № 3. Тя имаше размери: диаметър – 12 м и височина 0,40 м. В могилата бяха проучени четири комплекса.

Първият представлява единичен гроб с трупологане по гръб със свити в коленете крака. Той е първичен. Като гробен инвентар беше открита каменна тесла, положена в дясната ръка на погребания.

Вторият комплекс представлява силно разрушен вторичен гроб, вероятно на майка с дете. Като гробен инвентар беше открита полупробита каменна брадва.

Третият комплекс представлява яма с безразборно нахвърляни човешки кости. Липсва инвентар.

Четвъртия комплекс представлява кръгла яма със запълнител от кафеникава пръст. В ямата беше открита само една бедрена кост.

Погребалният обред и откритият инвентар позволяват могилата и комплексите в нея да се датират в ранната бронзова епоха.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. БАЛИНОВ ГОРУН ПРИ С. ДЪБЕНЕ, ОБЩИНА КАРЛОВО

Мартин Христов

В м. Балинов горун при с. Дъбене са проучени две надгробни могили, датиращи от ранната бронзова епоха. Разкопките са предприети в резултата на иманярска намеса. Могилите носят поредна номерация, съответно № 1 и № 2.

Могилата № 1 има слабо изразена елипсоидна форма и размери: диаметри 6,10 x 6,40 м и височина до 0,50 м. Тя е покрита с каменен кожух, изграден от волуни с различна големина и размери, като някои от тях достигат до 0,60 м. Най-дебелата част на кожуха е в центъра. В централната част на могилата е направен правоъгълен иманярски изкоп, който пробива кожуха и засяга гроба под него. Структурата в тази част е регистрирана само като отделни петна. Едното петно е съставено от керамични фрагменти от най-малко два съда (съд с широка средна част и дръжка от друг, която излиза над ръба на устието и завършва с пъпковиден израстък). Югоизточно от тях, под камъните, се откриха дребни кости и човешки зъб. Фрагментираността им, както и тяхната повърхност говорят, че става въпрос за трупоизгаряне. Заедно с тях се откриват и златни предмети – малки златни халки с диаметър 3–3,2 мм. Част от тях са открити, наредени плътно една да друга като тръбичка, а други са стопени и имат аморфни форми или са като топчета.

Откриват се и единични дребни въглени. Яма под каменния кожух не е регистрирана.

Могилата № 2. Тя разположена на 100 м западно от могила № 1. По повърхността ѝ са регистрирани нови и по-стари иманярски изкопи – най-малко четири, които достигат до 0,60 м в дълбочина. Каменната структура е

разнесена в южна посока (над 6 м) и от обработката на терена. Като запазена структура от самата могила може да се приеме дъгата от камъни, разположена в северната част. Камъните са с различна големина, като най-големите имат дължина до 0,60 м. Между разнесените камъни се откриват значително количество златни предмети – биконични маниста, големи, средни и малки халки, кръгли, конвексни апликации, различни по размери цилиндри, голяма апликация с релефна украса, разпределител, както и керамични фрагменти от поне 5 съда. Кости не са открити, което предполага, че и в могила № 2, погребалният ритуал е бил трупозгаряне.

Под разнесените камъни на могилата е регистрирана и друга структура. Тя представлява ров с дълбочина до 0,80 м и дължина 5 м. В него добре датиращ археологически материал не е открит. Регистрирани са единствено дребни, разпрашени мазилки и керамични фрагменти.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА № 1 ОТ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ГОЛЕМИЯ КАЙРЯК ПРИ С. МОГИЛА, ОБЩИНА ТУНДЖА

Стефан Бакърджиев

През 2004 г. под ръководството на С. Бакърджиев и И. Илиев (ИМ Ямбол) бяха проведени спасителни археологически проучвания на могила 1 в землището на с.Могилата, община Тунджа, област Ямбол.

Могилата има размери - височина 3,20 м и диаметър 37,60 м и е част от некропол от седем могили в м. Големия кайряк, разположен върху доминиращо над околния терен възвишение в близост до р.Мочурица.

В следствие на археологическите проучвания се установи, че надгробната могила е насипвана на няколко пъти. Първата се състои от червеникава материкова пръст, има форма на пресечен конус и по-малък диаметър. По-късно е била донатрупана със сиво-черна рохка пръст. След това в източната и половина са извършени 18 вторични погребения. Те са извършвани по християнския обред, както в обикновени ями, така и в гробове оформени с плочести камъни. Погребаните индивиди са на различна възраст от съвсем малки деца до възрастни. Според откритите материали, гробовете се отнасят към периода X-XI в.

В югозападния сектор на могилата на дълбочина от 0,30 до 0,90 м от повърхността се попадна на четири гроба, в които телата са били в хокерна позиция. В два от тях се откриха фрагментирани керамични съдове, които на този етап могат да се отнесат към края на първата половина на ранната бронзова епоха.

След заснемането на първичната могила и изчертаването на профилите се пристъпи към нейното проучване. В резултат на това бяха открити още осем гроба от периода на бронзова епоха. Те принадлежат към т. нар. Ямна култура.

Гробовете представляват двустъпални ями покрити с греди. Погребаните са положени със свити крака, а костите са покрити с охра. Според обряда и откритите в гроб № 29 четири масивни сребърни висулки, те се отнасят към най-ранния етап на Ямната култура.

В гроб № 30, бе регистриран ритуал свързан с огън. Отсъствието на покритие и поставяне на керамична купа със зърно характерна за културата Езеро, XII хоризонт свързват погребението на този индивид с местните раннобронзови култури.

ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ДЯДОВО, НОВОЗАГОРСКО ПРЕЗ 2004 Г.

Диана Гергова, Татяна Кънчева-Русева

Проучванията на българо- японския екип през 2004 г. бяха осъществени от екип в състав Д. Гергова, Т. Кънчева-Русева, Д. Генов, Х. Камуро, Ю. Дои, Х. Ватанабе, Х. Сато с колектив в рамките на 3 седмици в края на август и началото на септември, в няколко насоки.

Археологическите разкопки бяха проведени в ограничен мащаб в проучвания от японската експедиция сектор, от около 80 м². Изследвани са три жилища № 17, 18, 19, регистрирани на дълбочина 7 см под подовете на жилища № 15 и 16. Първото има правоъгълен план, вход в средата на северната стена и размери 9 x 4 м, с два комплекса от пещи (№ 201, 202, 210, 203). В радиус от около 5 см около тях се открива пласт от пепел. Подът е обгорял. Върху него бяха открити много обгорели греди и зърна. Гредите вероятно се част от конструкцията на къщата, а късовете печена глина вероятно са фрагменти от стенната мазилка. В югоизточната част на жилището, в пласт от обгоряла пепел в яма с диаметър 0,15 м, също запълнена с пепел. бе намерена кана без дръжка, заедно с два каменни блока от двете ѝ страни.

Жилище № 18 е отделено от жилище № 19 с тясна пътека, широка около 0,80 м. То има правоъгълен план и размери 6,5 x 5,5 м. Вероятно входът е в южната стена. В него са открити два комплекса от пещи (№ 206, 207, 211, 208, 209). Подът е обгорял в следствие на пожар.

Жилище № 19 е разположено под съществувалия в този район ров от горните пластове. То е разположено на същото ниво както другите две жилища. В югоизточния ъгъл на жилището бе разкрита малка яма с разположена в нея кана с дръжка – аналогично на ситуацията в жилище № 17, а в южната му част бяха намерени две огнища (№ 212, 213).

За пръв път в изтеклите 15 сезона на проучването на могила Дядово се откриват прояви на ритуално полагане на съдове преди изграждане на жилищата, свързано с началните периоди от съществуването на селището от бронзовата епоха. Може да се предположи, че над тях е била поставяна колона, която не е имала конструктивни функции.

Геофизичното проучване с радар за подземни изследвания бе насочено към очертаване границите на системата от ровове в южната половина на могилата, както и за евентуалното локализиране на укрепителни съоръжения от друг тип. Потвърдено бе наличието на система от концентрични ровове и вероятно на каменни стени в този участък.

Палеозоологически анализ на костите, събрани в периода между 1993 и 2003 г., установи наличието на кости от говеда, коне, овце, прасета, куче, лисица, заек, птици, морски черупки, като най-многобройни са костите на овцете и прасетата. Ще продължи идентифицирането на животинския материал с оглед изясняването на типовете, възрастта и генетичните особености.

ДНК анализ. През 2004 г. бе поставено началото на нов проект свързан с ДНК анализ на антропологичен материал от тракийските земи. Бяха взети проби от обектите в Дядово, Езеро, енергийния комплекс Марица – Изток, Нова Загора, Велико Търново, Свещари и др.

С оглед документирането на състоянието на обекта и прецизирането на програмата на проучванията през 2005 г. бяха направени въздушни снимки от балон от височина до 100 м.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТИ ОТ II ХИЛ. ПР. ХР. ДО С. АНТИМОВО, ОБЩИНА ВИДИН

Стефан Александров, Методи Даскалов

Спасителните разкопки по трасето на обходен път за Дунав мост-2 бяха концентрирани в м. Карамизи, която представлява първа заливна тераса на р. Дунав. В изследваната площ от около 4000 м², по трасето на бъдещия път бяха проучени обекти от втората и последната четвърт на II хил. пр. Хр.

Първият обект беше локализиран в източната част на проучената площ. Бяха открити керамични струпвания, концентрирани в няколко квадрата. Керамиката представя купи, кантароси, дълбоки съдове (хранилища) и др., украсени с връзан, релефен, по-рядко – вдлъбнат орнамент. Паралелите на открития материал, ни дават основание да отнесем обекта към края на средната бронзова епоха - култура Вербичоара, фаза III. Интерес представляват и многобройните сходства с културата Гъмзиград, локализирана в района на Зайчар. От обекта произхожда и част от калъп за бронзова брадва.

Вторият обект беше локализиран в централната и западната част на проучваната площ. В тези два сектора се оформиха четири големи

концентрации от ями, условно наречени северна, централна, южна и източна., които показват сходни черти и различия.

Сходните черти се състоят в наличието на близко разположени ями, много рядко пресичащи се една с друга, в характера на запълнителя, както и в открития в ямите материал. Различията са представени от южната концентрация, която представлява (поне в проучената площ) дълбоко вкопаване, вероятно с овална форма, в което допълнително са вкопавани близко разположени една до друга ями.

Интерес представлява откритият в ямите материал - керамични съдове и фрагменти, предмети от бронз, един сребърен, прешлени и идолна пластика. Керамиката е представена от типични за културата на инкрустираната керамика фрагменти (по-малко от 10%) и канелирана керамика (около 50%). Останалите 40% принадлежат на грубата керамика.

Откритите в източната, северната и централна концентрации от ями две цели и 10 фрагментирани антропоморфни изображения са типични за културата на инкрустираната керамика. Предметите от бронз са представени от бронзови игли, сребърна апликация за колан и бронзови апликации. Откритите материали позволяват обектът да бъде отнесен към началото на прехода от късната бронзова към ранната желязна епохи.

По повърхността на цялата проучена площ бяха открити разпръснати материали от началото на XVII в., които биха могли да се свържат с намиралия се непосредствено северно от обекта османски чифлик.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 4 ПО ТРАСЕТО НА ОБХОДЕН ПЪТ И ЖП ЛИНИЯТА ЗА ДУНАВ МОСТ ПРИ ВИДИН

Георги Нехризов

Обектът се намира на 1,4 км югоизточно от с. Покрайна, на км 3+870 от проектното трасе. Той е разположен върху слабо изявено удължено песъчливо възвишение, резултат от дейността на реката. Представлява насип с диаметър 14 м и височина около 3 м, натрупан от фина песъчлива пръст (речен нанос). Върху билото му до неотдавна е стоял циментов триангулационен знак от 1938 г., който е изваден и лежи в западното подножие.

Съгласно предписаните мерки за опазване, след предварителното изследване на трасето през декември 2003 г., през юли 2004 г. се проведе цялостно проучване на обекта. Насипът беше разделена на четири сектора, между които временно бяха оставени 4 ребра в по посоките на света, които се разминават в центъра, така че да оформят пълни профили. Проучването се осъществяваше на ръка чрез отнемане на механични пластове от 0,20 до 0,30 м едновременно във всички сектори. В насипа, който не се различава по състав и

структура от наносния слой, върху който е издигнат, се откриваха само съвременни материали, както и 10-12 фрагмента от възрожденска керамика. След изчерпването му и заснемането на профилите, ребрата бяха свалени и под централната част на могилата беше заложен сондаж с размери 8 x 8 м. В него се достигна на дълбочина 0,93 м от повърхността или 3,43 м от основния репер. В централната част на първия се направи нов сондаж с размери 2 x 2 м. В него се достига дълбочина 3,80 м от основния репер. Не се установиха изменения в структурата и цвета на пръстта. Не бяха разкрити следи от археологически структури и находки. С това работата по проучването на обекта приключи и теренът беше освободен за провеждане на строителни дейности.

ВТОРА ПОСТРОЙКА ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА В М. КРЪСТО ПРИ С. ПОКРОВНИК, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Марк Стефанович, Илия Кулов

Благодарение на експедиция “Скаптопара” на ИМ Благоевград, бяха регистрирани още 8 археологически обекта от типа Кайменска (Каменска) чука, разположени западно от Благоевград. Те са ситуирани върху естествени възвишения непосредствено над долините на десните притоци на Струма. Една от тези постройки, в м. Кръсто край с. Покровник, стана обект на проучвания през 2004 г.

Самият обект се намира на около 500–600 м южно от центъра на селото. Разположен е в края на рид, ориентиран север-юг, който завършва с малко възвишение. От западната страна, в основата на възвишението минава р. Четирка, а от източната р. Поповска. От западната страна склоновете са стръмни и обрасли с дървесна растителност (бор), а от източната са терасовидни и на 50–100 м се намират последните къщи на селото.

Билото на възвишението е заравнено и обекта е разположен в южната му част. Цялото пространство е широко около 30 м и дълго около 50–60 м. В централната част се намира параклиса Св. Георги, който се използва в момента за черква на селото. На около 7–8 м западно от него се намира самия обект. Той представлява могилно образование с диаметър около 14–15 м и височина 4 м от нивото на околния терен. При прокарване на път периферията на могилното образувание е унищожена. В централната част на обекта се намира иманярски изкоп с размери около 2 x 1-1,30 м и дълбочина 0,40–0,50 м.

Обекта бе разделен на четири сектора с две централни ребра широки по 0,80 м ориентирани по посоките на света и означени от запад на изток по посока на часовниковата стрелка с латинските букви А, В, С, D. По периферията и в иманярския изкоп има голямо количество свободно лежащи камъни извадени по време на иманярската интервенция. В южната и североизточната част, в периферията на възвишението има струпани голямо количество различни по големина камъни, които според местния свещеник отец

Валентин са извадени от обекта при разширяване на дворното пространство около черквата.

През 2004 година бяха проучени изцяло секторите С и D, и частично А и В. В края на проучванията бе установено:

1. Постройката е била строена от камъни споени с кал.

2. Бяха разкрити два каменни зида. Единият от тях - в сектор В е с посока ЮИ/СЗ и продължава в сектор А. Той е с широчина 1,15 м и запазена височина в ЮИ част около 1,00 м. Втория зид се намира в сектор А и има същата посока, както този в сектор В. Особеното при него е това, че той отстои на около 2,20–2,30 м в западна посока от първия и се явява успореден на него. От втория зид е разкрито само източното му чело. За сега между двата зида няма конструктивна връзка.

3. Възможно е самата постройка да е имала два строителни периода, следващи непосредствено един след друг. Проучванията на този етап не ни позволяват да направим по-конкретни заключения.

4. Самата постройка е била опожарена. Основание за това ни дава изпечената до червено калова основа при зидарията, както и голямото количество въглени открити по време на проучванията.

5. Постройката е била разгъната в СИ посока. За съжаление тази част е най-засегната от строителни дейност в по-ново време. Това се потвърждава от проучената западна част, където не бяха открити археологически структури. В тази си част тя е била вкопана частично в материка.

6. В източната периферия, в самата основа се разкри гроб. В него бяха запазени тилната част от човешки череп, части от дясната раменна кост и горната част на ръката. Останалите кости вероятно са били изнесени с пръстта по време на разширяването на пространството в западната част на параклиса. Под черепа се откриха останки от плат с метални нишки. Вероятно става въпрос за късно погребение на свещенодействащо лице свързано с обслужването на самия параклис.

7. Откритите археологически материали - един прешлен за вретено и фрагменти керамика, синхронизират този обект с Кайменска (Каменска) чука. Малкото количество материали се дължи на факта, че все още не е достигнато подовото ниво на постройката. За сега основание за такава хронология ни дава начина на градеж и няколкото фрагмента от украсена керамика с врязани защриховани триъгълници.

През настоящия сезон възнамеряваме да продължим проучванията на този археологически обект и окончателно да установим характера и значението му.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ СВИЛЕНГРАД ПРЕЗ 2004 Г. (ОБЕКТ № 26 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ - СВИЛЕНГРАД)

Георги Нехризов, Мая Валентинова

Обектът се намира на 2 км югоизточно от центъра на града в м. Брантиите. Той заема най-високата част от слабо изявена надзаливна тераса в меандър на левия бряг на Марица, образувана вследствие на алувиални процеси, свързани с Марица и нейния ляв приток Пенковска река. В резултат от дейността на двете реки е оформен както хумусния пласт, така и следващия го плътен жълт глинест хоризонт и най-долния пласт от пясък и чакъл. Северните участъци от обекта са компрометирани и унищожени от строителни, мелиоративни и селскостопански дейности от османския период до наши дни.

При спасителните разкопки е изяснено, че в тази местност има следи от човешка дейност от различни епохи. В северната част на терасата, в два сондажа е изследван културен пласт от ранната бронзова епоха. Разкритите контексти вероятно са следи от тънкослойно селище, съществувало в хронологическите рамки – края на РБЕ 2 – началото на РБЕ 3. На цялата проучена площ са открити общо 67 ритуални ями от ранната и късната желязна епоха и две с материали от средновековието.

В резултат от проведените през 2004 г. спасителни разкопки е определена територията, на която е разположено ямното светилище. Локализиран е неговия южен край, установено е че на запад и изток от изследваните участъци продължават зони с висока концентрация на ритуални ями. Компрометирането на терена от север затруднява определянето на границата на обекта в тази посока, но явно това е периферна зона. В северния сектор са открити само 6 ями, намиращи се на голямо разстояние една от друга. Останалите са разположени в централния и южния сектор на обекта, където са много по-концентрирани и често по-късните застъпват и нарушават по-ранните.

Всички ями са вкопани в пласта от жълта глинеста пръст, който в различните участъци на обекта е с различна дебелина. В няколко случая по-дълбоките го пресичат и навлизат в пласт от пясък. Тъй като той е ронлив при някои от ямите е установено укрепване на стените в долната част чрез измазване с глина. Те имат най-често цилиндрична, обърнато конична или полусферична форма и размери: диаметър на отвора от 0,50 до 2,00 м и дълбочина от 0,10 до 1,65 м. Пълнежът им е с различна структура, оцветяване и плътност от глинесто-песъклияв пласт, в който са вкопани. Най-често той е съставен от тъмнокафява или черна пръст с включения с различна концентрация от въглени, пепел, късове глинена мазилка и замазка от жилища и огнища, животински кости, речни камъни.

Независимо от формата, размерите, характера на пълнежа и хронологията, във всяка от проучените ями са открити фрагменти от глинени съдове. Тяхното количество обаче е различно – докато в няколко ями броят им надхвърля 500, то в други са намерени единични фрагменти. При проучването на ямите от желязната епоха са открити и преминали през статистическа обработка общо 15110 керамични фрагмента. По отношение начина на изработване те се разделят по следния начин: работени на ръка – 13977, на гърнчарско колело – 1133. Сред работената на ръка керамика основен дял имат съдовете с огладена повърхност (47%), следвани от тези с излъскана повърхност (36%). На последно място са представителите на грубата керамика (17%). В ямите са открити фрагменти от всички категории съдове, като най-често срещани са гърнетата (36%), съдовете за пиене (24%), паниците (19,8%), амфоровидните (10,8%), хранилищата (2,6%), питосите (2,1%), капаците (1,6%), миниатюрните съдчета (1,2%) и още няколко с по-слабо статистическо присъствие. Относителният дял на орнаментирани съдове от Свиленград е сравнително нисък - 16,3% от общия брой. Представени са всички техники за украса на керамиката, използвани през РЖЕ. Като важна особеност на обекта при Свиленград трябва да се отчете това, че относителният дял на фрагментите от съдове, украсени чрез щамповане е най-висок. Основните орнаменти, от които са съставени мотивите на щампованата украса от ямите са S-овете (36,8%), псевдошнуровите (34,6%) и окръжностите (23,3%).

Особено място сред керамичния комплекс от Свиленград заема един амфоровиден съд. Той е с излъскана до метален блясък външна повърхност с черен цвят, украсен е с големи кухи букели и с щамповани и врязани мотиви, чието естетическо въздействие е усилено чрез инкрустация. Контекстът на откриването на този съд насочва датиранието му към края на втория период на РЖЕ. Находката от Свиленград разширява територията и хронологическите рамки на разпространение на групата от амфоровидни съдове определени като представители на “локалния балкански вариант на амфорите Гава тип Б”.

За разлика от работената на ръка керамика, фрагменти от съдове работени на гърнчарско колело са намерени в по-малко от половината от проучените ями. Сред тях преобладават тези с червен цвят (83,3%). Най-добре представените категории са паниците, кратеровидните и амфоровидните съдове, леканетата, следвани от чашите, каните и купите. В ямите са намерени и десетина фрагменти от импортни съдове, които допринасят за изясняването на хронологията на обекта.

Освен керамиката в ямите е открит разнообразен археологически материал – най-често излезли от употреба сечива и битови предмети – прешлени за вретено, тежести за стан, кръгове от стени на съдове, части от хромели, кремъчни оръдия, костени шила, железни ножове. Намерени са и 7 антропоморфни глинени фигурки, като четири от тях произхождат от една яма. Колекцията от 14 печата за щампована украса на керамика поставя обекта при Свиленград на второ място след селището при Овчарово по брой на откритите

такива инструменти. Две находки – желязна кръстовидна брадва, част от бронзова фибула тип “Posamentieriefibeln” са изключително важни за изясняване посоките на контактите на района. Те са и най-ранните предмети, които могат да се свържат с ямното светилище, въпреки че брадвата е открита в компрометиран пласт, а фрагментът от фибула в яма от КЖЕ. Присъствието на значително количество по-ранни материали е установено във всички по-късните ями и това може да се приеме за една от особеностите на обекта при Свиленград.

Част от находките и разкритите археологически ситуации носят информация за провежданите обреди в ямното светилище. Намерените животински кости, основно от домашни животни, и овъглени зърна от житни и бобови растения са остатъци от поднасяните храни в ямите. В няколко ями са открити цели скелети на животни – кучета, прасета, заек. Остеологичните изследвания показват, че са поставяни предимно млади животни, дори новородени или сукалчета. Тази обредност намира аналогии в практикуваните ритуали в съседна Елада по време празниците Тесмофории и Скира, когато в скални отвори или ями са хвърляни новородени прасета.

Сведенията от античните автори за извършването на човешки жертвоприношения при траките и натрупаните археологически потвърждения при проучването на ямни светилища, дават основания откритият в една яма детски скелет да се приеме като свидетелство за ритуално жертвоприношение. Скелетът е на 7-8 годишно дете, положено легнало на лявата си страна със свити крака и ръце.

Откритите най-ранни и най-късни сигнификативни находки позволяват да се посочат широките хронологически рамки, в които може да се постави функционирането на ямното светилище. Фибулата тип “Posamenterie” и кръстовидната брадва насочват възможната най-ранна дата към началото на I хил. пр. Хр., а най-късната се определя от фрагментите от вносни съдове и амфорна тара от втората половина на IV – III в. пр. Хр. Най-ранната дата обаче не е подкрепена с достатъчно други примери, за да се приеме, че светилището е функционирало през първия период на ранната желязна епоха. Същевременно керамичният комплекс демонстрира форми и стил на орнаментацията, характерни за втория период на епохата. Статистическият анализ на керамиката показва, че от досега проучените ями най-ранни са група съоръжения, материалите от които могат да се отнесат към началото на втория период на РЖЕ. Фрагментите от вносна керамика от елинистическата епоха и части от култови огнища (есхари), позволяват да се приеме, че депонирането на най-късните ями от желязната епоха е извършено в края на IV или първата половина на III в. пр. Хр. В две ями, които по форма, размери и характер на запълнителя не се различават от останалите, са открити фрагменти от средновековни съдове от периода X-XI в.

СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ С ОБРЕДНИ ЯМИ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ ПРЕЗ 2004 Г.

Анелия Божкова, Петър Делев

Проучванията бяха осъществени от екип в състав: ръководител ст. н. с. д-р А. Божкова (АИМ), доц. д-р П. Делев (СУ) зам. ръководител, н.с. Хр. Попов (АИМ), С. Цанева (музейна сбирка Струмјани), Б. Гълъбова (НБУ), А. Тенчова, С. Василева (СУ)

I. ЛОКАЛИЗАЦИЯ НА ОБЕКТА.

Обектът се ситиуира на около 2 км. северозападно от с. Микрево, върху възвишение в Малешевската планина (м. Градището), на запад над долината на р. Струма. Открит е от Ст. Александров и В. Петков при посещение на известната базилика при с. Микрево през лятото на 2003 г. Двамата колеги са установили, че при прокарване на коларски път, водещ към базиликата, върху склон с експозиция на изток е засегнат комплекс от негативни структури с пълнеж със сив цвят. В тях са открити фрагменти от керамика, работена на ръка и на грънчарско колело, която може да бъде отнесена към втората фаза на ранната желязна епоха.

II. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ.

Проучванията представляват продължение и разширение на ограничените сондажи, реализирани през 2003 г.

През юли-август 2004 г. в рамките на 14 работни дни бяха проведени сондажни проучвания на обекта с цел изясняване на неговия характер и хронология. Разкопките бяха осигурени финансово от община Струмјани.

По време на сондажните проучвания беше констатирано, че следи от негативните структури се наблюдават както в профила на склона, така и върху самия коларски път. Те се локализируют като големи петна или ивици от светлосива, пепелява пръст, отличаваща се съществено по структура и цвят от пръстта на околния терен.

Предмет на проучванията бяха две негативни структури, запълнени с пепелява маса със сив цвят и съдържаща археологически материали, предимно фрагментирана керамика.

Съоръжение (структура) 1 се намира на юг-югоизток от съоръжение 2. Ситуирано е по-ниско по склона, респективно по пътя. Това е съоръжението, чието проучване започна през 2003 г. В рамките на проучения участък с размери около 3,50 x 2,90 м. е разчистена част от голяма негативна структура (ров) в направление запад-изток. Ровът има ширина в горния край около 2 м, при дъното около 1 м и дълбочина над 2 м, като се спуска стръмно по направлението на склона. На дъното се разчиства масивно струпване от

средни и едри камъни, а останалата част на рова е запълнена със светлосива пепел, наситена с археологически материали.

Съоръжение (структура) 2 представлява негативен контекст с внушителни размери, който се проследява на около 10 м в профила на пътя. Вероятно и тук става дума за ров, по-широк и плитък в сравнение с този на съоръжение 1, който е пресечен от пътя диагонално, поради което в разчистеното пространство не могат да се уловят сигурно размерите му. Характеристиките на това съоръжение са аналогични: струпвания от камъни, пълнеж от светлосива пепел, изобилни керамични находки.

III. НАХОДКИ

По време на сондажното проучване бяха открити керамични фрагменти от два основни керамични типа:

1. Керамика работена на ръка без или с украса. Украсата е врязана или отпечатана и се свързва с характерната за втората фаза на ранната желязна епоха орнаментация. Разпознатите форми са чаши, купи, кошеровидни съдове.

2. Керамика, работена на гърнчарско колело. Открито беше значително количество керамика, работена на гърнчарско колело с червен (бежово червен) цвят на глината и най-често с украса от геометрични мотиви изпълнена с тъмночервена или кафява боя. Разпознатите форми са скифоидни чаши, амфори или кани с изрязано устие, диниси. Керамиката се асоциира с групата на субпротогеометричната керамика от северноегейския регион, датирана в края на геометричната и ранната архаична епоха, позната у нас от селището при с. Копривлен, Гоцеделчевско.

3. Сред другите находки са фрагменти от масички с отпечатащи от пръсти, характерни също за района между долните течения на Места и Вардар, изрязани от глинени съдове жетони.

IV. ИЗВОДИ

От направения сондаж и наблюденията върху профила на склона стана ясно, че се касае за обект с негативни съоръжения (ровове ?) с големи размери и сивопепелява прахообразна маса в пълнежа. Керамиката, работена на гърнчарско колело, се открива за пръв път по долината на средна Струма и свидетелства за контакти със северноегейската зона в края на VIII и през VII в. пр. Хр., когато тази керамична група се среща в много селища, в това число на разположените около устието на Струма възвишение 133 (евентуално Енеа Ходой), Ейон и Аргилос.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И ПОЛЕ С ОБРЕДНИ ЯМИ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. СЕЛИЩЕТО КРАЙ С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО, ПРЕЗ 2004 Г.

Красимир Ников

Спасителните археологически проучвания в м. Селището, край с. Полски Градец, община Раднево, се проведеха от 13.09 до 3.10.2004 г. с финансовото съдействие на Мини "Марица-Изток" АД. Разкопките бяха осъществени от екип в състав: ръководител - К. Ников (АИМ-БАН), Р. Йоргова, Р. Димитрова (АМ Раднево), А. Стоицов и Ф. Дедова (СУ).

Установено беше, че през 2003 г. е изгребан хумусният пласт върху територията на целия обект, вследствие на което частично или цялостно са унищожени значителен брой структури, материали от които бяха открити разнесени по целия терен. Поради засилените минни работи на територията на обекта и засипването на непроучени участъци със значителни размери на запад, юг и северозапад, работата бе концентрирана северно от изследвания през предишните сезони терен.

Проучени бяха нови 17 ями, с което общия брой на съоръженията стана 94. В новият участък бяха установени неизвестни до сега специфики, сред които:

- наличие сред ямите от ранната желязна епоха само на такива с малки размери (диаметър 0,50-0,80 м и запазена дълбочина до 0,30-0,50 м), запълнени в някои от случаите с голямо количество материали;

- ситуиране на структурите на значително разстояние една от друга, без ясно изразена гнездова планировка;

- за пръв път в тази част на Тракия е регистрирана употребата на питоси-ями през ранната желязна епоха;

- грижливо подреждане на фрагменти от различни съдове "на пластове" в долната част на по-големи съдове-хранилища;

- при запълването на една яма е използван, съзнателно натрошен на десетки фрагменти съд, чиито размери понякога достигат едва 1.0см;

- наличието на голям брой "празни" ями в един определен участък;

Освен горепосочените нови белези, бяха потвърдени и рядко срещани през предишните сезони особености като:

- ями, които по форма се доближават до конкретен съд;

- в профилите на голяма част от ямите се наблюдават запечатки (една или няколко) с различна дебелина и плътност;

Като общ елемент в практикуваните ритуали в сравнение с данните от предишните сезони може да се посочи употребата на камъка. Често той се открива на дъното (единичен голям или няколко по-малки; като пръстен около стените), по средата или на повърхността на ямите. Присъствието на въглини,

пепел и животински кости в различните етапи на запълване също могат да се посочат като общи белези.

Нов, почти незасвидетелстван сред ямните полета от ранната желязна епоха елемент е открития ров. Той е разположен върху най-високата част на терена -североизточно от участъка на ямното поле, проучван през предишните сезони. Има форма на подкова, отворена на югоизток с надлъжна ос северозапад-югоизток. Съставен е от две крила с дължина по 25,40 м. Между тях (в най северната изпъкнала част) има тесен "проход" с ширина от около 1,00 м. Разстоянието между краищата на двете крила е 25,00м.

Югозападно крило има лентовидна в план форма и ширина 1,50-1,70 м и сечение близко до правоъгълник, със отвесни стени и равно дъно Дълбочина варира от 0,47 до 0,65 м. Пълнежът му не се отличава от този известен при ямите – керамика, животински кости, въглени, единични камъни и сравнително рядко късове мазилки. Всички материали са разпространени равномерно в дълбочина, с по-засилена концентрация на места към самото дъно. Пръстта навсякъде е с хомогенен характер. На базата на откритата керамика е възможно неговото изкопаване и запълване да се отнесе към втората фаза на ранната желязна епоха.

Югозападното крило е нарушено в двата си края от големи вкопавания с неправилна форма. Първото от тях има размери 8,00 x 9,50 м и дълбочина до 0,60 м, а второто 10,00м x 12,00 м и дълбочина от 1,00 до 1,90 м. И двете имат неравни, често полегати стени. Дъната също са с неравна повърхност и се откриват множество различни по размери и дълбочина вкопавания. Освен керамиката, която е равномерно примесена в пълнежа на места бяха открити струпвания, в които присъстват камъни, животински кости и въглени. Разчистената площадка от средни по размери камъни, в сектор 4 вероятно е свързана с практикуваните ритуали. За разлика от хомогенния характер на пълнежа на първоначалния ров от ранната желязна епоха в профилите на отделните сектори при вкопаванията се проследяват различни етапи на запълване, съпроводени и със запечатки. Често е преизползвана и керамика от по-ранното съоръжение. На базата на откритите материали (съотношението между керамика, работена на ръка и колело е 50 x 50%), двете вкопавания могат да се отнесат към V-IV в. пр. Хр.

Североизточното крило има неправилна в план форма и ширина от 1,00 до 3,00 м, която в средната част достига до 6,50 м. За разлика от югоизточното, в профил формата му е значително по-разнообразна: от сектор 2 до сектор 7 на север в централната част е вкопан "канал", който придава стъпаловиден характер на профилите. Дълбочината варира от 0,40 до 1,20 м. Количеството на археологическия материал, сравнено с това на югозападното крило е значително по-малко. Пълнежът е хомогенен и се състои от единични фрагменти от съдове, главно работени на ръка, единични животински кости, късове мазилка. Наблюдават се и различия в цвета и структурата на

запълнителя. По протежение на “канала” от сектор 4 до сектор 7 бе разчистена ивица от средни и дребни по размери камъни, която вероятно може да се приеме за субструкцията на издигало се във височина съоръжение. При изкопаването на североизточното крило, в него са пресечени и няколко ями от ранната желязна епоха. Въз основа на откритата източно гръцка архаична керамика (изработена в традициите на ателиетата от северна Йония) в сектори 1 и 2 ,неговото съществуване може да се отнесе след средата на VII в. пр. Хр. до към втората четвърт на VI в. пр. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ “ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ № 10, ЛОТ 1, АМ “ТРАКИЯ”), ПРЕЗ 2004 Г.

Анелия Божкова, Красимир Ников

Времетраене. Проучванията се проведоха през май-юни и август-септември 2004 г.от екип в състав: ръководител ст.н.с. А. Божкова (АИМ), К. Ников (АИМ) зам. ръководител и членове доц. П. Делев (СУ) н.с. Хр. Попов, (АИМ), н.с. В. Кацарова, (АИМ) н.с. Ст. Димитрова, (ИТр), д-р В. Станев (СУ), Б. Гълъбова (НБУ), С. Василева, А. Тенчова (СУ), Н. Диянова (ИМ Чирпан) Теренната работа протече общо в рамките на 3 месеца.

Локализация на обекта. Обектът е разположен в м. Козлука, върху слабо изразено възвишение с експозиция на североизток, на десния бряг на полупресъхнало дере. Проучените структури се локализируют в границите на участък от км 188+760 до км 189+140 от трасето на магистралата.

Характеристика на обекта. Обектът представлява ямно светилище (поле от ями) което съдържа стотици негативни контекста. През 2004 г. бяха проучени 168 контекста с различни метрични данни, от плитки вкопавания до съоръжения с дължина над 7 м и дълбочина над 2,20 м. Всички те се датират както следва:

- 1 яма от ранната бронзова епоха 3;
- 7 ями от ранната желязна епоха (с което общия им брой става 12);
- 126 от периода V - първата половина на IV в. пр. Хр. (класическа епоха, общо 181);
- 24 от римската императорска епоха (общо за обекта 42) и 11 с неустановена хронология (общо 16), поради отсъствието на археологически материали.

Някои от съоръженията са дву, три, четири и повече делни, с което броят на проучените през 2003-2004 г. контексти надвишава цифрата 270.

Строга закономерност в ситуирането на ямите не бе установена въпреки че, общият план показва известно пространствено планиране на отделни ядра. Те са по-ясно проследими при ямите от ранната желязна епоха и римската императорска епохи, които са групирани в определени участъци от

светилището. Ямите от класическата епоха са разпръснати по цялата изследвана територия, като съществуват няколко по-големи концентрации, обединени покрай едно или повече многоделни съоръжения.

Формална характеристика на ямите

Отвори:

Оригиналните отвори на ямите най-често са компрометирани в следствие на дългогодишната обработка на терена. Към днешна дата, те се локализируют като тъмни, на фона на стерилния околн терен петна с различни форми и размери. Най-често са кръгли, елипсовидни или дори правоъгълни, но съществуват и примери на отвори с неправилни овални форми, особено когато се касае до многоделни (многосъставни) съоръжения. Размерите на отворите на варират от 0,60 x 0,80 м до 2,10 x 7,20 м.

Форми на ямите:

Като цяло, формите на ямите се вписват в познатия репертоар - полусферични, кошеровидни, конусовидни, бъчвовидни, камбановидни, с форма на съд, с форма на пясъчен часовник, асиметрични. Като особеност може да се посочи често срещаната асиметрия на профилите. Строга закономерност между размерите и формите на ямите не се наблюдава, но има известна зависимост между конкретни форми и хронологията на съоръженията. Ямите с цилиндрична форма са предпочитани в ранната желязна епоха, например, докато ямите с форма на съд са типични само за класическата епоха.

Пълнеж на ямите:

Обичайно пълнежът на ямите се състои от пръст, която има характеристиката на плодородна почва и се отличава по цвят от околния терен. На места, групирани или разпръснати се откриват дребни до средни по размер камъни. В ямите се срещат още въглени, обикновено дребни и разпръснати, пепел, парчета мазилки, животински кости, различни по тип археологически находки. Почти задължителен елемент от пълнежа са фрагментите от глинени съдове, рядко натрошени на място или цели. Отделни ями имат по-специално устройство като например:

- яма № 106 – принадлежи към съоръженията с големи размери, проучена е малка част, другата остава извън сервитута, (възможно да стада дума и за ров от ранната желязна епоха);

- яма № 128 съдържа останки от пещ (части от подпорно стълбче, скара и други елементи), нахвърляни вторично в ямата.

Находки

Ямите от ранната желязна епоха съдържат керамика, фрагментирани и цели съдове, глинени фигурки (идоли).

Керамичния масив, открит в ямите от класическата епоха обхваща:

- фрагменти и цели форми от съдове, работени на ръка, главно кошеровидни съдове, чаши, паници и др. без украса или с пластични ленти, езичести и други дръжки;

- фрагменти и цели форми от монохромни съдове, работени на гърнчарско колело със сив или червен цвят;

- фрагменти от импортни гръцки чернофирнисови или рисувани съдове;

- фрагменти от амфорна тара и една цяла реставрирана амфора, произлизащи от Хиос, Лесбос, Тасос, Менде и др. центрове.

Сред другите находки се открояват малките култови предмети от глина с различни форми и украси, стилизирана каменна фигура на кон, прешлени за вретено, кръгли плочки- жетони от глина, бронзови накити, железни ножчета и др.

Ямите от римската императорска епоха съдържат в пълнежа си главно фрагменти от два основни типа съдове – груба кухненска керамика (включително и съдове, работени на ръка) и трапезна лакова керамика.

Гробове

Върху територията на светилището бяха открити и проучени четири гроба, три от които групирани на едно място (в източната половина на сервитута), разположени един до друг, с еднаква ориентация. Гробовете представляват, вкопани в материка правоъгълни ями със заоблени ъгли и размери: дължина между 2,40–3,00 м и ширина от 0,60 до 1,00 м. В един от гробовете са положени два индивида, вероятно жена и дете, в другите три - по един. В гроб № 3, най-северния от групата, се откри гробен инвентар: цял съд – чаша с една дръжка, датираща от ранната желязна епоха. Скелетите са описани, вдигнати и изследвани от д-р А. Кацаров от института по морфология при БАН.

Проблеми на обредите в ямното светилище.

Проучванията през 2004 г. потвърдиха много от утвърдените вече познания в областта на обредите, практикувани в ямните светилища. Едновременно с това, на обекта се проявиха и някои по-специфични или нови елементи на култа като например: многосъставни съоръжения с големи размери; ями-питоси; гробове; поставянето в ямите на диагностични керамични фрагменти от по-ранни епохи.

Над 56 ями от класическата епоха съдържат в пълнежа си по 1 или няколко малки фрагмента от съдове с украса от ранната желязна епоха. Тази практика, свързана с култа към предците, е засвидетелствана добре и в светилището при Копривлен.

Изводи

След окончателното приключване на разкопките може да се обобщи, че обектът представлява голямо и значимо ямно светилище, с висок ранг в йерархията на тракийската селищна система в Горнотракийската низина през I

хил. пр. Хр. Впечатлява изключителната продължителност на неговото използване, от ранно желязната (или дори от ранно бронзовата?), чак до римската императорска епоха. Керамиката от ранната желязна епоха е добра основа за бъдещо изследване на спецификите в развитието на културните процеси и за запълване на празнините в познанието за този период в централната част на горнотракийската низина. Гръцките импорти на луксозна керамика и амфорна тара от втората и третата четвърт на V в. пр. Хр. предлагат нов поглед върху тракийската действителност от времето на ранната одриска държава. Категоричното отсъствие на материали от елинистическата епоха говори за съществена промяна в селищния модел във времето след средата на IV в. пр. Хр. Сериозни научни проблеми поставят и данните за негативните контексти от римската епоха и тяхната връзка със структурите от предходните епохи.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ И КЪСНОРИМСКО ДОМАКИНСТВО В М. КОЗЛУКА, С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН (ОБЕКТ № 11 ПО АМ "ТРАКИЯ", ЛОТ 1)

Милена Тонкова, Здравко Димитров

През 2004 г. завършиха проучванията на тракийско ямно светилище и късноримско домакинство в м. Кузлука при с. Малко Тръново, Чирпанско в сервитутната зона на обект 11, ЛОТ 1 на Автомагистрала "Тракия". Те продължиха три месеца и преминаха през два етапа - от 23 май до 20 юни и от 27.07.2004 г. до 28.09.2004 г.

Проучванията бяха осъществени под ръководството на ст.н.с. М. Тонкова, със зам. ръководител д-р З. Димитров и екип – асистент И. Лозанов (СУ "Кл. Охридски"), Н. Якимова (уредник в ИМ Чирпан), Н. Тонков (геофизик при АИМ-БАН), В. Ханджийска и К. Петкова (докторанти в СУ), Д. Василева и В. Георгиева (магистри, СУ и НБУ), Д. Димчева, М. Златарева (студенти, НБУ), Кр. Георгиев (фотограф, АИМ), Р. Йоргова (художник, АМ – Раднево), Н. Диянова (реставратор, ИМ Чирпан). Нумизматичният материал бе обработен от ст.н.с. Б. Божкова и Б. Русева, антропологичният анализ бе извършен от В. Русева (Институт по морфология), палеоботаническият анализ е дело на н.с. Цв. Попова (АИМ-БАН), а на животинските кости - на ст.н.с. Л. Нинов (АИМ-БАН). Разкопките бяха проведени със средно около 90-100 работника от с. Свобода, Чирпанско и от гр. Чирпан.

Бяха проучени общо 19 дка. На площ от 14 дка бяха открити нови археологически структури, принадлежащи на ямното светилище от V-IV в. пр. Хр. и на домакинство от късноримската епоха.

1. Ямно светилище

Най-важните резултати се състоят в проучването на 250 ями и на култов ров, в установяването на хоризонтална стратиграфия в развитието на светилището, в изясняване на характера на ритуала. Светилището е

възникнало на билото вероятно около средата - втората половина на V в. пр. Хр., в участък ограден символично от култов ров. Тук са открити фрагменти от черно и червенофигурна керамика от най-ранните типове за светилището. Структурите от ранноелинистическата епоха - най-късният етап на развитие на ямния комплекс, преобладават в неговата източна, по-ниска част.

Едно от най-важните постижения на сезона бе детайлното проучване и документиране на култов ров, минаващ по венеца на естествена тераса на билото на склона. Ровът е с обща дължина 56 м, ширина от 9 до 3 м и максимална дълбочина 1,50 м. Посоката му е запад - изток, след което прави чупка на северозапад. Важно наблюдение е наличието на стъпаловидно оформяне на една от стените на рова. Това предполага възможност за многократен достъп и съответно по-дълго време на запълване. Пълнежът му е от сивочерна пръст, на места силно примесена с пепел и с голяма концентрация на материали. Даровете са аналогични на тези от ритуалните ями от класическата епоха. Важни акценти са човешко жертвоприношение в яма, вкопана в периферията на рова и жертвоприношение на говедо в най-богатия участък - сектор VIII.

Ямите имат най-често крушовидна форма, хомогенен пълнеж или сложна стратиграфия. От проучените 250 ями са изведени следните акценти в ритуала.

Сензационно бе откриването в три ями на останки от човешки жертвоприношения - и в трите случая на деца. В яма А от сектор I бе открит скелет на две годишно дете без таз и долни крайници, и разсечено куче, както и части от два киликса, единият от които разсечен на две равни половини. В друга яма (№ 197), на едно ниво бяха открити останки от над 5 детски скелета: два черепа на деца на 6 и на 14-15 години и части от телата на деца на възраст от 2-3 до 14-15 г. Документираните ситуации потвърждават направеното от нас предположение, че именно ямните светилища са ритуалната арена за извършване на човешки жертвоприношения, като за пръв път това са само деца. Всички изброени ями с човешки останки са с материали от V в. пр. Хр.

Друг уникален комплекс е яма № 308 А от втората половина на V в. пр. Хр. В нея бе открит депозит с останки от инструменти, готови изделия и суровини на майстор на художествени изделия от бронз и кост (части от бронзови съдове, накити, инструменти, предмети и заготовки от кост). Най-информативна е дръжката от т.нар. "родоско" ойнохое, тип разпространяван около 600 г. пр. Хр. в цялото Средиземноморие. Това е първата подобна находка открита в Тракия.

Гръцките амфори са основният хронологически показател за времето на съществуване на светилището. Най-ранен вносител е о. Хиос, представен още от втората четвърт на V в. пр. Хр. Своеобразен пик в развитието на комплекса е отбелязан в края на V в. и първата половина на IV в. пр. Хр. с внос на Хиос, Тасос, Менде, Пепарет и Хераклея Понтика. През втората половина на IV в. се появява продукцията на Синопе и Книд, както и на Родос в самото начало на III в. пр. Хр.

Сред гръцката рисувана керамика най-ранни са няколкото фрагмента от чернофигурни съдове от първата половина на V в. пр. Хр. Фрагментите с фигурални композиции от червенофигурни кратери с колонки се отнасят към 470-450 г. пр. Хр. От втората половина на V и първата половина на IV в. пр. Хр. са фрагментите от ойнохое, лекити, скифоси и камбановиден кратер. Чернофирнисовата керамика е представена почти изцяло с характерни за V в. пр. Хр. тип киликси, солнички и с няколко фрагмента от кантароси от следващото столетие. В ямните комплекси и рова са открити и множество фрагменти от монохромна трапезна керамика със сив цвят от V и първата половина на IV в. пр. Хр. Според наблюденията ни, съдовете с керемиден цвят се появяват едва през ранноелинистическата епоха.

Накитите са представени с гривни със змийски глави от V в. пр. Хр. и бронзови и железни фибули “тракийски тип” от V и IV в. пр. Хр., а монетите с три хемидрахми на Тракийски Херсонес и с колективна находка от драхми на Александър Велики, депонирани в яма в края на IV или началото на III в. пр. Хр.

II. Късноримско домакинство

На територията на обект 11 бяха открити следните структури и ситуации, отнасящи се към един компактен археологически комплекс – домакинство от късноримската епоха: 1. Сграда А; 2. Сграда Б; 3. Останки от зидове от по-ранни строителни периоди на сграда Б; 4. Ограден зид на късноримското домакинство; 5. Късноримски боклучни ями; 6. Късноримска вкопана пещ за строителна керамика.

Сграда А има правоъгълен план и е съставена само от едно помещение. В него са открити огнище, вкопани структури, съд-хранилище и легла от извадени в миналото съдове-хранилища. Сградата има само един строителен период. Според общата стратиграфия на целия късноантичен комплекс и според материалите открити в сградата (монети, стъклени, керамични и метални находки) тя се датира в IV в. сл. Хр.

Сграда Б е също правоъгълна в план, но съставена от три помещения. В помещение I не бяха открити почти никакви материали. В помещение II бяха регистрирани големи площи с деструкции от падналите стени и покрив на сградата, съдове-хранилища (един на място и 3-4 легла от извадени такива), площадка от вторично използвани керемиди, значително количество късножелезни и късноримски ями. Открити бяха характерни керамични форми и особено метални находки (над 20 броя ножове, остриета, панти, халки, куки и др.).

Градежът и на двете сгради е от ломени камъни на суха фуга. На места има използване на кал като свързващо вещество. Никъде не бяха открити подове или хоросан. Явно стените са били от нетрайни материали, но изградени на каменен цокъл.

Останките от по-ранни строителни периоди на сграда Б бяха проучени и документирани надеждно през 2004 г. Установиха се три строителни фази. Останки от първата има в помещения II и III. Това са части от един и същи зид, запазен до наши дни само в негатив. Вторият строителен период е запазен

също само на места. Налице са отделни стъпки от градежа на зидовете. Те са се съхранили на места където е имало по-дълбоко фундиране и съответно не е било рентабилно камъните от там да се вадят за нова употреба.

Оградният зид на късноримското домакинство е с Г-образна форма. Той върви източно и северно от сградите. Градежът му е същият както на сгради А и Б. В пълнежа му бе открита преизползвана база от някои от по-ранните строителни периоди. Този архитектурен детайл е късноантична стилизирана варовикова база за дървена колона. Оградният зид спада към трети строителен периода на комплекса.

На обект 11 бяха открити над 20 късноантични боклучни ями от периода IV–началото на V в. сл. Хр. Те са обслужвали късноримското домакинство. В тях бе открит доста богат материал – разнообразни керамични форми и типове, метални находки, включително и някои по-небрежни накити, бронзови монети (IV–началото на V в.). Особено богат бе ямен комплекс № 119, който бе проучен с неимоверни усилия в последните дни на кампанията.

Късноримска вкопана пещ за строителна керамика и тара се откри съвсем близо (на 3-4 м.) източно от вход на оградния зид. Установено бе, че тя е с овален префурниум, тунели към камерите, четири камери и скара. Куполът на пещта е бил разрушен отдавна.

Общата хронология на комплекса “късноримско домакинство” е от Константиновата епоха до първите десетилетия на V в. сл. Хр.

Само в един сектор, при това отдалечен на 200 метра от сградите, бе проучена площ от 10 квадрата с извънредно голяма концентрация на керамика, включително и по-ранна от IV в. сл. Хр. Това е най-вероятно сметище, разположено на брега на античното дере. В този сектор “Изток” бе регистрирана и лакова керамика с форми типични само за периода II-III в. сл. Хр.

ТРАКИЙСКО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА КАМЕНО (АМ “ТРАКИЯ”, ЛОТ 5, ОБЕКТ № 17)

Иван Карайотов, Петя Кияшкина

Археологическото проучване на тракийското ямно светилище при с. Вратица, Община Камено стана възможно благодарение на спасителните разкопки по ЛОТ 5 на АМ “Тракия”, финансирани от ИА “Пътища” по договор с РБМ. То се проведе от юни до септември 2004 год. Проучена бе площ от около 950 кв. м, върху която бяха регистрирани различно групирани и с различни размери общо 72 ямни петна. От тях са проучени 32 – изцяло 25, а останалите 7 са срязани по диагонал и е проучена едната им половина, като в профил са проследени формите им.

За проучването на негативните структури бе избран метода на последователно изгребване на двете половини. Така в профила се проследява

формата на ямите, както и етапите на запълване. Повечето от проучените ями имат крушовидна форма, но се срещат и такива с трапецовидна (яма 1). Някои ями имат форма на бъчва, а други са несиметрични. Запълнителят е черна, рохка пръст, със следи от горене. На места в профилите се очертават пластове въглени. От всички ями на различна дълбочина бяха взети проби за палеоботанично изследване.

Различни са и размерите на изследваните ями. В горната си част диаметърът им варира от 1,20 до 2,00 м. Някои са съвсем плитки (0,20 м - яма 5), докато при други дъното се достига на дълбочина от 2,00 м (яма 3). Като тенденция се откроява групирането им по двойки, като на повърхността петното се очертава като “осмица”. Обикновено при такива двойки ями едната е по-плитка и с по-малък диаметър (ями 8 и 8А; 9 и 9А; 12 и 12А; 14 и 14А). Изследвана бе и една “тройна” яма. Свързаните ями са синхронни и откриваният в тях материал е еднотипен.

Различие при ямите се наблюдава в откривания в тях материал, в начина на запълване, както и в наситеността на материала. Общи белези са силната фрагментираност на откриваният керамичен материал, често със следи от обгаряне; във всички ями се откриват кости (животински); кръгли предмети – жетони, прешлени за вретено, кръгли тежести. В пълнежа на ямите задължително присъстват и обмазки, като при някои те са в големи количества. Различни по размер камъни също се откриват почти във всички изследвани ями.

Най-често срещана е керамиката, работена на ръка от глина с груба структура. Преобладава пластичната украса – ленти с коси нарязи или прищипвания, езичести дръжки. Съдовете се различават по форма и големина. Има и малки потички, и големи дебелостенни урни.

Керамиката, работена на колело, също е доста разнообразна. Преобладава сивата керамика с излъскана повърхност, понякога с врязана украса.

Първоначалната обработка на керамичния материал ни дава основание да датираме повечето ями в VI-V век пр. Хр. Само единични керамични фрагменти с характерни за ранната желязна епоха глина и украса се откриват в някои от ямите (ями 8А, 21). Има и ями с по-късни материали, сред които и фрагменти амфори с гребенчат орнамент, както и малък фрагмент от римска лампа (ями 10 и 11).

Проучването на ямното светилище при с. Вратица допринася за изясняване комплексния живот на тракийското село през I хил. пр. Хр. и първите векове на I хил. сл. Хр. Негативните структури и материалите в тях свидетелстват за трайните хилядолетни традиции на обикновеното тракийско население в един контактен район между морето и вътрешността на Тракия.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 16, ЛОТ 5, АМ “ТРАКИЯ”, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩИНА КАМЕНО

Константин Господинов, Красимира Костова

От 05.07 до 17.09.2004 г. бяха проведени археологически проучвания на обект № 16, ЛОТ 5 на АМ “Тракия”, под научното ръководство на К. Господинов (Бургас) и К. Костова (Средец), с участието на Т. Кънчева-Русева (Нова Загора) и студентите Д. Добрева и В. Тодоров.

Обект № 16 се намира в м. Чанаджика, в землището на с. Трояново, община Камено, област Бургас. Отстои на около 5-6 км северозападно от с. Трояново и на около 4-5 км югозападно от с. Вратица и обхваща приблизителна площ от 10,8 дка.

Обектът беше проучван по стандартна методика – с разполагане на план-квадратна мрежа с квадрати със страна 5 м, ориентирани по посоките на света. В зависимост от ситуацията бяха отнемани механични пластове с дебелина 0,20, 0,10 и 0,05 м.

Резултатите от спасителните археологически сондажни разкопки през 2003 г. ни ориентираха в определяне на основните задачи за настоящото пълно проучване. Те показаха, че обектът има сложна стратиграфия с останки от селище и ями. Магистралата пресича северната периферия на селището, но поради сондажния характер на проучването тогава не успяхме да установим степента на запазеност на останките от селището и точните му граници в източна и западна посоки, както и неговата пълна хронология. Проучените тогава ями се отнасят към късножелязната епоха. Поради ограниченията на сондажното проучване не успяхме да установим отношението между селището и ямите, както и относителната им хронология. Тези проблеми бяха породени от факта, че ямите бяха засичани едва в материка, където цвета на пълнежа им рязко се отличава от средата, в която са вкопани.

Предвид резултатите от сезон 2003 г., основна цел през 2004 г. беше да се установи със сигурност горната част на ямите над вкопаването им в материка.

Резултатите от разкопките през сезон 2004 г. са следните. Проучваната част от археологическия обект, в рамките на сервитута попада в северозападната периферия на продълговатото петно с разпръсната по повърхността на терена керамика, широко около 150-200 м и дълго около 700 м. Дългата ос на петното е по протежението на западния бряг на течащата в средно дълбок дол, от северозапад на югоизток малка рекичка. На северозапад след прекъсване поради спад на терена причинен от пороите, керамика се намира още на около 50 м. Следователно проучването ограничено от сервитута е върху една много малка част от археологическия обект.

Най-отгоре се разполага орницата с дебелина около 0,20-0,25 м. Пластът е разбъркан, като се откриват фрагменти предимно от ранножелязната и късножелязната епохи и по-малко количество от римската ранновизантийската и средновековната епохи. Срещат се отделни фрагменти от бронзовата епоха и

от времето на османското владичество. Следва втори пласт от черна сбита пръст също разбъркан, като находките са от същите епохи. Дебелината му е около 0,10-0,20 м. Следва културен пласт, дебел около 0,20-0,30 м. Цвета на пръстта е сивочерен, сив и пепелявосив в резултат от наситеността с пепел. В горната част на този пласт (IIIa) се откриват отухлени мазилки, вероятно деструкции от сгради измазани с глина. В долната част (IIIb) с по-малка концентрация също излизат фрагменти от отухлени мазилки. Откриваната керамика подчертано принадлежи на ранната и късната желязна епохи, но се срещат и единични по-късни фрагменти (XI-XII в.) и дори от времето на турското владичество. Данните показват, че и този пласт на места е бил подложен на по-късни интервенции, но техните следи трудно се доловяха в стратиграфския контекст между ранните ями. Под третия, културен пласт излиза материка от жълтокафява глинеста пръст. Пласт IIIa, е силно разрушен в западната част на проучената площ, а на места дори не може да се отличи в рамките на III културен пласт. Единствено в източната част бяха разкрити неразбъркани струпвания от отухлени мазилки, които дадоха възможност за идентифициране на две сгради. От едната бяха запазени останки от четирите стени, което позволи да се определят и приблизителните размери 4,50 x 9,00 м с ориентация на надлъжната ос северозапад-югоизток. Втората сграда отстои от първата на около 5,00 м в североизточна посока и е с аналогична ориентация. От нея са останали деструкциите от югозападната дълга стена и малко останки от югоизточната къса страна. Останалата част вероятно е разнесена, поради разликата в денivelацията на древното и съвременното ниво. Запечатаните от падналата стена останки датират сградата в ранножелязната епоха и я определят най-вероятно като жилищна.

В рамките на проучената площ бяха регистрирани 52 ями. Стратиграфските данни показват, че те започват в третия (културен) пласт. В горната си част ямите се сливат с третия пласт, тъй като пълнежа им е със същия цвят – сив от високата концентрация на пепел. Само една от тях бе запълнена с жълтокафява материкова пръст. Профилите на ямите не са разнообразни – цилиндрични или фуниевидни в горната си част със заоблени разширения в долната. Останките от сградите на няколко места бяха категорично пресечени от ями, което ги отнася със сигурност във време по-късно от тях. Поне за проучените ями, това се потвърждава и от датировката на откриваните материали - от края на ранножелязната и от късножелязната епохи. Само в една със сигурност бе установено запълване през средновековието. В ямите се откриват керамични фрагменти, отделни кости от животни, в малки количествано се срещат и нива с висока концентрация на керамика, кости и въглени.

Резултатите дават възможност за следните изводи. През ранножелязната епоха е съществувало селище покрай западния бряг на малката рекичка. Изворът в непосредствената близост е благоприятствал избора на мястото. Животът на селището е завършил преди края на ранножелязната епоха, със силен пожар, за което свидетелстват примесите от пепел в културния пласт III и

доста пълното отухляване (на места дори до остъкляване) на стенните мазилки. От края на ранножелязната и през късножелязната епоха теренът е бил зает от ями, които са покрили и площи източно от реката (обект 17). Тъй като културните останки са разпръснати на голяма територия – на около 700 м на юг от магистралата (с керамика от всички отбелязани вече епохи), съществува вероятност в тази площ да бъде локализирано и селище свързано с тях. За голям брой от ямите може да се допусне, че са имали ритуален характер, а за тези с по-късни материали може да се предположи че са били боклучни или складове.

Ситуацията в проучената част от обекта отново не предостави данни за произхода на откритата в преотложено състояние керамика от бронзовата епоха.

През III-VI в. сл. Хр. в района е съществувал обект, чийто вероятен център е бил на около 600-700 м южно от магистралата, от западната страна на реката. Разпръснатата керамика свидетелства и за живот през периода XI-XII в. Спомени на местното население свързват материала от времето на турското владичество с наличие на чифлик на това място.

По време на проучването бяха открити, както фрагменти, така и почти изцяло запазени и възстановими съдове от ранната и късната желязна епохи; печат за украса на съдове с S-овиден орнамент от ранната желязна епоха; отделни фрагменти от вносна керамика тип “букеро”; рисувани фрагменти в стил “фикелура” от VI в. пр. Хр; чернофирнисова керамика от V в. пр. Хр. и др., както и глинени идоли, предмети от бита (прешлени, рибарски тежести, ножчета), върхове на стрели, части от фибули, зарче, няколко бронзови римски монети от IV в., стъклени мъниста, фрагменти от стъклени средновековни гривни и др.

**АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 22, ЛОТ 5, АМ “ТРАКИЯ”,
В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРЪСТИНА, ОБЩИНА КАМЕНО,
ПРЕЗ 2004 Г.**

Цоня Дражева

Археологическите разкопки, се проведоха през юни-юли 2004 г. в сервитутната зона на магистралата и в сервитутната зона на второстепенния път пресичащ магистралното трасе. Проучванията са продължение на сондажните археологически разкопки от юли-август 2003 г., когато бе открито поле с обредни ями от I хил. пр. Хр.

Археологическият обект бе разпределен на сектори както следва: сектор Североизток, разположен върху трасето на второстепенния път; сектор Север, разположен в северната сервитутна зона на магистралното трасе и сектор Юг в южната сервитутна зона на магистралното трасе.

В процеса на работа се оформи още един сектор наречен сектор Разширение. Той обхваща зоната между сектор Североизток и сектор Север и

представлява пространство с размери 23 x 14 м. Общата проучена площ обхваща около 2000 м².

Регистрирани бяха множество археологически структури, сред които най-голям интерес представляват 6 обредни ями с различни форми – кошеровидни, цилиндрични, камбановидни; две култови площадки, със следи от огън и депо на съдове, вероятно използвани при запълване на ямите. Бяха проучени и две вкопани амфори с малка чашка в едната и дъно на амфора в другата, заедно с горели животински кости и въглени.

Част от структурите и в най-голяма степен съоръжение № 16 и яма № 18, бяха частично унищожени при престъргване на трасето преди да започнат проучванията през 2004 г.

Най-интересните съоръжения в представения по-долу каталог, са с добре проследим ритуал и изявяват по-ясно характеристиките на обредните практики. Това дава възможност за сравнение с предишния сезон, както и за по-цялостна интерпретация на ямния комплекс при с. Кръстина.

Яма 14 (квадрат 5, сектор Североизток). Размери диаметър при устието 0,60 м; диаметър при дъното 1,10 м; дълбочина 1,50 м. Пълнеж: черна, сбита пръст, наситена с въглени. На дъното е вкопана допълнителна яма с триъгълна форма и дълбочина 0,08 м. В нея се открити два фрагмента от съдове работени на ръка и фрагменти от устие и дръжка на лесбоска амфора (кр. на VI-нач. на V в. пр. Хр.

Яма 17 (квадрат 11, сектор Север). Размери: диаметър при устието 1,50 м; диаметър при дъното 1,80 м; дълбочина 1,20 м. Пълнеж: черна пръст, примесена с въглени. Обряд: висока концентрация на керамични фрагменти от съдове, работени на ръка с пластични ленти и амфорна тара в горните пластове. В централната част на ямата (дълбочина 0,60 м) масивен бронзов пръстен с ладиевидна пластина с прехвърлени краища, с релефна украса. На дъното на ямата - половина тежест за стан. Керамика: включва 231 фрагмента от поне 14 амфори и 125 фрагмента от съдове, работени на ръка и колело, както и фрагменти от чернофирнисови съдове.

При първичната обработка на керамиката бе регистрирана употреба на предварително депонирани съдове като пълнеж в различни съоръжения. Доказателство за това са фрагментите от едни и същи амфори, откривани в различни съоръжения (яма 12 и яма 17).

Яма 19 (квадрат 19, сектор Разширение). Размери: дълбочина 0,30 м. Пълнеж: черна пръст с висока концентрация на въглени, дребни камъчета и многобройни фрагменти от амфори и съдове на ръка и колело, вкл. и чернофирнисови. На дъното на ямата - част от животински череп (младо говедо).

Вкопана амфора (квадрат 13, сектор Север). Горната част е унищожена при обработката на почвата. Съда е запълнен със черна пръст, примесена с въглени. На дъното на съда внимателно е положена цяла чаша, работена на колело. До нея част от устие на друга, по-голяма чаша, която по своята форма имитира липсваща част на първия съд.

Съоръжение 16 – култова площадка (квадрат 12, сектор Север). Има трапецовидна форма и размери: 1,10 x 0,80 м и дебелина 0,10 м, със следи от опалване. Върху нея са депонирани керамични съдове. Ситуирана е под стерилната пръст на дълбочина 0,8 м.

При проучванията бяха открити фрагменти от “есхари” поставени на дъната на ямите. Голям брой фрагменти са открити разпръснати върху ритуалните площадки заедно с друга фрагментирана керамика и животински кости, подложени на огън.

При проучването на сектор Юг археологически структури не бяха открити. Откриваната керамика до дълбочина 0,35м е идентична с тази от структурите в сектори Север, Североизток и Разширение. Вероятно културният пласт тук е напълно унищожен при строителството на пътната връзка за с. Винарско.

Резултатите от археологическите проучвания през 2004 г. дадоха възможност да се разграничат две зони в ямното светилище: Неговото начало се локализира в североизточната част, където се откриват най –ранните ями с материали от края на II хил. пр.Хр. Центърът на светилището е разположен в зоната при км 345+380 до км 345+420. Тук е и най-голямата концентрация на култови съоръжения, които се отнасят към края на V- IV в. пр. Хр.

ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. КАРАБЮЛЮК ПРИ С. ЯБЪЛКОВО (ОБЕКТ № 9 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ - СВИЛЕНГРАД)

Милена Тонкова, Румен Миков

Сервитутната зона (с дължина 520 м и ширина 25-50 м) попада в северната периферия на многослоен обект от неолита, късножелязната епоха и средновековието, проучван в предишни кампании под ръководството на К. Лещаков.

Задачата на екипа бе да проведе археологически разкопки в източната част на проучвания терен - т. нар. Източен сектор, както и да извърши научна обработка на материалите от късножелязната епоха, открити в другите участъци (Централен сектор, сондаж Централен, Западен сектор, най-западната част на обекта в м. Хамбарица, както и т. нар. профил Път), проучвани от експедиции с ръководители К. Лещаков и К. Меламед.

Проучването продължи 40 дни в периода юни - юли 2004 г. Началният му етап премина в обезлесяване на терена в сервитутната зона северно от ж.п. линията и в поставянето на план-квадратна мрежа.

В *Източния сектор* бяха заложи 16 сондажа. Четири от тях са с размери 10 x 2 м, а останалите – 5 x 2 м. Пълно проучване бе извършено в рамките на четири квадрата. Характерът на напластяванията в този сектор - пластове със следи от човешка дейност, редуващи се с пластове утаена глина, както и видът на подемния материал - фрагменти от съдове със силно заоблени ръбове и повредена повърхност в резултат на “транспортране” и/или дълъг престой във

водна среда, показват, че тази част на обекта е била периодично заливана от водите на р. Марица. В проучените сондажи бе достигнат стерилен терен на дълбочина 1,20–1,50 м. Откритите материали са предимно фрагменти от глинени съдове от праисторическата и късножелязната епохи.

В *Западния сектор* на обекта, на площ от 10 квадрата, бяха открити следи от деструкции от късната античност и средновековието, както и многобройни преотложени материали от късножелязната епоха (фрагменти от гръцки амфори, гръцка чернофирнисова керамика, както и характерни за епохата съдове правени на колело и на ръка). В кв. Н 25, на дълбочина 1,00 м, без определен контекст, бе открита колективна находка от бронзови монети - пет от тях са на Филип II Македонски, а три на Александър Велики. Времето на депонирането им може да се отнесе към 323-320 г. пр.Хр. В края на IV в. пр. Хр. се датира раннопостумна александровка с царска титла, открита в кв. Н 22, на дълбочина 0,55 м.

В *Централния сектор* (централната издигната част на обекта - могилата "Карабюлюк") бяха заложили два сондажа с размери 5 x 2 м. В първия от тях бяха открити фрагменти от съдове от късножелязната епоха и деструкции от неолитно жилище.

В северната периферия на могилата Карабюлюк продължи проучването на сондаж *Централен*, започнато в предишна кампания. Той е с размери 8 x 3 м, със сложна стратиграфия на културните напластявания, с дълбочина 1,60 м и с вкопавания достигащи дълбочина 2,20 м. Откритите материали са от неолита, късножелязната и средновековна епохи.

По време на проучванията на т. нар. профил *Лът*, пресичащ могилата Карабюлюк в посока изток-запад на протежение от 40 м южно от ж.п. линията, бяха документирани четири ями от късножелязната епоха. Те са с разширяващи се към дъното стени, с хомогенен пълнеж от сивочерна пръст примесена с въглени. В ямите бяха открити материали от V и IV в. пр. Хр.: трапезна амфора и леканета с дръжки над устието със сив цвят от V в. пр. Хр., тасоски амфорен печат от третата четвърт на IV в. пр. Хр., характерен печат с оформена като ромб работна повърхност, предназначен най-вероятно за украсяване на есхари.

Проучванията през 2004 г. дават информация за ситуацията в най-близката до р. Марица северна периферия, на ямното светилище в м. Карабюлюк. То е разположено на десния бряг на реката и вероятно лежи на път през нея. В по-късни епохи, при вероятно изместване на коритото ѝ, тази част на светилището е била периодично заливана. Ямите и свързаният с тях културен пласт съдържат материали от втората половина на V и IV в. пр. Хр.: амфори от Тасос и Хиос, чернофирнисови киликси с удебелен вътрешен ръб, чаши с канелюри тип "Фидий", скифос и солничка, съдове със сив цвят. Развитието му през IV в. пр. Хр. е отбелязано с монети на Мароней и Месамбрия Понтика, червенофигурни съдове и гръцки амфори. Значението на светилището в края на IV в. пр. Хр. е подчертано с колективната находка от бронзови монети на Филип II и Александър Македонски, открити през изминалия сезон.

СПАСИТЕЛНИ СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 6 ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД, В М. ГЕРЕНА, ЗАПАДНО ОТ ГАРА СКОБЕЛЕВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Даниела Агре

Във връзка със строителството на железопътната линия Пловдив-Свиленград бяха извършени спасителни сондажни проучвания в участък от км 211+056,131 до км 211+264,712. Разкопките се осъществиха под ръководството на Д. Агре – АИМ-БАН, зам. ръководител Д. Дичев (НИМ).

Обектът се намира в м. Герена на около 1,5 км западно от гара Скобелево и е разположен върху равнинен терен - част от незаливна тераса от южната страна на Марица. Заложени са 25 сондажа, 23 с размери 1 x 10 м и 2 с размери 3 x 25 м. Някои от сондажите впоследствие бяха разширени. Проучени са около 350 м² площ. До дълбочина от 0,10 до 0,70–0,90 м в профилите на сондажите почвата е с черен цвят, след което изсветлява до сиво-кафява и преминава в пласт с бял цвят (варовикова материкова основа). Сондажите от центъра към източната половина на проучваната площ не предоставиха почти никакъв археологически материал. За разлика от тях сондажите в западната половина дадоха съществени резултати. В тях бе локализирано поле с ритуални ями - ямно светилище. След сваляне на пласт с дебелина от 0,15 до 0,25 м на терена се очертаха петна от по-тъмна пръст с кръгла или елипсовидна форма и различни размери. На тази дълбочина трудно се улавят размерите на ямите. Те се очертават ясно след снемане на пласта от чернозем, който е с дебелина от 0,15 м в най-западната част на проучвания терен, до 1,80-2,0 м в най-източната част на заложените сондажи. По този начин бяха локализирани 19 ями. Диаметърът на отвора им варира от 0,50 до 2,50 м и максимална дълбочина от съвременното ниво до 2,70 м. Датировката им е както следва: 1 яма се отнася към края на ранната желязна епоха (№ 7); 14 ями към късната желязна епоха (№1, 2, 4–6, 8, 10-13, 16-19); 4 ями към III-IV в. сл. Хр. (№ 3, 9, 14, 15).

Ямите са концентрирани на групи. Най-много са открити в сондажи I, IV, VI, XIV и XV, които са заложени в югозападната част на проучваната от сервитута площ. В останалите сондажи ямите са единични.

Всички ями са запълнени с черно-кафява, в повечето случаи сбита пръст. Вследствие дългогодишната обработка на терена отворите на ямите са нарушени. В хоризонтален план те са кръгли или елипсовидни. В профил са полусферични; цилиндрични или с форма на пясъчен часовник. Дъната им са равни или заоблени. С изключение на ями № 11 и № 19, всички останали са вкопани в бял варовиков пласт. Запълнени са с пръст от по-старо селище. Изключение са ями с № 3, 9, 14, 15 т.е. ямите отнасящи се към римската епоха. При тях пръстта за запълване е взета от околния терен. Въпреки наличието на въглени във всички ями, в нито една не бяха констатирани следи от пряк огън. Пепел в ямите се открива много рядко.

В пълнежа на всички ями присъстват необработени речни или ломени камъни. Единствено върху дъното на една от ямите е поставена част от хромел.

Друг срещан материал са животинските кости. От домашните животни са установени овца, коза, куче и птици. Открити са и черупки от речни миди. В яма № 9 е открито костено шило.

Най-масовият материал в ямите е керамиката. Тя е представена главно от фрагменти, цели съдове липсват. Част от нея е от по-старо селище - изработена е само на ръка, а фрагментите са много дребни и износени.

Керамиката от ямите от класическата епоха е от два типа: съдове работени на ръка и работени на колело. Преобладава керамиката работена на ръка от глина с много кварцови примеси, добила след изпичане червено-кафяв или сиво-черен цвят. Най-често срещаните форми са високите гърнета и купите. Повечето от керамиката е дебелостенна. Украсата при високите гърнета представена от пластична лента с прищипвания, ямички и коси нарязи, комбинирана с езичести дръжки и "пъпковидни" орнаменти. Тя е разположена под устието или върху горната половина на съда.

Съдовете изработени на колело са източени от фина глина, придобили след изпичането сива, жълто-сива или кафява повърхност. В тази група преобладават паници, купи, малки чаши и съдове с амфоровидна и кратеровидна форма. Големите съдове са покрити със сребриста ангоба.

В две от ямите са открити по един фрагмент от гръцки чернофирнисови съдове.

При ямите от римската епоха (III-IV в.) се срещат по-цели форми. Те са представени от питоси, амфоровидни съдове, паници и чашки.

В пълнежа на горната част на ямите, се открива значително количество глинена замазка. Всички глинени замазки могат да се идентифицират като стенна мазилка. Върху тях са запазени отпечатьци от дървени пръти с диаметър от 0,1 до 2,5 см.

В яма № 2 бе открита тежест за стан, а в яма № 9 са открити тежест за стан и прешлен за вретено. Подобни предмети се откриват сред материалите и при други ямни светилища.

Металните находки в ямите са представени от една бронзова фибула и три бронзови монети. Фибулата се отнася към типа двуспирални фибули с четириъгълна плочка, разпространен в Тракия през VII-VI в. пр. Хр.

Откритите монети са в много лошо състояние и не позволяват ямите да се датират по тях.

В яма № 9 е открита единствената стъклена находка – мънисто.

Представените резултати от първия етап на проучването на ямното светилище край гара Скобелево показват, че то е функционирало през два периода: края на VI-IV в. пр. Хр. и III-IV в. сл. Хр. т. е. веднъж прекъсване от около пет века функциите му на свещено място, отново са възобновени. Ямното светилище при Скобелево се нарежда сред голямата група от подобни култови места, чийто брой през последните години нараства лавинообразно. Обредите,

засвидетелствани в ямите тук, не се различават от установените при други подобни обекти.

Проучването на обекта не е завършило.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ ОБЕКТ В ЧАШАТА НА ЯЗОВИР “ЯДЕНИЦА” ПРЕЗ 2004 Г.

Алексей Гоцев, Любомир Радин

В периода м. май-юни 2004 г. бяха осъществени теренни обхождания и спасителни археологически разкопки в чашата на язовир “Яденица”. Изследванията преминаха през два етапа. През първия бяха реализирани теренни обхождания в чашата на новостроящия се язовир. Вторият етап включваше разкопки на вече локализираното тракийско светилище.

Обектът е разположен върху изразен скат, който се отделя от централния водоразделен рид между реките Яденица и Дяволска на запад. Представлява участък с дължина около 500 м, ориентиран северозапад-югоизток. В северозападния участък, където билото се отделя от централния масив, теренът представлява тесен, скалист хребет, със стръмни склонове от двете страни. Този хребет достига до скалисто възвишение с неправилна форма, с надморска височина 1260 м. В югоизточна посока теренът се разширява и оформя равнинна площадка с размери 20 на 30 м. В централната ѝ част личи малко издигнато пространство, а по периферията има скалисти участъци, които маркират нейните граници. От площадката на югоизток обектът продължава под формата на два терасовидно спускащи се към реката “езика”. Те завършват като силно ерозирали, стръмни скали, с отвесни склонове към оформения тук меандър на реката.

По средата на стръмния склон на южното скално образувание има оформена (?) пещера с дължина около 2 м и вход 0,80 x 1,20 м. В дясно от входа е оформен скален навес. На площадката под него бяха открити археологически материали, синхронни с тези от разположеното по-горе светилище.

С цел да се установят дебелината на културните напластявания и техния характер в различни зони на обекта бяха заложени общо 10 сондажа с различна големина и ориентация.

По-важни постигнати резултати:

- Проучено беше подобното на могила съоръжение, което е разположено при подхода към светилището. Установено бе, че от южната му страна е имало допълнително изграждане на естествено възвишение от ломени и от обработвани камъни. Документирани бяха следи от човешка дейност - фрагментиран питос, разположен в близост до най-високата част на хълмчето, останки от преотложени глинени олтари, керамични фрагменти, единични въглени и пр. Може да се предположи, че в тази част на светилището е бил разположен централния олтар и тук са извършвани жертвоприношенията.

- Проучени бяха и двата края на оформената в централната част на светилището заравнена площадка. Тук, в североизточната част, дебелината на културните напластявания достига 1,60 м. В естествено вдлъбване на терена, между две по-твърди скали, бяха открити различни предмети - основно керамични фрагменти, изработени от стени на съдове глинени жетони, тежести за стан, глинени прешлени, подноси. В тази част на светилището бе документирана и добре изразена вертикална стратиграфия. През определени дълбочини културните пластове са били подравнявани посредством тънък пласт от по-светла, ронлива пръст. По всяка вероятност тук се е извършвало депонирането на даровете и остатъците от жертвоприношенията.

- Разкрито на място беше глинено съоръжение от изпечена глина и подложка от дребни камъни. Този олтар (есхара) е с равна горна повърхност, украсена с врязани линии в техниката псевдошнур. Подобни глинени огнища се свързват с жертвоприношения и се разпространяват в Тракия през елинистическата епоха. В нашия случай може да се мисли за една сравнително по-ранна датировка. Интерес представлява и фактът, че подобни олтари не се откриват на такава височина в планинските райони, където старите традиции на използване на неукрасени есхари се запазват по-дълго.

- Предварителният анализ на откритите археологически материали показва, че това тракийско светилище е функционирало в един сравнително кратък период - VI-IV в. пр. Хр. като е възможно да има и прекъсване в провеждането на култовите практики тук.

- Прави впечатление отсъствието на импортни съдове, сравнително малкото количество керамика на гърнчарско колело, ограниченото присъствие на метални предмети и липсата на монети. Тези особености в археологическите материали от проучванията също говорят в полза на една установена, стара традиция, която се запазва и в периода след осъществяването на интензивни и трайни контакти между тракийските племена и древните гърци през VI-V в. пр. Хр.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 2 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД, ЗАПАДНО ОТ ПОПОВИЦА, ОБЩИНА САДОВО

Алексей Гоцев

По данни от предварителното теренно проучване археологическият обект е разположен на десния бряг на р. Марица, по трасето на ж.п. линията от км. 182+600 до км. 183+100. Местността представлява равнинен терен, с лек наклон на север и северозапад, в посока към реката, който в момента не се обработва. В централната част на обекта личи естествено възвишение, чийто склонове са със слаб наклон и неясни граници. Археологическите проучвания бяха осъществени през периода септември-октомври 2004 г. с участието на магистри и студенти от СУ "Св. Климент Охридски" и НБУ.

Заложена беше гъста мрежа от сондажи, с размери 1 x 5 м разположени от двете страни на съществуващата жп линия. Целта бе да се установи наличието, дебелината и хронологията на културните напластявания на обекта, както и да се проучат регистрираните археологически структури. Сондажите са, подредени в редици успоредни на линията. Общият им брой е повече от 100 и те покриват в общи линии предварително определената площ на обекта.

Основните резултати от проучванията на този етап са следните. В рамките на проучената площ археологическите материали са в незначително количество. С изключение на един пилотен сондаж в южната част на обекта, изявен културен пласт не се наблюдава.

Разкрити бяха следните археологически структури:

- Погребение чрез трупополагане на възрастен мъж. Скелетът е ориентиран в посока И-З, спазени са традициите на християнския погребален ритуал. Дясната ръка и горната част на черепа са пострадали от вторична намеса. Липсва погребален инвентар. Скелетът беше положен в основната материкова почва, без следи от гробната яма.

- Добре запазена долна част на биконичен съд (букел-амфора). Съдът е запълнен с пръст, в която личаха фрагменти от човешки кости. При направените проучвания от Б. Димитрова се установи, че те принадлежат на два човешки индивида – дете и възрастна жена. Съдът е пострадал при обработката на почвата, но със събраните от сондажа фрагменти вероятно ще е възможна неговата реконструкция. Отнася се към ранножелязната епоха и може да се свърже с ранните ѝ фази, когато в Тракийската равнина проникват на културни елементи от северозапад.

Въпреки оскъдния археологически материал, открит на обекта, могат да се направят някои изводи за неговата хронология. Керамиката от обекта се отнася към I хил. пр. Хр., като са застъпени и двата периода – ранножелязна и късножелязна епохи. Разкритият гроб, както и други изолирани материали показват, че обектът е функционирал и в по-късни периоди без да сме в състояние засега да ги уточним с прецизност и да определим функцията на археологическия паметник.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ КУЛТОВ КОМПЛЕКС “СЕМЕРЧЕТО” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОСИТЕЕВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Борислав Бориславов

През 2004 г. продължиха редовните археологически разкопки на тракийския култов комплекс “Семерчето” до с. Доситеево. Обектът е учебен за студентите от Специализирания лекционен курс “Тракия през КБЕ и началото на РЖЕ”, специалност Археология, СУ “Св. Климент Охридски.

През този сезон продължи проучването на *Сондаж V*, който обхваща най-високата част на светилището. През сезон “2002” там беше разчистено каменно подграждане от КЖЕ. То обхваща целия връх от изток до северозапад, като

започва от горния край на източния проход към върха. Камъните са ломени, средно големи и лежат върху не по-малко по размери каменно струпване от КБЕ. Между камъните от къснобронзовото съоръжение се откриват голямо количество фрагменти от украсени съдове. Оттук произхожда и случайно намереният през 1992 г. бронзов сърп.

Подграждането от КЖЕ има функционален характер. То е основа на някои от важните структурни елементи в най-високата част на култово място.

Според особеностите на терена и съобразно ситуациите, разкрити в проучените горни пластове, определеното за проучване пространство беше разделено на две половини. По оста север – юг е оставен централен профил с широчина 1,70 м. Сектор Запад – западно от Централния профил и Сектор Изток – източно. В Сектор Изток е очертан напречен профил (профил Юг).

Сектор Изток. В дълбочина са проучени четири нива на каменното подграждане от ЕЕ. То е направено от големи скални късове, които оформят северната периферия и пълнеж от средно големи ломени камъни – основно - гранито-гнайси. Между камъните почти не се откриват керамични фрагменти или находки. Непосредствено под пласта от ЕЕ, беше проучен пласт с деб. 0,10-0,15 с материали от РЖЕ. Под него беше достигнато до I ниво камъни от КБЕ, чиято северна периферия беше разкрита през 2002 г. Каменното струпване от КБЕ се различава значително от елинистическото. Камъните са почти 90 % кварцови, средно големи, повечето са със заоблени ръбове. Носени са от реката. В пръстта между тях се откриват керамични фрагменти от КБЕ. От КБЕ са проучени две нива с камъни. Проучени са и две огнища – олтари с различна степен на запазеност. В източната част на сектора се откриват керамични фрагменти от КБЕ (чаши и др.). Струпването от мазилки е със структура, идентична на тази от други подобни съоръжения от КБЕ (например Сондаж III, сектор 1'). По някои от фрагментите има следи от колове и пръти, както и издрасквания. Има малко керамични фрагменти. Дебелината е около 15 см. Достигнато е до материковата скала. Глината е слагана върху скалата директно и е извършен ритуал с много силен огън. След проучването на целия кулутрен пласт, може с голяма доза сигурност да се направят изводи за началната дата на използване на светилището – през КБЕ. Няма открити никакви по-ранни материали.

В **Сектор Запад** структурата на пласта от ЕЕ е същата, като тази, установена в Сектор Изток. В пласта от РЖЕ е проучено съоръжение - каменен кръг с диаметър 1,60 м, който се стеснява в дълбочина (0,70 м). Отгоре ямата е запечатана с камъни. Непосредствено под тях беше намерена желязна брадва. Тя е била поставена над голям плосък кварц. Около и в каменната яма се откриват фрагменти от РЖЕ, синхронни на брадвата.

В основата на северната периферия на каменното струпване, непосредствено до поредица големи кварцови камъни е открито жертвоприношение на костенурка. В центъра на корубата е поставен малък правоъгълен камък.

В пластта от КБЕ бяха проучени три участъка със следи от унищожени огнища-олтари и места с много висока концентрация на фрагменти от глинени съдове. В северната периферия беше открита яма с диаметър 1,20 м, в която е събирана пепелта от огнищата.

Проучванията в Сектор Запад не са приключили изцяло.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. ЧОБРА-ТАШ КРАЙ КОТЕЛ

Румяна Георгиева, Милен Николов

Местността Чобра таш се намира на 8 км северно от гр. Котел, в северното подножие на превала на Котленския проход. Мястото е необработваемо, обрасло с папрат, храсти и дървета. Теренът е сравнително равен и само в източния си край рязко преминава във възвишение, на чийто връх има група скали. Те имат различна големина и форма, но няма такива, надхвърлящи височина 5 м. Върху горната повърхност на много от тях има "басейни" с диаметър от 0,50 м до 2,40 м, дълбочина от 0,10 до 0,60 м и улей за изтичане на събраната вода в единия край. На около 300 м западно от тези скали има подобна група камъни, чиято височина е около 2 м. Върху тях могат да се видят същите вдълбавания. След още 200 м на запад, от южната страна на камък, който по нищо не се отличава от околните, има издълбана скална гробница, която е почти унищожена. Целият комплекс се смята за тракийско светилище и освен споменатите басейни, там са различени още "землен вал", "скални ниши", "трон" и "стъпала", водещи към места, определени като "централен олтар" и "култова площадка". Обектът е публикуван през 1988 г., а от 1997 г. е включен в АКБ под № 72480.

В последните години мястото се разкопава от иманяри, включително и със земекопна техника. Броят на изкопите е 27, като най-големият от тях е с дълбочина 2,10 м и диаметър 4 м. Макар да липсват каквито и да било находки (в изхвърлената от иманярите пръст е намерен само един фрагмент от правен на ръка съд с предполагаема дата I хил. пр. Хр.), целта на проучването беше да се установи характерът на обекта, смятан за тракийско светилище, да се прецизира неговата дата и да се разчисти пространството пред входа на скалната гробница, за да се уточни времето на нейното създаване и използване.

По време на разкопките бяха заложени два сондажа, разчистени две иманярски ями и проверена пръстта от изкопите, направени с багер. Сондаж № 1 (5 x 1,5 м) бе разположен под скален къс в югозападната част на скалната група, върху който има три вдълбавания, смятани досега за "ниши". Те са едно до друго, имат издължена елипсовидна форма и заемат най-долната част на скалата, като достигат съвременното ниво на пръстта. По време на разкопките не бяха открити археологически материали. В пласта 0,60–0,70 м бяха регистрирани дребни въглени без изявена концентрация. На дълбочина 0,70 м бе достигната материкова почва.

На 4 м югоизточно от т.нар. “ритуална площадка”, разположена върху най-високата скала в източната част на възвишението, беше заложен втори сондаж. Той обхваща пространство с размери 5,5 x 2 м, като изкопите в него бяха 1 x 1 м и се правеха шахматно. Основната скала се появи на дълбочина 0,80 м. Археологически материали не бяха открити.

Мястото, където се намира скалната гробница, наподобява могила, чийто връх е скалата, в която тя е издълбана. Пред входа ѝ има иманярски изкоп, който значително е променил терена. Самата гробница е полусферична, с размери: ширина на входа 1,1 м, височина 1,46 м и диаметър до 2,3 м. Стените и запазената част от пода са много добре загладени, а забелязващите се над него ямички върху стената от север изглеждат вторични. Западната част на входа е унищожена, а източната е вертикално издълбана като улей с ширина 0,35 и височина 0,70 м. Той е конструктивно свързан с камерата и вероятно има отношение към начина, по който тя е била затваряна.

При проучването на пространството пред входа на гробницата беше заложен сондаж с размери 8 x 3,50 м и ориентация север-юг. В източната му половина, на дълбочина 0,20 м, се появява пласт от ломени камъни с различна големина. Те са натрупани в няколко реда и следват наклона на терена, който се издига като могила към гробницата. В западната част на сондажа, където този пласт от камъни липсва, на същата дълбочина беше регистрирано вкопаване с дължина 7,50 м и неустановена ширина, чиито пълнеж е от черна пръст, камъчета, дребни въглени и няколко фрагмента от съдове с глеч. Непосредствено пред западния край на входа на гробницата се откриха камъни, образувачи правилна редица в посока изток-запад. След разширяване на сондажа се установи, че това е зид с дължина 2,50 м, ширина 0,50-0,70 м и запазена височина 0,65 м. Камъните са ломени, редени без спойка и са с различна големина. Те, изглежда, са преграждали входа на гробницата в един по-късен период от нейното използване. По всяка вероятност за построяването на зида са били извадени камъните, покриващи пространството пред входа от запад. В сондажа бяха открити и два фрагмента от правени на ръка съдове от I хил. пр. Хр. Възможно е те да са попаднали там и с пръстта, с която е бил запълнен споменатият изкоп.

Резултатите от археологическото проучване в м. Чобра таш не позволяват категорични изводи нито за характера на обекта, нито за датата му. След консултация със специалист – геолог, стана ясно, че т.нар. “скални ниши”, “жертвеници”, “тронове”, “стъпала” и “ритуална площадка” са естествени природни форми, а не резултат от човешка дейност. Липсват, каквито и да било археологически доказателства, че мястото е било почитано и като природен феномен. Що се отнася до скалната гробница, тя би могла да се сравни с паметници от първата половина на I хил. пр. Хр., но на терена беше регистрирано само преизползването ѝ през късното средновековие.

ТРАКИЙСКО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ “КАРАДЖОВ КАМЪК” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МОСТОВО, АСЕНОВГРАДСКО

Иван Христов

Върх Караджов камък (1448 м надморска височина) е разположен в най-югоизточната част на рида Добростан в Родопите (10 км югоизточно от с. Мостово). Върхът попада в границите на резервата Кормисош. Представлява високо скално плато със стръмни отвесни над 100 м скали, издължено в посока североизток–югозапад. След платото той бързо се снишава чрез сложна система от масивни скали на североизток с дължина 1 км. Платото заема площ от 4550 м² (дължина 130 м, широчина 35 м). Билната част е сравнително равна с лек наклон на североизток след 80 м от крайната югозападна част. Може условно да се раздели на югозападна равна и североизточна стръмна част.

По цялото плато има десетки ями, някои дообработени от човешка ръка. Като цяло между изпъкналите части на платото се забелязват естествени ями и улеи запълнени с пръст и обрасли с ниска растителност. Единственият подход към платото е от югозапад през скален процеп наречен от местното население Боаза. Процепът е висок 18 м и в горната му част се забелязват около 10 издълбани стъпки, силно измити от течащата по време на дъждове вода. Стъпки е имало и в долната част, като днес от тях личат само следите на четири.

Проучванията са проведени чрез залагането на 3 сондажа с обща площ от 28,25 м². И трите сондажа са ситуирани в ниските части между изпъкнали над околния терен скали. Установено е, че между скалите върху които са издълбани скални ями и улеи са били ритуално полагани огромно количество фрагменти от керамични съдове.

Най-пълна информация за характера на обекта поднесе сондаж № 3, от където произхождат най-характерните орнаменти върху фрагментираните керамични съдове. В сондажа бяха събрани 386 фрагмента от съдове правени на ръка.

Според начина на обработка на глината и нейния състав керамиката от обекта може да се раздели на няколко вида.

Първият вид включва фрагменти от изпечена глина с много примеси. Повърхността им е неравна с тенденция към леко оглаждане. Тя има различен цвят – от червеникава до тъмнокафява.

Вторият вид се характеризира с добре обработена повърхност, която може да се определи като излъскана. Цветът на повърхността е предимно тъмнокафяв до черен. От този тип фрагменти са открити най-голям брой – 196.

Поради характера на обекта и сравнително тънкия културен пласт керамичният материал е във фрагментиран вид. Анализът на основните части от съдове (дъна, стени, устия и дръжки) показва, че в сондаж № 3 и в близката околност липсват фрагменти, които могат да се свържат с един цял съд, който впоследствие е бил разтрошен на платото.

Най-често срещаните форми при откритите керамични фрагменти е гърнето с равно дъно, чаши, паници и кантаросовидни съдове.

Наблюденията върху всички керамични фрагменти, включително и в сондажи № 1-2 показват, че относителния дял на украсените фрагменти работени на ръка е нисък.

Срещаната украса на съдовете е врязана, набодена или пластична, като преобладава т.нар. пластична украса.

Врязаната украса се състои най-често от линии и насечки, разположени под различен ъгъл. Срещат се и геометрични мотиви като триъгълници и ромбове. Единични са случаите на врязани зигзагообразни орнаменти.

Най-масово срещаната украса при фрагментите от Караджов камък е пластичната. Тя е представена от т. нар. лента, допълнително дообработена чрез натиск с различни остриета или човешки пръсти.

Прецизната датировка на керамичния материал от първата половина на I хил. пр. Хр. е затруднена от липсата на метални предмети в незасегнатия от иманяри пласт. На основата на съпоставки с материали, откривани в източните части на Родопите и особено по Долна Струма (селищната могила Кастанас) можем да отнесем преобладаващия керамичен материал към периода VII-VI в. пр. Хр. По време на проучването по повърхността на всички сондажи бяха открити фрагменти от съдове работени на грънчарско колело. Датировката на тези фрагменти съвпада с открития нумизматичен материал.

При проучването са установени условно два периода в съществуване на светилището.

Първият обхваща посочените столетия на ранножелязната епоха. Вторият период се датира въз основа на открития нумизматичен материал – от края на III до началото на VI в. сл. Хр. Откритите монети (меден антониан на император Галиен, две медни късноантични монети от края на IV в., фолис 40 нумии на император Юстиниан), както и някои отделни фрагменти керамика могат да бележат късния период на почитане на езическото светилище.

Необходимо е да се отбележи, че тракийска керамика освен на платото се открива и в по-ниските части на върха. Такава е намирана около единственият водоизточник във високата част на лабиринта от скали и то в скални ниши и пещеровидни навеси, очевидно донесена и поставена там, а не свлечена от платото.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ НА ВРЪХ ДРАГОЙНА, С. БУКОВО, И ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУКОВО, ДРАГОЙНОВО, БРЯГОВО И ИСКРА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Костадин Кисьов, Елена Божинова

Проучванията на тракийския обект на връх Драгойна се проведоха през септември 2004 г. с финансиране от Община Първомай. Преди започване на разкопките около 50% от площта на обекта бе унищожена от иманярска интервенция. Обектът е разположен върху билото на връх Голяма Драгойна върху площ от около 3 дка. Най-високата част, от около 2 дка е оградена с

каменна стена, от която на повърхността личи каменен разсип с ширина от 4 до 10 м. Разсипът е в основната си част е от необработени местни камъни, а на места от обработени блокове с различни размери. Блоковете са от туфозни пясъчници, отличаващи се от местните риолити. Висока концентрация на археологически материали по повърхността и в иманярските изкопи бе регистрирана в рамките на оградената от стената част, на север от нея, както и върху площ от около 1 дка в седловината между Голяма и Малка Драгойна. На места по източните склонове на масива Драгойна, от където е най-краткият достъп до върха, личи трасе на античен път, който представлява негативна форма с ширина до 2 м, образувана от почистване на по-големите камъни от терена.

Сондажните проучвания бяха концентрирани в оградената от каменната стена площ върху билото на връх Голяма Драгойна. Заложени бяха 5 сондажа с обща площ 57 м². Четири от тях са разположени непосредствено до вътрешната страна на каменния разсип (сондажи II и V в северния сектор на обекта, сондаж I в североизточния сектор и сондаж III в югоизточния сектор). Сондаж V е разположен в геометричния център на оградената площ.

Дебелината на културния пласт варира между 0,10 м и 1,50 м. Той е най-голям в близост до оградната стена, а най-малък в централната част на обекта. Стратиграфски се разграничават 2 пласта. Горният, непосредствено под хумусния пласт, е от сивокафява ронлива пръст с висока плътност и дебелина между 0,60 и 1,50 м. Регистриран е във всички сондажи. Долният пласт е от черна, мазна, ронлива пръст, с дебелина до 0,40 м, е разположен между материка и сивокафявия пласт в сондажи I, II и V. Стратиграфски хиатус между двата пласта не се установява. Материкът представлява интрузивна кисела скала (риолит), формираща вулкански изливи с височина до 2 м.

Сондаж I е разположен върху иманярски изкоп. Проучен е ненарушен културен пласт с дебелина 0,40 м. Регистрирани са и двата стратиграфски пласта. В централната част на сондажа, в долния стратиграфски пласт, е проучено огнище *in situ*, изградено върху материковата скала. Размерите му са 0,28 x 0,44 м, като периферията му не е запазена. Североизточният профил на сондажа попада в структурата на оградната стена, като позволява разкриване на вътрешното ѝ лице. Стената е запазена до височина 0,96 м. Изградена е върху пласт с дебелина 0,20 м над материковата скала. Градежът е от необработени големи местни камъни.

В *сондажи II и V* е разкрит участък от оградната стена на обекта с обща дължина 8,68 м, проследена в посока изток-запад. На запад стената продължава в западния профил на сондаж V, а на изток завършва при кулминация на материковата скала, като връзката между двете не е ясна поради иманярски нарушения. Нейната основа следва нивелацията на материка, с наклон от югоизток на северозапад. Между материка и субструкцията на външното лице на стената има пласт с дебелина до 0,30 м от твърда, трамбована, сивокафява пръст, примесена с керамични фрагменти и

дребни камъни. На места под долния ред камъни личи подложка от дребни камъни.

Основата на стената е с дебелина 2,60 м, градежът е двулицев, с пълнеж от необработени местни камъни на калова спойка. Лицата са изпълнени в различни техники и качество в отделните участъци на проучвания сектор. От юг вътрешното лице е запазено единствено в сондаж V до височина 0,90 м. Градежът е от местни големи камъни, като най-долния ред е изграден непосредствено върху материковата скала. Личи стремеж към оформяне на редове. Пълнежът и южното лице на стената в сондаж II са изцяло разрушени от иманярските изкопи. Северното лице на стената е изградено от обработени блокове от туфозен пясъчник с различни размери. Те са поставени на фуга до 5 см, като в източната част градежът е на суха зидария, а в западната е използвана калова спойка. Запазен е изцяло първият ред и един блок от втория ред, с максималната обща височина 1,10 м. Най-прецизно обработени са трите източни блока, като лицевата и страничните стени са изгладени и изравнени от север. Между втория и третия блок от север е поставен перпендикулярно на стената друг обработен блок с широката си страна нагоре. Той е долепен плътно до лицето на стената и попада в нейната субструкция. В западната част външното лице се отличава с по-груб градеж. В горните си части стената е изградена от необработени местни камъни, които са запазени като каменен разсип на повърхността.

Долният стратиграфски пласт е регистриран в южната част на сондаж V. В сондаж II той е запазен единствено около кулминация на материковата скала, където в цепнатини се откриват керамични фрагменти с големи размери.

Каменни блокове, вероятно от вътрешното лице на стената, са регистрирани и в сондаж III. Блоковете не са *in situ* и в границите на сондажа лице на стената не е проучено.

Културният пласт в *сондаж III* е съставен изцяло от горния стратиграфски пласт – сивокафява, ронлива пръст. Източната част на сондажа се разполага върху по-издигнатата част на материковата скала. В западната част културният пласт е с дебелина около 1,40–1,50 м, и е разположен между материковата скала и хумусни отлагания. До около 0,20 м над материка е натрупана пръст с дребни камъни и керамични фрагменти, като нивото е подравнено с ред камъни с малки размери. На около 0,15 м над тях е преотложено огнище в пласт сивокафява сбита пръст. Над огнището е натрупана трамбована пръст, над която се разполага пласт с дебелина около 0,25 м и с висока концентрация на археологически материали (керамични фрагменти и животински кости). В него са открити всички фибули (1 цяла и 12 фрагментирани), други малки метални предмети, стъкло и глинено мъниста, глинени зарчета, прешлени за вретено. Този пласт е покрит с камъни с големи размери, които вероятно са част от деструкция на оградната стена.

Регистрираните стратиграфски особености, материали и съоръжения позволяват да се разграничат хронологическите етапи от обитаването на обекта.

Към първия етап се отнася долният стратиграфски пласт от черна, мазна, ронлива пръст, разположен непосредствено над материковата скала, както и разкритото *in situ* огнище в сондаж I. Артефактите, откривани в този пласт, са керамични фрагменти, преобладаващата част от които са работени на ръка с украса от канелюри, щамповани мотиви и врязана украса в техника *furchenschtih*. Керамичните форми са характерни за късната бронзова и ранната желязна епоха. В пласта се откриват и кръгове, оформени от стени на съдове.

Към втория етап се отнася пластът от сивокафява ронлива пръст, с висока концентрация на археологически материали, регистриран във всички сондажи. В него попадат оградната стена и преотложеното огнище в сондаж III. Откритите материали се отнасят към късната желязна епоха. Фибулите са изработени от желязо и бронз (тракийски тип и една фибула с билатерална спирала). Идентифицирани са и 2 желязни ножчета, малък косер, стило, скоба. Сред находките са и прешлени за вретено, кръгове от стени на съдове, глинено мънисто, стъклено мънисто (с изображение на човешко лице), каменен брус, каменно съдче, кремъци, др.

От петте сондажа са добити общо 438 фрагмента амфорна тара (Тасос, Родос, Менде), които се отнасят към ранната елинистическа епоха. Вносната трапезна керамика е представена от 33 фрагмента (с черен фирнис и един фрагмент с украса “западен склон”).

По време на разкопките са регистрирани 18379 фрагмента местна керамика, от които 89% са от съдове, работени на ръка и 11% от съдове, работени на грънчарско колело. Сред работената на ръка керамика 441 фрагмента са с украса. Най-висок е процентът на канелираната керамика, следвана от керамиката с врязана украса и *Furchenstich*. Незначително са представени щампована и набодената украса. От керамиката на колело повърхността на 888 фрагмента е в гамата на сивия цвят, а на 713 в гамата на червения. В разрушени стратиграфски контексти са открити и 11 средновековни керамични фрагмента (10 от периода XII – XIV в. и 1 след XV в).

Сред остеологичния материал са идентифицирани кости от кон, а в сондаж II - част от човешка долна челюст.

След приключване на проучването всички сондажи са засипани.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. ДЖЕНЕВРА, ОБЩИНА БАТАК

Костадин Кисьов

Теренните проучвания се извършиха през август 2004 г. съвместно с исторически музей Батак. В експедицията участваха Д. Давидова – научен сътрудник в археологическия музей в Пловдив, Е. Пейчинова – директор на ИМ

в Батак, членове на пещерния клуб към музея по спелеология в Чепеларе и студенти от Пловдив и София.

Цялостното финансиране на проучванията беше осигурено от Винпром “Пещера” – АД.

През посоченият период приключиха цялостните археологически разкопки на скалното светилище, открито през 2003 г. Изкопните и проучвателни работи обхванаха централната и южната площ на скалния връх, с площ 1 дка.

Положеният през 2003 г. сондаж № 1 беше разширен с 10 м в южна посока и с 3 м в източна посока. По този начин беше разкрита цялата вътрешна част на скалния венец, върху който е изграден масивния зид в opus emplectum без спойка.

В площта оградена от масивния зид, на дълбочина 0,25-0,30 м от съвременната повърхност, бяха разкрити и проучени две съоръжения с различна форма.

В централната част на върха се разкри структура с неправилна четириъгълна форма и размери 8 x 7 м, изградена от ломени камъни, подредени в един ред. Във вътрешността и се откриха само няколко керамични фрагменти с малки размери. Непосредствено до нея се разкри второ съоръжение, заемащо северната част на скалния връх. То има кръгла форма с диаметър 6 м, и е изградено от два реда ломени камъни подреждани без спойка. В оградената от каменния пръстен площ не бяха открити останки от обредни действия. Трябва да се отбележи, че между камъните, оформящи едноредовите зидове на двете съоръжения се откриват керамични фрагменти и части от глинобитен олтар, украсен с щампован шнур, характерни за късноелинистическата епоха. При проучването на двете съоръжения на дълбочина 0,50–1,70 м, до основна скала, беше установено, че откритото през 2003 г в сондаж № 1, скално врязване с огладена повърхност, е резултат от добиване на каменните блокове необходими за изграждането на масивния зид от късноелинистическата епоха, ограждащ култовата площ.

Беше проучена и цялата вътрешна част на скалния венец разположен в източната част на върха. На дълбочина от 0,30 до 0,40 м, бяха разкрити три глинобитни култови съоръжения – олтари. Те имат кръгла форма и са изградени от ломени камъни, непосредствено върху скалата.

Първият олтар беше открит разрушен от каменно струпване и голям скален блок, който се е отчупил от скалния венец. Съоръжението е имало кръгла форма, като повърхността е била украсена с геометрични мотиви чрез щампован шнур. До неговата западна периферия на дълбочина 0,40 м, непосредствено под скалния блок, беше открита купичка. Съдът е изработен на ръка, от глина, с едри силикатни примеси. Тя има конусовидна форма, плоско дъно и устие с правилен профил. Външната повърхност е черна, със следи от вторично обгаряне.

На 1,50 м южно от първия олтар беше открито второ глинобитно съоръжение, също с кръгла форма. То е разположено в централната част на светилището, непосредствено до скалния венец. Изградено също върху

скалния терен и има размери: диаметър 1,10 м и височина 0,30 м. Съоръжението е изградено от два реда ломени камъни без спойка. Първият, хоризонтален ред се състои от плочести камъни, подреждани върху скалата или върху пласта светлокафява пръст, който на места е покривал основната скала. Вторият ред от камъни са подреждани отвесно, плътно един до друг, като за опора са служили камъните от долния хоризонтален ред.

Във вътрешността на каменното съоръжение бяха открити три пласта от глинени замазки с дебелина 2–3 см. Всяка от тях е оформена върху подложка от малки камъчета. При изграждането на първия глинобитен пласт на олтара е бил оформен и перваз, който е обмазан върху пръстена от камъни. Върху него са били изградени и другите две глинобитни нива на олтара. Следи от глинена замазка бяха открити също така върху скалата около олтара. Трябва да се отбележи, че при проучването на различните му нива, не бяха открити въглини, пепел и други следи от обредни действия.

На 0,70 м от втория олтар и на 1,00 м от първия бяха открити, във фрагментирано състояние, голям съд с две езичести дръжки, дълбока купичка и две глинени кръгли плочки. Големият глинен съд е разположен на 0,30 м от нивото на съвременния терен, докато купичката и двете кръгли плочки се откриха на дълбочина 0,45–0,50 м. Съдовете са работени на ръка, от глина с голямо количество силикатни примеси. В по-големия съд бе открита бронзова монета на Константин Велики.

Южно от олтара, на разстояние 1,50 м, беше открито трето подобно съоръжение, разположено под пласт от струпани ломени камъни. То представлява глинобитен олтар с кръгла форма и опростена конструкция. Оформен е от един пласт опалена глина с дебелина 3 см, нанесена върху основната скала. Глинената замазка е оградена с пръстен от камъни в диаметър от 0,50 м. Около олтара се намериха разпръснати фрагменти от глинени съдове с различна форма и изработка, за разлика от неговата повърхност, върху която не се откриха останки и следи от обредни действия.

Откритите находки, съоръжения и стратиграфия на скалния връх Манастира сочат, че скалното светилище е имало два строителни периода. Неговото първоначално изграждане и функциониране се поставя в периода на късноелинистическата епоха, от когато датират масивния ограждащ зид, стълбището, разрушеното глинобитно съоръжение - есхара с украса от щампован шнур, трета глинена замазка и двете глинени купички. Вторият период от функционирането на светилището се отнася към IV в. сл. Хр., от когато датират двете каменни съоръжения разположени в теменоса, многопластовия глинобитен олтар и глиненият съд с монета на Константин Велики.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ГОЛЯМ КОСОМАН” КРАЙ С. ДЕБРАЩИЦА, ПАЗАРДЖИШКО

Даниела Катинчарова

През 2004 г. в рамките на 1 месец продължиха спасителните разкопки на тракийския култов обект Голям Косоман. Те бяха концентрирани във вътрешността на сграда № 1 и имаха за цел изследването на останалия непроучен през предходните сезони насип в източната и югоизточната част на сградата. Тук бе достигнато навсякъде подовото ниво. Установено бе, че през последния период на функциониране, сградата е имала само едно помещение с почти квадратен план. Стените му стъпват върху материковата скала. Има видима разлика във вида на строителния материал и качеството на изпълнение при строителството на долната и горната част на вътрешното им лице. Долните два-три реда са градени от големи каменни блокове на кал, подредени в правилни редове, а горната част от средно големи ломени камъни на кал, подредени в непрецизни редове. Въз основа на открития покрай зидовете пласт отухлен и разпрашен кирпич, както и фрагменти от кирпичени тухли допускаме, че горният край на стените е завършвал с ред от тях.

Установено беше, че входът на сградата е от юг и има ширина 1-1,20 м. Разположен е в централната част на южния зид и се проследява по цялата му запазена височина.

Откритите и през тази година в пласта над подовото ниво на сградата фрагментирани керемиди, характерни за римската епоха и овъглена дървесина от бор, бук и клен показват, че през последния период на използване тя е имала керемиден покрив.

През последната археологическа кампания бе установено, че сградата е имала каменен под и под от трамбована глина. Участък с каменно покритие бе разкрит само в югоизточната част на сградата. На 0,64 м от източния зид, каменният под е нарушен от вкопан питос,. Дъното му лежи в яма между камъните от настилката на 0,08м под нейното ниво. На около 1,00 м югоизточно от този питос, в югоизточния ъгъл на сградата бе открит втори питос *in situ*. Дъното му лежи на пода от трамбована глина. Оформянето на устието и вида печат - щемпелувана шестлистна розета, са аналогични на някои питоси и печати върху питоси от Севтополис. Въз основа на тази аналогия питоса може да се отнесе в елинистическата епоха.

В централната част на сградата бе допроучен каменният олтар с квадратна форма и размери 1,50 x 1,50 м. Установено беше, че северната стена на олтара стъпва върху основите на вътрешна преградна стена. Тя е с ориентация изток–запад, и размери: 6,10 x 0,50 м, запазена в един ред. Свързана е на фуга със западния зид на сградата.

Западно от олтара се проследяват три дупки от колове, които лежат в редица. Те не съответстват на цялостната планировка на сградата, поради

което е възможно да са свързани, както и откритата пред входа кллада с използването на сградата като убежище.

Съществуващата разлика в градежа на долната и горната част на зидовете на сградата, оформеният по различен начин и с различен материал под, както и изграждането на олтара върху вътрешната преградна стена са аргументи в подкрепа на хипотезата за наличието на два строителни периода. Това предстои да бъде проверено чрез стратиграфски наблюдения на насипа извън сградата. Установеният културен пласт, предшестваш нейното изграждане и датиран в последната четвърт на IV в. пр. Хр., както и откритият *in situ* в сградата питос от елинистическата епоха ни дават основание да поставим първия строителен период в III-II в. пр. Хр. Въз основа на откритите материали в пласта с деструкциите –битова керамика (в това число и от категорията “тракийска култова керамика”), преносими первази от култови огнища, прешлени, тежести за стан, тетрадрахма на квестора Езилас и др. първоначалното опожаряване на сградата се отнася към първата четвърт на I в. пр. Хр. Откритите археологически материали-фрагментирана керамика и бронзови монети на императорите Констанций II и Валенс определят времето на втория етап на използване на сградата в границите на IV в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “СВЕТИ ИЛИЯ” КРАЙ ВЕЛИНГРАД ПРЕЗ 2004 Г.

Даниела Катинчарова

През 2004 г. продължиха археологическите разкопки на тракийски култов обект в м. Св. Илия край Велинград. Изследванията бяха съсредоточени в изкоп № 9, който бе разширен във всички посоки с 1 м, съгласно взетите решения от междуведомствената комисия, назначена със заповед на директора на НИПК. Цел на разкопките бе да се демонтира каменният жертвеник и да се допроучат културните напластявания в сондаж № 9, където бе определено мястото за строителство на новия параклис.

През последната археологическа кампания южно от жертвеника в разширения участък бе проучен пласт с деструкции с дебелина 0,40-0,60 м, който се състои от средноголеми и дребни ломени и речни камъни, отухлени мазилки със следи от пръти и фрагментирана битова керамика. Неговата граница в южна посока съвпада с южната граница на сондажа. Най-вероятно тези деструкции произхождат от стена от плет, измазан с глина, върху каменна основа, която е ограждала от юг жертвеника. Откритата между деструкциите сребърна монета на Истиея от о. Евбея (от II в. пр. Хр.) определя хронологията на разрушаването и крайната дата на функционирането на култовото съоръжение.

В разширената източна част на сондажа бе установено, че от изток жертвеникът също е бил ограден, но от редица от плътно подредени един до друг и в един ред ломени камъни, положени върху материка с ориентация

югоизток-северозапад и дължина 1,90 м. Установено бе, че каменните стени на канала на жертвеника са градени от два–три реда камъни, кръглата му част в северната половина от един ред вертикално подредени камъни, а южна половина: от два реда хоризонтално положени камъни. Изяснено беше, че северната стена на канала продължава от запад на изток във вътрешното пространство на кръглата част на жертвеника и достига до източния му край. Жертвеникът е изграден върху културен пласт, чието проучване не бе довършено. По вид и хронологията откритите в двата пласта археологически материали не се различават. Откриват се фрагментирани глинени съдове, включително и такива от група “Цепина”, фрагменти от первази от култови огнища, тежести за стан, прешлени за вретено и др., които се отнасят към елинистическата епоха.

В северното разширение на сондажа беше проучена култова яма, вкопана в материка. Тя има кръгъл отвор и към дъното с елипсовидна форма се стеснява. Запълнена е с черна горяла пръст, примесена с въгленчета. При отвора ѝ лежах три големи камъка, а между тях и в два пласта под тях бяха открити депонираните дарове - фрагменти от глинени съдове, фрагменти от первази и култова фигурка от две преносими култови огнища. Хронологически материалите от обредната яма се отнасят към елинистическата епоха.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 24 В М. ШИХАНОВ БРЯГ, ГР. ХАРМАНЛИ, ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ - СВИЛЕНГРАД

Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов, Красимир Велков

Проучваният обект отстои на 2100 м по права линия от административния център на град Харманли. Разположен е на десния бряг на р. Марица. Разкопки на обекта са провеждани от 1999 до 2001 г. с прекъсвания във връзка с изграждането на АМ “Марица”.

От началото на октомври се проведеха спасителни археологически разкопки във връзка с изграждането на жп линията Пловдив-Свиленград. Проучваната площ е с дължина 600 м и различна ширина, в зависимост от сервитута (от 19 до 72 м). На тази площ бяха заложени 43 сондажа с различни размери, като при установяване на археологически структури тяхната площ се разширяваше.

След проучването се обособиха четири сектора:

Сектор 1. Обхваща източната част на трасето.

1.1. Напълно бе проучено вкопаване с П-образна форма, ориентирано с отворената си част на североизток, с максимална дължина 2,70 м, дължина на страните 1,60 м и дълбочина 0,30 м. На запад от него са открити две изсечени в скалата дупки от колове с диаметър 0,25-0,30 м и дълбочина 0,20 м. Съоръжението се отнася към ранната желязна епоха.

1.2. Изследвани са части от различни по ширина и дълбочина ровове. Открити са глинени прешлени за вретено и фрагменти от глинени съдове от ранната и късната желязна епохи.

1.3. Разчистено е струпване от горели мазилки, което оформя площадка с максимални размери 1,50 x 2,20 м. Сред мазилките се откриват единични фрагменти от глинени съдове и животински кости.

Археологическите структури, намиращи се върху доминиращото над околния терен място (сектор 1) най-вероятно принадлежат на светилище с изграден в него алтар.

Сектор 2. Той е разположен на запад, в непосредствена близост със сектор 1. Характеризира се с проучени отчасти две вкопани помещения и шест ями. Съоръженията се отнасят към римската епоха и ранното средновековие.

Сектор 3. Не се констатира културен пласт. Сондажите достигнаха материк. Открити са малко археологически материали.

Сектор 4. Разположен е в най-северозападната част. Културния пласт е под нанос от пясъчлива глина с дебелина около 0,80 м. Тук се проучи половината от вкопано жилище, загинало при силен пожар. Не е достигнато подовото ниво. Намерен е материал от ранното средновековие. Откриват се и материали от късножелязната и римска епохи.

От извършените проучвания е изяснена датировката на обекта, но не и неговия характер през отделните епохи и периоди. Регистрирани са културни напластявания от ранната и късната желязни епохи, римската епоха, средновековието и османския период. За интерпретацията ми е необходимо цялостно проучване на откритите структури.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРСКИ МАНАСТИР КРАЙ С. ПЕЩЕРА, ОБЩИНА ЗЕМЕН

Марлена Кръстева

Манастирът е известен от средновековието, най-вече от грамотата на цар Иван Александър, както и от някои краеведски изследвания като Ореховски или Мрачки манастир.

В момента той е в развалини, като единствено църквата е запазена. Олтарът е силно разрушен от иманяри. При изграждане на каптаж в двора на манастира е намерена предримска керамика, оброчна плоча на тракийския Херос и фрагменти от посветителен надпис на Хигия.

Поради предвиденото възстановяване на манастира се наложи археологическо проучване, извършено в състав: ръководител М. Кръстева (АИМ), А. Тонев зам. ръководител (РИМ Кюстендил) и консултант К. Хаджиев (АИМ).

Финансирането беше осигурено от РИМ – Кюстендил и спонсори.

Непосредствено до мястото, където са намерени горепосочените материали беше заложен сондаж, ориентиран изток-запад с дължина 10 м. Каптажът е охраняема зона и по тази причина сондажът е разположен непосредствено до оградата на охраняемата зона (на 5 м източно от него).

На 3,80 м от западния край, беше регистрирано струпване от ломени камъни със средни размери. Над негов хумусния слой се откриват парчета от турски керемиди. Непосредствено под тях почвата е светложълта, примесена с въглини. В нея се намират фрагменти от късноантична строителна керамика. Струпването има дължина 3,90 м и се проследява в посока север-юг. Достигнатата дълбочина в сондажа е 1,20 м в западната част и 0,80 м в източната част.

През следващия сезон проучванията ще продължат.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МЕГАЛИТНО СЪОРЪЖЕНИЕ В М. ГЕНИН ЧУКАР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЛОБОШ, ОБЩИНА КОВАЧЕВЦИ.

Марлена Кръстева, Андрей Тонев

Врх Рудината е най-високият в югозападния край на Радомирското поле. Той доминира над района и от него се открива панорама на 50 км.

Местността Генин чукар се намира югоизточно от него. Повърхността и е обрасла с храсти и дървета и е труднодостъпна, но поради изграждане в непосредствена близост на ловен бивак е обект на засилен иманярски интерес. При извършеният обход са маркирани две могили, които са засегнати от запад от преминаващият горски път.

Могилата 1 е със запазена височина 1,50 м и запазен диаметър 14,00 м. Освен от пътя е засегната и от иманярски изкопи. В южната и западна периферии на могилата те са извършени с багер и имат правоъгълна форма. Ориентирани са почти по посоките на света. Първият е с размери дължина 1,60 м (изток-запад) и ширина 0,80 м (север-юг) и дълбочина 1,00 м. Вторият изкоп има формата на квадрат и е с размери 2,5 x 2,5 м и с дълбочина 1,20 м. При огледа не са открити археологически материали.

При огледа, в геометричния център на могилата беше регистрирана правоъгълна яма, изсечена в естествената скала, фланкирана от пет каменни плочи на място. В непосредствена близост е запазена и една плоча от покритието. Височина на камъните е около 1,30 м. Те имат средна широчина 0,70 м. Дължината на цялото съоръжение е 2,60 м. Наскоро могилата отново е била обект на иманярска интервенция. Поради това се наложи аварийното разчистване на съоръжението. Проучванията се проведеха през октомври и ноември 2004 г. от екип в състав: ръководител М. Кръстева (АИМ) и зам. ръководител А. Тонев (РИМ – Кюстендил). Финансирането беше осигурено от РИМ – Кюстендил и спонсори.

Поради ограничените средства проучването беше съсредоточено само върху разчистване на гробната яма, която бе изчерпана на дълбочина 0,70 м. Тя е запълнена с кафява горска почва, примесена с единични средни по размери въглини. Каменните плочи, фланкиращи гроба са от естествената скала. Налице е максимално използване на природните дадености на терена в служба на погребалните практики.

Проучванията ще продължат и през следващия сезон.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ДОЛМЕНИ ПРИ С. ОРЯХОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Георги Нехризов, Ирко Петров

Провеждането на проучването се наложи поради иманярска интервенция на надгробна могила, намираща се в м. Баямлъка, на границата между землищата на селата Васково и Оряхово. Могилата е висока 1,6 м, с диаметър при основата 19 м. В южната ѝ периферия са побити осем каменни плочи в редица с посока запад-изток. Иманярският изкоп е оголил от север задната напречна плоча на голям долмен.

В резултат на спасителните разкопки беше разкрит долмена, разположен в централната част на могиления насип и фасадата му, оформена от побитите от юг плочи. В насипа, на 2 м западно от първия се попадна втори, по-малък долмен, който също беше проучен.

Големият долмен има правоъгълна гробна камера и дромос, липсват част от стените и покривната плоча. Гробната камера е ориентирана в посока североизток-югозапад, с външни размери 2,9 x 2,4 м и вход от югозапад. Входът представлява отвор, изсечен в централната част на предната напречна плоча, с оформен отвън жлеб за затварянето му. Страничните стени на камерата са съставни, т. е. изградени от две поставени една върху друга наклонени навътре плочи с дължина над 3 м, от които сега са запазени само долните. Те обхващат двете напречни, а здравината на сглобките е осигурена от изсечени в тях жлеbove. При напречните стени са използвани триъгълни клинове, които изравняват по-тясната долната част на плочите и оформят трапецовидно напречно сечение на камерата. Подът ѝ е покрит с две големи плочи, между които по-късно е оформен овален отвор. От дромоса е запазена западната странична плоча. Подходът към долмена е осигурен като между две от плочите на фасадата е оставено известно разстояние. Тези плочи са дублирани от втора двойка, поставена непосредствено северно от тях. Камерата и дромоса на големия долмен бяха изцяло запълнени с наносна пръст. Без съмнение той е бил разкопаван и ограбван много пъти. Върху подовата плоча, непосредствено до западната странична бяха открити малко количество човешки кости – част от череп, ребра, кости от ръцете, прешлени.

Вторият долмен е изграден по същия конструктивен принцип и със сходна планова схема, но е значително по-малък. Подходът към него се намира между първите две плочи на фасадата от запад. Външните размери на камерата са 1,7 x 1,4 м, а отворът към нея е оформен в западния край на южната ѝ напречна плоча.

В камерата на малкия долмен бе проучен пласт от черна пепелива пръст, в която бяха открити шест човешки черепа и много кости без анатомичен ред, принадлежащи на три възрастни индивида – двама мъже и една жена и на три деца. Намерени бяха цели и фрагментирани бронзови накити – пръстен, фибули, салталеони, мънисто и спирална гривна. Две от фибулите, са едноспирални, с дъговидно извит лък и триъгълна плочка на иглодържателя. Лъкът на едната е с ромбовидно сечение, а на втората е усукан. Те спадат към тип А I 2 по Д. Гергова и се датират във втория период на ранната желязна епоха. Третата е с рядко срещана форма – лъкът ѝ има форма на буква “М”, тя е едноспирална, а плочката ѝ е триъгълна. Пръстенът е оформен от спираловидно усукан бронзов тел и е дъговидно извит и отворен. Точен аналог този накит намира в находките от Хлябово, Мезек - Средната могила, Байлово, датирани също във вторият период на ранната желязна епоха.

Спиралната бронзова гривна не е напълно запазена и това затруднява определянето на хронологията ѝ. В Тракия такива накити се откриват в гробове от втория период на ранната желязна епоха и от началото на късната желязна епоха.

При разкопките пред фасадата бяха разкрити каменни и керамични струпвания и следи от огън. Откри се голямо количество фрагменти от работена на ръка и на колело керамика, включително фрагменти от съдове, покрити с черен фирнис, части от бронзови накити и човешки кости.

Археологическите материали дават основание изграждането на съоръженията в могилата да се отнесе към втората фаза на ранната желязна епоха. Използването им продължава и през късната желязна епоха, вероятно до края на IV или началото на III в. пр. Хр. Може да се приеме, че в малкият долмен са съхранявани останките на погребаните в големия, който е използван многократно.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДОЛМЕН И МОГИЛА ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛЕВРЕН, ОБЩИНА СРЕДЕЦ, ПРЕЗ 2004 Г.

Даниела Агре

Долменът и могилата се проучват във връзка с цялостното археологическо изследване на района от екип: в състав: Д. Агре – ръководител на разкопките, Д. Дичев – зам. ръководител, с участието на А. Агре и Ч. Кирилов - докторанти по археология, М. Занева, Хр. Христова, П.Алекова, Ат.Атанасов- магистри по археология.

Долменът се намира на висок баир, на около 1,5 км североизточно от с. Белеврен, в м. Кирякстоянова къшла. Той е сравнително добре запазен и е разположен е в могила с диаметър 15,00 м, чийто насип е изцяло от камък и пръст. В план е двукамерен, с дромос и фасада. Изграден е от мраморизирал варовик.

Гробната камера е с дължина 2,37 м, ширина при задната (северна) стена 1,60 м, ширина на предната (южна) стена 1,80 м. Височината в задната част е 1,66 м, а в предната 1,78 м. Стените на камерата са изградени от по една масивна каменна плоча. Следи от обработка се забелязват върху горните краища на стените, където ляга покривната плоча. В южната плоча е оформен вход с трапецовидна форма.

Покривът на гробната камера е съставен от една масивна каменна плоча. Следи от обработка липсват.

Предната камера е с размери: дължина 1,25 м (по оста); 1,30 по западната стена и 1,45 м по източната стена; ширина при северната основа 1,65 м; при южната основа 1,55 м; височина 1,45 м. Стените на камерата са изградени от по една масивна плоча.

Южната стена на предната камера е от плоча с трапецовидна форма. По нея личат следи от обработка. В центъра ѝ е оформен вход с трапецовидна форма. Той е с размери: височина 0,54 м; ширина в основата 0,40 м; дебелина на плочата при отвора 0,27 м.

Дромосът е иззидан от ломени камъни на калов разтвор. Той е с размери: ширина 2,0 м; дължина приблизително около 1,40 м.

Фасадата на долмена е с дължина от запад 5,20 м; дължина от изток 3,50 м. От западната страна на дромоса на дължина 3,70 м фасадата е зидана от ломени камъни със спойка от калов разтвор. Запазени са до три реда камъни във височина (до 0,45 м). Останалото продължение на фасадата в посока запад е изградено от четири големи плочести камъни. Фасадата от източната страна е запазена в един ред. Изградена е от големи плочести камъни поставени надлъжно. В източния си край фасадата е рамкирана от перпендикулярно поставени два камъка, с обща дължина 1,00 м. За втори път, (след разкопките на долмен № 1 в Евренезово) на територията на България се открива иззидана фасада. Досега подобна фасада беше известна от долмен край Лала Паша (турска Странджа).

В долмена е влизано многократно. Камерите му са изцяло ограбени, като в гробната бе открита една човешка костница.

В пространството пред фасадата на долмена и входа към дромоса беше открита най-голяма концентрация на керамични фрагменти, принадлежащи на различни по форма съдове - чаши с висока дръжка, както и дълбоки купи с езичести дръжки. Общо фрагментите принадлежат на около 25 съда. Те са украсени с различни орнаменти. Срещат се вертикални и хоризонтални канелюри, псевдобукели, както и врязани мотиви, състоящи се от стоящи защриховани триъгълници.

Пред фасадата на долмена са открити и фрагменти от 2 или 3 малки съда от сива тракийска керамика, работена на колело.

В дромоса на долмена е открита бронзова фибула, а пред него, върху керамичните струпвания още три. Една от тях не намира паралел сред материалите от Тракия, по отделни нейни елементи датирването ѝ може да се отнесе към VIII-VII в. пр. Хр.

На база на откритите материали изграждането на долмена следва да се отнесе към началото на VIII в. пр. Хр. Той дълго време е бил отворен и използван, вероятно до VII в. пр. Хр. Фасадата му е поддържана. Пред нея са се извършвали различни обреди. В жертва е принасяна най-често течна и кашеста храна, както и животни (открити са животински кости със следи от термична обработка).

Металните находки, открити при проучването на долмените през последните три години в района на Странджа, показват силни връзки на местното население с народите от Средиземноморския басейн (Фригия, Крит и Родос). Проследяват се и сериозни връзки с културите около долното течение на Дунава (Козия).

Могилата се намира на около 1 км североизточно от с. Белеврен и на 53,00 м на юг от граничната ивица на кльона в м. Крушков мост. Тя е с полуелипсоидна форма, силно разлата. и размери: диаметър 9 м; височина от 0,10 до 1,10 м. (поради силната денивелация на запад; от изток се слива с терена). В югозападната периферия личи стар не голям иманярски изкоп.

В могилата не е открит гроб. В югозападния сектор, на нивото на стария терен бе разчистена площадка с размери: 2,0 x 2,0 м. Тя е изградена от ломени плочести камъни, наредени плътно един до друг. Терена под тях е изравнен на едно ниво. В западната половина на площадката са разкрити два керамични съда, които са силно фрагментирани, поради натиска от каменния насип. Непосредствено до южния край на площадката са положени не така прецизно наредени камъни – вероятно нейно продължение. Те са оградени от запад и от юг с 4 вертикално побити камъка. Може да се предположи, че това каменно съоръжение е играло ролята на гроб. Под неговите камъни, непосредствено до южния край на площадката са открити две антропоморфни фигурки с подчертани полови белези – мъжка и женска. Друг археологически материал на това ниво липсва. Площадката е засипана с камъни, като е оформена могила. След известен период от време в центъра на могилата са поставени два сребърни нагръдника и бронзова фибула. Те са открити непосредствено под чимовият пласт. Гроб и в този случай липсва.

Подобни антропоморфни фигурки са известни от различни обекти в Тракия. Датират се най-общо в ранната желязна епоха.

Откритите два керамични съда по своята форма и орнаментация са уникални за Тракия. Единият от тях намира паралел с керамичен съд от могилен гроб, открит в турска Странджа и датиран в началото на ранната желязна епоха.

Двата новооткрити съда показват и други нови и интересни особености. Те имат оформени лицева и задна части, украсени съответно със щемпелована украса, състояща се от наредени един над друг ромбове, кръгчета с тангенти, тройни триъгълници със завити краища и др. Орнаментите на шията на втория съд са инкрустирани с бяла паста.

Формата и орнаментацията на съдовете говори за тяхната специална роля в обряда. На база на посочения паралел на единия от съдовете, това ритуално погребение на антропоморфните фигурки с дарове до тях, следва да се отнесе към края на X-IX в. пр. Хр.

В края на VII-VI в. пр. Хр. в могилата са депонирани два предварително деформирани сребърни нагръдника и бронзова фибула.

ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКОТО СВЕТИЛИЩЕ В ДВОРА НА ДЕМИР БАБА ТЕКЕ – ИАР СБОРЯНОВО

Диана Гергова, Илиян Катевски

Благоустроителни работи в района на Демир баба теке благоприятстваха извършването на наблюдения и спасителни проучвания, свързани с историята на култовото място през различните епохи. Южно от сградата, в участъка на тракийското светилище изследвано от А Балканска през 80-те години на XX в., при прокопаването на траншея бе достигнат глинени омфалос. Разширяването на проучванията в този участък установи наличието на каменна абсидна стена в непосредствена близост до скалната основа и стъпаловидния олтар, вграден в стената на алианския паметник. Фрагменти от голям питос бяха открити при северозападната част на абсидната стена.

Пространството оградено от абсидата, в което е разположен глинени омфалос, беше покрито с дебел пласт от въглени и обгорена мазилка. Този пласт принадлежи на втория етап на функционирането на тракийското светилище през елинистическата епоха. Непосредствено под глинени омфалос беше открита още една глинена замазка от плоско глинено огнище, принадлежащо на първия етап от функционирането на тракийското светилище. Към него принадлежат и огнищата от този тип, открити при по-ранните проучвания в двора и под пода на текето.

Нови данни бяха получени и за устройството на светилището през третия етап на функционирането му - във времето след земетресението в първата половина на III в. пр. Хр. Открити бяха каменни стени от помещения, които продължават под западната ограда на текето и излизат извън очертанията му. Проучена частично в дълбочина беше и южната каменна ограда на текето, в чиято основа се откриват два реда от големи необработени каменни блокове, свързани с ранната ограда на тракийския теменос.

В пръстта между западната и северната стена на текето и оградата бяха открити и фрагменти от керамика от ранножелязната и елинистическата епохи, връх от стрела и бронзова фибула. Стана възможно и частичното изследване на

каменните блокове разположени в двора на текето северно от сградата, вторично преизползвани за изравняването на двора. Те принадлежат на монументална по-ранна култова сграда.

Бяха направени и наблюдения при пренареждането на каменната ограда на външния двор на текето, както и върху основите на каменната ограда на текето. Събран бе керамичен материал от тракийския, римския, ранния и късния средновековен периоди.

Продължаването на проучванията ще позволи цялостното реконструиране на историята на светилището през отделните епохи, както и неговото устройство през елинистическия период.

ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ В ИАР СБОРЯНОВО

Диана Гергова, Явор Иванов

Могилата 18. Силно заравнената могила 18 е разположена в централната част на източния елинистически некропол на Сборяново и е с предполагаем диаметър около 0,40 м и височина около 0,90 м.

Предхождащото геофизично проучване установи аномалия в югоизточната част на могилата. На дълбочина 0,40-0,50 м бяха открити струпвания на горели мазилки и въглени, едно от които от ритуално начупен глинен олтар - есхара. На дълбочина 0,65 м беше открита трапецовидна яма с размери 1,20 x 3,75 м и дълбочина 0,25 м, запълнена със светлокафява пръст, въглени, горели мазилки, фрагменти керамика работена на ръка и тасоски амфорен печат с емблема ваза. Втора яма с трапецовидна форма, ориентирана югоизток-северозапад и вкопана в льоса, беше открита на дълбочина 1,30 м. Стените са с размери: Ю - 1,20 м; С - 1,80 м; З - 1,85 м; И - 1,90 м. В югоизточния край бяха открити четири стъпала с височина между 8 и 15 см и ширина 0,25 м, които водят към предверието на гробната камера. Дебел слой от въглени с дължина 1,30 м предполага, че входът е бил затворен с греди. Гробната камера е с удължен трапецовиден план и заоблени ъгли от двете страни на входа. Следи от греди подсказват наличието и на дървена конструкция укрепвала ъглите и носеща покритието на гробницата. Подът и стените и са опалени. В североизточния ъгъл бе открито рибно блюдо, застъпено от сив кратеровиден съд-урна. При югозападната стена беше открит лекит. Погребението принадлежи на 20-25-годишна жена. Сред горелите кости бяха намерени и такива от овца и говедо. Инвентарът включва огърлица от 29 цветни стъклени мъниста - жълти, светлосини и тъмносини, три фаянсови мъниста и сребърен кух сферичен предмет с три отвора.

Погребението се датира в края на IV и началото на III в. пр. Хр. Откритата вкопана гробница обогатява многообразието на гробничните типове, използвани на територията на елинистическия некропол.

Могилата 30. С нова геофизична апаратура беше осъществено проучване на могила 30 с оглед идентифицирането на нови аномални обекти в непроучената чрез археологически разкопки част на могилата. Бяха идентифицирани три нови аномалии в северозападната и централна част на могилата, които ще бъдат проучени през 2005 г.

ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН АНСАМБЪЛ В М. БЮВЕН КАСАБЪ (ГРАДА НА ДОВЕРИЕТО) – ИАР СБОРЯНОВО

Диана Гергова

Проучванията в м. Бювен касабъ /Някогашния град/, бяха проведени от екип в състав Д. Гергова, Н. Дерменджиев, Ил. Катевски, Й. Анастасов, Я. Иванов, Я. Делеа, М. Халдеман и с участието на студенти от Университета в Лозана. Те включваха картирането на ансамбъла от каменни сгради на източния бряг и проучването на набелязани ключови елементи в структурата на ранносредновековния ансамбъл на западния бряг на р. Крапинец.

Разкрита беше вкопана постройка с каменна облицовка от средно големи необработени камъни и заоблени ъгли с размери: 4,5 x 4,5 м, с изградена от камъни пещ в североизточния ъгъл. Каменно корито, част от хромел, и значително количество желязна шлака предполагат че постройката е служела за работилница.

Втората постройка представлява вкопано и облицовано с камъни жилище с две помещения, с вход от северозапад с добре запазена и вградена в югозападната стена на североизточното помещение пещ от ломени камъни, с размери 5 x 5 м.

Проучването на източната половина на каменното струпване в централната част на ансамбъла установи характера на тази сграда – ранносредновековен едноабсиден параклис от ломени камъни, с дебелина на стените 0,80 м, ширина 1,60 м и каменен блок за олтарна маса. В югоизточния ъгъл на абсидата беше намерен бронзов кръст енколпион с врязани надписи “Исус побеждава” и “Богородице помагай” от IX – началото на X в. Проучването ще бъде завършено през 2005 г.

Продължи проучването на голямата каменна сграда в югоизточната част на ансамбъла. Върху един от каменните блокове на стената бе открита врязана с остър предмет “дама”.

Откритите керамични фрагменти, както и бронзовият енколпион датират този средновековен ансамбъл към VIII – началото на X в.

Проучването в м. Града на доверието хвърля за пръв път светлина върху характера на селищния живот в района през ранното средновековие, преди и след приемането на християнството.

ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ ГРАДСКИ УКРЕПЕН ЦЕНТЪР (ВОДНА ЦЕНТРАЛА) В ИАР "СБОРЯНОВО" ПРЕЗ 2004 Г.

Тотко. Стоянов, Живка Михайлова, Красимир Ников

Археологическите проучвания на обект "Водна централа" се проведеха през 2004 година от 15. 07 до 2. 09. от екип в състав: ръководител доц. д-р Т. Стоянов (СУ "Св. Кл. Охридски"), заместник-ръководители Ж. Михайлова (ИМ – Исперих) и н.с. д-р К. Ников (АИМ-БАН) и членове д-р Д. Стоянова (СУ "Св. Кл. Охридски"), М. Николаева (ИМ – Исперих), П. Стоянов (геодезист ИМ – Исперих), С. Събчев (консервация и раставрация ИМ – Исперих), М. Азиз (фотограф ИМ – Исперих). Екипът беше подпомаган от Ю. Стоянов и М. Дамянов (докторанти в катедра Археология на СУ) и 29 студенти-стажанти от специалност Археология на СУ "Св. Кл. Охридски". Разкопките бяха осигурени частично от ИМ – Исперих, а стажът на студентите и командировките на екипа от СУ бяха финансирани от СУ "Св. Кл. Охридски".

Програмата и целите на проучванията през сезон 2004 бяха съсредоточени върху изясняване на цялостната структура, укрепителната система, културната характеристика и датировката на гетския град. Това намери израз и в секторите, в които се проведеха проучванията.

Основен акцент беше допроучване на комплекса на скалната тераса пред западното крило на Южната крепостна стена (ЮКС), между кв. 202/8-9 и 204/7 и проучване на запад до сектор 200 (Сектор I). Освен допроучването на жилищните и стопански комплекси, започнати в периода 2001-2003 г., беше продължено разчистването на руините на ЮКС и нови комплекси на терасата до сектор 200. Общата линейна дължина на разкритата лицево стена е около 80 м.

Друг акцент беше подновеното (след 1999 г.) изследването на големия сграден комплекс долепен към вътрешната лице на ЮКС в сектори 200-201 (Сектор II). Отнемането изцяло или частично на пълнежа в разграничените още през 1998 г. три помещения А, В и С, долепени до стената доведе до интересни наблюдения. Има данни за подземни помещения, както и по-ранни строителни фази в ареала на сектори 200-201.

Продължи проучването и при Източното крило на Южната порта (Сектор III). В обсега на кв. 189/24-25 и 205/4-5 се откриха интересни комплекси свързани с етапите от съществуването и разрушаването на Източното крило на ЮП.

Продължи проучването на комплекс върху третата низходяща тераса под ЮКС (на ЮИ от ЮП), започнало като сондаж през 2003 г. (Сектор IV). Разкрита е частично голяма двуделна сграда със стени с каменни основи. Сред находките има интересни примери на инструменти, въоръжение и импортна чернофирнисова керамика.

Подновено беше изследването на участък от Западната крепостна стена в сектор 147 (Сектор V). Има вероятност в този участък да се открие нов

комплекс, свързан със спецификата на Югозападната част от града на платото.

Сондажи на поляната при археологическа база “Камен рид” (Сектор VI). Във връзка с наблюденията при прокопаването на траншея за отводнителен канал през поляната при базата, бяха документирани изключително интересни резултати. В централната и източна част на проучения участък, изкопът пресича дебел културен пласт с материали от ранноелинистическата епоха, сигурно датиран чрез тасоски амфорни печати и сребърна драхма Александров тип. Пресечени са солидна каменна стена от очевидно голям обект, а керемидите свидетелстват за солидно покритие. Заедно с данните от изкопите за беседки (2002 г) и сондаж в северозападната част на поляната (2003 г) новите наблюдения утвърждават категорично наличието на значимо предградие в равнината непосредствено до (или и) провлака към града. Заедно с ясните данни от 2003-2004 за “подградия” по южните склонове на платото и данните за “долен град” в долината на Крапинец, представата за столицата на гетите като голямо средище придобива нови измерения.

- Ограничен сондаж в участък по трасето на южната стена на “Кале Димитрово” (Сектор VII).

- По-нататъчно проучване на крепостната стена и комплекс (диатейхизма № 3) в долината (Сектор VIII).

- Ограничено проучване и реконструкция на Западното крило на Северната порта (Сектор IX).

БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОЕКТ ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОСТАНКИТЕ ОТ БИЗОНЕ НА ЮЖНИТЕ ТЕРАСИ НА НОС ЧИРАКМАН, КАВАРНА

Милена Тонкова, Асен Салкин

Проучванията бяха реализирани в периода от 16 до 24 октомври от българо-френски екип в състав: от българска страна – М. Тонкова (АИМ-БАН), А. Салкин и П. Георгиев (ИМ Каварна), М. Дончева и Е. Мирчева (Археологически музей, Варна), и от френска страна – К. Ланд от Археологическия музей в Лат, Франция. Те имаха за цел да бъде продължено проучването на сондаж № 1 – (т.нар. “Стратиграфски профил”) на депо с материали от елинистическата епоха. То се намира в подножието на масивна сграда, проучвана в предишни археологически кампании под ръководството на Г. Тончева и по-късно на А. Салкин. Характерът на сградата е важен за изясняването на вида на проучваното от нас депо, функционално свързано с нея.

Бе направено разчистване на сградата, за да се извършат допълнителни наблюдения. Това се оказа постижимо само от страна на фасадата, тъй като задната северна стена е затрупана от насип с дебелина около 5 м, отстраняването на който засега е невъзможно. Тази мощна и в същото време семпла постройка е изолирана. Входовете и са симетрични. Тя е била изградена

върху изкуствена тераса върху стръмния южен склон на Чиракман. Бе формулирано ново предположение, че характера на постройката е светски и че става въпрос най-вероятно за бастион - свързан с елинистическото пристанище, локализирано от А. Салкин в подножието на терасите.

В подножието на сградата продължи проучването на стратиграфския профил на депото чрез сондаж с размери 5 x 2 м и достигната дълбочина 0,70 м. Така максималната височина на профила в момента на проучването е 4,10 м, а дължината – 7,20 м. Проучването на депото в дълбочина доведе до засягането на пластове недокоснати от ерозията, по-стари от тези проучвани през 2003 г. Общата морфология на депото е съставена от натрупвания с форма на купчини, разположени върху подравнена повърхност. Ивиците стерилна или бедна на археологически материали пръст показват наличието на периоди на изоставяне или на неинтензивно използване на сградата. Нивата на интензивно използване на сградата се характеризират с два типа стратиграфски единици: песъкливи светли нива, които не покриват изцяло купчините и дебели пластове с кафява или със сивочерна пръст с въглени, богати на археологически материали, от които около 90% амфорна тара, трапезна керамика - вносна и местна, фрагменти от съдове, правени на ръка, голямо количество животински кости и мидени черупки. Амфорите представят вноса на Тасос, Хераклея Понтийска, Синопе, Родос, Книд и Кос. Трапезната керамика включва материали от няколко групи с различна етнокултурна характеристика и различна хронологическа позиция. В по-старите пластове са открити фрагменти от трапезни съдове със сив цвят, както и от гръцка кухненска керамика (лопаси), които могат да се отнесат към IV в. пр. Хр. Няколко фрагмента от фирнисовата гръцка керамика са пергамски внос, а многобройните фрагменти от кантароси с издължен силует от III-II в. пр. Хр., рибни блюда и др. представят най-добре засвидетелстваната група на т.нар. "понтийска" керамика. Към това време могат да се отнесат и две други групи - на местната трапезна керамика с керемиден цвят и на т.нар. "келтска" керамика, представена от затворени и отворени съдове, правени на колело, тънкостенни, с черна грапава повърхност и вертикални излъскани ивици. Последната група е от особен интерес. Описаните съдове, както и откритите в предишни сезони фрагменти от стъклени гривни от "келтски" тип поставят проблема за присъствието на келтски групи в Североизточна Тракия и в частност на територията на *Бизоне*.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС

Алексей Гоцев, Даниела Катинчарова, Гаврил Лазов, Валентина Танева, Лидия Домарадска, Йорданка Юркова, Емилия Иванова, Вера Коларова, Николай Ангелов, Ян Боузек, Иржи Мусил, Зофия Арчибалд, Марк Адамс

През археологическия сезон 2004 г. на територията на емпорион Пистирос работиха 4 експедиции – 2 български, английска и чешка.

Продължена бе работата по осъществяване на набелязаните задачи, които стояха пред колектива още в края на 2003 г.

Първи бяха осъществени проучванията на Д. Катинчарова (РИМ – Пазарджик) в кв. А5, в района североизточно от Източната порта. Основните цели пред проучвателя в тази част на обекта бе да се изясни стратиграфската ситуация в зоната между крепостната стена и Източната порта (на изток) и сграда № 1 (на запад). В северозападната част на квадрата продължи проучването на настилка от улица източно от сграда № 1, започнало през предишния археологически сезон. За разлика от улицата, водеща от източната порта към вътрешността на емпориона, тук няма видими отлици във вида и качеството на материала на настилка и на пълнежа, изграждащи улицата. В пръстта между камъните от настилка се откриват фрагменти от керамика (предимно от керемиди), животински кости, железни гвоздеи и единични късове шлака.

На съвсем малка площ в югозападната част на квадрата бе проучена част от улица. Тя лежи на нивото на IV и V механичен пласт и е с ориентация югозапад-североизток. Изследваният участък е с размери: 0,85м x 0,27м и продължава в южния профил на квадрата. Конструкцията е изградена по подобие на най-ранната настилка на главната улица - от грижливо подредени плътно един до друг в два реда средноголеми речни камъни.

Нивото на настилка съвпада с това на най-ранната улица от първата фаза от съществуване на емпориона, водеща от източната порта към вътрешността.

В централната част на квадрата се проследява пласт от камъни, подредени в два реда, като тези от по-долния продължават на дълбочина в непроучения слой. Тази каменна конструкция лежи в една линия с отвора на канала от първата фаза от развитието на емпориона, минаващ покрай източната порта.

Откритото дъно на канала доказва, от една страна, че той продължава в северна посока към отвора за отводняване в крепостната стена и от друга, че липсата тук на оригиналните му стени се дължи на демонтирането им през третата фаза – хипотеза изказана на времето от М. Домарадски.

В подкрепа на това предположение е и проученият през тази година питос от третата фаза, вкопан в южната централна част от квадрата. Питосът е с липсваща горна част. Пълнежът му е от тъмнокафява рохка пръст с въгленчета, в която се откриват фрагменти от стените и устието, животински кости, късове шлака и единични дребни фрагменти от бронзови и железни предмети.

Югозападно от питоса се откри яма с неправилна кръгла форма, с пълнеж от кафявочерна пръст с единични въгленчета. В нея се откриват късове от железни предмети, фрагменти от бронзови фибули, малко битова керамика и дребни животински кости. Характерът на намерените тук материали ни позволяват да я свържем също с металургичната дейност от третата фаза в развитието на обекта.

Откритите материали потвърждават направената въз основа на стратиграфските наблюдения хронология. Най-многобройни са фрагментите битова керамика, местна и гръцка- чернофирнисова и червенофигурна, както и амфорна тара. Откритата вносна керамика включва фрагменти от лутрафороси, кратери, лекити, рибни блюда, скифоси, канички и малки панички, всички датирани от края на V в. пр. Хр. и първата половина на IV в. пр. Хр.

Единият от тасоските амфорни печати принадлежи също към ранните – от края на V в. и началото на IV в. пр. Хр. Монети на тракийските владетели Севт II (?) и Котис I сочат също края на V в. и началото на IV в. пр. Хр за начална дата на натрупването на културния пласт. Откритите монети на Керсеблепт и Тракийски Херсонес документират втората фаза.

Най-късните находки са свързани с металургичната дейност в производствения участък около източната порта, възникнала след пожара в началото на III в. пр. Хр, за което свидетелстват и проучените комплекси. Това са късове шлака, полуфабрикти за фибули и фрагменти от фибули, оловни кръпки за поправка на съдове, бронзов пръстен с елипсовидна плочка, бронзова обеца, салталеони, фрагментирана апликация и др. Със същата хронология са и откритите материали, свързани с култовите обреди, съпътстващи металургичната дейност през третата фаза. Това са фрагменти от украсена есхара, астрагалоси, част от които обработени, тежест за стан от типа “астрагалос” с печат и др.

Втората българска експедиция под ръководството на Г. Лазов (НИМ) съсредоточи своите усилия в проучването на археологическата ситуация в кв. А7 и А8 и в сондаж № 1 на кв. А15. Целта на разкопките е да се проследят културните напластявания от ранните фази в развитието на емпориона.

Проучванията в кв. А7 и А8 бяха насочени и към изясняването на въпроса за наличието на редици от камъни, които да ограничават и от север квадратното пространство, в центъра на което е разположен квадратен глинен олтар.

Разкрита бе глинобитна, заоблена стеничка с дебелина от 0,22 до 0,28 м, която затваря пространство с диаметър около 1,20 м, с максимална височина от 0,12 м. Тя не е запазена изцяло, но има следи от продължение на дъгата, при което е оставал отвор широк около 0,40 м. Вътрешността беше запълнена с тъмнокафява пръст. В източната и част си откри фрагмент от устие на питос.

На същото ниво се откриха три кръгли плитки ями, наредени в едва линия север, североизток–юг,югозапад. Първите две имат диаметри – 1,22 м и 1,16 м и са разположени на северозапад от дъговидното глинено съоръжение. Пълнежът им е от тъмнокафява рохка пръст, примесена със ситни въгленчета, малко количество керамични фрагменти и кости. В първата с форма на нисък пресечен конус се откри малък фрагмент от бронзова верижка и овъглен клон. До северната периферия на ямата се откри фрагмент от каменна култова фигура (№ 502). Втората яма е по-дълбока и има ниска полусферична форма. В пълнежа се разкриха и фрагменти от керемиди, включително и от калиптери. В горното ниво се откри неопределена до момента бронзова монета, железен

гвоздей, оловна пластинка, а на дъното на ямата обърнато фрагментирано дъно от съд.

Третата яма е по-малка, с форма на нисък пресечен конус и диаметри 0,98 м горен и 0,92 м при дъното и дълбочина 0,40 м. Пълнежът тук беше от по-светла, пясъклива пръст, примесена с малко количество керамични фрагменти и късчета отухлена глина, отделни дребни камъни, късчета отухлена мазилка, въгленчета, пепел, керемиди (плоски и дъговидни солени), кости. При дъното се откриха два големи фрагмента от глинен олтар с шнурова украса- несрещана досега на обекта. В широк пояс между успоредни линии има схематично очертан лавров венец, листата и плодовете на който са щемпелувани. Дебелината на олтара е 0,14 м.

Трите описани ями най-вероятно могат да се свържат с разположените наблизко запазени частично глинени олтари в северозападната част на квадрата и разположената на юг от него площадка със следи от глинена замазка, разкрита през 1996 г.

Югоизточната част на квадрата е заета от голямо струпване от отухлени мазилки. В североизточния край на струпването се разкри частично подова глинена замазка от изпечена глина. На изток от нея има дъно на неголям питос. Керамичният комплекс от тракийска и гръцка керамика от това ниво се отнася към IV в. пр. Хр. Две от определените монети, открити в североизточната част на квадрата на това ниво са бронзови на Котис I (383- 359 г. пр. Хр.).

В сметото горно ниво на пети механичен пласт на кв. А7 не се очертаха характерни контексти.

Сондаж № 1 в кв. А15 беше заложен с цел да се установи стратиграфията в ивицата между югоизточния външен зид на сграда № 1 и централната улица, където е развит портика на сградата. На това място бяха разкрити малки участъци от настилка от речни неголеми камъни на две нива. Горното кореспондира на последната настилка на главната улица. В него се откри бронзова монета от елинистически тип.

Втората настилка се разчисти в седми механичен пласт. В пластове между двете настилки се разкриха 13 монети от които две сребърни на Тракийски Херсонес от втората половина на IV в. пр. Хр., останалите са бронзови на Филип II и неопределени до момента тракийски.

Усилията на английската експедиция през сезон 2004 г. бяха съсредоточени в два отделни участъка на обекта. Едната част от екипа (ръководител д-р З. Арчибалд от Университета в Ливърпул) проведе археологическите проучвания в кв. Д24, разположен в западната част на обекта, до ръба на терасата към Марица, където културните напластявания не са пострадали при земекопните дейности през 50-те години на XX век.

Една от причините за разширяване на работата в този участък бе да осигури по-конкретни данни за изясняване на стратиграфската връзка между ямите в кв. Д19, чийто горни пластове са разрушени от селскостопански дейности и запазените пластове, които се намират на юг.

Веднага под хумусния пласт се разкри серия хоризонтални контексти,

съдържащи строителна керамика, керемиди, горяла глина, а също и сравнително добре запазени животински кости. Под тях има запазено очертание на глинена замазка - под. То е напълно съхранено в западния и южния край. Между находките, лежащи върху този под, имаше фрагменти оцветна замазка-стена с червен и бял цвят и фрагменти от огнище с украса, заедно с желязна фибула тракийски тип. Под него имаше по-ранен под, чиито размери частично оформят по-късния. Повърхността на по-ранния под е малко по-добре запазена. Той е свързан с петно горяла глина, която има сходство с основата на украсените огнища от другите части на обекта.

Разкриването на остатъци от покривни конструкции, глинени подови настилки и стена с полихромна украса тук показва, че пространството и естеството на строителството през последната фаза са следвали може би план от по-ранните етапи.

Находките от контекста от по-ранното подово ниво включват фрагменти от амфори и вносна атическа чернолакова керамика и са добра основа за прецизиране на хронологията му. Два фрагмента от дъно на кантарос показват, че по-ранното подово ниво се отнася към последната четвърт на IV в. пр. Хр. Всичките разкопани контексти следователно могат да се отнесат към последната, 3 фаза от съществуването на обекта.

В квадрат Б21, разположен южно от централната улица, под ръководството на д-р М. Адамс (Музея в Ливърпул) продължи проучването на следващите пластове след нивото достигнато през 2001 г.

Хронологически, пластовете разкопани до този момент, отговарят на третата и последна фаза в историята на обекта.

През този сезон бяха проучени два контекста, които се състояха от кафеникава пръст примесена с чакъл и пясък. Такива депозити, с промяна на количеството и включвания на едрозърнест пясък, са отбелязвани и в другите квадрати. В югозападния ъгъл се откри група изолирани камъни изглежда свързани с по-ранни конструкции. Няколко нови ситуации излизат под тази линия от камъни, включително петно твърда горяла глина, вероятно основа на огнище. Следи от по-ранно огнище са частично документирани под него и две прерязващи го ями. По-голямата яма е запълнена с пясък и чакъл. В тази яма пясъчният нанос е последван от тъмнокафява пръст.

При пълнежа на ямите прави впечатление голямата концентрация на находки, които излизат не само от тъмнокафявата глина, но също така и от пясъклия нанос. Много и големи фрагменти от съдове, също така и по-малки фрагменти, вероятно от същите съдове. Това предполага, че пясъкът и чакълът са запълнили ямата много бързо, затрупвайки културния материал, който вече е бил вътре.

В югозападния ъгъл на кв. Б21 има няколко други ситуации, които досега са проучени само частично. В допълнение в огнището(а), посочени по-горе, имаше няколко метални находки, включително и едно струпване на желязни предмети.

В източната половина на квадрата археологическите материали са по-

малко - фрагменти от тежести за стан и култова фигура с украса.

Сред по-интересните находки, които се ракриха през този сезон е и фрагмент от стена на питос с графит от периферията на огнищата от юг. Графитът съдържа серия от имена (Antipatro[s?], [Jake[p]as, [atrophane[s]), последвани от думи, които не могат да бъдат реконструирани напълно (..AD...DEIN.. AI...ET...SSK...KINON). Имената представляват поразителна комбинация от типични македонски имена.

Постигнатите резултати (преди да се изчерпи изцяло културния пласт тук) позволяват да се конкретизират и характеризират дейностите, осъществявани в тази зона и на територията на изток и юг, където през предишните кампании бяха разкрити следи от култови практики (проучвания на М. Домарадски).

Отчет на анализа на костния материал и за дейностите на отделните членове на екипа са депозирани във фонда на АМ – Септември.

Разкопките на чешката експедиция (под ръководството на проф. Ян Боузек и И. Мусил от Карловия университет в Прага) бяха съсредоточени в пространството на югоизток от разкритата през предишните сезони сграда.

Изкопните работи продължиха в дълбочина в подквадратите А20 югоизток и А20 югозапад, както и в А19 югоизток. Разкопки бяха проведени също в подквадрат В16 северозапад. Миналата година там беше отворен сондаж с ширина 3 м и дължина 5 м Тази година сондажът беше допълнително разширен с 2 м в южна посока. Намерената керамика по време на разчистванията на профилите и ребрата между квадратите се състои от обичайните типове и форми, главно от последното и предпоследното разрушения. От друга страна имаше и материали от най-късната фаза в най-горното ниво на разширяването в кв. В16. В по-горните пластове бяха намерени няколко монети, сред които се открояват една постумна на Александър Велики и една на Лизимах. Беше разкопано реброто между кв. А20 югоизток и югозапад, както и най-горната част на реброто между кв. А20 североизток и В16 северозапад. В подквадрати А20 югозапад, А20 югоизток и А19 югозапад бяха достигнати нивата на разрушаване от началото на IV в. пр. Хр., в които се виждат няколко пласта наноси.

Тазгодишните разкопки потвърдиха, че по време на съществуването си триделната сграда е унищожавана трикратно от огън. Първото разрушаване, последвано от наводнение, е било вероятно през 70-те години на IV в. пр. Хр., второто – в края на IV в. пр. Хр., може би около 310-300 година. Последното разрушаване на града от келтското нашествие е добре датирано от съкровището и от келтска фибула и оръжия в 279/8 г. пр. Хр. По-малки щети са били нанесени от наводненията от приижданията на р. Марица. В този сектор отново документирахме пет или шест наводнения от края на V и през IV в. пр. Хр. Докато разрушенията от огън могат добре да бъдат датирани, то относно наводненията може да се правят само предположения, тъй като тези пластове не съдържат достатъчно количество от добре поддаваща се на датирание керамика. Едно или може би две от тях изглежда са станали преди първия

пожар от 70-те години на IV в. пр. Хр., четири – в периода между 70-те години и следващия пожар в края на IV в. пр. Хр.

В музея продължи работата по обработка на керамиката и другите находки от предишните сезони, каталогизирахме специалните находки от предната година.

Продължи работата по подготовката на общия план на центъра на града – в сътрудничество с другите екипи от колектива и арх.В. Коларова. Бяха отново прегледани малките находки от всички сектори, разкопани през тази година.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ В МАХАЛА МИЛЕНСКА, ПРАВЕЦ

Татяна Борисова

Спасителното археологическо проучване на двете могили в махала Миленска, гр. Правец, беше предизвикано от искането на “ТЕРА ТУР СЕРВИЗ” ЕООД, София, за освобождаване на терен около язовир “Правец”.

Двете могили са част от некропол, разположен на разстояние около 400-500 м. Почти в средата на полето между могили 3 и 13 са съществували още две, на разстояние 5,00 м една от друга, с височина около 3,00 м, унищожени през 70-те години на XX в. вследствие на усилена селскостопанска дейност.

Могила 3 (м. Тумбака) е силно снижена в резултат на продължителна обработка на почвата. Върху повърхността и, точно в центъра е монтиран триангулачен знак.

На ниво материк, южно от центъра на могилата е регистрирано каменно струпване с неправилна елипсовидна форма, с размери 1,30 x 0,60 м и яма, разположена на 0,50 м югоизточно от него (диаметър при повърхността 0,45 м, 0,30 м при дъното и дълбочина 0,25 м). Липсват археологически материали. Подобно оформени струпвания са известни от могили в близкия район на гр. Етрополе. Вероятно се касае за кенотаф, съпроводен с извършване на ритуални действия. В могилния насип над ямата са открити на места дребни въглени и фрагменти битова керамика - дъно на сив съд и фрагменти керамика със светлокафяв цвят, украсени с релефни ленти с прищипвания (IV-III в. пр. Хр.).

В централната част на могилата е разкрито второ каменно струпване с овална форма (диаметър-2,00 м), нарушено при поставянето на триангулацияния знак. Археологически материали липсват (освен отделни фрагменти битова керамика в могилния насип над него).

В североизточната периферия на могилата е разкрито трето каменно струпване с кръгла форма (0,55-0,60 м) и два по-големи фрагмента от стени на съд върху камъните, както и отделни въгленчета. В тази част на могилата, в насипа са събрани фрагменти светлокафява битова керамика с украса от релефна лента с прищипвания (IV-III в. пр. Хр.). Гробно съоръжение не е разкрито.

Могила 13 (м. Могилката) има ясно изразена форма на сегмент от кълбо. Тя е разположена южно от черния път, свързващ махали Миленска и Скърнава.

Проучването е съсредоточено основно в южната половина на могилата, а в северната са заложили три траншеи в посока от периферията към центъра.

На дълбочина 0,55 м от повърхността е разкрит сив горял пласт, в който са разчистени две огнища, без археологически материали. В могилния насип са открити фрагменти битова керамика от съдове с кафяв и червенокафяв цвят със зърнеста структура и следи от опалване с украса от лента с прищипвания (IV-III в.).

Подобна площадка беше разкрита и през 2003 г. при проучване на могила 4 в махала Скърнава.

В траншеята (4,50 x 1,20 м), заложили в центъра на могилата, както и в насрещния южен профил на траншеята в северната периферия ясно личат очертанията на по-малка могила, вероятно първоначално натрупана върху стария терен и изместена леко на север-североизток спрямо сегашния център. На даден етап от натрупването явно са били извършени обреди и ритуали съпровождащи някаква церемония, свързани с палене на огън, трошене и разхвърляне на съдове и пр. След това могилата е донатрупана в окончателния и вид.

В резултат на археологическото проучване на двете надгробни могили могат да се направят следните заключения:

1. Двете могили са част от некропол, разположен в махала Миленска, гр. Правец.

2. В началото и по време на натрупването древните обитатели са извършвали ритуални и обредни действия, съответстващи на техните вярвания, обичаи и представи за устройството на света, съпроводени с палене на огън, трошене и разхвърляне на керамика, струпване на камъни и извършване на символични погребения.

3. Двете могили могат да се определят преди всичко като ритуални. Незначителното количество керамични фрагменти и късове метални предмети, свидетелстват, че ако е имало погребения то те са били извършвани по примитивен начин и останките от тях са разнесени поради разположението им в повърхностните пластове и вследствие ерозията и селскостопанската обработка. Остатъците от огнища показват, че те най-вероятно са извършвани чрез изгаряне на трупа.

4. Видът и характера на открития керамичен материал датират натрупването на могилните насипи в периода средата на IV и по-вероятно III в. пр. Хр.

РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. ИВАНСКИ, ОБЩИНА ШУМЕН

Георги Атанасов, Станимир Стойчев

През 2004 г. продължи проучването на надгробна могила № 1 от некропола край с. Ивански, общ. Шумен. През месеците юли и август беше извършено геофизично проучване на могилата от инж. И. Катевски. Според неговото мнение в могилата няма трета гробница а също така няма крепида. Бяха посочени четири

аномалии, които се проучиха със сондажи и се установи че са предизвикани от дупки на животни.

Беше проучено вкопаване в източната част на могилата (кв. 41), засечено още през 2003 г., което се оказа иманярска намеса.

Поради опасност от наводняване на гробницата от проливните дъждове се наложи изграждането на система от дренажи и канавки за отводняване, при което беше освежен и заснет северният профил на фасадата, източно от гробница 1.

В пространството пред гробница 2 беше открит тасоски амфорен печат.

РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. ПЕТ МОГИЛИ, ОБЩИНА НИКОЛА КОЗЛЕВО

Георги Атанасов, Станимир Стойчев

През 2004 г. продължи проучването на надгробна могила № 6 от некропола, намиращ се западно от селото, в м. Казан чеир. Тя е последната от некропол от 6 могили, разположен на десен склон на суходолие с югозападно изложение, разкопан през 1993 и 2002 г. В близост до него се намира център за битова керамика, проучван през 1977–80г. Околността е богата на останки от халколита, I хил. пр. Хр., римската епоха и средновековието.

Проучванията бяха осъществени с работници по програмата „От социални помощи към заетост“ осигурени от община Н. Козлево.

Могилата е затревена, на места обрасла с ниски храсти. От повърхността ѝ е отнемана пръст, струпана в югозападния и край. През 2002 г. в нея бяха проучени два гроба с трупоиизгаряне от римската епоха. През този сезон бе проучена западната част на могилата. В северозападния сектор се разкри каменно струпване.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЪЛЧИ ИЗВОР, ОБЩИНА БОЛЯРОВО

Даниела Агре

Могилата се проучва във връзка с цялостното археологическо изследване на района от екип в състав: ръководител Д. Агре (АИМ), зам. ръководител Ст. Бакърджиев (ИМ – Ямбол). Тя е разположена на около 1 км североизточно от с. Вълчи извор, в края на склон с посока юг-югозапад под възвишението Малък Саралък. Има пресечено-конусовидна форма и размери: диаметър – 40 м, височина от 4 м на изток до 5,90 м на север. Насипана е в рамките на селище от ранната желязна епоха, което се локализира в пласт от сива пепелива пръст наситена с характерни за епохата фрагменти.

За издигането на могилата е използвана пръст, намиращо се в близката околност селище. Пръстта е наситена с многобройни керамични фрагменти, сред които преобладават стени и дъна от амфори. Върху три от амфорите има печати с крайна дата 340 г. пр. Хр., с което насипването на могилата може да се постави не по-рано от края на IV в. пр. Хр.

След издигането на насипа на височина 2,80 м в центъра е извършено жертвоприношение на кон. Тялото е ориентирано север-юг с глава на юг. Материали, свързан с него отсъстват. След този ритуал могилата е донасипана със същата пръст от посоченото селище. Човешко погребение свързано с изграждането на могилата не бе открито.

След известен период от насипването на могилата, в нея са вкопани 64 ями, пръснати из целия насип. По-дълбоките са в периферията, а по-плитките са в нейния център. Това навежда на мисълта, че хората които са използвали ямите са, тези които са извършили жертвоприношението и са се стремели то да не бъде нарушено. Формата на ямите е сферична, цилиндрична или крушовидна. Те са с дълбочина от 0,30 до 2,70 м. Стените на повечето от тях са обмазани и опалени. Пълнежът им слабо се различава от околния насип, липсват отделни пластове. При някои от ямите към дъното има тънък пласт от въглини. В пълнежа на две са открити горели пшенични зърна. Керамика в ямите не е открита, но в около 1/3 от тях, към дъното е поставен по един голям плочест камък.

През 5-6 в. в насипа на могилата са вкопани два съда – хранилища.

За изграждането на могила с такива размери се изискват усилията на хората на поне едно селище, което дава основание, да смятаме, че извършваният обряд е с по-глобално значение и може да бъде определен като общоселищен.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУЖИЦА, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ПРЕЗ 2004 Г.

Даниела Агре

Могилата се проучва аварийно. Тя се намира на 1,5 км северозападно от с. Ружица, община Болярово. В центъра и по северната половина на могилата личат стари иманярски изкопи. Нови два големи изкопа са направени през зимата на 2003 г. Първия е ситуиран в центъра на могилата и е с дълбочина около 3,00 м. При прокопаването му е достигнато до гробно съоръжение. На повърхността са извадени обработени варовикови блокове. Вторият изкоп е от южната страна и също е достигнал до каменно съоръжение.

В южния сектор на могилата е открита разрушена монументална гробница. Тя се състои от гробна камера, преддверие и дромос с обща дължина 7,05 м. Ориентирана е север-юг с вход от юг. Гробницата е изградена от варовикови блокове и необработени гранитни плочи, без спойка. Фасадата е разрушена. От горната ѝ част са запазени от 1 до 3 реда обработени

варовикови плочи с квадратна форма. Долната част на фасадата, вероятно е била иззидана от кирпич.

Дромосът е с размери ширина 0,70 м, дължина 3,08 м, височина 1,40 м и дебелина на стената 0,75-0,80 м. Той е изграден по следният начин: за основата му са използвани варовикови квадрати с различни размери. Над тях започват редове зидария от кирпич.

Преддверието има дължина 0,89 м и ширина 1,08 м. Двете му стени са изградени от по един вертикален ред варовикови камъни с обработени страни, наредени в редове с различни размери. Този ред от камъни се явява облицовка на кирпичената стена, която минава зад него. Покритието на дромоса и преддверието е плоско. То се състои от 5 необработени гранитни плочи, поставени напречно. Преддверието се опира на фуга към стената на гробната камера.

Следва вратата към гробната камера, със запазена височина 1,30 м, ширина 0,60 м, дължина 0,66 м. Покривът е изработен от една плоча.

Гробната камера има дължина 2,38 м и ширина 1,48 м. Тя е с правоъгълна форма и плоско покритие от гранитни необработени плочи. Западната стена е запазена до височина 1,60 м, източната – до 0,80 м, а северната – до 1,72 м. Тя е заобиколена с кожух от необработени ломени камъни.

Подът на гробната камера и дромоса са от добре трамбован, заравнен глинен пласт. В нея, върху подовата замазка, до западната стена е изградено погребално ложе от кирпич. То е с дължина 1,90 м, ширина 0,70 м и височина 0,40 м. Северната половина на камерата, заедно с ложето е разбита.

Цялата вътрешност на гробницата е била покрита с тънка замазка, боядисана в бяло, следи от която са запазени на отделни места. В камерата се е влизало през двукрила, вероятно дървена врата.

Страниците на входа към гробната камера са покрити с фрески. Те са изпълнени в три цвята – охрав, червен и бял. Нанесени са върху кирпич с дебелина 5 см, който облицова каменните страници на вратата. Мотивите върху фреските са много и разнообразни – триъгълници, ромбове, меандри (големи и малки), палмети, бръшлянови листа, спирали, квадрати и др. Голяма част от фреските са открити на пода на преддверието. *In situ* са запазени два фрагмента по един от двете страни на страниците, на височина до 0,60 м. Подобни орнаменти, съответно оцветени по този начин, за сега не са известни от Тракия. Сходства се откриват в отделни елементи с някои гробници в Мала Азия, отнесени към VII-VI в. пр. Хр.

Човешки кости в гробницата не са открити. В камерата е открита дълбока паница и една чаша вградена в кирпиченото ложе.

Пред фасадата е разкрита отухлена площадка. Върху самата фасада са открити два силно фрагментирани керамични съда – дълбоки купи (части от тях липсват).

Съоръжението се отнася към типа гробници с дромос, преддверие и правоъгълна гробна камера с плоско покритие. Интересна особеност е интензивното използване на кирпича, в нейното изграждане.

На база на керамиката и използваните архитектурни прийоми изграждането ѝ следва да се отнесе към V в. пр. Хр.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛИ В М. ПРОПАДА КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО ПРЕЗ 2004 Г.

Даниела Агре

Некрополът се проучва във връзка с цялостното археологическо изследване на района. Разкопките се проведоха от 28.08 до 21.09.2004 г. под ръководството на Д. Агре. През сезона са проучени 5 могили. В тях са открити общо 7 цистови гроба и една гробница.

Всички цистови гробове са изградени от ломени гранитни или мраморни плочи без обработка, покрити са с подредени един до друг ломени плочести камъни, също без обработка. Те са ориентирани изток-запад, с известни отклонения. Погребенията са извършени чрез трупополагане. Повечето от гробовете са служили като семейни гробници и костите на по-рано починалия са събирани на купчинка. Телата са поставяни в дървени ковчези, от които са останали гвоздеите.

Могила № 14 е насипана върху малко естествено възвишение, има разлата форма и силна денивелация на юг. Тя е с диаметър 9,00 м и височина от юг 0,70 м, от север 0,18 м. В нея са разкрити 4 цистови гроба, ориентирани изток–запад.

В гроб 1 са открити разбърканите костни останки на два възрастни индивида и едно дете. Два от черепите са открити в източната част. Като дар в гроба са поставени една стъклена и една керамична чаша. Съоръжението е оградено от всички страни с камъни, а след извършване на последното погребение е засипано с тънък слой почва. Подът е оформен от плътно трамбован мраморен трошляк.

Гроб № 2 е разположен непосредствено от северната страна на гроб № 1. Той е с размери: изток-запад 1,08 м и север-юг 0,54 м. В него е открит скелет на дете, без анатомичен порядък. Като дар в е поставено бронзово звънче-амулет. Дъното на гроба е покрито с мраморен трошляк, с дебелина 4,6 см.

Гроб № 3 е разположен на 1,50 м северозападно от гроб № 2. В него е открит череп на детски индивид във фрагментирано състояние. Кости от скелета липсват. В североизточния ъгъл на гроба е открита керамична чаша. Дъното е покрито с мраморен трошляк.

Гроб № 4 се намира непосредствено от северната страна на гроб № 2. Той е силно разрушен от прорасналия във вътрешността му габър. В него са открити костните останки на два индивида. Инвентар липсва.

На база на находките гробовете в могилата се отнасят към III – началото на IV в.

Могила № 15 се намира на около 20 м в югозападно от могила № 14. В нея е открит един цистов гроб, с ориентация изток-запад и размери: дължина 1,75

м; ширина в източната част 0,44 м; ширина в западната част 0,74 м. В гроба са открити костните останки на два индивида. Костите на първия скелет са събрани в източната част на гроба, върху краката на скелет № 2. Последният е в анатомичен порядък и с глава на запад. В областта на долните му крайници е поставена керамична стомна и стъклена чаша. В лакетната зона на лявата ръка са открити глинена лампа и бронзова монета. Телата са били в дървени ковчези, за което свидетелстват откритите 14 гвоздеа.

На база на находките гробът се отнася към III – началото на IV в.

Могилата № 3 се намира в северната част на некропола, непосредствено до могила № 2. Тя е с височина около 0,20 м и диаметър 6,00 м. Гроб № 1 в нея е проучен през 2001 г.

Гроб № 2 се намира на 0,40 м южно от гроб № 1. Ориентиран е изток-запад и е изграден от необработени мраморни плочи. Покрит с пет подобни плочи. Той е с дължина 2,00 м; ширина 0,65 м и дълбочина 0,55 м. В него са погребани три индивида.

В известен анатомичен порядък е скелетът от най-късното погребение Той принадлежи на дете, с глава, положена на запад. Долните му крайници са поставени върху череп № 2. Костите от предходните две са събрани в югозападния ъгъл. Инвентар в гроба липсва.

Гроб № 3 е разположен непосредствено до гроб № 2 и е с ориентация изток-запад. Покрит е с пет необработени мраморни плочи. Костните останки се състоят само от череп, на малко дете. Като дар, в гроба е поставена стомна.

На база на находките гробовете в могилата се отнасят към III – началото на IV в.

В най-западната част на некропола, на около 100 м югоизточно от гробницата проучена през 1979 г., в могила с височина 1,50 м и диаметър 10 м бе открита силно разрушена гробница. Това е третата гробница открита от експедицията в този некропол. Тя е еднокамерна с дромос. Отнася се към типа правоъгълни с полуцилиндрично покритие. Ориентацията ѝ е югоизток-северозапад. Изградена е от необработени мраморни камъни, споени с хоросан. С изключение на фугите, гробницата не е била измазана. Тя има обща дължина 6,05 м. Входът е от югоизток (отклонение 110°). Гробната камера е с размери 3,04 x 2,83 м. Максималната запазна височина в югозападния ъгъл е 2,00 м, в северозападния - 1,75 м, 1,80 м в североизточния и 1,64 в югоизточния ъгъл.

Подът в камерата е бил настлан с керамични плочи. *In situ* са запазени части от четири. Стените на камерата са изградени от необработени ломени камъни в неправилни редове. Четирите стени са изградени без фуга. В източната стена е входа към гробната камера. Той е изграден от обработени мраморни блокове. Горният праг на вратата е от един мраморен блок. Подът на камерата е по-нисък с 0,32 м от пода на вратата. Камерата е била покрита с полуцилиндричен свод от варовикови плочи.

Дромосът е с размери: дължина 1,90 м, ширина 1,56 м и запазна височина 1,10 м. Изграден е от необработени мраморни камъни в неправилни

редове. В зидарията на южната и северната стени на дромоса са използвани фрагменти от строителна керамика без подравняване. Подът в дромоса е от силно трамбована глина. Дромосът е бил покрит с полуцилиндричен свод, изграден от тухли, споени с хоросан.

Вратата между дромоса и камерата се е отваряла навътре. В момента в който гробницата е престанала да функционира тя е била запечатана. Прагът на вратата е запечатан с обработени варовикови плочи.

Пред края на стените на дромоса започва фасада, която преминава в крепида, опасваща цялата могила. Тя е изградена от големи необработени каменни блокове с правоъгълна форма и вероятно е била в 2-3 реда височина.

Гробницата е почти изцяло ограбена. В камерата са открити 2 бронзови монети, бронзова обеца-халка и част от бронзов спирален накит. Едната от монетите е на Максимиан (309-313 г.). В дромоса е открит *in situ* животински череп на козле или агне.

Тази гробница, както и проучените по-рано три гробници в същия некропол е служила за семейна гробница. Наличието на врата, в която има резе и панти е още едно доказателство за това, че тя е замислена предварително в нея да се влиза многократно.

Изграждането на гробницата следва да се отнесе към първата четвърт на IV в. Датата се основава на архитектурата, както и на монетата на Максимиан (309-313 г.).

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. СЪБЕВ БАИР ПРИ С. ДРАЖЕВО, ОБЩИНА ТУНДЖА

Стефан Бакърджиев

През 2004 г. под ръководството на С. Бакърджиев и И. Илиев (ИМ – Ямбол) бяха проведени спасителни археологически проучвания на могилен некропол от четири могили в м. Събев баир край с. Дражево, община Тунджа, област Ямбол.

Могила № 1 има размери: височина 2,70 м и диаметър 37 м. При нейното проучване се разкри кръгло каменно съоръжение с шест погребения от ранната бронзова епоха. Подобна каменна структура се открива за първи път на територията на страната и на този етап е без аналог.

Съоръжението представлява каменен кръг с диаметър 11 м, изграден от плочести камъни с червен цвят и различна големина. Най-близкото находище на такъв тип камък се намира на около 10 км.

В северната половина на кръга се откри по-малък с диаметър 2,00 м от изправени камъни с местен произход, които обхващат пространство с размери 3 x 2 м, обрамчено от обгорели дървета. В него се разкриха очертанията на две леко трапецовидни ями ориентирани общо в посока изток-запад. Ямите бяха

запълнени с отухлена до червено пръст, обгорели човешки кости, като в северната се откриха малка кана и част от купа, а в южната само горели човешки кости и пълнеж от дребни ломени камъни. Кремацията е била извършена извън могилата, а обрамчването на двете ями говори, че погребенията са извършени едновременно. След изчерпването на отухлената пръст и в двете ями се разкриха погребения с трупополагане в положение “хокер”.

Погребеният на дъното на северната яма (хокер № 1), лежи на дясната си страна с глава на изток. В гроба са поставени ката погребален дар, четири керамични съда - голям съд (кана или амфора), малка каничка (чаша ?), голяма паница с животински кости, и малка конусовидна паница с богата шнурова украса (тип Езеро А2-В1 или VIII–VII строителен хоризонт).

В южната яма ситуацията е идентична – отново трупополагане в положение “хокер”, надясно с глава на изток. Като погребален дар бяха положени три керамични съда (амфора, каничка и купа с животински кости), малко бронзово шило с квадратно сечение и малък необработен яспис. И двете погребения са посипани с охра.

В средата на големия каменен кръг бе открито ново погребение. То е извършено в правоъгълна плитка яма, с леко заоблени ъгли, ориентирана изток-запад. По краищата на ямата има перваз от жълтеникава глина с овално сечение. В нея бяха открити погребани чрез трупополагани в положение хокер три индивида. Два от скелетите са на възрастни индивиди, а третият е детски. Като дар са поставени бронзов нож, 6 сребърни спираловидни висулки, 4 тънки кръгли сребърни пластини с две дупки, 2 бронзови шила, и четири керамични съда, сред които се откроява паница богато украсена с шнурова украса. Скелетите са обилно посипани с охра.

Южно от този гроб се откри и още един (детски), чийто скелет е напълно изтлял. Запазени са два млечни зъба и малка купа със завит навътре устиен ръб.

Базирайки се на откритите материали в проучените гробове трудно могат да се разграничат първични от вторични, гробове понеже всички могат да се отнесат в рамките на един и същи период Езеро VIII–VII хоризонт.

Съоръжението е изградено от камъни хоризонтално подредени в три-четири реда. Дебелината на зида е между 0,40-0,50 м. От източната страна шест големи плочи са поставени вертикално една до друга. Подреждането на камъните, целящо създаване на външно лице, старателното оформяне на страници от двете страни на вертикално разположените плочи показва стремеж към монументалност. Вертикалните плочи са поставени по-късно за прекъсване достъпа до вътрешността на съоръжението, след като то е изпълнило своята функция. Безспорно се касае за съоръжение изпълняващо функцията на родово-семейна гробница. Към това насочва фактът, че от шестте

погребения разкрити във вътрешността на съоръжението, три са ситуирани на едно и също ниво, леко вкопани в материка. Не може да се говори за първичен гроб, заради който е изградено съоръжението, а за последователност на погребенията, т.е. първо, второ и т.н.

Могилата № 2 е с размери: височина 2 м и диаметър 28 м. В резултат на проучванията бяха разкрити общо шест гроба.

За първичен може да се приеме гроб № 5. Погребението е извършено с трупополага в естествена гънка на скалата, след което над него е натрупана малка могилка от пръст и дребни камъни. Костите не са в анатомичен порядък и не са запазени в цялост. Гробен инвентар липсва.

След извършване на това погребение могилата е била доиздигната. В насипа бяха открити още 5 вторични гроба. Обрядът е трупополагане по християнски обряд. Гробовете са изградени различно: с плочести къмъни, тегули, квадратни римски тухли или просто в обикновена яма. Инвентар бе открит само в един от гробовете – останки от наниз, състоящ се от 2 кръгли бронзови висулки и 2 пробити сребърни турски монети, което позволява той да бъде отнесен в периода XIV–XV в.

В южната периферия на могилата се разкри правоъгълно съоръжение ориентирано изток-запад. То е изградено от големи, средни и дребни ломени камъни споени с кал. Дебелината на зидовете е 0,70-0,80 м, а запазената височина до 1,10 м. Те оформят вътрешно пространство с размери: 3,50 x 1,00 м. Западната стена на съоръжението е била разрушена. Вътре не бяха намерени никакви археологически материали. В могилния насип бе открито и известно количество фрагментирана керамика от различни периоди (ранножелязна и късножелязна епохи и късно средновековие).

В северозападния сектор сред камъните *in situ* се откри депонирана тракийска амфора. Могилния насип е компрометиран многократно, както при извършването на вторичните погребения, така и от съвременните иманяри.

Могилата № 3 е отделена от останалите на около 150 м в северозападна посока. Разположена е в седловината между две възвишения и има размери: височина 1,80 м, и диаметър 23 x 17 м. Върху цялата повърхност са регистрирани множество иманярски изкопи.

В източната половина на могилата бе разкрито гробно съоръжение (гробница?), състоящо се от камера и дромос. Входа е от югоизток. Гробната камера е правоъгълна в план и има размери: ширина 2,60 м, дължина 2,35 м и запазена височина 1,40-1,55 м. Дромосът има дължина 5,07 м, ширина 0,93 м и запазена височина 1,45 м. Изградена е от ломен камък на суха зидария. За съжаление гробницата е ограбвана многократно и при проучванията не бяха открити никакви археологически материали с изключение на малко фрагментирана местна керамика, характерна за периода IV-II в. пр. Хр.

На базата на откритите керамични фрагменти и начина на изграждане, гробното съоръжение може да се датира в периода IV-III в. пр. Хр.

Могилата № 4 е с най-малки размери. Тя има запазена височина 0,70 м и диаметър 17 м. Могилата е била подравнявана. При проучванията в западната ѝ половина се попадна на гроб с трупоиизгаряне, който според откритите материали може да се отнесе в периода III-II в. пр. Хр.

ДОЛИНА НА ТРАКИЙСКИТЕ ВЛАДЕТЕЛИ (ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2004 Г.)

Георги Китов, Диана Димитрова

В продължение на около 4 месеца Траколожка експедиция за могилен проучвания (ТЕМП) проучи 11 могили в Долината на тракийските владетели по течението на Тунджа край с. Оряховица, Старозагорско, при Мъглиж и Шипка, както и 1 край Красново в Тракийски култов център Старосел. Бяха открити 6 каменни или тухлени гробници, 1 саркофагоподобен зидан гроб, две ритуални ями и 1 каменно струпване. В изтърбушените от иманяри Абрашева могила край Мъглиж и Курбан-тепе до Красново не беше намерено нищо.

В плитка яма в средата на насипа и в повърхностните пластове в Унджиева могила (Мъглиж) са поставени 4 керамични съда от IV в. пр. Хр. В подобна яма в Малка Косматка (Шипка) е открита огърлица с 27 маниста, накрайник и амфоровидна висулка от злато.

Две сходни каменни гробници с дълги, покрити с плоско поставени плочи коридори са изградени в Нанина и Фъртунова могила (Мъглиж). Те са ограбени в древността и само няколко монети и незначителни късове от керамични съдове и лампи свидетелствуват, че последното им използване е през втората половина на IV в. пр. Хр.

От същото време са куполните гробници-храмове в Кестелева и Рачева могила (Мъглиж). Първата е построена от камъни и печени тухли във вече готов могилен насип. Има фасада, дълъг коридор, правоъгълно помещение и кръгла камера с куполно покритие. Тази в Рачева е с подобен план, има каменна ритуална пейка в кръглото помещение. Тя е единствената дълбоко вкопана в стария терен, а коридорът ѝ извежда на юг извън могиления насип. И в двете има следи от преустройства, които свидетелствуват за продължително използване.

Отново от камъни и тухли и също с регистрирани белези за преустройства е храмът в Попова могила (с. Оряховица). Има дълъг коридор и две правоъгълни помещения с двускатен покрив. Към северната стена на второто е прилепено грижливо иззидано ритуално ложе със стъпаловидно продължение от югоизток. Съоръжението е ограбено в древността. През 2003 г. през покрива в него са проникнали иманяри.

В могила Светица (Шипка) е проучен саркофагоподобен гроб от втората половина на V в. пр. Хр., който е иззидан в огромна яма, издълбана в готовата вече могила. След погребението ямата е запълнена с чакълеста почва. Един от покривните блокове на гроба се е пропукал, част от него е паднала във вътрешността като е увлякла след себе си насип.

В гроба е извършено частично погребване на кости от крака и глава (на запад). Инвентарът се състои от предмети на въоръжението (броя от бронз и желязо, два меча, върхове на копия от желязо, на стрели от бронз – 144 броя), съдове – керамични (две амфори, груба чаша и две кани с червенофигурна украса), бронзов (хидрия) и сребърен (чаша, подобна на фиала, но с равно дъно и две вертикални дръжки). В гроба са поставени и две бронзови и 11 сребърни дръжки, устие и дъна без съдове, които са погребани вероятно другаде.

Най-неочакваното откритие е масивна фиала-маска, която се различава драстично от познатите подобни изображения от Микена и Македония. Изработена е от дебела златна ламарина, тежи многократно повече (672 г) и представя не безжизнено лице на мъртвец, а образ на жив човек – реалистично моделирано лице на суров, властен, дори жесток мъж. Той най-вероятно е владетел, за което свидетелствува и масивният златен пръстен-печат с изображение на почиващ атлет.

Могила Голяма Косматка е натрупана непосредствено на юг от Шипка. От насипа ѝ през V в. пр. Хр. е отнета голяма част в южния сектор, където е изграден монументален каменен храм, използван няколко десетилетия. В него в самото начало на III в. пр. Хр. е извършено пищно погребение.

Широка 25-метрова алея води от периферията на насипа към фасадата на храма. Вход в средата ѝ е начало на 13-метров коридор, в дъното на който има втора фасада, а зад нея три последователни помещения – правоъгълно с двускатно покритие, кръгло с купол и монолитен саркофаг с погребално ложе. В правоъгълната камера лежи скелет на кон, кръглата е затваряна с двукрила мраморна врата с пластични имитации на глави от сковаващите дървените дъски железни гвоздеи. Моделирани са умело и две човешки лица, за които има основания да бъдат тълкувани като изображения на Сабазий и Загрей. Третата камера наподобява саркофаг и в нея е извършен ритуалът по погребването на тракийска първенец. След смъртта му мраморната врата е начупена и къс от нея с образа на Сабазий е поставен в източния край на леглото. Върху него е намерен да лежи златен венец. До него са разположени два алабастрона, златен перфектно изработен киликс и предмет с форма на средиземноморска мида в естествена големина, каквато е използвана за прототип на емблема от петролната компания Шел. Подът е покрит със златотъкан килим, върху който са подредени предметите от инвентара. В югоизточния ъгъл са изправени три големи керамични амфори, а до тях фиала и каничка-ойнохое от сребро с устията надолу. В противоположния югозападен ъгъл са струпани предмети на въоръжението – шлем халкидски тип със сребърна позлатена апликация за челото, наколенници с изображения на

богини, ризница с кръгла златна украса с изображение на свирепа лъвска глава и железни апликации със свастики, върхове на копия, меч в ножница с две златни правоъгълни пластинки и релефи на въоръжени младежи върху тях. Тук е поставена и торба с пълен комплект украси за конска амуниция, вероятно на принесения в жертва в първото помещение кон. За учудване те са от злато, какъвто случай се наблюдава рядко в Тракия. Нечелникът е с растителна украса и триизмерна глава на лъв. Две елипсоидни апликации-набузници имат глави на елени с разкошни рога. Други 4 са със силно стилизирана зооморфна украса и човешки глави, наподобяващи негърски, но представящи най вероятно Сабазий и Загрей, както е върху крилата на мраморната врата. Халка, накрайници, кръгли розети, висулки са също от злато.

След погребението на 7 м пред фасадата е погребана ритуално глава от бронзова статуя на мъж, мраморната врата е натрошена, входовете към първите две камери са зазидани, коридорът е опожарен и запълнен с камъни и насип, по същия начин е запълнена алеята към фасадата, храмът-гробница скрит от очите на съвременниците и от паметта на поколенията. Така той с непокътнатия инвентар е “доживял” есента на 2004 г.

Няколко важни обстоятелства и наблюдения дават основание да се установи кой е погребан в Голяма Косматка. Столицата на Севт III е само на десетина километра от могилата, а в нея е изградено едно от най-представителните подмогилни съоръжения в Долината на тракийските владетели. В коридора са намерени монети, сечени от негово име и с неговия образ. По двата сребърни съда има надписи, които съдържат името на царя. “На Севт” е изписано и на лицето на бронзовия шлем. Главата от бронзова статуя с одухотворено, благородно, интелигентно, красиво лице се датира във времето на Севт III и поразително прилича на образите от монетите му. В центъра на Севтополис е намерен каменен постамент за бронзова статуя, която липсва. Очевидно главата от нея е тази, погребана пред фасадата. Няма място за съмнение – в Голяма Косматка е намерен единственият гроб на безапелационно идентифициран владетел или всеобщо призната личност в историята на България – този на великия тракийски цар Севт III.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В С. ЗЕЛЕНИКОВО, ОБЩИНА БРЕЗОВО

Костадин Кисьов

В южния край на село Зелениково, в м. Черевенаците, се намират две могили със сравнително малки размери, които са били обект на иманярска дейност.

Археологически разкопки се извършиха само на една от могилите, могила № 2, която не беше напълно разрушена от иманярски изкопи. Теренните проучвания се проведоха през месец юни 2004 г. с работници по програмата за временна заетост и финансовата подкрепа на Община Пловдив.

Могила № 1 има диаметър 25 м и височина 3 м. В централната част на могилния насип е бил извършен дълбок иманярски изкоп, който е разрушил гробно съоръжение изградено от ломени камъни, споени с червен хоросан. В дъното на изкопа се установява наличието на останки от почти напълно разрушено огнище, върху което е била изградена гробната конструкция. Част от южната половина на тази могила е била разрушена през 70-те години при строежа на стопанска сграда. Откритите върху иманярските насипи керамични фрагменти отнасят могилата в периода III–IV в. сл. Хр.

Могила № 2 се намира на 20 м северно от могила № 1. Тя има диаметър 20 м и височина 2,20 м. В югозападната част е бил извършен иманярски изкоп с размери 2 x 1,50 x 1 м. Беше установено, че могилният насип се състои от хомогенна глинеста, кафява пръст и чимов пласт с дебелина 0,25–0,30 м. При проучването на насипа не бяха открити следи от допълнителни обреди съпътстващи погребението.

На дълбочина 2 м, в централната част на могилата, върху основния терен, беше разкрит гроб, изграден от извити керемиди с големи размери. В страни от гроба, покрай неговата основа се откриха няколко необработени камъка, които са служили за подпори на вертикално поставените керемиди. Гробното съоръжение представлява един ред от хоризонтално поставени керемиди, върху които е положен мъртвия, след което върху него са подредени двускатно поставени на дългите си страни извити керемиди, без да е използвана спойка между тях. Гробът е ориентиран запад – изток, с размери - дължина 1,90 м, широчина 0,50 м и височина 0,30 м. Вертикално поставените керемиди са по шест от всяка страна, докато хоризонтално поставените керемиди, върху които е положен мъртвия, са четири.

Мъртвият е положен по гръб с глава на запад и изпънати горни и долни крайници. Дължината на скелета е 1,75 м. В областта на дясното рамо, върху ключицата, се откри бронзова кръстовидна фибула. До лявото ходило беше разкрита малка глинена чашка с две дръжки и червен цвят. Гробните дарове датират първичното погребение в IV в. сл. Хр.

При проучването на източната периферия на насипа, на дълбочина 0,50 м от повърхността на могилата и на 3,00 м югоизточно от гроба, се откриха останки от вторично погребение извършено чрез трупоизгаряне. Останките от костите, примесени с пепел, са били положени в глинена урна, поставена в яма с дълбочина 0,60 м и диаметър 0,50 м. Ямата и гробните дарове, състоящи се от глинени съдове, са били покрити с почти квадратна каменна плоча със сив цвят. Откритите глинени съдове са характерни за IV в. сл. Хр.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. ЖЕЛЮ ВОЙВОДА, СЛИВЕНСКО

Мери Радева, Николай Сираков

Спасителните археологически разкопки бяха предизвикани от сигнал за нов иманярски изкоп и сведенията на сътрудници за открити от иманярите бронзови статуетки. Имаха се предвид и постъпилите през 2003 г. части от колесница. Могилата е разположена северозападно от с. Желю Войвода. Тя е доста разлата и е с диаметър около 50 м и височина 6-7м. В близост до нея се намират Гурева могила, две по-малки могили, праисторическо селище, а на юг от нея е регистрирана римска вила.

Разкопките се осъществиха през май 2004 г. Разширени и проучени бяха иманярските изкопи върху самата могила. Направени бяха сондажи и в периферията ѝ. На дълбочина 1,00 м се достигна до жълта пръст. Не локализирани никакви находки и структури. При разчистване на насипа в изкопа, където е била открита колесницата се откриха железни части от нея.

При разширяване на изкопа на изток на дълбочина 1,10 м се откриха отчасти запазени скелети на три коня и фрагменти от стъклени шишета (II-III в.), а в самия насип се намериха доста конски зъби, 2 халкички, бронзови умбо и звънче.

Поради липса на средства не се проведеха разкопки на самата могила.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНАТА “ЗЛАТА МОГИЛА” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СЪДИЕВО, НОВОЗАГОРСКО

Красимир Велков, Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева

През месец март 2004 г. започнаха спасителни проучвания предизвикани от иманярска интервенция, първоначално на положени в яма коне и колесници до надгробната Злата могила, а след това и на самата могила.

През март беше проучена яма с размери 8 x 5,20 м, вкопана на дълбочина 1,50 м от съвременния терен. Разкрити бяха останките на осем коня и частите на две колесници - двукола и четирикола. Колесниците са били украсени с бронзова обшивка и ажурни бронзови апликации. Намерени бяха железни части - шини, главини, градник; бронзови яремни халки и др. Открита бе стъклена бутилка и фрагменти от глинена паница, поставени като дар. В погребалния обред е използвано малко прасенце, чиито термично обработени кости се откриха до фрагментите от паница. Материалите се датират в края на I-II в. сл. Хр.

Резултатите от направените геофизични изследвания на южната половина на могилния насип наложиха проверка със сондажи през месеците септември и октомври.

Проучена беше част от югоизточния сектор на могилата. В близост до геометричния център бе разкрит зидан тухлен гроб със запазени размери 2,20 x 1,30 м (вътрешни размери: дължина 1,80 м, ширина - 0,50 м и дълбочина 0,60 м). Той е ориентиран по надлъжната си ос югозапад-североизток. Дъното на гробната яма е от три големи тухли. Самият гроб е бил покрит с четири тухли с размери: 0,70 x 0,54 x 0,07 м. Стените са от седем реда тухли с хоросанова спойка. От цели тухли (0,35 x 0,33 x 0,04 м) са изградени само последните два горни реда от стените на гроба. За съжаление, гробът е отварян, частично нарушен и ограбен в миналото. Въпреки това бяха открити девет златни мъниста от огърлица, златно висулка и две златни касети, бронзова кана "тракийски тип" и силно натрошени части от стъклени съдове, стопилки от стъклени съдове, костено вретено, фрагменти от костени игли за коса. Кремацията е била извършена извън гроба.

Гробното съоръжение, погребалният обред и намерените находки позволяват погребението да бъде датирано в III в. сл. Хр.

В проучвания сектор бяха разчистени и 20 гроба от османския период. Погребенията са извършени чрез трупополагане с ориентация югозапад-североизток (глави на югозапад). Ръцете са изпънати до тялото. В повечето случаи гробовете са имали дървено покритие. Липсва инвентар. С откритите над колесниците 2 гроба общия им брой е 22. Датират се в периода XVIII-XIX в.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПОГРЕБЕНИЯ НА КОЛЕСНИЦИ И КОНЕ В МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. КОРТЕН, НОВОЗАГОРСКО

Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов, Красимир Велков

Югоизточно от с. Кортен, Новозагорско, се намира могилен некропол от три могили, дал името на местността - "Трите могилки". През март 2004 г. иманяри разкопават 5 ями около могилите, след което археолозите от ИМ – Н. Загора проучват 4 от тях, разположени около могила № 3.

Голяма част от железните части на колесниците бяха разпръснати в близкия канал, откъдето бяха прибрани.

В проучените ями иманярите са извадили почти всички части от колесниците. При затрупването на изкопаната от тях яма № 1 те са оставили накуп непотребните им железни части. Сравнително по-запазени са скелетите на конете и техните амуниции. Три от проучваните ями са разположени в редица север-юг, източно от могилата, а четвъртата - западно. Те имат почти правоъгълна форма, като са били съобразени с особеностите на терена и поставените в тях колесници и коне. Ямите са с максимални размери 4–6 x 3,60–4,60 м и дълбочина от 1 до 1,50 м. Въпреки разграбването на части от колесниците, от намерените материали се разбира, че е поставяна по една колесница в яма. Единствено изключение е яма № 1, където е много вероятно

те да са били две. Конете са положени покрай стените, често един върху друг, за да заемат по-малко място. Откриват се от 2 до 5 скелета на коне в яма. Обикновено са двойка впрегнати животни, което се изяснява от намерените яреми. Единствено в яма № 1, където са положени 5 коня, трудно може да се определи дали става въпрос за две двойки впрегнати коне или една двойка и три ездитни. В две от ямите са открити части от други животни, вероятно от жертвоприношения.

Открити са голям брой материали – бронзови апликации и навършници, юзди (две от които с изключително богата украса), глинени и стъклени съдове. Особено впечатление прави с прецизната си изработка статуетка на протоме на лъв.

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ НАДГРОБНИ МОГИЛИ ПРЕЗ 2004 Г.

Никола Тонков

През 2004 г. бяха извършени геофизични проучвания на три тракийски надгробни могили: Керякова могила при с. Виница, Пловдивско, една могила при с. Арнаутито, Старозагорско (обект 22 по трасето на АМ "Тракия") и могилата Светица край град Шипка.

1. Керякова могила беше разположена на лек склон на ръба на първата надзаливна тераса на р. Марица на около 1 км югозападно от с. Виница. Височината ѝ беше 2,5-3 м, диаметърът - около 40 м, а обиколката - около 120 м. На върха, почти в средата на могилата, имаше дълбок иманярски изкоп. Малка част от северната периферия на могилния насип е отнета, вероятно при селскостопански работи. Целта на проучването беше да се установи наличието или отсъствието на гробница или друго каменно съоръжение и така да се спомогне за прецизиране на методиката за провеждане на археологическите разкопки и в частност на начина на използване на тежки земекопни машини.

Геофизичните проучвания бяха проведени чрез прилагане на метода на привидното електрическо съпротивление, модификация симетрично профилиране със схеми Венер-Шлюмберже. Методиката е доказала своята ефективност при проучването на вече над 150 могили във всички краища на България, при което са открити някои от емблематичните за археологическата наука тракийски гробници и богати гробове - тези от Гинина могила и могила № 13 от некропола при с. Свещари, от Малката могила и могилите Оструша, Голяма Арсеналка, Биньова и Зарева от некропола при Шипка-Шейново и др. Мрежата на измерване беше радиална, съобразена с характерната осева симетрия на могилите. Измерванията бяха извършени по профили през 10⁹ през центъра на могилата, като профил 0⁹ беше с посока север-юг. Така най-голямото разстояние между точки от периферията на могилата не надхвърляше 2,5 м.

Проучванията обхващаха и една полоса от около 5 м извън видимите граници на могилния насип. Измерванията бяха извършени с две дължини на захранващата линия АВ=3 и 5 м, при разстояние между приемните електроди MN=1 м и стъпка на измерване 1 м, което позволява получаване на данни за съдържанието на могилния насип на дълбочини от около 0.3 до около 1.7 м и гарантира невъзможността да бъдат пропуснати смутители с размери над 2 x 1 м. За измерванията бяха използвани полеви измерител ПИ-2, многожилни кабели с дължина 34 м и автоматичен превключвател.

Поради направения археологически сондаж по южната ос на могилата част от юг-югозападния сектор не беше проучен. Общата проучена площ беше около 1300 м².

Единствената аномалия с размери приблизително два на три метра, която би могла да представлява археологически интерес, беше регистрирана по профили 290 и 280 на около 8 м западно от центъра. Тя обаче не беше достатъчно интензивна, за да може да се свърже с някакво каменно съоръжение, като най-вероятно беше предизвикана от локално повърхностно изменение в характера на могилния насип. Възможно е това да е малък покъсен изкоп, който с времето се затрупал и в момента на проучванията е незабележим на повърхността. Получените от геофизичното проучване данни не дадоха основание да се предполага наличието на гробница или друго голямо каменно съоръжение в насипа на Керякова могила при с. Виница.

2. Могилата при Арнаутито се намираше на около 2 км северно от селото. Височина ѝ беше около 4 м, диаметърът - около 40 м. Целта на геофизичното проучване беше да се установи наличието или отсъствието на каменно гробно съоръжение, за да могат да се планират предварително археологическите разкопки за тяхното най-ефективно провеждане (в частност - начина на използване на земекопна техника).

Геофизичните проучвания бяха извършени по радиална мрежа с прилагане на електросъпротивителния метод с три дължини (АВ=3, 7 и 11 м) на стандартна схема Венер-Шлюмберже. Получените резултати не дадоха основание да се предполага наличието на голямо каменно съоръжение под могилния насип.

3. По заявка на ст.н.с. Георги Китов в периода 11-13 август 2004 г. беше извършено геофизично проучване на могилата Светица, намираща се на около 4 км източно от град Шипка. Могилата е висока около 8 м и има диаметър около 55 м. Целта на проучването беше да се установи евентуалното наличие на каменно гробно съоръжение, подобно на откритите вече в района, което от една страна би оправдало предприемането на археологически разкопки на една толкова голяма могила и от друга, би позволило прецизиране на методиката за провеждането им, предвиждаща използването на земекопни техника.

Геофизичните измервания бяха извършени чрез прилагане на метода на привидното електрическо съпротивление, профилиране по радиална мрежа със схеми Венер-Шлюмберже. Използвани бяха три дължини на захранващата

линия - АВ = 3, 7 и 11 м, при разстояние между приемните електроди MN = 1 м и стъпка на измерване 1 м. Мрежата на измерване беше радиална, съобразена с характерната осева симетрия на могилиите, с профили през 10⁹. Поради наличието на големи стари изкопи беше проучена само ненарушената югозападна четвъртина на могилата. В зоните с аномални стойности на привидното електрическо съпротивление бяха прокарани допълнителни профили с използването на повече дължини на захранващата линия. В резултат от измерванията беше отделена интензивна аномалия в южната периферия на могилата. Особена отчетлива е тя за най-дълбочинната схема АВ=11 м. За да се определи по-категорично характера на смутителя и на самия могилен насип бе измерен един дълбочинен (2-D) профил по линията 200⁹. За целта беше използвана схема Венер-Шлюмберже с разстояние между токовите електроди нарастващо прогресивно от 3 до 23 м (т. е. 11 дължини на схемата) при постоянно разстояние от 1 м между приемните електроди. Компютърното 2-D моделиране на резултатите от измерванията по профил 200⁹, извършено с програмата Res2dinv, отдели категорично структура с размери в разрез приблизително 2 x 1,5 метра, като посочи и точното място на открития по късно от експедицията на д-р Китов каменен гроб с изключително богат инвентар.

АНАЛИЗ НА АРХЕОБОТАНИЧНИ ОСТАНКИ ОТ ОБЕКТИ ОТ I ХИЛ. ПР. ХР.

Цветана Попова

Обект № 26 – ямно светилище от желязната епоха край Свиленград.
Обектът е разположен на 2 км югоизточно от центъра на Свиленград, в м. Брантиите.

При спасителните разкопки са открити 68 ритуални ями. В тях са намерени пепел, въглени, отухлена мазилка, керамични и метални фрагменти, животински кости. Растителните останки също са открити в ритуалните ями.

След анализа бяха установени 15 растителни вида. Житните са 4: еднозърнеста - *Triticum monosocum* L., меко/сбита пшеница - *Triticum aestivo durum* L., плевест ечемик – *Hordeum vulgare var. vulgare* L. и просо - *Panicum miliaceum* L. Бобови: леща - *Lens culinaris var. Microsperma*, medik. и уров - *Vicia ervilia* Willd. Шест плевелни вида: киселец - *Rumex acetosella* L., щир - *Amarantus sp.* L., млечка - *Euphorbia helioscopia* L., шипка/роза - *Rosa canina* L., сапунче - *Saponaria officinalis* L.

От дървестните бяха установени 3 вида, принадлежащи към три семейства:

Fagaceae – дъб - *Quercus f.c.* (*Quercus petrae* L.; *Q. robur* L.).

Ulmaceae – бряст - *Ulmus sp.* - cf. *Ulmus campestre* L.

Corylaceae – габър - cf. *Carpinus betulus* L.

Откритите овъглени растителни останки показват богат спектър от културни растения. Използвани са били житни и бобови. Доминира ечемика. Заслужава внимание присъствието на просо в повечето от пробите. Това

предполага, че то е било засявано почти наравно с ечемика. Просото е раннозрееща култура, издържа и се приспособява към различни екологични и почвени условия и тези му качества са били оценени.

Плевелната флора е бедно представена. Това вероятно се дължи на начина на консервиране. При изгарянето на растителните останки семената с по-големи размери (житните) имат по – голяма вероятност да се овъглят, докато по-малките при високата температура по-лесно изгарят. По-често те могат да се съхранят между или заедно в житните припаси, складове, боклучви ями.

Обект № 11, ЛОТ 1, АМ “Тракия” в землището на с. М. Тръново, община Чирпан. Археоботаничните материали бяха събрани в процеса на разкопките. Те са извлечени посредством флотационен метод. Освен тях бе анализирано огромно количество от мазилки, съдържащи се в ямите и други проучени съоръжения.

Открити са 11 растителни вида. От тях житни са – еднозърнеста и двузърнеста пшеница, голозърнест ечемик, меко/сбита пшеница, просо и ръж. От бобовите е представен само уровът. Освен това е открито грозде, фрагменти от череша, фрагменти от орех, и един плевелен вид - *Polygonum sp.* - гъшеница. Установи се, че голозърнестият ечемик е доминиращ, следван от меко/сбитата пшеница. С по-малко участие са представени ръжта, просото и уровът.

Интерес представляват откритите останки в питос от сектор II, сграда Б, помещение № 2. Там отново е намерен ечемик, примесен с меко/сбита и двузърнеста пшеница. В Яма № 197 е открито човешко жертвоприношение и е регистрирано присъствието на 4 вида житни, 1 бобово и фрагменти от орех. Фрагменти от орех са открити и в яма № 255, сектор II.

От значение са и откритите семки от грозде в яма № 290 А, сектор III. Фрагменти от череша се съдържат в яма № 70 В, сектор II.

Освен овъглените семена и зърна в ямите много често се откриват фрагменти от овъглена дървесина. Общото количествено определени фрагменти е 102. Всички те принадлежат на дъб.

Обработени са 151 проби от мазилки, а общото количество фрагменти от мазилки е 524.

Открити са 16 растителни вида. От тях 7 са културни житни: ръж, ечемик, просо, овес, меко/сбита пшеница, еднозърнеста и двузърнеста пшеница. От бобовите са открити уров и секирче. Освен тях в плявата са намерени и отпечатьци от диворастящи: житен–овсига и италианско просо, както и два плевелни вида - *Polygonum sp.* - гъшеница, *Carex sp.*

Доминиращ вид тук е ръжта, следвана от просото. Ечемикът е представен на трето място, следван от овеса.

При сравняването на материала от пробите от флотацията и тези от мазилките се установяват известни разлики. Видовият състав, открит в мазилките е по-разнообразен, отколкото в пробите от флотацията. Това се

дължи на факта, че в плявата освен отпадъците от културните житни са добавяли при недостиг растения от диворастящата флора.

Преобладаващи отпечатъци в мазилките са тези от ръжта, докато в ямите е доминиращ ечемикът. Това би могло да се обясни с предположението, че сламата от ръж е много по-здрава. Стеблата на ръжта съдържат повече силиций, трудно се чупят и вероятно за това са по-предпочитани за използването им при различни строителни цели.

Количеството на материала е огромно и поради това засега тук са представени предварителни данни.

Обект № 17, с. Вратица (ЛОТ 5, АМ "Тракия"). Бяха обработени 25 проби, които, взети от 13 ями. След анализа са установени 14 растителни вида. Житните са 4 – еднозърнеста пшеница - *Triticum monococcum* L., двузърнеста пшеница - *Triticum dicoccum* Schrank, меко/сбита пшеница - *Triticum aestivo durum* L., плевест ечемик – *Hordeum vulgare var. vulgare* L. Бобови: леща - *Lens culinaris var. Microsperma*, медик и уров - *Vicia ervilia* Wild, 2 плевелни вида: *Galium apparine* L., *Asperula arvensis* L., културно грозде - *Vitis vinifera*, шипка/роза- *Rosa canina* L.

От дървестните бяха установени 3 вида, принадлежащи към три семейства:

Fagaceae – дъб - *Quercus f. c. (Quercus petrae L.; Q. robur L.)*

Pinaceae – *Pinus cf. nigra* - черен бор

Ranunculaceae - *cf. Clematis vitalba* - повет

Практиката да се поставят различни по съдържание дарове в ямите е добре позната. Някои от използваните дарове очевидно са били растенията. Като цяло растителните останки не са изключително богати, но все пак те биха ни дали определена информация за отглежданите растения в околностите на района, както и за диворастящата флора. Доминиращи са били голозърнестата мека пшеница, вероятно при неблагоприятни условия се е засявала еднозърненка. Отглеждани са били и бобови – леща и уров.

Откриването на семки от грозде доказва присъствието му в района, а откриването на повета потвърждава, че те вероятно са растели в близост.

Остава открит въпросът дали еньовчето и лазаркинята са били използвали за приготвянето на боя, или семената са попаднали случайно.

Отсъствието на достатъчни данни затрудняват отговорите на тези въпроси поне засега.

Надгробна могила до с. Виница. Анализът е базиран на растителните останки, придобити в процеса на археологическите разкопки в района на с. Виница, община Първомай.

Пробите са събрани от различни археологически структури в две могили (могила № 1 – съоръжение и гроб № 1 и могила № 2 – сондаж № 5), които се отнасят към римската епоха. Общото количество проби е 78.

В югоизточната част на могила № 1 е регистрирано съоръжение, вероятно огнище. Пробите са събрани от неговата повърхност. Материалът заслужава определено внимание по отношение на откритите семена и зърна.

Открити са житни смеси от следните културни растения: меко – сбита пшеница – *Triticum aestivo/compactum*; плевест ечемик- *Hordeum vulgare var.vulgare*; просо - *Panicum miliaceum*; ориз - *Oryza sativa*. Присъствието на ориза в тази житна смес може да е в резултат на домакинска дейност, тъй като сместа е разсипана в близост до огнището.Находката е изключително интересна, тъй като за първи път на територията на страната е намерен ориз в археоботанични материали.

Югоизточен сондаж, могила № 2.Пробите са събрани от т.нар. “погребана почва”. Тя представлява тънка ивица с дебелина 2-3 см, със жълтеникав оттенък. Често се срещат изгнили отпечатьци на неовъглени растения, фини стъбла от тревисти. Именно от този пласт са взети пробите. Подобни почви често се запазват под надгробни могили, рампи, валове, или погребани вътре в пълнежа на изкопи. Те могат да бъдат анализирани за фауна, инсекти, молюски, полен и растителни останки. и дават ценна информация за палеосредата в този период.

Анализът на “погребаната почва” от могила № 2 бе насочен към изследване главно за растителни останки. Въпросът бе дали в нея са се запазили следи от някогашната растителност и дали те могат да дадат полезна информация. Резултатите показва голяма концентрация на неовъглени семена от фий – *Vicia cf. sativa*. Той е един от видовете, характеризиращ средиземноморското стопанство, но се е използвал по-малко от другите видове бобови за фураж и храна на човека. Днес той се използва изключително като фуражно растение.

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ЛОЗЯТА КРАЙ С. ПОКРАЙНА, ОБЛАСТ ВИДИН, ПРЕЗ 2004 Г.

Венцислав Динчев, Антоанета Николаева

Проучването беше осъществено за две седмици в края на м. септември – началото на м. октомври 2004 г. М. Лозята е най-близкият до р. Дунав незаливен терен в този район. Изследваният археологически обект е с незначителна площ – не повече от 50 x 50 м. Общата площ на заложените сондажи и пресните иманярски изкопи, в които също имаше възможност за наблюдения, е около 1/3 от площта на целия обект. При проучването установихме останки от две епохи. По-късните са от XVIII и/или XIX в. – плитки основи на стени със слаб градеж от камъни, споени с кал. Вторично са използвани и фрагменти от римска строителна керамика. Дебелината на стените е 0,65-0,70 м. Във височина градежът им е бил паянтов. За интерпретацията на комплекса от няколко скромни постройки от късната османска епоха има две възможности. Според първата, това би следвало да е някакво животновъдно стопанство. Според втората, тук може да се допусне малка гранична застава. В подкрепа на тази възможност е сведението от местни информатори, че “тук някога имало наблюдателница”.

По-ранните материали и останки в обекта са от римската епоха. При проучването открихме не малко количество фрагментирана римска строителна керамика и то предимно керемиди – тегули и имбрици. Добре изразени пласт и ниво от римската епоха обаче не констатирахме. Единствено в югоизточната част на обекта попаднахме на едно значително струпване (около 3 x 2 м) на керемиди. Съответният покрив обаче не е бил носен от зидани стени. След вдигането на керемидите, в материковия терен под тях установихме две дупки от вертикални дървени подпори с диаметър 0,25-0,30 м. Очевидно тук е имало масивна дървена конструкция, покрита с керемиди. Околният терен обаче не е обитаван интензивно и въпросната конструкция е била изолирана. При тази констатация и предвид местоположението на обекта, не може да има сериозни възражения срещу интерпретирането на дървената конструкция като гранична наблюдателна кула. Това е първата римска дървена наблюдателна кула, установена в българското Подунавие. По-точното ѝ датиране засега е проблематично. Очертават се две възможности – в края на I в. сл. Хр. или в края на III в. Сред малкото находки, открити при проучването, е един имбрекс с печат на *Coh(ortis) I Cre(tum)* от I в. Не е изключено обаче този имбрекс да е донесен тук за преизползване в по-късно време от недалечен римски обект (източно от с. Покрайна) с материали от I в. От находките може да се отбележи още и една дръжка от стъклена бутилка (открита сред споменатата керемидена концентрация), чиито паралели са от III-IV в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. АНИЩЕ ПРИ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Ангел Малкочев

През 2004 г. проучванията на късноантичната структура (вила рустика) в местността "Анище" бяха предшествани от процедура по легитимиране на паметника, определяне на неговия статут, режим на опазване и стопанисване на защитената територия. Научната програма на екипа предвиждаше проследяване на археологическите структури в северна и североизточна посока. В хода на проучването настъпиха промени, изразили се в концентриране на усилията в изследването на югозападната и югоизточна част на терена. В югозападния сектор (южно-югозападно от апсидата) бе достигната стерилна почвата, предшествана от десет сантиметров слой от добре трамбована глина. На същото ниво лежи и банкетът на сградата. На различни нива са документирани опожарявания. Сред находките преобладават фрагменти от строителен материал, битова тънкостенна и дебелостенна керамика, фрагменти от стъклени съдове и прозоречно стъкло. Открити бяха и монети – меден ас, монети на Веспасиан, Диоклециан, Констанций II и др.

Източно от разкритата в предишните сезони апсида и долепен до източната ѝ пета се откри зид, долепен на фуга и свързващ прав ъгъл с оказала се външна стена, ориентирана на изток. Зидът е изграден от двустранно обработени камъни - широк 0,60 м и дълъг 14,80 м и на дълбочина 0,80 м от съвременния терен. Разкрита бе и характерната за обекта замазка от двете му страни.

При изследване на източната оградна стена са констатирани значителни разрушения вследствие на дългогодишни земеделски работи. Съществува вероятност за вход от изток. Преградната стена сключва ъгъл с друга структура в западна посока към основната сграда. Така се очерта ново значително по размер помещение с размери 14,80 м на 16,80 м, с два срещуположни входа, запълнени на по-късен етап с недобре обработени каменни блокове.

В източна посока в суперструкция бяха разкрити още три помещения с размери 6,40 x 5,00 м, 6,50 x 5,00 м и 3,90 x 5,00 м. Споменатият вече източен зид продължава в северна посока и е добре очертан на терена. При проучването на този сектор и посочените помещения се попада на строителни материали, късове хоросан и каменни блокове, фрагменти стъкло и битова керамика, тегули (някои от тях с частично запазени печати), монети, два бронзови пръстена, бронзова гривна.

Разчиствайки иманярския насип бе установено, че подовата замазка в предвходното пространство е разрушена, липсва праг и връзка в източна посока.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА АНТИЧНИЯ КАСТЕЛ ВАРИАНА ПРЕЗ 2004 Г.

Нарцис Торбов, Добрин Антонов, Евгения Найденова

През периода 25.06–28.07.2004 г. бяха извършени спасителни разкопки на територията на античен кастел Вариана, с което бе сложено началото на археологическите проучвания на този обект, попадащ в землищата на селата Лесковец и Селановци, община Оряхово. Изследванията се проведоха от екип в състав: Н. Торбов (РИМ – Враца) – ръководител, Д. Антонов (РИМ – Враца) – заместник ръководител, Е. Найденова (ИМ – Оряхово); Л. Вагалински (АИМ – БАН) - научен консултант на разкопките. Проучването бе финансирано от Национален фонд „Култура“ по проект, спечелен и ръководен от Община Оряхово. Разкопките се налагаха от системното денонощно разрушаване на кастела от иманяри, работещи както на ръка, така и със земекопна техника.

Проучванията бяха съсредоточени около престърган от иманярите с булдозер зид с два видими контрафорса от западната страна. От източната страна на зида бе положен сондаж 1 (със северен сектор 1А и южен сектор 1Б), съобразен с иманярските изкопи и разположението на контрафорсите. Южно от сондаж 1 бе заложен сондаж 2 (с източен сектор 1А и западен сектор 1Б). След отнемане на преотложената от иманярите пръст в сондаж 1, на дълбочина 0,35–1,30 м от първоначалното ниво (кота 29,95–28,00) в пласт от горели рушевини бяха открити 6 бронзови монети (5 аса и 1 дупондий), твърде повредени от огъня и корозията. На дълбочина 0,80 м (кота 29,50) ясно се очерта банкетът на зида.

В североизточната част на сондаж 1Б попаднахме на клада, в която бяха намерени глинена лампа, гърне и гвоздей, и в центъра на която бе вкопан зидан гроб № 1 (кота 27,52), покрит с бипедални тухли. В източния край на гроба сред кремираните останки бяха намерени стомна и горял ас с дебел варовиков налеп, а в западния – стомна и лампа. В южната част на сондаж 1Б на дълбочина 3,50 м (кота 26,80) бе достигната долната точка на субструкцията на зида.

В североизточния ъгъл на сондаж 2Б се очерта втора клада, като на дълбочина 2,35 м (кота 27,93) открихме гроб № 2, чиято западна половина попада под зида. В него се откри фрагмент от диск на глинена лампа и гвоздеи. За разлика от гроб № 1, гроб № 2 е бил открит и ограбен от строителите на зида, които, обаче, не са го разрушили, а са го препокрили с парчетата от бипедални тухли, след което са съобразили основите на зида с него. На базата на намерените лампи отнасяме двата гроба към края на II в.

На 4,84 м северно от северния контрафорс зидът изтънява от запад с 0,30 м, като на запад от този отстъп започва перпендикулярна, конструктивно свързана със зида стена с дебелина 0,76 м, която е унищожена от верижен булдозер. На 3,5 м северно от нея се разкриха рушевини от обмазана с хоросан стена, която не е конструктивно свързана със зида. Около нея беше заложен сондаж 5, в който в силно горял пласт бе открита глинена лампа и четири бронзови монети – най-ранната на Галиен, а най-късната на Проб.

Разкритите ситуации показват, че зидът с контрафорсите е построен през първата половина на III в., преди втората вълна от готски нашествия, които са разрушили тази сграда (вероятно хореум). След разрушенията през 60-те и 70-те години на века остатъците от зида са преизползвани, като запазената му суперструкция е продължена в западна посока. На този етап не може да се определи предназначението на тази нова сграда, която е била опожарена най-късно в началото на 80-те години на III в.

В две траншеи, направени с булдозер западно от сондажи 1 и 2, бяха открити монолитни, добре оформени каменни блокове, споени с хоросан, с гнезда за скрепящи скоби. Около тях се заложиха сондажи 3 и 4. Блоковете лежат върху пласт от трамбовани речни камъни и строителни рушевини с дебелина до 0,60 м, под които не се откри културен пласт. В профилите на сондажите ясно личат няколко хоросанови бъркала и големи хомогенни петна от горяло зърно. Единствената находка е силно корозирала желязна плумбата. Вероятно блоковете са преизползвани през II в. за фундиране на представителна постройка.

При ежедневните обходи на територията на обекта се намериха фрагменти от строителна керамика с печати на подразделения на V Македонски легион, силно корозирани монети, желязна брадва, оброчна плочка на Атина, стъклен жетон, глинена лампа.

Жестоките иманярски поражения, както и ограничените финансови възможности не позволяват извеждането на по-точни заключения на този етап. След приключване на проучванията сондажите бяха засипани, а по-късно мястото отново бе прокопано от иманяри с булдозер, без, обаче, да бъдат открити нови гробове.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В УЛПИЯ ЕСКУС ПРЕЗ 2004 Г.

Гергана Кабакчиева, Соня Лазарова

Разкопките бяха проведени в квартал СХLV, край южната крепостна стена. В разкопките участва и археолог К. Друмев. Графичната документация бе изработена от арх. Св. Радулова от Плевен, главен архитект на община Гулянци. Проучванията бяха съсредоточени в разкриването на останките от голяма масивна сграда от късноримския период, за която през 2003 г. предполагахме, че е бастион. Тя не опира на юг до крепостната стена. Сградата е била с хипокауст и не е била свързана с укрепителните

съоръжения по трасето на южната крепостна стена. Зидовете са с голяма дебелина – 0,90 м. На този етап е проучена част от голямо правоъгълно помещение с разкрити размери: 8,80 м x 6,80 м. Надлъжната му ос е с посока север-юг. Сградата е била издигната върху много масивна субструкция от камък, фрагменти от строителна керамика и бял хоросан. По надлъжната ос бяха разчистени частично запазени два носещи пилона. Такива вероятно е имало и в северна посока. Запазени колонки от хипокауста бяха проследени край вътрешното лице на северния зид на сградата. Подовото му ниво е оформено с дебела замазка. Зидовете са изпълнени в техника *opus mixtum*. Спйката е от бял хоросан. Външното лице на северния зид е със замазани fugи , които допълнително са маркирани с врязани линии. Сградата е била построена през IV в. и разрушена най-вероятно до към края на същия век. Западно от нея бяха открити следи от някакъв градеж от V в. – замазка от хоросан, със счукана тухла, една примитивно изпълнена база за дървена колона и частично запазени керемиди от рухнал покрив. Сред описаните деструкции бяха намерени няколко монети от V в., дребен номинал, както и фрагменти от късноантична керамика. В северния край на проучвания сектор бяха открити останки от тесен дъговидно извит зид, с дебелина 0,30 м. Той е бил изграден от начупена строителна керамика и глина, смесена с малко хоросан. В единия запазен край бе разчистен отвор за дървена колона. Предполагаме, че тези останки са от лек навес.

В източния край на проучвания сектор (кв. 48-58/CXLV) продължи проследяването на външното трасе на демонтираната още през римската епоха каменно-землена крепостна стена от I в. сл. Хр. Тук не бяха открити запазени участъци от нея. Находките са все от ранноримския период: бронзова монета, фрагменти от вносна тера сигилата, стъкло, фрагменти от дребен бронз. Намерена бе част от бронзова фибула от края на I в. сл. Хр.

В северния край на проучвания сектор бе разкопана част от каменна настилка от средновековно време, датирана с намерени в нея фрагменти от сграфито керамика. На няколко места се очертаха големи ями от вадене на камък, с диаметър до 3,00 м.

Проучванията трябва да продължат за изясняване плана и функциите на голямата сграда с хипокауст.

По време на разкопките бе извършено и археологическо наблюдение при ремонт на електропроводната мрежа в североизточния край на резервата “Улпия Ескус”. В направените изкопи за стъпки на стълбове не бяха открити строителни деструкции, както и находки.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ В М. СЕЛИЩЕТО ПРИ С. СУХАЧЕ, ОБЩИНА ЧЕРВЕН БРЯГ, ПРЕЗ 2004 Г.

Соня Лазарова

Археологическите проучвания се проведоха през август-септември. Научен ръководител на разкопките бе С. Лазарова – ВИМ-Плевен, с участието на археолозите: К. Друмев (София), Хр. Попова (Велико Търново), В. Найденов и архитект С. Радулова (Плевен). Научен консултант ст.н.с. д-р Г. Кабакчиева (АИМ). В разкопките взеха участие работници от с. Сухаче и с. Лепица.

В м. Селището, на 4 км западно от с. Сухаче, е регистриран обект от римската епоха – антична вила или селище, светилище. Основание за това дават откритите тук материали – римска военна диплома от 236 г., оброчни паметници, монети, фрагментирана строителна и битова керамика. Разкопките са провокирани и от големите иманярски набези в местността. Основна задача на проучването бе установяване границите на селището, периода на неговото съществуване и стратиграфията на културните напластявания.

Разкопките се проведоха като сондажни проучвания. Бяха заложени 14 сондажа, с различни размери, разположени така, че да обхванат почти цялата територия на долината, която е от около 250 дка.

В сондаж № 1, разположен в югозападната част на местността, се попадна на югозападен ъгъл от субструкцията на жилищна сграда. От нея са запазени южната ѝ стена – само подложката за основите, и западната стена – два до три реда от основите. Стените са градени от ломени камъни със спойка от глина, с дебелина 0,50-0,55 м и дължина 4,10 м на зида (север–юг) и 2,50 м на зида (изток–запад). Освен фрагментирана битова керамика от III-IV в., други находки не бяха открити.

В сондаж № 11, разположен в най-южната част на проучваната площ, също се попадна на деструкции от жилищна сграда. Разкрита бе основата на част от южния ѝ зид, изграден от ломени камъни на кал, с дължина 3,80 м и ширина 0,60 м. При разрушаването на сградата този зид, заедно с покрива са паднали навътре в помещението и върху пещта, около която е имало голямо количество домакински съдове, с форми характерни за III–IV в. Освен многобройните фрагменти от битова и строителна керамика, животински кости, късове опален кирпич, глинена тежест за стан, железни гвоздеи и скоби, тук бе намерена и бронзова фибула, тип 9 в по Генчева, датирана средата на II в. сл. Хр.

В сондаж № 2, разположен в източната част на местността, се попадна на останки от голяма късноантична сграда. От нея е разчистен зид, изграден от ломени камъни със спойка от глина, със запазена дължина 6,70 м, при разрушаването паднал на запад и разнесен до 4,00 м ширина. Зидът е ориентиран североизток–югозапад и следва конфигурацията на терена с

наклон на север. Лице на зида се установи в североизточната му част. На изток от него се разкри подово ниво от трамбована глина и върху него бе намерена медна монета на император Валенс (364–378). Археологическите материали открити в проучвания участък са строителни (тухли, плоски и извити керемиди) и части от глинени съдове с късноримски форми.

В северната част на долината също се попадна на деструкции, най-вероятно от стопански сгради (при сондажи № 3 и 7). В сондаж № 3 се разчисти колективна находка от 30 на брой глинени тежести за вертикален тъкачен стан, а в сондаж № 7 каменни основи от лека постройка. Тези структури са на дълбочина 0,40–0,60 м под съвременния терен. За съжаление, иманярските изкопи са прекъснали и разрушили голяма част от съществуващите постройки, поради което е невъзможно изясняването на техния план. Голямата концентрация на фрагментирана строителна керамика, предимно керемиди и големите каменни блокове извадени при риголването, дават индикация за наличието на градежи. Прави впечатление липсата на тухли и фрагменти от тухли, което навежда на мисълта за наличието тук на леки стопански постройки, развиващи се в линия и на голяма площ.

В сондажи № 5,6,6^a, заложи в най-северозападната част на проучвания терен се попадна на част от архитектурен комплекс, включващ сграда с апсидален план. От нея частично се проучи помещение, което на изток завършва с полукръгла апсида. Апсидата е изградена от ломен камък с калова спойка. В субструкцията са запазени два реда, като долният е от големи ломени камъни, с височина на зида 0,30 м, дебелина 0,65 м.

Разкрит е целият южен (основен) зид на сградата. Той е с дължина 12 м, и ширина 0,65–0,70 м. Фундиран е на 0,60 м дълбочина. От суперструкцията му са запазени три-четири реда до височина 0,50 м. Изграден е от по-едри и средни по големина ломени камъни на кал, с парчета строителна керамика в градежа.

От северният зид на помещението с апсидата са разкрити само два участъка. Единият е при петата на апсидата. Неговата дължина е 2,70 м (изток–запад) и ширина – 0,70 м. Изграден е от камък на кал, запазен един ред от зидарията, доста разлат и неясен. Другият участък от него е в западния край на сградата – ширина 0,50 м, засечен е и в сондаж № 6. Не се знае обаче, дали той продължава по цялата дължина на сградата. Това ще се установи при бъдещи разкопки, когато се разкопае цялото вътрешно пространство на сградата. Тук бе намерена медна монета на император Константин II (337–361), сечена в Константинопол.

От разкритите участъци от градежи на север от апсидата и в конструктивна връзка с нея, се вижда, че сградата се развива и в тази посока.

Във вътрешността на помещението с апсидата, в неговия североизточен край се попадна на останки от хипокаустна система и глинени водопроводни тръби. Колонките на хипокауста са изградени, не много прецизно, от парчета тухли, върху тънка хоросанова замазка. Възможно е тук

да има и втори строителен период, с който да се свържат останките от хипокауст.

В западната част на сградата се попадна на югозападния ъгъл на помещението с апсида. Разкрит бе зид с посока север-юг, с дължина 2,80 м и ширина 0,70 м, изграден от ломени камъни с калова спойка. Той оформя ъгъл и продължава на изток към вътрешността на помещението. След разстояние от 2,70 м на север от него, се попадна на друг зид с посока изток-запад, който е с добре оформено лице от юг, с дължина 2,80 м и ширина 0,70 м, запазена височина – 0,45 м, изграден от ломени камъни на кал. Продължението му на изток се проследява в сондаж № 6. В този участък ситуацията се нуждае от допълнително проучване.

Покривните конструкции на сградата са били дървени, а покритията от добре изработени, стандартни тегули и имбрицес.

Сградата е осветявана пряко от прозорци със стъкла, за което говорят големия брой фрагменти прозоречно стъкло открити при разкопките.

Проучванията на архитектурния комплекс трябва да продължат с цел изясняване плана и функциите му.

Стратиграфските наблюдения, анализът на находките и откритата керамика, както и характерът на градежите – камък на кал, дават възможност да определим обекта като вила рустика или еднослойно, неукрепено селище, с най-интензивен живот през периода III–IV в.

ПРОУЧВАНЕ НА ВИКУС ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В ОКОЛНОСТИТЕ НА С. ТУЧЕНИЦА, ПЛЕВЕНСКО

Иван Христов

Проучванията са проведени през месеците април-май 2004 г. Съгласно програмата на археологическата експедиция на НИМ са заложили 12 сондажа с обща площ 84 м² и проведени теренни обходи в землището на с.Тученица.

Сондажите са ситуирани в североизточните околности на селото, южно от р. Тученишка бара (м. Сини вир и Върба). Теренните наблюдения и анализ на разкрития археологически материал позволява да се предположи, че в непосредствена близост до сегашното селище в периода II–IV век е просъществувало малка неукрепена селища единица с домакинска структура викус (*vicus*).

Селището е заемало пространство с приблизителна площ 5 км².

То е било разположено на пътя *Storgosia* (вероятно при днешния град Плевен) – *Doriones* (при с.Слатина).

При археологическата експедиция са проучени:

I. Античен плосък некропол, разположен на 500 м североизточно от стопанския двор на селото.

В границите на античния некропол са заложили 3 сондажа. Откритите археологически материали и наблюденията върху терена позволяват да предположим, че въпросния некропол е обхващал площ от около 100 м². Гробове са

открити в сондаж № 5. При залагането на сондажа и неговото разширение са открити 4 гроба, от които в два са намерени човешки скелети, единият гроб е символичен (кенотаф) с отсъствие на човешки останки, а последният гроб е разрушен. Гробовете са открити на дълбочина 0,70-0,80 м. Били са покрити с малки плочести камъни на две нива. Първото ниво е разположено на 0,30 м под сегашния терен, а второто непосредствено над костите. Между посочените нива, на които са документирани плочести камъни се срещат фрагменти от битова керамика. Основата на гробовете е изградена от по-големи плочести камъни, които се разпростираат в посока север-юг по дължина. Гробовете са разделени от плочести камъни. Ориентирани са изток-запад. Гроб № 1 е с размери: дължина 1,65 м; ширина 0,60 м. В него е открит скелет положен с черепа на запад. Костите на едната ръка са сгънати на гърдите. Датиращ материал са бронзова фибула (тип "свастика") и бронзово копче със стъклена паста, които се отнасят за края на III-началото на IV в. Преди отстраняването на костите от гроба на нивото на гърдите са разкрити няколко стъклени маниста.

Сравнително добре са запазени костите в гроб № 3. Дължината на скелета е 1,50 м. Ширината на гроба, очертан от плочести побити камъни, е 0,60 м. За разлика от гроб № 1, скелетът е положен на една страна леко свит на север. От северна страна до костите на краката е била положена глинена амфорка.

II. Основи на сгради от III век.

Чрез залагането на 4 сондажа разположени в близост до невисок бряг на приток на р. Тученишка са разкрити следи от комплекс от сгради. Установено е, че приблизителните граници на комплекса са 900 м². В него са разположени яма с отпадъчни керамични фрагменти, следи от стопански сгради (навеси?), жилищни сгради.

III. Депо за битова керамика.

Регистрирано е чрез полагагането на сондаж № 4 с размери 3 x 3 м. Той е ситуиран в близост до иманярски изкоп и малък приток на р. Тученишка. Разкрита е яма оградена от хаотично поставени камъни. Ямата е с елипсовидна форма. До дълбочина 0,50 м цялата е запълнена със стотици фрагменти от римска битова керамика. Липсват метални находки с изключение на две малки колониални монети от първата половина на III в. Прави впечатление голямото разнообразие на керамични форми и украса. Може да се каже, че находките илюстрират целия репертоар на съдове, използвани не само в селището, но и централния район на провинция Долна Мизия. Вероятно се касае за отпадъчно депо на излезли от употреба съдове.

Керамичният материал от проучванията на обекта край с. Тученица, Плевенско се отличава с голямо разнообразие. Кухненската керамика е представена от гърнета, паници и капаци, като гърнетата са най-масовата форма.

Значително по-интересна и разнообразна е фината керамика, която тук е открита в голямо количество, но за съжаление е доста фрагментирана.

Широко представени са и керамичните фрагменти с барботино украса. Украсата им пресъздава растителни орнаменти, представени в стилизиран вид.

Интерес представляват и двете дъна на паници (подноси?) с изобразени човешки лица. От запазените фрагменти става ясно, че пространството около тях е оформено с вдлъбнати ивици, които наподобяват слънчеви лъчи. Не е изключено те да

са изобразявали божество и да са били използвани при специални случаи. Но вариантът за използването им в бита също остава валиден.

Откритите при проучванията теракоти са малко на брой и фрагментирани. Едната от тях е изработена особено изящно и представя жена с коса прибрана в кок на врата. Втората е много лошо запазена. Представя седнала женска фигура със скръстени в скута ръце и огърлица на врата. Третата изобразява глава на кон и вероятно е част от детска играчка.

Част от откритите фрагменти от глинени лампи могат да бъдат причислени към лампи тип "Бутово", което още веднъж потвърждава влиянието на керамичните центрове от територията на Никополис ад Иструм. Особен интерес представлява лампата, чието дъно представя човешка глава.

Сред проучената керамика, най-голям е броят на плитките паници с издаден навън хоризонтален устиен ръб, който е украсен с различни геометрични или растителни орнаменти. Голям е и броят на глинени подноси, които най-общо могат да се разделят на кръгли, елипсовидни и правоъгълни.

Може би една от най-интересните находки е откриването на terra sigillata сред останалата керамика. Фрагментите принадлежат на тип Drag. 37, който според стила на изработка може да произхожда от керамичните ателиета в Райнцаберн, които в средата на II век държат приоритета в търговията с Дунавските провинции.

Керамичният материал от обекта край с. Тученица може да бъде датиран в рамките на периода от втората половина на II в. до края на III в.

БЪЛГАРО-ПОЛСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД NOVAE КРАЙ СВИЩОВ

Евгения Генчева

1. Сектор X – скамнум трибунорум

През археологическата кампания 2004 г. бе продължено и завършено изследването на запазения портик пред жилището на трибуна. Цялата дължина на портика е 16,40 м, но това е само разкритата част, тъй като през V в. южният му край е застроен. Открити са четири изцяло запазени колони, които са различни по вид и дължина. Запазените четири хоросанови площадки, върху които вероятно са стояли базите с колоните, са на различно разстояние една от друга – от 2,00–2,40 до 3,20 м. Разкрити са и две преупотребени ари с бази, със старателно заличени надписи.

От северна страна портикът завършва с грубо изсечен закръглен камък с дебелина 24 см, върху който е стояла последната колона. Тя се намира точно срещу ъгъла на фасадната стена. Тази част от портика се е запазила много добре поради факта, че е била затисната от зида на сградата от V в. Личат големите добре обработени и подредени блокове. След тях в западна посока започва улицата, застлана с калдъръм от необработени сравнително

големи камъни, на дълбочина 2,00-2,10 м. Над нея на дълбочина 1,50–1,65 м лежи по-късната настилка от сравнително малки необработени камъни.

Частично запазена настилка от големи обработени камъни се разкри и от източната страна на крайния зид. Подобни плочи са вградени и в самия него. Там е открита и база от колона.

През миналата година изкопът е разширен до границите на скамнума. Разширението се извърши от запад по дължината на улицата, разделяща две от жилищата на трибуните, т. е. на запад от портика и на север. В разкопаната площ по западната улица на дълбочина 2,60 м се появява зид, вървящ в посока север–юг и с дължина 11,70 м. Той е затворен от север и от юг с напречни зидове. Всички те оформят сграда, която ограничава жилището на трибуна от север и пресича западната улица.

От северната страна на новия изкоп зидът е със запазени вътрешни мазилки. Долната му част е строена по времето на император Траян, а по-късно в края на II и началото на III в. е надзиждан при преустройството на сектора. Мазилките са двупластови, долният слой е от розов, а горният от жълтеникав хоросан с примеси от малки парченца тухла.

Възможно е това да са таберни покрай улицата, която отделя сектора на болницата, но ширината им е двойно по-голяма от известните до момента. Затова е по-вероятно това да е сграда, служила за клуб на някои от офицерските чиновове.

Вътрешността на сградата е заета от огромни ями пълни с пепел, въглени, горяла глина и камъни. В някои от тях има големи количества натрошено прозоречно стъкло, железни и бронзови предмети, предимно строителни останки, части от мебели и др. Ямите не са изчерпани и ще бъдат проучвани и през тази година.

Разширението на разкопките обхваща и най-северната част на сектора, където са отворени три нови квадрати. В първият от тях се проследи каналът, който минава зад портика. За съжаление поради ваденето на камъните с багер не може да се установи дали той продължава на север или се влива в канала на улицата, разделяща двата сектора. Проследена бе и стената от V в., която лежи върху него. Тя склучва прав ъгъл с друга, която затваря сградата от север.

Източната част на новия изкоп е заета от огромна яма, изпълнена с пластове въглени и пепел и голямо количество разбит на дребни парчета керамичен материал от V–VI в. В долната част на ямата се очертават пластове горяла глина.

Продължиха и разкопките във вътрешността на портика и в самото жилище на трибуна. В портика на дълбочина 2,50 м се откри струпване на керамика, главно амфори, вкопани в пръстта. Под тях се появиха тръби от водопровода на сградата от средата и втората половина на II в. Той е открит още през 1990 г. източно от сега намерената част. Тръбите на водопровода, който идва от запад, завиват леко на север и продължават на изток. На мястото на завоя е открито тухлено-хоросаново съоръжение, чието

предназначение за момента не може да се определи. То се състои от две площадки, изградени от тухли и хоросан. Едната от тях е оградена с поставени перпендикулярно парчета от керемиди, а другата е само от безформени залепени с хоросан парчета от тухли. Между тях лежи цяла керемидата, облепена с хоросан.

След съоръжението водопроводът завива и продължава на изток. Той е изграден от керамични тръби, слепени с пластична оранжева глина. На две от тях има печати на майсторите, които са ги изработили. И в двата случая тръбите са направени специално за I Италийски легион от майсторите Марий Гемий и Кокций Капито. Печатите са в табула ансата.

Във вътрешността на сградата от IV в. е направен огромен иманярски изкоп, дълбок около 2 м. В едно от помещенията той е разрушил изключително добре запазената подова настилка. Тя е направена от квадратни тухли с размери 32 x 31 x 5 см, наредени върху подложка от жълтеникав хоросан с редки примеси на тухла. На места хоросанът е розов, което показва, че са използвали и остатъци от друг строеж.

2. Сектор XI – принципи и ретентура

През изминалия сезон бяха продължени разкопките в големите ями, направени от иманярите, в ретентурата на военния лагер. На юг от принципите, разделена с улица широка 7,80 м, е разкрита част от солидна сграда, построена от дялани камъни, споени с голямо количество хоросан. Сградата има официален характер и най-вероятно става въпрос за преториум. За това свидетелства и базата за статуя, открита в един от близките иманярски изкопи.

Върху нея е запазена част от латински надпис с елементи от кариерата (*cursus honorum*) на член на сенаторското съсловие, най-вероятно легат на легиона, комуто е издигнат паметник при напускането на Нове и завръщането му в Италия, за да приеме поста на проконсул на Сицилия. Напълно е възможно в надписа да става въпрос за същия легат от времето на Гордиан III, комуто са издигнали бронзовата статуя, открита в сектор VIII A – във вилата екстра мурос. Кариерите и на двете лица са доста сходни.

В споменатите изкопи постройките се датират през II и III в. Под тях са регистрирани следи от дървено-землени сгради.

В югоизточната част на ретентурата разкопките продължават при миналогодишните сондажи, които са разширени с новите иманярски изкопи. Разкритата в тях постройка от лошо обработени камъни, споени с глина, най-вероятно е част от казармен блок с неизвестна засега ориентация. Откритите досега седем стени принадлежат към три строителни фази, датирани през периода II–IV в. Стените от трета фаза образуват две помещения с ширина около 6 и 4 м. Сред находките вниманието привличат бронзова фалера, малко бронзово звънче, фрагмент от железен шлем, части от кадилници, мортарий, хромел и голямо количество трапезна керамика.

В западната част на ретентурата в няколко дупки оставени от иманярите, са регистрирани солидни градежи, най-вероятно от VI в. Разкрити са две успоредни стени, разделени с улица, широка 3,80 м, които са разположени косо спрямо общата ориентация на лагера. Улицата върви от югоизток на северозапад. Една от стените е изградена от огромни вторично използвани блокове. Другата е запазена само в негатив. Стените са проследени на 11 м дължина. Сред изхвърлената от иманярите пръст е открита тока тип Сучидава.

При почистване на терена на принципите в югозападния ъгъл на двора е намерена част от основата на статуя или от олтар с надпис, издигнат в чест на неизвестно божество от офицер с ранг на примапилус. С тази находка броят на известните надписи от Нове, направени от примапили, е вече 11.

При фасадата на принципите е открит още един фрагмент от надпис. По всяка вероятност той съдържа списък на центурионите, направен по кохорти, които са издигнали статуя на неизвестно божество или на император. Подобен надпис, намерен през 1991 г. в задната част на принципите, със списък на офицерите, поставили статуя на Септимий Север от 196 г., позволява да се мисли, че тук също става въпрос за статуя на император.

3. Сектор IV – валетудинариум

През археологическата кампания 2004 г. изследванията са концентрирани в югоизточната част на сектора. Едновременно с това са направени шест сондажа за проследяването на стените на банята от Флавиено време.

В разкопаната площ са констатирани следните културни напластявания: средновековния некропол, строителството от VI в., сградата, датирана през втората половина на III до края на IV в. и военната болница.

Термите от времето на Флавиите лежат под голямата сграда на военната болница. Техният план е проследен и реконструиран само чрез сондажи. В първия от тях, направен през 2004 г., е регистриран входът към фригидариума и към палестрата. Вторият сондаж попадна в самата палестра. Там е открит дебел пласт мазилки и щукатури, които са украсявали източната стена на палестрата. Те са от корнизите, рамките на вратите и рамките на самите стенописи. Някои от последните също са изработени от релефни гипсови орнаменти и след това са боядисани в зелен, червен, жълт, син, сив или черен цвят.

Поредният сондаж е направен на юг от входа към болничния вътрешен двор. В него е открита северната стена на тепидариума и калдариума на банята, а също и пресичането ѝ със западната стена на фригидариума. В сондажа, разположен в северния портик на вътрешния двор на болницата, са разкрити останки от тубулацио, принадлежало към тепидариума на баните.

В следващия сондаж са разкрити няколко пресичащи се зида от малки помещения, разположени по протежението на улицата, тангираща баните от запад. Те са използвани като складове за дърва и дървени въглища за префурниумите на термите.

Последният сондаж е направен в един от префурниумите на калдариума. Там е открита външната стена, която върви север-юг, както и един от каналите за горещ въздух, изработен от непечени тухли.

От източната страна на баните, при вия претория, са разкопани малки помещения – 4,0 x 4,5 м, вероятно от таберните. Запазена е и оригиналната им подова настилка от малки тухлички, наредени в редици.

През сезона до нивото на ситния пясък, който е оригиналната настилка, са разчистени целият южен коридор, заедно с южната част на източния на валетудинариума. Разкопани са и съседните на коридора помещения. В част от тях са запазени фрагменти от мазилката върху стените. Изцяло е разкрит и външният портик на болницата, с оригиналните бази, части от колоните, както и капители от него. Портикът е изработен в тоскански стил.

След напускането на болницата през първата половина на III в. и след хиатуса, който е продължил до около 80-те години на III в., източната част на сектора е разделена с нова улична мрежа. Новообразуваната инсула е ограничена от изток от вия претория, от юг от т. нар. вия инскрипциорум, а от запад – от улицата, която минава западно от жилището на трибуна. Там се е издигала солидна сграда, която се е състояла от множество помещения, отворени към малки вътрешни дворове. Построена е от преупотребени камъни и архитектурни детайли, взети главно от болницата. Носещите стени са със спойка от хоросан с много пясък, а останалите на кал. Входовете към комплекса са от изток и юг.

Сградата е частично разрушена и напусната в края на IV в. През VI в. обаче е обновена, като най-големият ѝ разцвет настъпва по времето на император Юстиниан. При преустройството някои от помещенията са изградени по друг начин, други разширени, вътрешните дворове също са различно разположени. Първоначалният анализ на архитектурата, както и откритите находки предполагат съществуването на това място на работилници и на пекарна. За това свидетелстват откритите хромели и останките от малка пещ за печене на хляб. Част от помещенията са служили за *macellum*, т. е. за пазар на месо или риба.

По време на разкопките е намерено голямо количество находки. От първия период, времето на Флавиевите бани, са намерени една лампа и стъклен съд. Запазени са фрагменти от единствено тук откритите октагонални тухли. От префурниума на банята е желязната кирка (*dolabra*). От нивото на болницата произхождат бронзови апликации, жетони и зарче за игра, както и разчертаната върху тухла схема за игра. Открита е също така добре запазена бронзова главичка, вероятно на Атис. Към тези находки трябва да се прибави

и фрагмент от колона с надпис. В едно от средновековните погребения е намерена една обеца.

4. Сектор X (полски) – епископски комплекс и легионни терми

През 2004 г. продължиха изследванията в южната част на комплекса и разкриването на много добре запазения полукръгъл басейн от легионните терми. Баните са едни от най-големите от този вид, известни до момента, и заемат площ от 6 500 м². Те са строени по времето на император Траян, вероятно веднага след дакийските войни, и функционират с редица преустройства до 70-те години на IV в.

В южната част на термите се намират няколко големи помещения, всяко от тях с повърхност повече от 200 м². В едно от тях е запазен полукръгъл басейн с диаметър 7,80 м. Източната му страна е заета от седалки, позволяващи да се седи полупотопен във водата. Анализът на останките от басейна показва поне две фази на строителство. В него се влиза направо от фригидариума, чийто под е покрит с добре запазена настилка от големи квадратни тухли с размери 41 x 41; 60 x 60; 61 x 61 см.

Поради иманярски намеси се разкри и документира и част от отводнителния канал, който извежда водата от студените басейни. Сред откритите находки от банята интерес представляват костна флейта, бронзова апликация, бронзови монети и др.

Съществени резултати донесоха и разкопките в южната част на епископския комплекс. Там се намират големи верижно разположени помещения, от които до момента са разкрити четири. Последното от тях, разкопано през 2004 г., е с повърхност около 100 м². Размерите му са 15,50 x 6,80 м. Пред входа му се намират две пещи – за претопляне на храна и за печене на месо.

Цялото помещение е покрито с дървен под, положен върху каменни опори. Те са разположени в два реда по седем броя във всеки. Опорите са изградени от камъни и хоросан, като сред тях се срещат архитектурни детайли, капители, части от надгробни плочи.

Помещението, подобно на останалите три, е изгорено. В югоизточния му ъгъл сред останките от пожара и падналия покрив са намерени 8 железни дюзи, които се оказаха шлемове, поставени един в друг. Вероятно те са паднали от изгорелите шкафове или лавици, където са били съхранявани. Преди завършването на консервацията точната им бройка не може да се посочи, но приблизително те са не по малко от 30. Находката позволява да се предположи, че помещението е служило на епископската стража.

Освен шлемовете бе намерен и смачкан полусферичен бронзов съд с триногата, на която е поставян, токи, част от ключалка, юзда, добре запазени керамични съдове и др.

СГРАДА *EXTRA MUROS* В СЕКТОР VIII A – НОВЕ

Павлина Владкова

Продължиха редовните проучвания на сградата, разположена на около 70 м западно от западната крепостна стена на Нове. Една част от усилията бяха съсредоточени върху площта на откритата през 80-те години трикорабна базилика. В северния и южния кораб и в нартекса при ранните разкопки са били разкрити три гробници. Ние отново ги разчистихме и слязохме в дълбочина с цел разкриването на части от сградите от ранните строителни периоди и допълването на плана на комплексите. Бяха открити части от помещения с и без хипокауст, канали и водопроводи от края на II– първата половина на III в., втората половина на III в. и IV в.. Намерените монети, глинени лампи, медицински инструмент, керамика и части от стъклени добре датират пластове. В северния кораб на базиликата попаднахме на два гроба от некропола, датиран във втората половина на V в. и по-ранен от базиликата.

Във връзка с изграждането на туристически информационен център по проект на програма “Фар” се наложиха разкопки южно от проучвания до сега комплекс. Тъй като сградата е съобразена с резултатите от археологическите разкопки, нейният план е изготвен така, че да нарушава минимално културни пластове. Постройката ще бъде вдигната върху колони над съвременния терен, като на практика ние трябваше да проучим единствено основите на стъпките за тях, а върху останалата площ ще имаме възможност да работим и в следващите години. Основите на колоните бяха с различни размери – 1,45 x 1,45; 2,05 x 2,05 и 2,45 x 2,45 м. От общо 28 стъпки за основи 14 попадат върху улицата и канала, които ние през предходните кампании бяхме открили чрез сондажни проучвания. Така сега имаме възможност да проследим в посока от изток към запад трасето на улицата в протежение на 33 м. Нейната ширина е 7,0 м. Разкрита беше настилка от заоблени речни камъни, като фугите между тях са били запълнени с пясък. Улицата е с около 0,20-0,30 м по-ниско ниво в сравнение с това на портиците на сградата северно от нея. В южния край на улицата е бил разположен каналът, събиращ от околните сгради отпадните води. Той е зидан. Дъно на канала не беше открито, явно че е било землено. Покритието му е от големи плочести камъни, лягащи върху страниците. Върху тях на места са подредени и по-дребни. В пълнежа на канала в проучваните сектори находки не бяха открити. В източната част на проучваната площ беше разкрита шахта за почистване на канала.

Непосредствено южно от канала, съответно улицата, бяха открити основите на зид, който според нас представлява основите на северния стилобат на сградата, разположена южно от улицата. Доказателство за това е и фактът, че при проучването на основите за стъпки, които попаднаха южно от този зид, не бяха открити архитектурни останки, което според нас показва,

че сме попаднали върху площта на северния портик на сградата. В пилон 23 беше открита северната част от помещението. В пилон 27 разкрихме остатъци от металургично производство. В пилон 16 се откри част от канал, а върху южната му страница по-късна пещ. В останалите пилони южно от улицата не бяха открити архитектурни останки.

Най-добри резултати дадоха проучванията на редицата пилони северно от улицата. Тук на практика ние продължихме нашите разкопки в югоизточната част на комплекса през предходните сезони в западна посока. В резултат на това бяха открити основите на южния стилобат на сградата, тухлената настилка на южния портик, който е с ширина 3,60 м (толкова, колкото и източния), части от помещенията от различните строителни периоди. Най-важният резултат е този, че попаднахме на пласт деструкции от сграда от ранен II в. (кв. 253). Бяха открити 10 монети, най-късната от времето на Хадриан, глинени лампи, керамика.

Така разкопките през 2004 г. в сектора показаха, че западно от западната крепостна стена на лагера площта е била гъсто застроена от ранен II до началото на V в. От двете страни на преминаващата тук улица, която е отклонение на Дунавския път, във II-III в. са съществували жилищни комплекси, докато през IV в. има данни за производствени съоръжения.

ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЗАПАДНИЯ АКВЕДУКТ НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 2004 Г.

Иван Цървов

Проучванията са част от българо-британския археологически проект "Градът и селото в римската и късноримската империя: Никополис ад Иструм и селото в градската му територия". Осъществени бяха в началото на октомври. Работи се последователно на два обекта, отстоящи на 475 м един от друг.

Обект "Dichin – west". Тук през миналите години открихме сегмент от канала (specus) на акведукта, разположен непосредствено след аркадата, пресичаща долината на р. Росица. Същият бе проучван и през миналата година. Сега бяха проучени две ареи – "А" и "L". Целта бе да се установи наличие или липса на двата дублиращи канала глинени тръбопроводи, открити през миналия сезон. Разкопките в "арея А", югоизточно до конструкцията на канала на водопровода, потвърдиха наличието на тръбопроводите. Открити бяха на място няколко фрагмента от обичайните глинени тръби. Два от фрагментите са свързани чрез муфа. Тръбопроводите са били демонтирани, вероятно за да бъдат преизползвани тръбите. В широката 0,9 м траншея, получена при изваждането им, се откриха само фрагменти от счупени тръби. Същата се е самозапълнила с деструкции от разрушената конструкция на канала. Наличието на банкет показва, че в тази арéia тя се е издигала над нивото на терена. Поради ерозия на брега, мястото, където аркадата е преминавала в

канал, е унищожено. Вероятно там, от някакво съоръжение, са водели началото си и двата глинени тръбопровода.

Идентична ситуация бе констатирана и при отстоящата на 15 м североизточно “арея L”. В нея бе разчистен 1 м от трасето на канала, в частност неговата южна страница. Впрочем и тук тръбопроводите са били демонтирани, а получената се траншея се е самозапълнила с деструкции. Банкетът показва, че конструкцията на канала е над нивото на терена.

Обект “River Rositsa”. От откритите през миналата година кейове от аркадата на акведукта с № 1-5, бе разкопан само последният, понеже остава частично на левия бряг на реката и във водата. Той има размери: по оста – 3,65 м; напречно – 3,05 м. Изграден е по обичайният начин за кейовете, които нямат постоянен досег с речните води – плочести камъни, заливани с хоросан, в състава на който има и счукана тухла. Останалите кейове попадат в сегашното речно корито. От тях само № 4 бе възможно да бъде измерен – по оста на аркадата – 3,8 м; напречно – 2,8 м. Другите са почти напълно засипани от речни наноси, а незасипаните им части са силно обрушени. Разстоянието между кей № 3 и кей № 4 е 5,1 м. Кейове № 1-4 са в линия юг-север с отклонение 10° към северозапад, а кей № 5 е с отклонение 24° към североизток. Разстоянията между ъглите на кейове № 4 и 5 са: от изток – 6,8 м; от запад – 8,2 м. Всичко изброено до тук показва, че на това място аркадата на акведукта е правела чупка или по-скоро завой от 34°.

Установяването на този неизвестен конструктивен детайл бе същественият резултат от работата през тази година. Наред с това се изясни, че в античността почти затлачения сега канал е бил главното корито на реката, край и в който са разположени кейовете, градени от масивни варовикови блокове. При справка с топографските карти става ясно, че ситуацията с новото корито е възникнала между 1976 и 1984 г. Колкото до кейове № 1-5, то те са попадали на левия речен бряг и вероятно само при сезонните разливи са имали досег с течаща вода.

При разкопаването на кей № 5 бе открит фрагмент от каменна полутръба. Това иде да покаже, че тези елементи са били използвани в конструкцията на аркадата и в този неин сектор.

ТЕРЕННИ ОБХОДИ ПО ПРОЕКТ “ГРАДЪТ И СЕЛОТО В РИМСКАТА И КЪСНОРИМСКАТА ИМПЕРИЯ: НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ И СЕЛОТО В ГРАДСКАТА МУ ТЕРИТОРИЯ” ПРЕЗ 2004 Г.

Иван Цървов

Това бе петия сезон на извършваните в градската територия на Никополис геофизични измервания и теренни обходи по т.нар. “статистически метод”. Проведоха се във времето от 29 март до 16 април. В експедицията участваха общо 104 човека – специалисти, студенти от ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий”, технически лица. Проучени бяха 4 обекта, именувани

по името на селището, в чието землище е разположено съответното поселение. Изяснявана бе структурата на поселенията, както и плановете на някои от сградите в тях.

Полски Сеновец. Обходът се осъществи в м. Геранчето, на около 2-2,5 км източно от селото. Тук преди 25 г. е открит надпис от 136 г., маркиращ границата между провинциите Долна Мизия и Тракия. Полето, разположено от двете страни на Сеновецкото дере, бе разделено на 5 ареи. Чрез методите “клик” и “пик-ап” бяха регистрирани общо 15 концентрации. Върху 5 от тях бяха осъществени геофизични измервания. При тях бяха регистрирани плановете на два големи комплекса сгради. Работната хипотеза е това да са хореуми, разположени край пътя към лимеса, в които се събира зърно от околните земи, за изхранването на гарнизоните.

Иванча. Обходена бе м. Плачковец, разположена на 2-2,7 км южно от селото. Регистрираха се 11 концентрации. Върху някои от тях бяха направени геофизични измервания. Изяснена бе структурата на поселението, както и функцията на някои от сградите в него.

Павликени. В м. Бели бряг, в североизточните покрайнини на града, е разположено поселение. По хребетите около него се намират могилни некрополи, от които до наши дни са запазени 11 могили. В близост е открита колона с надписно поле, със запазена височина около 7 м. Сега е експонирана край хотел “Бора”. Голяма част от поселението попада под овощна градина и не може да бъде обходена. Останалите части от полето бяха разделени на 3 ареи. В “арея А” бе открита концентрация, сред която се откриха фрагменти от тубули от хипокауст. Възможно е това да е било представителната сграда на разположената тук вила. Мощната концентрация позволи експериментирането за пръв път на нов начин за осъществяване на “клик” - метода – придвижване по полоси от 1 м². За съжаление, резултатите от експеримента ще са известни значително по-късно, когато се обработят и съпоставят всички събрани от терена данни. В “арея С” бяха регистрирани 5 концентрации, като разстоянията между тях са от 200 до 600 м – нещо не съвсем обичайно. Осъществено бе и геофизично измерване.

Но 700 м северозападно се намира “Копаната могила”. На още 70 м от нея бе преоткрит посветителен надпис на един бенефициариус консуларис (ILB 425), в неизвестност от 1933 г. Същият веднага бе пренесен в ГИМ.

Ореш. За осъществяването на целите на изследването, бе необходимо обхождането на едно поселение, намиращо се извън територията на Никополис. То би послужило като еталон за сравнение на данните от теренната работа. Такова бе потърсено в землището на селото, но не бе открито. Регистрирано бе неизвестно до момента укрепено селище. То се намира на 1,5 км североизточно от селото, на високия бряг над “Беленското блато”. Стените, сега личащи като ровове и валове, ограждат площ от около 4 дка. От откриваната в иманярски изкопи керамика е видно, че укреплението е функционирило през V-VI в. и е охранявало Дунавския път.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКА ВИЛА В М. КАМЪКА, ОБЩИНА ГОРНА ОРЯХОВИЦА

Павлина Владкова

Спасителните проучвания, предизвикани от иманярска намеса, бяха извършени в началото на ноември в м. Камъка, разположена на 3 км западно от Горна Оряховица. Разширеният иманярски изкоп, който ние проучихме, попада в стопанската част на вила рустика, разположена в източната част от административната територия на Никополис ад Иструм. Разкрита беше винарска преса (*prela*). Запазена е долната част. Тя е изработена от доломитизиран варовик. Има правоъгълна форма, стеснена в предната част и оформена като улей. Размери: 2,67 x 1,45 x 0,20 м. Пресата е положена върху каменна площадка, която продължава и южно от нея, което предполага наличието поне на две съоръжения. Северно беше разкрито хоросаново подово ниво, в което е оформен улей. Според нас в него е бил положен втори такъв, изработен от дърво, по който гроздовият сок е достигал до съдовете, в които е бил съхраняван. На базата на откритата керамика и монета, винарската преса, както и вилата, се датират в IV в.

ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ КРАЙ С. МАЛКИ СТАНЧОВЦИ, ОБЩИНА ТРЯВНА

Румен Иванов, Венелин Бараков, Методи Бинев

През втората половина на август 2004 г. бяха извършени сондажни разкопки в м. Елова могила, на границата между селата Малки Станчовци и Черновръх, община Трявна, област Габрово. Проучванията имаха спасителен характер поради активна иманярска интервенция на това място (риголвано на дълбочина 0,50 м с трактор и рало). Те се извършиха от колектив от АИМ-БАН и Специализиран музей-Трявна. Отпуснатите средства бяха от страна на община Трявна и местния музей.

Първите дни обектът бе разчистен от иманярската дейност, след което бяха извършени проучвания в три квадрата. Запазеният културен пласт бе с дълбочина 0,50-0,70 м. Разкрити бяха основите на каменна площадка, около която бе констатиран външен ограден зид. И двете са изградени от големи необработени ломени камъни със спойка на кал. Субструкцията на каменната площадка е на малко по-високо ниво от оградния зид. Покрай нея бяха разкрити 3 ями, вкопани в насипа, покриващ гореспоменатото съоръжение. Те имат диаметър в горната част между 0,50-0,80 м, а долу 0,30-0,40 м. Около ямите и по дъното им бяха намерени находки, сред които фрагменти от мраморни плочки на Тракийския конник, две от които по-големи и качествено изработени; 10 бронзови камбанки с височина от 1,5-4,5 см, както и 13 бронзови монети. В една от ямите бе намерена на дъното част от оброчна

плочка с монета на Елагабал. Нумизматичният материал има следната характеристика: най-ранната монета е на Фаустина Млада (съпруга на Марк Аврелий), най-многобройни са тези от династията на Северите (Септимий Север, Каракала, Гета, Елагабал), а най-късни са две – едната на Галиен (253-268), а другата на Аврелиан (270-275). При две от монетите се чете името на град Марцианополис. Костен материал почти липсваше (само няколко малки костици в яма № 3), керамиката бе също в минимални количества (силно фрагментирана и датираща се най-общо към II-III в.). По-ранни находки от елинистическата епоха или от I в. сл. Хр. не бяха открити.

Тракийското светилище е от римската епоха и е посветено на Хероса (изображенията върху двете по-добре запазени оброчни плочки показват тип „В“ по класификацията на Г. Кацаров и М. Оперман). От запазената част на съоръжението се вижда, че формата му е овална или кръгла. То се намира на невисоко било, под което има извор. В този район разполагаме с данни за няколко антични села, а недалеч оттук минава стар път, който прекосява планината Хемус към Тракия.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КОВАЧЕВСКОТО КАЛЕ ПРЕЗ 2004 Г.

Иванка Дончева, Мирослав Георгиев, Никола Рафаилов

По време на археологическите проучвания на късноантичната крепост Ковачевското кале през 2004 г., които се проведоха през юли-август, бе локализирана и почти изцяло разкрита една от кулите по протежението на крепостната стена – кула № 10 (според плана на К. Шкорпил), разположена в отсечката между западната порта на крепостта и северозападната ъглова кула (№ 1), лежаща днес под настилката на пътя Попово–Бяла.

Подобно на разкритите до сега 4 кули № 3, 4, 11 и 12, и новоразкритата кула № 10 е издадена изцяло пред куртината и е U-образна по план. Но в сравнение с другите разположени по протежението на северната крепостна стена кули - № 3 и № 4, размерите на кула № 10 са доста по-големи. Докато вътрешният диаметър на другите две кули е 9,5 м, то при последната той е малко над 12 м, при външен диаметър – над 18 м. За сметка на това, степента на запазеност при тази кула е много по-малка, в сравнение с останалите, което се обяснява не само от силния пожар, който я е разрушил подобно на останалите, но и от непосредствената ѝ близост до пътя, което много е улеснило местното население при използването ѝ за удобна каменна кариера за строителен материал.

Кула № 10 е разположена на западната крепостна стена и от стои на 8 м в северна посока от кула № 11, фланкираща от север западната порта на крепостта и по размери и план е идентична с нея, както и с кула № 12, фланкираща портата от юг.

Както вече бе споменато, кулата е U-образна по план, издадена изцяло пред куртината. Поради големия ѝ вътрешен диаметър – малко над 12 м, кулата е била снабдена с два правоъгълни, почти квадратни пилона, които са поддържали нейните междуетажни конструкции. Кулата, както и пилоните са били изградени в *opus mixtum*, с редуващи се каменни и тухлени редове, споени с розов хоросан, съдържащ примеси от счукани тухли. Трябва да се отбележи, че в градежите на Ковачевското кале хоросанът е по-скоро жълтеникав, поради цвета на характерната за района глина, използвана в многобройните локализирани тук тухларски частни и императорски работилници, чиито печати изобилстват върху откриваната при разкопките строителна керамика. През отчетната археологическа кампания най-често откриваните частни печати бяха SARM, AVXAN и ANNIA, както и единични двуредови императорски печати – AVGG/SAR.

Западният пилон на кулата е с малко по-големи размери – 1,50 x 1,60 м, докато източният е 1,30 x 1,40 м. Двата пилона отстоят на разстояние 2,10 м един от друг. Те са разположени точно срещу входа към кулата, чийто проход е широк 2,10 м, докато разположените му от север и от юг страници са с дължина 5 м. Дължината на прохода, съвпада с дебелината на самата крепостна стена, която тук е била 3,10 м. Ъглите на входа, както и самото проходно пространство са били оформени с тухли, чиито редове намаляват постепенно на север и юг. По-добре запазен е ъгълът на северната страница на входа към кулата, където броят на тухлените редове е седем, намаляващ в северна посока на пет. Под тухлените редове са запазени два реда от добре обработени каменни правоъгълни блокове. Входното пространство е било засводено и макар, че самият свод, който е бил тухлен не е запазен, податки за него се откриват в запазените празни легла на извадения строителен материал, особено в южната стена на прохода.

Кулата е била разрушена по време на силен пожар, следи от който се откриват в цялата кула и особено – в нейната северна част, където концентрацията на въглини и пепел беше най-голяма, а нападалите каменни блокове от зидовете бяха почервенели и напукани от огъня.

При разкопките бе разкрита голяма част и от външния лицев градеж на кулата и на самата крепостна стена в отсечката от кулата до пътя, който са съжаление бе открит силно нарушен и разграбен. За окончателното му доразрушаване е допринесло и прокарването на пътя Попово-Бяла през 60-те години на XX век, оставил под шосето северозападната ъглова кръгла № 1 и особено неговата корекция в началото на 80-те години, която е засегнала и голяма част от крепостта. Частично е запазен лицевият градеж на северната външна страна на кулата и то предимно основите, състоящи се от големи правоъгълни каменни блокове, чиято цялост е нарушена на много места. Каменният материал над основите е бил разграбен. По-добре запазена е само облицовката на външния северозападен ъгъл на кулата, както и на част от крепостната стена, от чието продължение на север бяха разкрити около 11 м, от които около 7 м със запазена, макар и нарушена на места облицовка.

Добре бе очертана и външната челна извивка на кулата, което позволи уточняването и на външния диаметър на кулата – 18 м.

Може да се каже, че като цяло, находките от самата кула бяха много оскъдни. Като се изключат целите и фрагментирани тухли с печати, за които вече споменахме, както и не така многобройните фрагменти от битова керамика – предимно от амфори и сиво-черни гърнета, находките от вътрешността на кулата се свеждат до няколко керамични прешлена, един железен косер и няколко клина, част от бронзов съд и монети. Някои находки бяха открити извън кулата – при разкриването на северното лице на крепостната стена – два бронзови пръстена (единият е пръстен-печат), 17 бронзови и една сребърна монета (на Валентиниан I).

Откритите монети, общо 78 на брой, са предимно от втората половина на IV и началото на V век, като най-многобройни са монетите, сечени при императорите Констанций II (337-361) – 12, Аркадий (383-408) – 7 и Теодосий II (402-408) – 15, което затваря и определя периода на най-интензивния живот в кулата и изобщо в крепостта.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ В М. ПОД СЕЛО В ОПАКА, ТЪРГОВИЩКО

Иванка Дончева

Некрополът е разположен в местността Под село, северозападно от чешмата за водопой на добитъка, намираща се някога извън селото, а днес в чертите на града. Намира се в пространството между сградите на Пожарната (от североизток) и ВИК (от северозапад). В по-ново време, тази местност става известна под името Римските гробища. Тук, през 1981 г., при изкопни работи за прокопаване на канал, са били открити каменни саркофази, които след посещение на археолози от Историческия музей в Търговище, били датирани във II-III век, а мястото обявено за римски некропол. Разкопки не били проведени, а гробовете били набързо затрупани. Именно случайното разкриване на тези саркофази, обявени за римски, даде повод за провеждане на археологическите проучвания, целящи цялостното проучване на некропола.

В резултат на проведените разкопки, бяха разкрити четири саркофага и една кръгла гробница, в която е било извършено масово погребение.

За разлика от откритите случайно при изкопните работи през 1981 г. саркофази, които са били с монолитно каменно корито и покрити със също така монолитен капак, откритите от нас саркофази са изградени от вертикално поставени плочи, като затварянето им също е било с по няколко плочи. Саркофаг № 1 е бил затворен с три, саркофаг № 2 с шест, саркофаг № 3 и саркофаг № 4 с две полочи. И четирите саркофага са с ориентация североизток-югозапад. Първите три саркофага са разположени успоредно, в непосредствена близост един до друг, а четвъртият е на около 6 м югоизточно от тях. След вдигане на каменните плочите, покриващи саркофазите, се оказва,

че те са запълнени с пръст. Единствено саркофаг № 3 се оказа кух и празен. Установи се, че той е бил засегнат от изкопните работи през 1981 г., бил е отворен и опразнен, и след като канализационната тръба е минала през него, е бил отново затворен.

След изгребването на пръстта, запълваща саркофаг № 1, се установи, че в него, върху каменен под, е положен по гръб в изпънато положение, скелетът на млад мъж, висок около 1,65 м. Тялото е положено с глава на югозапад. Лявата му ръка е поставена на гърдите, а дясната, силно свита в лакътя, е положена на дясното му рамо. В каменната плоча откъм краката на погребания е издълбана плитка ниша. Гробен инвентар не бе открит.

Саркофаг № 2, разположен непосредствено на изток от саркофаг № 1, е с доста по-големи размери. След вдигането на шестте, покриващи го каменни плочи и изгребването на запълващата го пръст, бяха открити шест метални скоби с нитове по тях – по три на всяка надлъжна страна, в които все още имаше следи от изгнило дърво. По всяка вероятност, тези скоби са поддържали някаква дървена конструкция (ковчег или талпи), поставена в каменната. Тялото на починалия е било положено по гръб, в изпънато положение, с ръце скръстени ниско долу върху коремната област. Скелетът е на възрастен мъжки индивид, висок около 1,81 м. Черепът и костите в областта на гърдите бяха открити силно нарушени и раздробени. Гробен инвентар не бе открит. В долната част на плочата, откъм краката на погребания, е издраскан кръст. Тъй като, по всяка вероятност, гробът е бил отварян и осквернен, не може със сигурност да се установи, дали кръстът е бил издраскан преди погребването или по време на оскверняването му. Наличието и на дървена конструкция, поставена в каменната, предполага евентуалния по-висок социален статус на погребания.

В саркофаг № 4, разположен на около 6 м югоизточно от първите три саркофага, е бил погребан мъж, висок около 1,86 м. Тялото е положено върху каменен под по гръб, в изпънато положение, с глава на югоизток. Ръцете са спуснати на долу и събрани в долната част на коремната област. И при този погребан, черепът беше силно нарушен, като горната му част изцяло липсваше. И тук гробен инвентар не бе открит.

И четирите открити саркофага са били изградени много грижливо от добре обработени каменни плочи с дебелина 0,13-0,14 м. При саркофаг № 2 краищата на отделните плочи, оформящи гробната камера са били специално зигзагообразно изрязани за по-добро вклиняване една в друга. При саркофаг № 3, който бе открит празен, отделните каменни плочи са били свързани с хоросанова спойка, като и затварящите го каменни плочи също са били споени с хоросан.

Югоизточно от първите три саркофага и северозападно от саркофаг № 4 бе разкрито кръгло гробно съоръжение с извършено масово погребение в него. Гробницата има двойна стена, като външната е кръгла, а вътрешната затваря гробна камера с правоъгълен план и каменен под. Изградена е от добре обработени правоъгълни каменни блокове на хоросанова спойка, с

дебелина на стените 0,80 м. Диаметърът на външната кръгла стена в посока изток-запад е 3,67 м, а в посока север-юг 3,74 м. Вътрешната правоъгълна стена образува по-скоро квадрат с размери 2 м (изток-запад) x 2,05 м (север-юг). Южната част на гробната камера е била засегната от изкопните работи през 1981 г. и голяма част от нея е разрушена и отнесена. И през нея, както и през саркофаг № 3, е минала съвременната канализационна тръба.

Гробната камера бе запълнена с камъни, под които, след разчистването им, се попадна на човешки кости от неопределен брой индивиди, нахвърляни хаотично, без анатомичен порядък. За сега, тъй като все още не е извършено антропологичното им изследване, не е възможно да се каже точно от колко скелета са, но явно се касае за масово погребване на най-малко 20 индивида. Костите бяха размесени с камъни и хоросан. Възможно е след нахвърлянето на телата в гробната камера, за която не се изключва възможността да е вторично използвана, те да са били затрупани с камъни и залети с хоросан. Една от възможните хипотези е, че може би се касае за жертви на епидемия, за които е обичайно да бъдат залети хоросан, с цел предпазване от разпространението на заразата. Сред костите липсваха открити черепи, което повдигна въпроса дали не се касае за обезглавени трупове или просто багерът, разрушил южната половина на гробната камера при прокарването на канала през 1981 г., е преминал през черепите и ги разнесъл.

Между костите в гробната камера бе открит бронзов двоен кръст – енкалпион, с релефни изображения от двете му страни. На лицевата страна е изобразен разпънат Исус Христос, облечен в колобиум, и четирите евангелиста в краищата на рамене на кръста, а на обратната страна – Богородица Оранта, с четирите евангелиста в краищата на кръста. За сега това е първият открит материал, който би могъл да помогне за датирането на извършеното масово погребение. По иконографските си особености, този енкалпион може да се отнесе в края на X в., най-късно в самото начало на XI в., което коренно променя първоначалната датировка на некропола в римската епоха.

При внимателното разчистване на костите, последователното им вдигане и сортиране, бяха открити едва няколко отделни черепни кости, сред които част от мандибула с няколко зъба на нея, както и няколко отделни зъба. Тяхното намиране все още не изключва наложилото се убеждение, че по всяка вероятност са касае за масово погребване на обезглавени индивиди. Самите кости в по-голямата си част са начупени, най-вероятно от камъните, нахвърляни (или срутили се) върху тях. По размерите на бедрените кости може да се заключи, че погребаните в масовия гроб индивиди са били доста високи и едри. Прави впечатление и фактът, че голяма част от откритите тазови кости са женски, а няколкото мандибули мъжки.

Сред последните кости бяха открити един железен нож и един малък, единичен бронзов кръст.

По време на проучванията бе разкритата част от трасето на по-ранен глинени водопровод. Водопроводът е бил прекъснат от саркофаг № 2, което

показва, че некрополът е по-късен от него и е съществувал по време, когато водопроводът вече не е бил използван.

На известно разстояние в югоизточна посока от разкритите гробни съоръжения, бе локализирана и частично разкрита постройка, градена от ломени камъни на кал. В нея бяха открити фрагменти от битова керамика с характерната за ранното средновековие връзана украса.

Поради приключването на разкопките, сградата остана недоразкрита, което направи невъзможно установяването на нейния цялостен план и размери. На сегашния етап от проучванията, все още нищо конкретно не може да се каже и за характера на тази сграда, но непосредствената ѝ близост до разкритите гробни съоръжения, предполага евентуално ѝ религиозно предназначение.

Липсата на гробен инвентар и въобще на какъвто и да е друг датиращ материал в саркофазите, затруднява тяхното датиране. Въпреки това, вече не би трябвало да се приема безрезервно първоначално направеното датиране на некропола само в периода на II-III в. Откритите градени гробове, условно наречени от нас “саркофази”, макар че се с отклонения от християнския ритуал – по отношение на ориентацията и положението на погребания, по-скоро би трябвало да се отнесат към него – или по-точно към неговото официално за нашите земи начало (IX-X в.). Подобни градени “саркофази” са откривани и в други ранносредновековни некрополи, най-близко разположеният от които е все още непубликуваният ранносредновековен некропол в подножието на скалния манастир при Крепча. Всичко това, разбира се, не изключва съществуването на гробове и от римската епоха, за каквито има сигурни данни, но каквито, за съжаление, през отчетната кампания не бяха открити. Откритият в кръглата гробница енкалпион датира масовия гроб в края на X или самото начало на XI век. Разбира се, не е изключено самото гробно съоръжение да е по-ранно и направеното масово погребение в него да е вторично.

Масовото погребение би трябвало да е извършено по време на съществуването на частично разкритата постройка, разположена в непосредствена близост до некропола, тъй като единствените открити датиращи материали сред костите – енкалпионът и малкият бронзов кръст, са съвременни на откритата битова керамика в нея.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СГРАДА VIII” ОТ ГРАДОУСТРОЙСТВЕНИЯ ПЛАН НА АБРИТУС

Галена Радославова

Сграда № VIII се намира в сектора, западно от маркировъчен репер № 21 от геодезичната план квадратна мрежа на Абритус. Тя е разположена на източната страна на кардото минаващо покрай перистилната сграда. Отстои на 5,50 м, толкова колкото е широка улицата, източно от северната страница

на страничния източен вход на перистилната сграда. В профила на високия насип образувал се от изхвърлената пръст при проучване на перистилната сграда, се виждаше част от монолитен каменен блок, който както се и оказа маркира югозападният ъгъл на сградата № VIII. Насипът с височина 1,60-1,80 м, ширина 11,80 м и дължина 35,50 м до северозападния предполагаем ъглов камък на сградата, който също се вижда в профила на насипа.

В продължение на два месеца със студенти от Шуменския университет “Константин Преславски” и работници по СПОЗ проучихме изцяло част от голяма, вероятно жилищна сграда с верижно разположени помещения. Три от тях, изцяло проучени помещения са разположени от източната страна на кардото минаващо покрай перистилната сграда. Другите три се източно от първите.

Върху развалините на сградата разкрихме част от основите на две ранносредновековни землянки.

Сградата се развива в северна и източна посока. Помещенията са с каменен цокъл с височина 1,10 м и ширина 0,60 м, изграден от обработени камъни с различна големина, споени с хоросан. Над него е положен един ред тухли (две една до друга с размери 0,30 x 0,30 x 0,05 м), а над този ред е изградена кирпичена стена от хоризонтално разположени тухли от кирпич с размери 0,40 x 0,40 м и дебелина 8-10 см. Кирпичените стени са били измазани с дебела хоросанова замазка. Помещенията са имали втори етаж. Покривът е бил покрит с тегули и имбрицес.

Сградата е опожарявана на два пъти – вероятно по време на първото готско въстание 376-378 г и втория път, когато е унищожена - средата на V в. (447 г. - голямото хунско нашествие).

КЪСНОАНТИЧЕН ГРОБЕН КОМПЛЕКС В ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АБРИТУС

Галена Радославова

На 21.09.2004 г., при прокопаване на канал за полагане на телефонен кабел в района на източния некропол на Абритус, работници от БТК попадат на капак от саркофаг. На място установихме, че те са разкрили горната повърхност на капака. Работата на фирмата беше преустановена и започна разчистване на терена около саркофага. Южно от него се разкри част от зид с посока изток-запад, което предполага наличието на гробно съоръжение. Спешно беше поискано разрешение за аварийни разкопки.

Източният некропол на Абритус се намира на около 1 км от кастела Абритус, в м. Гробищата, разположена на десния бряг на р. Бели Лом, от двете страни на пътя Разград-Шумен. По информация на А. Явашов, първия проучвател на Абритус през 30-те години на XX в., в него е имало три могили южно от пътя и 11 могили северно от него. Сега по терена се виждат три могили разположени южно от пътя. Останалият терен се обработва и

могилите са почти незабележими. Саркофагът е открит на 10 м южно от пътя Разград-Шумен, на дълбочина 0,40 м от съвременния терен. Теренът е частна собственост и непрекъснато се обработва. Източно от саркофага се забелязва леко възвишение, което може би е било могила.

Разкрит беше непознат до сега в България по своето архитектурно планово решение и функционално предназначение гробен комплекс. В източната част на почти квадратно помещение (6,10 x 6,80 м) изградено от ломени камъни на хоросанова спойка и кал е вписана зидана гробница с полуцилиндричен свод разположена по дължина север-юг (с външни размери: дължина 5,60 м ширина 2,80). В западната външна стена на гробницата, на 0,44 м от южния фасаден зид на помещението, на нивото на основата на гробницата, е вписан косо с тясната си страна варовиков саркофаг с двускатен покрив с акротерии, разположен изток-запад по дължина. На 20 см източно от този комплекс, на нивото на свода на гробницата (2,85 м), разположен към средата на зида се намери част от коритото на втори саркофаг стъпил на два монолитни блока и разположен по дължина изток-запад.

На 0,40 м южно от югозападния ъгъл на южния фасаден зид и на нивото на фундиране (на 1,50 м от повърхността на разкрития южен зид) се откри струпване от разрушен глинен олтар. Между глинените фрагменти се откриха и фрагменти от битова керамика работена на ръка.

Гробният комплекс е изграден едновременно, като първо е изградена гробницата, около нея е изградено помещението, а саркофаг № 2 е поставен след това. Що се отнася до саркофаг № 1, той вероятно е заварен и преизползван. Датировката на гробницата е края на IV–първата половина на V в.

АБРИТУС – РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН КОМПЛЕКС-ЕПИСКОПИЯ

Галена Радославова, Георги Дзанев

Продължиха проучванията на епископския комплекс в източната част на кастела Абритус. Проучен на значително разстояние бе северният зид на базиликата, запазен в този си участък само в субструкция – разбит от изкоп за вадене на строителен материал. Дебелината му е 0,98–1,05 м, а дълбочината на фундиране 2–2,10 м от подовото ниво на базиликата, респективно на 2,80 м от съвременното ниво на терена. На 3,70 м западно от източния зид на базиликата бе установено началото на зид с посока юг–север, долепен на фуга до северния зид на базиликата. Като техника на градеж и ширина (0,98 м) не се различава от останалите зидове на базиликата. Вероятно е част от помещение североизточно от базиликата, добавено по-късно към основния градеж. Проучена бе и цялата северна половина на източния зид на базиликата (субструкция), който като дебелина, начин на градеж и фундиране е идентичен на северния зид.

В слоя строителни разрушения, покриващи трасето на северния и отчасти на източния зид на базиликата се откриха значително количество предимно ранносредновековни материали – фрагменти от керамични съдове, костени шила, каменни брусове, железен връх на стрела и бронзови коланни приложения и ремъчен накрайник. По-особен интерес представляват вероятно свързаните с дейността на ранносредновековния комплекс железен стилос (?) и 3 бронзови закопчалки от книги, една от които – дефектен, недовършен екземпляр е доказателство за изработването им на място. В изхвърлената пръст допълнително бе открит моливдовул на цар Петър I (927-969).

Предприети бяха сондажи във вътрешността на апсидата на базиликата. Откритите на по-горно ниво архитектурни детайли – бази, рамки, част от плоча от олтарна преграда, части от декоративна колонка, корниз – се свързват с обзавеждането на базиликата. На дълбочина 1,70 м под подовото ѝ ниво, във вътрешността на апсидата се разчисти по-ранно подово ниво от хоросанова обмазка с примеси от счукана тухла. Вътрешните зидове на апсидата в централната и южната ѝ част до тази дълбочина имат лицева зидария – квадров градеж с обмазани с бял хоросан fugи. Само в северната част на апсидата градежът е без лице – типична субструкция. Очевидно базиликата преизгражда заварена по-ранна и по-малка като размери базилика, планът на която предстои да се изяснява. От тази по-ранна базилика произхождат мраморни колонка от олтарна преграда, част от плоча от олтарна преграда и част от рамка. С неизяснена стратиграфска позиция е един открит в изкоп за вадене на строителен материал фрагмент от варовиков кропилник (съд за светена вода).

В северния кораб на базиликата, под нивото на по-ранната базилика се разкри ъгъл на късноантична сграда – два зида от камък на калова спойка с дебелина по 0,55 м и водопровод (разкрити засега са 6 тръби) с посока запад–изток. Североизточно до базиликата на същата дълбочина се откри част от зид с посока юг–север и дебелина 0,55 м, граден от камъни на хоросанова спойка и дограждан в северната си част с тухли на калова спойка. Всички описани късноантични зидове се вписват в слой черна пръст с множество битови материали – фрагментирана керамика, керамична лампа, прешлен за вретено, фрагменти от стъклени съдове, фрагмент от стъклена гривна, железен пръстен–ключ, 2 бронзови фибули и бронзова декоративна халка. Откритите в същия пласт 114 бронзови монети са от периода началото на IV–средата на V в. (от Лициний I, Лициний II, Константин I и синовете му до Теодосий II включително) датират периода на обитаване на тази жилищна сграда, чието проучване предстои. Разположената на по-горно ниво по-ранна базилика съответно може да получи предварителна датировка най-рано във втората половина на V в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ В КВАРТАЛ ДИВДЯДОВО НА ГРАД ШУМЕН ПРЕЗ 2004 Г.

Георги Атанасов, Светлана Венелинова, Станимир Стойчев

В края на септември по време на изкопни работи за прокарване на канал по бул. “В. Преслав” в кв. Дивдядово на гр. Шумен работниците попадат на човешки кости. С Разрешение № 597/30.09.04 г., издадено от АИМ при БАН бяха предприети аварийни археологически разкопки от екип на РИМ – Шумен с ръководител Г. Атанасов и заместници С. Венелинова и С. Стойчев. Проучванията се извършиха в периода 01–07. 10. 04 г. и с прекъсване от един месец: 04–12. 11. 04 г.

Целта на проучването беше да се почистят засегнатите при земекопната работа гробни ями и да се уточни тяхната хронология. За прокарването на канала е направен изкоп с дължина 61 м, ширина 2,20 м и дълбочина 1,90 м. По протежение на него беше разчертана квадратна мрежа с ориентация север–юг и размер на квадратите 5 x 5 м. Проучени са 24 обекта, 5 от които частично поради причини, свързани с характера на терена.

Културният пласт в проучваните обекти се намираше на дълбочина между 0,40 и 1,75 м от съвременното ниво. За разлика от североизточния край на изкопа, където уличната настилка лежеше върху глинеста и жълта на цвят пръст, в югозападния насипът достигаше на дълбочина до 1,20 м. Под понятието “съвременно ниво” имаме предвид настоящото равнище на пътната настилка, което не е автентично, тъй като от една страна мястото е гъсто застроено, а от друга голямо количество пръст е отнета и при строежа на пътя.

От общо проучените 24 обекта частично засегнати или почти унищожени при изкопните работи са 19.

Въз основа на археологическите проучвания можем да направим следните изводи:

1. Намерените в насипа на обекти № 6, 8, 10-16, 22 керамични фрагменти от III–IV в., както и тези в дворовете на близките къщи, от където произхождат също и две бронзови монети от същия период свидетелстват, че в непосредствена близост с проучваното място вероятно е съществувало селище от римската епоха.

2. Вероятно обекти № 1–3 и 7 представляват ями за отпадъци, със следи от производствен процес, а № 12 е вкопано жилище от селище, съществувало през периода IX–X в.

3. От проучените 24 обекта в 17 бяха открити човешки кости. Всички гробове са единични, а мъртвите са погребани чрез трупополагане. В 11 от обектите костите бяха в анатомичен порядък, а в 1 имаха разбъркан вид. В 9 от гробовете скелетите бяха в изпънато положение и успоредно разположени на тялото горни крайници, с изключение на обект № 5 (гроб 3), където бяха кръстосани в коремната област. Долните крайници, с изключение на 2 гроба,

следваха оста на тялото. Впечатление прави обект № 13 (гроб 6), където глезените бяха разположени плътно един до друг и вероятно при погребването са били завързани. По отношение на ориентацията преобладаваха гробовете, в които главата е насочена на запад или югозапад. В повечето от случаите гробните ями бяха с неясно очертана форма. В обекти № 5 (гроб 3) и № 13 (гроб 6) имаха правоъгълна форма със заоблени ъгли и ниша, разположена до долните крайници, в едната от които със следи от ритуал. В някои от гробните камери и насипа към тях бяха открити въглени, следи от дървесина, животински кости и гвоздеи. Интерес представлява обект № 13 (гроб 6), където в областта на шийните прешлени и върху подбедрените кости на погребания открихме струпвания от дребни ломени камъни, вероятно резултат от извършен ритуал с цел “обезвреждане”. В гробните ями на обекти № 5 и № 13 и в насипа на гробовете в обекти № 3, 5, 18, 20 открихме фрагменти от старобългарска керамика, както и заедно с керамични фрагменти от XV–XIX в. в обекти № 4, 10, 11, 14–17, 21, 22.

4. В проучените обекти бяха открити 32 находки. Най-впечатляващите от тях бяха положени като гробен дар в обект № 5 (гроб 3). Сред тях са 2 токи, 13 апликации и 2 коланни накрайника, изработени от сребро. Върху единия от накрайниците е представен в рефлексно-огледален образ орнамент тип “Врап”, като между вдълбаванията има следи от позлата. Въоръжението беше представено от два железни кинжала и тип лека брадва. Върху глезените на погребания открихме поставени амфоровидна стомна и бронзов обков от дървен съд – ведро. В насипа на гроба беше намерен $\frac{1}{2}$ фолис на император Анастасий. От обект № 13 (гроб 6) произхождат четири посребрени обеци “пастирски” тип с луновидно оформена висулка и огърлица от 17 стъкдени и 3 бронзови мъниста.

5. В три от обектите № 3, 5 и 13 бяха проучени гробове, чийто обред и находките, намерени в тях датират некропола от края на VII–началото на VIII в. Вероятно към този некропол принадлежат и обекти № 6, 8 и 9, за които допускаме, че са представлявали гробни ями.

6. За гробовете в обекти № 4, 10, 11, 14–24, разположени на гъсто в югозападния край на изкопа предполагаме, че принадлежат към некропол, възникнал през османския период. Свидетелства за това откриваме в керамичния материал от насипа на гробовете, в приложения погребален обред, въпреки някои отклонения от каноните на ортодоксалния ислям, както и в историческите извори, според които през XVIII в. наблизо е съществувала джамия.

РАЗКОПКИ НА ТРАКО-РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. БАБАНОВ КРАЙ С. МАДАРА, ОБЩИНА ШУМЕН

Георги Атанасов, Станимир Стойчев, Неделчо Неделчев

През 2004 г. продължи работата по проучване на трако-римско светилище в м. Бабанов край с. Мадара, община Шумен. Разкопките се извършваха със студенти от ШУ "Епископ Константин Преславски" в рамките на археологическата им практика.

По време на разкопките бяха проучени два квадрата (12 и 13). В тях беше работено на дълбочина от 0,20 до 0,60 м до нивото на скалата. Отнетият пласт е насип от почва с черен цвят. В насипа се откриха фрагменти керамика на ръка и колело, железни гвоздеи, фрагменти от оброчни плочки на тракийския конник, фибули и монети от IV в. Откритите находки потвърждават датировката на светилището - II–IV в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ТУРАКАН ПРЕЗ 2004 Г.

Емил Петков

Археологическите разкопки в Тутракан, проведени през периода 2001–2003 г., обхващат югоизточния край на античния кастел Трансмариска. Теренът, който проучваме е незастроен и представлява приблизителен триъгълник между улиците "Крепостта" и "Петър Берон". През трите години изследване се разкри значителна част от южната крепостна стена, с обща дължината 33 м. Проучени са и двете кули № 3 и № 4, които се допират на fuga с куртината.

През 2004 г пред екипа, работещ на обекта, стояха две основни задачи:

Разширяване на археологическото проучване в западната част на обекта. Целта беше да се изясни характерът, конструкцията, датировката и предназначението на зидовете, разкрити южно и северно от кула № 3 през 2003 г. При разкопките те бяха определени като "контрафорс", синхронен с куртината и „протейхизма”, синхронна с кула № 3.

Заложи се нов сондаж № 8, западно от посочената кула и южно от южната крепостна стена, с площ от 45 м². Началното ниво на терена е 67,25–66,72 м надморска височина. Подемният материал и културните напластявания са идентични с тези от другите проучени участъци, разположени извън рамките на кастела.

Достигнати нива при прекратяване на разкопките са: 65,37 м зад куртината, 65,04 м върху куртината и 65,40 м пред нея.

Другата основна задача беше да започне реставрацията, консервацията и съответното експониране на обекта. Исторически музей - Тутракан спечели проект на Национален фонд „Култура": „Реставрация, консервация, експониране и благоустрояване на "Южна крепостна стена",

което позволи частично реставриране на разкритата част от крепостната стена на Трансмариска. Във връзка с предприетите дейности за реставрация и консервация, археологическото проучване на обекта бе прекратено.

Въз основа на архитектурния проект за реставрация и консервация на археологическия паметник, одобрен от НИПК и съгласно изискванията на Закона на опазване на паметниците на културата, до края на сезона изцяло бе реставрирана и консервирана кула № 3 и частично куртината между двете кули. Кула № 4 се укрепи, с цел запазването ѝ от по нататъшно разрушаване през зимния сезон.

Цялостната реставрация и консервация на обекта „Южна крепостна стена на античен кастел „Трансмариска“, предстои да се извърши през настоящата 2005 г.

РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА В ДУРОСТОРИУМ – СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Драгомира Боева, Никола Русев

През 1987 г. при изкоп за фундиране на обществена сграда в Силистра бяха разкрити руините на голяма елинистична базилика. Тя попада в централната част на късноантичния Дуросторум – т. е. на около 250 м южно от р. Дунав, където през IV в. е изграден кастел и на около 200 м северно от укрепения лагер на XI Клавдиев легион. За съжаление преди археолозите да се запознаят с археологическата субстанция, почти целият притвор и северният кораб бяха разрушени до основи и покрити с бетонна плоча. Същевременно част от централния и южния кораб попада под асфалтираното трасе на улици и това възпрепятства провеждането на пълноценни проучвания. И все пак спасителните археологически разкопки през 2004 г. дадоха определени резултати. По цялата дължина бе поучен част от централния кораб, апсидата, притвора и пасаж от атриума. В резултат на направената реконструкция се установи, че става въпрос за трикорабна едноабсидна базилика с неразчленен притвор и двор (атриум?). Общата дължина (външна с притвора и апсидата) е 27,50 м, външният диаметър на апсидата е 6,35 м, вътрешната дължина на наоса е 21 м, а на притвора 2,50 м. Дължината на атриума не е уточнена, но по предварителни наблюдения е около 15 м. Благодарение реконструираната дъга на апсидата установихме, че ширината на централния кораб е 6,20 м, което предполага, че страничните са около 3,10 м. Корабите са разделени с по седем колони с диаметър 40 см, чиито бази (запазени са *in situ* 4 бази – две мраморни и две варовикови) легат върху масивен стилобат с ширина 0,70 м, фундиран на дълбочина 1,00-130 м, а при апсидата 1,80 м. Не е ясно дали е имало синтрон, защото апсидата се чете само в субструкция. Ако съдим по частично запазения източен зид на северния кораб, външните стени на базиликата са били с ширина 0,80 м. и фундирани на дълбочина 1,70 м. Неговото разкриване до субструкция показва липсата на абсиди пред страничните кораби

(пастофории), както в първоначалния план, така и в по-късните преустройства. Преградната стена между наоса и притвора е с ширина 0,70 см и е фундирана на дълбочина 1,70 м. Външната западна стена на притвора е изцяло демонтирана, но по леглото на основата и прекъсването на тухленото покритие е била широка 0,80 м и фундирана на дълбочина 1,70 м. При тази реконструкция се очертават външни размери на храма (с апсидата и притвора) 27,50 x 15,30 м. Наосът на базиликата е покрит с разноформатни тухли и керамични плочи. Олтарното пространство е било вдигнато с едно стъпало и застлано с мрамор. Пред апсидата се откриха многобройни фрагменти от мраморна олтарна преграда и амвон. Притворът е повдигнат на 50 см над нивото на наоса и застлан с пана от правоъгълни и шестоъгълни тухли. Атриумът е на нивото на притвора като покритието е с каменни плочи. По запазената във височина стена между притвора и наоса установяваме, че зидарията е *opus mixtum* от редуващи се пояси от обработени камъни (средни и малки размери) на червен хоросан и два реда (на места три) тухли.

Отчетливата стратиграфия свидетелства, че базиликата е издигната след средата на IV в., защото под основите и се проследява горял хоризонт, датиран с керамика и монети, като най-късните са на Константин II (337–340) и Валентиниан I (364–375). Монетите под настилката също са от първата половина на IV в. При проучването на апсидата са регистрирани следи от по-ранни градежи, които са опожарени, а строителният материал е почти напълно извлечен до субструкция. Въпреки всичко, долната граница на строителството на храма не може да се прецизира абсолютно. Архитектурният тип (издължена трикорабна базилика с една полукръгла апсида с голям диаметър, неразчленен притвор и атриум) е характерен за края на IV и първата половина на V в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “СЕВЕРНА КРЕПОСТНА СЕНА” В НИАР „ДУРОСТОРИМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА”

Иван Бъчваров, Драгомира Боева

При изкопни работи за строеж на хотелски комплекс „Дръстър” в гр. Силистра, кв. 23 А, УПИ № 4454, парцел III с виза за проектиране №313/04.08.2003 г., се попадна на каменна зидария, споена с розов хоросан. Спасителните археологически проучвания се проведеха от екип с ръководител И. Бъчваров и заместник ръководител Д. Боева (ИМ – Силистра).

Разкрита е каменна стена от едри обработени квадри, споени с фин розов хоросан, примесен със смляна строителна керамика. В зидарията са преизползвани и сполии – фрагмент от фриз-архитрав и други архитектурни детайли. Стената е с ориентация запад – изток, като в западната част продължава в профила на терена на кота 15,56. Разкритата дължина в източна посока е 15,50 м, с ширина 4,30 м. В северната си част зидът е

разрушен от основата на помещението за лед. В източната посока зидът е обрушен и е запазен на кота 13,20. В южната си част зидът е запазен и личи ясно ред от конструкцията на кота 14,40 м. Южно от зида на кота 13,98–13,30 се разкри ниво от деструкции от тухли, нападали в посока изток–запад, фрагментирани, като някои от тях са с врязана украса.

На 19-20.03.2004 г. зидът е бил разрушен с багер. Запазена е само западната част с дължина 5,70 м, т.е. разрушена е около 10 м зидария и културен пласт в дълбочина до 1,50–2,00 м. Размери на зида след разрушаването: дължина (изток–запад), 5,70 м, ширина (север–юг), 4,20 м, височина 14,90–12,30 м.

Северно и южно от зида са заложили два сондажа за разкриване на основите на стената. Зидарията е двулицева – външно и вътрешно лице, с емплектон от обработени и необработени камъни, обилно залети с бял и розов хоросан. Основата е от необработени камъни, фундирани в пласт глина (лъос) на 1,20 м, три реда квадров цокъл висок 1,90 м, надосновен градеж, запазен във височина до 1,34 м. Общата височина от основите до най-високо запазения ред от зидарията е 4,44 м, а ширината на стената е 4,45 м.

Южно от зида, в профила, между основите на бившето складово помещение на ресторант „Дунав“, се разкриха следи от производствена дейност – остъкляване, шлака и концентрация от фина керамика от III–IV в.

ОГЛЕД НА ОСТАНКИ ОТ КОРАБОКРУШЕНИЕ ИЗТОЧНО ОТ ГР. ШАБЛА

Калин Димитров

В периода 28.07-1.08.2004 г., в рамките на комплексна научна експедиция, проведена от Институт по океанология на БАН с НИК "Академик", в качеството ми на заместник-научен ръководител по археологическата част участвах в издирването и огледа на останки от древно корабкрушение, намиращо се на около 30 мили източно от гр. Шабла.

Задачите на археологическата част от експедицията бяха:

1. Да се тества новозакупен сонар, работата му с обитаем спускаем апарат РС 8 и техническите възможности за търсене на археологически останки.

2. Да се установи състоянието на откритите през 2002 година амфори в акваторията източно от гр. Шабла; да се идентифицира и датира археологическата структура, отбелязана като "амфори".

3. Да се набележат мерки за проучване и опазване на останките

Така поставените задачи бяха изпълнени успешно.

Закупеният през 2004 г сонар успешно може да се използва за търсене под вода на археологически останки. С помощта на сонара потопяемият апарат РС 8 сравнително лесно открива цели, включително и такива с малка височина и плътност, в радиус от няколко-стотин метра. Разработената от ИО система за лъчево търсене спрямо буй и подводен сонарен отражател може

да се прилага успешно за търсене на археологически останки, чието приблизително място е локализирано чрез буксируем сонар със страничен обзор.

На 28 и 30 юли 2004 г. бяха извършени общо три спускания с РС 8 за откриване и оглед на археологическите останки, засечени през 2002 г. При първото спускане, осъществено на 28 юли, амфорното петно не бе открито. На 30 юли след около 2 часа лъчево търсене амфорното петно бе локализирано на около 240 м южно от маркировъчния буй и на дълбочина малко повече от 80 м.

На 30 юли след обяд се осъществи второ спускане за археологически оглед на амфорното петно. Бяха направени снимки и бе заснет видеоматериал.

Резултати от археологическия оглед. Без съмнение става дума за корабкрушение. На дъното се наблюдават между 20 и 30 големи еднотипни амфори, оформящи плътни редици. Амфорите стърчат от грунда на около 1/3 от височината си, някои наполовина. Повечето амфори са изправени или леко наклонени. Една е обърната с дъното нагоре и вероятно е с отчупено гърло. Между тези амфори се виждат гърла на други, които са почти изцяло зарити, вероятно това е долен ред амфори. Освен изправените се забелязват и фрагменти от няколко други амфори. Възможно е счупените амфори да са по-малки. Извън петното със стърчащите амфори се забелязва неравност на дъното с височина около 20-30 см. Предвид релефа на дъното може да се предположи с голяма увереност, че неравността крие други напълно зарити амфори. От това може да се заключи, че цялата площ на амфорното петно е поне 2 пъти по-голяма от пряко видимата. Общата дължина на амфорното петно и вероятната зарита част може да се оцени на повече от 30 м, което говори за сравнително голям съд. Според типа на амфорите корабкрушението се датира към II-III в. сл. Хр.

Безспорни останки от корпуса не се наблюдават пряко, но в основата на амфорите се вижда извита дъска с дебелина и дължина, които позволяват да се допусне, че може да е част от корпуса на потъналия кораб. Тъй като дъното на мястото на корабкрушението е равно, а зоната се характеризира със силни течения, е възможно наблюдаваните дървени фрагменти да са довлечени. Независимо от това има всички основания да се смята, че под амфорите корпусът е добре запазен.

Според сведенията на екипажа на РС 8 и сравнявайки видеозаписите от 2002 г със сегашното състояние, може уверено да се каже, че през изтеклите две години амфорното петно не е било засегнато при тралиране или друга дейност.

Възможности за проучване на античното корабкрушение. На този етап и с наличната в ИО техника може да се препоръча следната програма за проучване на корабкрушението пред Шабла:

1. Установяване на границите на корабкрушението и документиране на видимите останки.

Този етап е задължителен и може да се осъществи още през 2005 г с наличната техника на ИО. Ако е възможно да се монтира профилограф на РС 8, очертаването на границите на корабокрушението ще стане сравнително лесно и точно. За точно документиране на останките е необходимо да се набави дигитална фотокамера, с която да се осъществи заснемане и монтиране на кадрите в покриващ "фото-килим".

2. За установяване наличието и състоянието на корпус е необходимо да направи малък сондаж по дължината на предполагаемия борд. ИО може да разработи безоткатен подводен струйник, който да се монтира на РС 8. Откриването на дървени останки от корпус ще набави материал за безспорното датироване на кораба чрез дендрохронологично изследване и ще даде представа за размерите и конструкцията на потъналия кораб.

3. Пълно археологическо проучване на корабокрушението. Детайлното планирането на този етап е следствие на успешното осъществяване на първите два етапа. Досега подобно проучване не е правено в Черно море и безспорно представлява голям научен интерес. Но още от сега е добре да се имат предвид следните обстоятелства:

Дълбочината не е подходяща за работа на водолази. РС 8 е удобен за локализиране на останки и някои видове документиране, но поради това че е обитаем апарат, полезното му време за работа е ограничено. Корабокрушението се намира в открито море и всяко проучване е зависимо от капризите на времето.

Поради това смятам, че използването на необитаем дистанционен апарат (т. нар. Remote Operated Vehicle — ROV) за разкопаване, е по-подходящо средство. Опитът от дълбоководни работи в чужбина (за индустриални и археологически цели) показва, че ROV са икономически и функционално най-ефективни. Като пример може да се посочи, че в момента в Норвегия се осъществява проект за пълно археологическо проучване чрез ROV на кораб от 17 век на дълбочина над 200 м.

Съобразяването с икономическите реалности в България сочи, че за археологическото проучване на корабокрушението при Шабла трябва да се търси чуждестранен партньор, който да осигури част от необходимата подводна техника, а ИО БАН може да участва с НИК "Академик" и РС 8.

Потенциални заплахи и мерки за опазване на археологическите останки. Предвид дълбочината на корабокрушението - над 80 м, както и голямата отдалеченост от брега, вероятността за иманярски водолазни спускания е малка. Районът на останките, но значително разширен, би трябвало да се обяви да забранен за корабоплаване. Служба Гранична полиция, която има радарна станция в района (северно от Дуранкулак), трябва да бъде предупредена да осъществява повишен контрол над всяка дейност в района.

Разрушаване или повреждане на останките при тралене или закотвяне е напълно възможно, тъй като районът е обект на незаконен рапанолов и на калканолов. Поставянето на изкуствени стабилни препятствия по дъното в

района на останките (потапяне на тетраподи или големи скални блокове) ще направи зоната неподходяща за тралиране.

РАЗКОПКИ НА НОС ЧИРАКМАН, АНТИЧНИЯ БИЗОНЕ

Иван Сотиров, Йордан Гатев

Проучванията през 2004 г. бяха извършени през юли-август със средства на ГИМ – Каварна. Откритите движими паметници на културата бяха предадени във фондовете на ГИМ – Каварна. В разкопките взеха участие ученици от гимназията в Каварна, както и безработни от бюро по труда. Като стажанти участваха магистрите от СУ “Св. Климент Охридски”, катедра “Археология” С. Добрева и А. Ангелов.

Работи се в 6 квадрата (5 x 5 м), върху площ от 150 м² в участък северно от ранновизантийската базилика Целта на проучването бе да се разшири експонираната площ северно от базиликата и да се получи по-точна представа за стратиграфията на централната градска част и за хронологическите етапи в развитието на селището.

Проучени бяха две жилищни помещения от най-късния етап период в съществуването на поселението – началото на XIV в. до 1444 г., когато то загива при кръстоносния поход на Владислав Варненчик. По интересни находки от този пласт са железен боздуган, шпора, подкови, фрагменти от сграфито керамика, както и монети на Иван Александър, Иван Шишман и Баязид II.

Беше проучено и жилище от края на XII-XIII в., датирано с билонови монети на Мануил I Комнин и Исак II Ангел. В зида на жилището вторично е използван фрагмент от варовикова колона, най-вероятно произхождаща от ранновизантийската базилика. Тук бе открита и желязна мотика. От проучваната площ произхождат и фрагменти от гърнета, работени на бавно гърнчарско колело с врязана украса, отнасящи се към IX-X в., но без да са открити в отделен пласт.

При слизането в дълбочина беше частично разкрита голяма сграда от ранновизантийския период VI–началото на VII в., от която почти изцяло бяха проучени 3 помещения. Сградата вероятно е имала търговско предназначение, за което може да се съди по откритите в нея два питоса, както и осем монети – фолиси и семифолиси на императорите Юстиниан I, Юстин II, Юстин и София, Маврикий Тиберий и фолис на Маврикий Тиберий, препечатан при Ираклий. Стените на сградата са градени от дялани камъни със спойка на кал и имат дебелина 0,80 м и запазена височина до 1,00 м. Помещение А е правоъгълно, с неустановени засега размери и е силно повредено от лежащите върху него средновековни жилища. Неговият вход до момента не е открит. Помещение В е успоредно на помещение А и също е с правоъгълна форма с дълга страна север-юг. Било е постлано с масивни варовикови плочи с неправилна форма. Върху тях бяха открити нападали по

тънки плочи, които явно са служили за облицовка на стените. Южния зид на помещение В е частично разкрит и е на фуга към дългия зид, разделящ помещение А от В. В източната му част бе разкрит праг на врата, която го свързва с помещение С. Помещение С също е частично разкрито. Имало е подова настилка от хоросанови плочи, в северната част на който бе открит вкопан питос. Южно от тази сграда бе частично разкрит северният зид и подова настилка от друга ранновизантийска постройка. Върху пода бе открит долен хромелен камък.

В ранновизантийския пласт често се откриваха фрагменти от керамични съдове от елинистическата и римската епохи, както и елинистически амфорни печати. Особен интерес представлява глава от теракотова статуетка. Открити бяха и монети от III–V в. от императорите Филип I Араб, Галиен, Константин Велики, Аркадий и неустановени от IV–V в., както и монети, сечени в Дионисопол от III–II в. пр. Хр. и монета на Канит, което говори за етапите в обитаването на Бизоне.

Преди започването на разкопките при почистване с машина на пътя под платото на Чиракман се попаднало на множество дялани камъни, свидетелстващи за масивно строителство. Проведените сондажи със студенти от ВТУ “Кирил и Методий” и други работници показаха, че на това място е трасето на стената, описана преди век от Карел Шкорпил. Проучен бе участък с дължина 18,20 м и ширина 1,60–1,80 м. В източна и западна посока стената е прекъсната, вероятно вследствие на вадене на камъни за строителство при оформянето на пристанищните сгради и вилите край морето в Каварна. Голяма част от стената е запазена само на ниво банкет или в негатив, особено в лицевата си част. Градена е от дялани камъни с малка и средна големина със спойка от бял хоросан. Пред лицето на стената се издава малка правоъгълна кула, запазена главно в негатив или на един ред камъни, като предната ѝ част е изцяло разрушена и не може точно да се установи формата ѝ. На пода на кулата бе разчистено и хоросаново бъркало, върху което бе разкрита монета, сечена при император Юстин I. Откриват се и късноримски монети и фрагменти от елинистическа керамика, което говори, че скатът е бил обитаван и тогава. Като най-вероятна дата за строежа на външната крепостна стена следва да се приеме началото на VI в.

РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ КАСТРИЦИ, РЕЗИДЕНЦИЯ “ЕВКСИНОГРАД” – ВАРНА

Валентин Плетньов, Петко Георгиев, Христо Кузов, Игор Лазаренко,
Ася Стефанова

През 2004 г. започна проучването на крепостта в градините на резиденция “Евксиноград”. Тя е защитавала залива и едно от пристанищата на север от Одесос-Варна. Пръв учен, който обхожда крепостта е Карел Шкорпил (през 1899 г.). Той дава и кратко описание на паметника.

Предварително съставения план за проучване предвиждаше през 2004 г. да се проучи градежа и фундаването на крепостната стена, както и геодезичното и заснемане. Заложени бяха 6 сондажа. Установи се, че виждащата се днес част от стената (северната) в посока изток-запад е с дължина около 200 м. Тя напълно прегражда нос "Св. Яни". Запазена е на височина до 3 м. Дебелината и е от 1,8 до 2 м. Зидарията е двулицева, с пълнеж от ломени камъни, обилно залети с хоросан. По стената са разположени 5 кръгли (3/4) кули с диаметър около 3,5 м. В източната част на фуга са пристроени една правоъгълна (4 x 4,5 м) и една триъгълна кули (дължина 7 и основа 5,5 м). На 25 м от запазения източен край на стената, вътрешното пространство е преградено от зид (посока северозапад-югоизток), запазен на височина до 2,5 м, с дебелина 1,6-1,8 м. Той е долепен на фуга до северната крепостна стена. Може да се предполага, че той огражда част от укрепеното пространство и оформя вътре в него цитадела (?). Отбраната на "цитаделата" е подсилена с посочените по-горе правоъгълна и триъгълна кула, а от запад зидът е подсилен и с една квадратна кула (2,8 x 3 м).

В процеса на работата се установи следното:

1. Почти в средата на крепостната стена има порта (наричана засега северна порта), широка 3,4 м. и с дълбочина от 3,2 м. От двете и страни стената е удебелена, за да поеме натоварването от надвратна кула и стълби. Още една зазидана порта личи в западната част на стената, близо до кула 1. Зад нея има същото удебеление за засводяване.

2. Крепостните стени по брега на морето (т.е. – от юг) не са видими, но на много места, ерозията е отнела почвата и личат струпвания на камъни и хоросан. Очертава се триъгълник с площ близо 15 дка.

3. В лозята на север от крепостта се откриват антични и средновековни керамични фрагменти, подсказващи наличие на селище *extra muros*.

4. В залива с пристанището западно от крепостта през 70-те години на ХХ в. е натрупан пясък, вследствие на изграждането на яхтен вълнолом. Скалата Чатал таш, дала едно от имената на крепостта (Чатал таш калеси), която е била на около 70 м в залива, с основа на 4 м дълбочина, сега е затрупана с пясък на самия прибой.

5. В сондаж 1, в западния край на куртината се разкри вписана в стената кръгла кула с диаметър 3,5 м. Проследи се част от западната крепостна стена. Тя също е двулицева и с емплектон от ломен камък и хоросан. Дебелината на стената е от 1,5 до 2 м. Личат много поправки. На юг от вписаната кула се разкри зид, конструктивно свързан с крепостната стена с посока изток-запад. Той бе проследен в западна посока на близо 9 м (вероятно силно издадена към пристанището кула). Установи се, че той е бил фундаиран в пясъка и камъните на древната линия на прибой. На 8 м западно от крепостната стена зидът завива на юг. Фундаирането лежи на 3,5 м пониско от западната крепостна стена. Засега може да се предполага, че

строежът на запад от крепостната стена е бил свързан с отбраната на пристанището.

6. На 5 м източно от вписаната кула се разкри зид, прилепен на фуга към вътрешното лице на куртната. Той е с дебелина 1,6 м и е запазен на дълбочина от близо 2 м. Зидът, изграден от преизползвани каменни блокчета, ломен камък и бял хоросан следва посока север-юг. На 7 м. южно от северната крепостна стена, той променя посоката си под прав ъгъл, продължава на запад, и след 7 м достига до западната крепостна стена, с която се свързва на фуга. Така, в северозападния ъгъл на крепостта се оформя затворено правоъгълно пространство с площ около 50 м². Вероятно това е било кула-донжон. В насипа около стените и се откриха фрагменти предимно от средновековна керамика. На 5 м южно от връзката със западната крепостна стена се разкриха два зида от ломен камък и спойка от кал, грубо оформени. Фрагментите от керамика, открити тук бяха от антични и средновековни амфори. Намерени са и два фрагмента от стенописи и глинена розетка от фасадна украса, което предполага съществуването в близост на средновековна църква.

7. В сондаж 2 се установи, че пред външното лице на стената, от двете страни на портата има ред от каменни блокове (1,5 x 0,5 м). Те се долепят на фуга към стената и образуват цокъл, запазен само от източната страна на прохода. Върху този ред, е поставен (може би от К. Шкорпил) фрагмент от праг с кръгло гнездо за оста на вратата и повдигната предна част, ограничаваща движението на крилото на вратата. Засега в прохода не се открива настилка.

8. В сондаж 3, на север от северната крепостна стена не се разкриха следи от протейхизма, а в профила засега не личи на това място да е имало ров. Почти в средата на сондажа, на дълбочина 1,6 м попаднахме на подово ниво с пещ. В съседство бяха открити делва с плосък камък за капак и монети на Теодосий I, Константин Велики и Лициний. В самия северен край на сондажа, на 14 м от северната крепостна стена попаднахме на солидно изграден зид от камъни с хоросан широк 80 см. Основите му засега достигат до близо 1,8 м.

9. Сондаж 4. На север от съществуващ сега проход в северната крепостна стена се установи наличието на голямо струпване от камъни, хоросан, фрагменти от късноантична керамика и долната част на питос. Проходът е от по-ново време, стената на изток от него също е нова и е без хоросан. Добре личи фугата при връзката с оригиналната стена.

10. Сондаж 5. Установи се, че стената на "цитаделата" има цокъл от големи каменни блокове. Основите на правоъгълната кула са от дребни камъни и бял хоросан. Керамиката е антична и средновековна, включително сграфито. Намерени са и монета от II в. сл. Хр., костена игла, фибула, игла за рибарски мрежи. Градежът на цитаделата се различава от този на северната стена – ломени камъни, преизползвани тухли и бял хоросан.

11. Сондаж 6. До вътрешното лице на западната крепостна стена и до зида, спускащ се към залива се разкриват 2 каменни зида на кал с посока изток-запад. Тук се откриха и много фрагменти от средновековна кухненска и сграфито керамика.

Открити бяха 30 монети. Най-ранната е на Марцианопол (Север Александър и Юлия Меза). Преобладават късноантичните монети от IV-VII в. до Фока. Намерени са и средновековни византийски монети (императорите Михаил VIII – Андроник III), две сребърни венециански солдини (на дожа Франческо Дандоло) и една на цар Теодор Светослав.

ИЗДИРВАНЕ И СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА БОТАНИЧЕСКА ГРАДИНА – ВАРНА КЪМ БИОЛОГИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ НА СУ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ” ПРЕЗ 2004 Г.

Владимир Славчев, Христо Кузов

Ботаническата градина – Варна се намира западно от пътя Варна – Златни пясъци и северно от разклона му за с. Винаца и курорта Св. Константин и заема територия с площ 360 дка. През лятото на 2003 г. при прокопаване на силов кабел на територията ѝ в м. Делвата е засегнат вкопан в земята долиум. След посещение на място от служители на РИМ Варна бе взето решение за теренно проучване на територията на градината с цел регистриране на предполагаеми археологически обекти. Според досегашната информация оттам е известна късноантична гробница, за която съобщава М. Мирчев през 50-те години на ХХ в.

В резултат на направеното обхождане на терена бяха локализирани два обекта – в м. Делвата и в м. Чинарите. За изясняване на стратиграфията и датировката им бяха направени сондажи.

В м. Делвата сондажът бе с размери 5 x 5 м. В южната му част бе открит зид, от който бе запазен само един ред камъни. Северно от него, на разстояние около 1,50 м, бяха разкрити три долиума (включително открития през предходната година), подредени в редица, успоредна на зида. Северно от тази редица бяха разчистени три ями, подредени успоредно на долиумите. Предполагаме, че в тях са били вкопани други долиуми, извадени по-късно поради неизвестни причини. Смятаме, че на това място е съществувала стопанска постройка, принадлежаща на римска вила, около която вероятно по-късно, през късната античност е възникнало малко селище. Въз основа на откритите монети на Валентиниан II (375-392) и Теодосий II (402-450), както и на дребните находки смятаме, че постройката е използвана през втората половина на IV в. до VI в. включително.

В м. Чинарите, на около 150 м източно от гробницата, описана от М. Мирчев, бе направен сондаж с размери 2,50 (изток–запад) x 10 м (север–юг). В него бе разкрит ъгъл от сграда с каменни стени. Сградата е имала поне два

периода на обитаване, като през първия от тях стените ù са били иззидани с бяла хоросанова спойка, а през по-късния – на калова. През тази година проучването ù обхваща само последния период на съществуването ù, през който от вътрешната ù страна е имало площадка, измазана с бял хоросан. Между площадката и стените бе разкрит канал с ширина 0,50 м, пресечен от праг на входа откъм изток, който старателно е бил измазан с розов хоросан. Бе разчистен и вход от север. Както и в случая с постройката в м. Делвата, предполагаме, че сме открили вила, на чието място през късната античност е построено неголямо селище, на което принадлежи и некрополът със споменатата вече гробница. Открити са монети на Максимин II (309-313), Констанс (337-348) и Грациан (367-383). Въз основа на тях, както и на останалите находки, можем да датираме откритата сграда в периода IV–VI в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА” ПРИ С. МИКРЕВО

Владимир Петков, Силвия Ценова

Археологическите проучвания на обект “Епископска базилика” до с. Микрево, община Струмьяни, намиращ се в м. Долно градище се провеждат за трета поредна година. Разкопките се ръководят от В. Петков (АМ Сандански) и зам. ръководител С. Ценова (музейната сбирка Струмьяни).

Работната ръка е осигурена от община Струмьяни по проекта на Националната социална програма “От социални помощи към постоянна заетост”, като бяха ангажирани 20 работни места, от които 10 за разкопки и 10 за поддръжка на обекти на територията на община Струмьяни.

Голяма част от усилията на екипа бяха съсредоточени по поддръжката на обекта и изграждането на помещение за инвентара и охраната на обекта.

Същинските археологически проучвания се проведеха през август 2004 г., като бяха съсредоточени в един сектор от 60 м² на запад и северозапад от атриума на базиликата, като следваха проучванията от 2003 г.

В резултат на проучванията беше открито ново помещение № 5. Южният зид на помещението, който е северен за атриум, е с дължина от 6,8 м, с вход широк 1,00 м. Северният зид на новото помещение е разкрит до запазена дължина 2,60 м. Зидарията е смесена – източната е на калова спойка и фуга, а южната с хоросан и използването на редове тухли.

Проучванията установиха, че дължината на вътрешния двор на базиликата от 20 м съвпада с дължината на нейния наос и изясниха характера на археологическите структури в северозападния край на сградата.

Находките през сезона бяха основно от керамика.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА” В САНДАНСКИ

Владимир Петков

Археологическите проучвания през 2004 г. на обект “Епископска базилика” се проведеха през месеците юни и юли от екип в състав: В. Петков (АМ – Сандански) и зам. ръководители С. Петрова-Динева и Р. Милчева (АИМ), член на екипа беше и А. Ковачев (АМ – Сандански). Техническата и фотодокументация се извърши от екипа и техници от ТСУ – Сандански. Разходите по техническата част на разкопките бяха поети от бюджета на археологически музей Сандански, а работната ръка бе осигурена от местното бюро по труда чрез Програмата “От социални помощи към трайна заетост” на Министерството на труда и социалните грижи.

Археологическите проучвания през сезона бяха съсредоточени в атрия (вътрешния двор) на базиликата и северозападния ъгъл на епископския комплекс и имаха по скоро подготвителен характер за по-мощабни проучвания през 2005 г.

Разкопките в южния край на вътрешния двор, извършени на площ от 60 м² ни позволиха да установим точните размери на атрия, които са 19,00 x 18,00 м. Интерес предизвика и откритието, че западната колонада на атрия е била заменена с изградена стена в опус микстум, практика непозната за територията на днешна България. В резултат на проучванията бе изчерпан целият наносен слой с дебелина от 1,00-1,10 м, а проучванията през 2005 г. ще изчерпят културния слой от 0,20-0,30 м, останал не проучен през сезона. В центъра на помещението бе открито изцяло запазено геранило, вероятно от кладенец в центъра на атрия или от кладенеца в южния кораб на базиликата. В най-южната част на атрия разкопките приключиха с откриването на паднала колона *in situ*, която дава 100 % достоверност за възстановяване на ордера на атрия, тъй като е запазен целият строителен ред - база, колона, капител и арка. Съответно с размери база – 0,30 м, колона – 2,93 м, капител – 0,60 м и арка със запазени 8 реда тухли, или обща височина на ордера от 4,00 м.

Археологическите проучвания в останалата част на Епископския комплекс бяха съсредоточени в района на юг от баптистерия и северозападния ъгъл на комплекса.

На юг от баптистерия разкопките имаха предимно подготвителен характер, тъй като се ограничиха само в почистването на руините от бивша сграда за детска градина от 60-те години на ХХ век и разрушаването на останките от улицата, която е преминавала над базиликата и е била построена през 1970 г. Сезонът в сектора приключи до достигането на раннохристиянския пласт.

В северозападната част на Епископския комплекс проучванията имаха за задача да се довърши оформянето на границите му, с оглед на

реституционни проблеми в квартала. В голямата си част работата бе съсредоточена в премахването на значителни бетонни остатъци от улицата и останалите комуникации в района.

Като цяло и през 2004 г. разкопките имаха за задача подготовката на терена за по мащабни проучвания, като се освободи мястото от руините на сгради и улицата строени в района през 70-те години на ХХ в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ДСК-III, САНДАНСКИ

Светла Петрова, Владимир Петков, Антон Ковачев

Обект ДСК-III е пряко свързан с разкритите през 1967 г. обект ДСК-I и през 1994-95 г. обект ДСК-II. През 1967 г. Ц. Славчева-Рибарова от АИМ-БАН разкрива частично голяма обществена баня от късноимператорско време. През 1994-95 г. при спасителни разкопки свързани с жилищно строителство, югозападно от обект ДСК-I В. Петков разкрива частично останките на сграда с кръгла форма. През средновековието около нея и върху останките ѝ е бил ситуиран некропол.

Обект ДСК-III също се проучи при условията на спасителни разкопки, за строителството на жилищна сграда. Разкрити бяха напълно пет помещения и частично шесто, част от улица с канал и кладенец, издълбан върху нея във време, когато последната е загубила функцията си като такава.

Археологическите открития от площта на трите обекта общо ни представят голям обществен архитектурен комплекс съществувал през III-VI в. В настоящия обект ДСК-III са засвидетелствани продължение на сграда (от обект ДСК-II) с кръгъл план и два концентрично разположени зида, изградена през VI в. от тухли на хоросанова спойка. Праговото ниво на тази сграда е оформено с помощта на тухли и съответства на нивото на улицата, която се явява продължение на *cardo maximus*, открита на запад от раннохристиянския комплекс и базилика № 1. През късната античност и средновековието върху терена на проучваното петно са вкопани 11 гроба, като погребенията са извършени по християнски обред. Девет от погребенията са извършени върху платното на улицата през средновековието и са датирани с фрагменти от сграфито керамика. На терена на улицата, след нейното разрушаване и загуба на първоначално предназначение, с помощта на мраморни блокове е изграден кладенец, захлупен отгоре с гранитно геранило, подобно на откритото в атриума на базилика № 4.

На западната страна на улицата по нейното протежение в северна и южна посока се разкри архитектурен комплекс от 6 помещения, едно от които се определи като басейн.

Помещение 1 показва няколко преправки и оформяне на допълнителен вход от юг изграден изцяло от тухли на хоросанова спойка, а от изток – полудъга и стълби в северозападния ъгъл. Изградено е в смесена зидария,

като в югоизточния ъгъл на източната стена е изграден от тухли каптаж, обмазан отвътре с хидрофобен хоросан.

Помещение 2 е изградено от камъни на хоросанова спойка и хронологически е най-късното помещение в комплекса. През средновековието върху разрушената му източна стена са били вкопани два гроба, чиито останки открихме частично.

Помещение 3 е въпросният басейн, в североизточния ъгъл на който на дълбочина 0,70 м се откри гърлото на извор. Басейнът е изграден в смесена зидария, обмазан от вътрешната страна с хидрофобен хоросан, като дъното му е оставено на чакълесто-глинения масив, без никаква замазка и от него непрекъснато извира вода. Водата е студена и предполага употреба не като басейн за къпане, а като щерна в която се съхранява прясна студена вода, служила за нуждите на местното население, черпело от там вода, както показват множеството фрагменти от късноантични и ранновизантийски амфори. Отгоре стената на басейна е оформена посредством тухли като водоотливен перваз с наклон към вътрешността. През късната античност, след като басейнът е загубил първоначалната си функция е бил преустроен в жилищно-стопанско помещение, за което свидетелстват откритите в югоизточния му ъгъл и на източната стена питос и четирилистен римско-коринтски колонен капител, както и множеството фрагменти късноантична керамика със сив цвят, и хоризонтални кръгли дръжки; паници от т. нар. сива македонска керамика с щемпелувана украса върху хоризонталния перваз на устийния ръб.

Помещение 4 има трапецовидна форма, стесняваща се в източна посока. Също както и помещение 2, то е изградено след помещения 1 и 3 от речни волутъци на хоросанова спойка. В центъра на помещението се откриха останките на огнище, а в източната стена останките от два канала с различно ниво.

В *Помещение 5*, което е на север от помещение 4, на западната му стена е била иззидана от речни волутъци и тухлени фрагменти пещ, около която бяха открити малко керамични фрагменти и късове метална шлака. Подобна на тази пещ-огнище е открита на терена на амфитеатъра в Сердика и съобразно множеството монети е датирана според разкопвача в VI в.

Находките открити при проучването на терена на строителното петно са пет бронзови и медни монети, от тях две средновековни корубести; един бронзов пръстен; малък колонен мраморен капител в римско-коринтски стил от преградна колонка; мраморна облицовъчна плоча с геометрична украса; четирилистен коринтски колонен капител; фрагменти керамика от местна късноантична битова и сива керамика с щемпелувана украса от т. нар. тип "сива македонска", фрагменти средновековна сграфито керамика.

СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ГРАДИЩЕТО КРАЙ КОСТИНБРОД ПРЕЗ 2004 Г.

Венцислав Динчев, Анастасия Чолакова, Ивайло Лозанов

Проучванията бяха осъществени през юни в границите на имот № 055033, който е в съседство с археологическия паметник на културата “Късноантична резиденция”. Сондажи заложихме в югоизточния край на имота, който влиза в охранныя зона на резиденцията, и в строителното петно. Разкрихме различни по предназначение и хронология структури. В югоизточния ъгъл на имота попаднахме на съоръжение с елипсовидна в план форма и приблизителни размери 4,50 (запад-изток) x 3,30 м. Градежът му е от камъни без спойка. Стратиграфската му позиция насочва към сравнително късна дата (XVII-XIX в.). Определянето на функциите му е проблематично (субструкция на пещ за обработка на желязо?). С подобна дата следва да са някои зле съхранени градежни структури (от сезонни постройки или огради) и едно малко гробно съоръжение от вторично използвана римска строителна керамика, които разкрихме в южната част на имота. В гробчето е положено новородено или дори недоизносено детенце, с глава на запад. Това е особен случай в погребалната практика и не е индикатор за наличие на некропол в площта на обекта.

В южната част на строителното петно разкрихме зле съхранени останки от постройка с правоъгълен план и скромни размери. Стените ѝ са без основи. Били са с паянтови градеж. Покривът обаче е бил покрит с тегули и имбрици. В тънкия пласт на постройката открихме късноримска кухненска и трапезна битова керамика и монети от средата на IV в. Очевидно това е жилище на работник в близката резиденция. Скоро след изоставянето му, до неговите останки е била изградена друга подобна сграда. От последната обаче е запазена само част от огнището – с тухли и камъни, измазани отгоре с глина. Към късната античност се отнася и една яма, която изследвахме до източната граница на строителното петно. Може да се допусне, че е била изкопана за глина и след това е използвана като боклучно депо. Проучванията през този сезон потвърдиха по-ранното ни предположение, че теренът непосредствено на север и северозапад от перистилната резиденция Скретиска е зона за обслужващи и стопански звена по време на нейното функциониране.

AMPHITHEATRUM SERDICAENSE АМФИТЕАТЪРЪТ НА СЕРДИКА

Жарин Величков

През 2004 г. в УПИ VIII-19 и X-17 от кв. 506, зона “А-север”–Център, София, ул. “Будапеща” № 2-4 е разкрита около една четвърт от *кавеата* на античен амфитеатър с част от арената. На терена личат основите на два дълговидно извити успоредни зида. Единият е представлявал външната

фасада на сградата, а другия принадлежи на арената, свързани посредством три радиални зида, оформящи сектори - *кунеуси*. Сградата е градена в смесена зидария – *opus mixtum*, с три реда тухли. Разкрити са два и част от третия сектор на конструкцията. На разстояние 3 м от вътрешното лице на фасадния зид, в радиалните зидове са оформени входове, свързващи отделните сектори. В северната част в *кавеата* е оформен проход (*vomitorium*), водещ към арената. В средата на прохода е изграден канал с римски тухли. Открита е и южната външна страница оформена с добре обработени каменни блокове с “Г”-образна форма.

Третият *кунеус* е завършвал със стълбове и стъпки за арка, чийто тухлен архиволт е документиран рухнал на античното ниво. Разстоянието между петите на арката е 4 м, като подовото ниво над субструкцията е покрито с тухлен под. Той има вход от изток, извън сградата на амфитеатъра. Към входа е изграден радиален зид с оформени тухлени ъгли и страници, преграждащ *кунеуса* на две части. Може да се предположи наличието на помещение, използвано за нуждите на представленията. Върху конусовидните сводове, покриващи отделните сектори, са били поставени каменни седалки от жълтеникав пясъчник. Строителството на първи *менианум* може да се отнесе към самия край на III в., датирано с монети на император Максимиан (296- 305 г.).

При втората строителна фаза или втория строителен период, *кавеата* е разширена на изток, юг и запад с предполагаем втори *менианум*, развиващ се по естествения склон на терена. Наличието на два радиални зида предполага изграждането на *диадзона*. Северният радиален зид на тази част от амфитеатъра завършва с контрафорс от север и стъпаловидно издигащи се основи на юг по склона. Външното лице на този зид е оформено от смесена зидария с три реда тухли, запазени на място. Първият ред от суперструкцията, ъглите и контрафорса са оформени с каменни блокове. Този втори строителен период се отнася най-вероятно към първата четвърт на IV в., датиран с монети на император Константин Велики (305-337г.).

В окончателния си вид амфитеатърът е представлявал напълно изградена елипсовидна арена, а *кавеата* е разположена само от юг, изток и запад по склона на геологическия разсед между ул. “Московска” и бул. “Княз Ал. Дондуков”. Много е вероятно между двата *менианума* да е била изградена пътека – *диадзона*. Има известно основание да смятаме, че входът за зрителите към тази част от *кавеата* е бил от към ул. “Московска”, и потокът се е движел по вътрешни стъпала. Такива амфитеатри има открити в Грант, Париж, Нери ле Бен, Лилебон, Ген и др. Макар и без доказателства, може да се предположи, че от север е съществувала и втората част от *кавеата*, чиято конструкция по всяка вероятност е била дървена. За сега не е известно какви са били седалките – каменни или дървени. Височината ѝ, обаче, едва ли е достигала тази от юг.

През втората половина на IV в. амфитеатърът изгубва функцията си на обществена сграда и е изоставен. Строителният материал е подложен на

разграбване, като готова кариера за тухли и камък. Руините са били преизползвани за изграждане на жилищни помещения. Във втори *кунеус* са разкрити жилище и пещ, разположени върху връзката на радиалния зид и този към арената. Изграждането и функционирането на жилището и пещта се отнася към втората половина на V и началото на VI век, документирано с монети на Анастасий I. Под пластове от VI в. в същия сектор са разкрити археологическите структури на жилищни помещения от IV-V в. Подовите нива са обмазани с розов хоросан, датирани с бронзови монети от IV в. Вероятно в този период се отнася и изграждането на кладенец в северозападния ъгъл на втори *кунеус*.

Източната част от разкритата капеа е разрушена от голяма късно-средновековна сграда с кладенец датирани с керамика от XVI-XIX в. Вероятно по това време или по-късно през XVIII или XIX век върху античните зидове е изградена сграда от Османския период с преправки в три строителни периода. Документирани са две пещи, изградени от турски тухли, конструктивно свързани с отделните периоди на строителството. Османската сграда има правоъгълна форма, като вътрешността ѝ е разделена на 3 помещения. Към тази сграда принадлежи и кладенец със сложна дървено-каменно-тухлена конструкция.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ НА БУЛ. “КНЯГИНЯ МАРИЯ ЛУИЗА” № 47 В СОФИЯ ПРЕЗ 2004 Г.

Константин Шалганов, Надежда Кирова

През 2004 г. СИМ проучи спасително останки от късноантична баня в т.нар. “северно разширение” на Сердика. Разкри се кръстовидна по план сграда, с максимални размери: 23 м (изток-запад) x 15 м (север-юг), съдържаща 7 помещения, от които 3 запазени изцяло като план.

Субструкцията, с височина 1,50 м и ширина 1,20 м, е изцяло от ломен и речен камък, споен със сивобял хоросан със слаб примес на строителна керамика. Суперструкцията, с максимална запазена височина 1,73 м и ширина на стените 0,90 м, е изцяло от тухли с размери: 31 x 31 x 4,5 см и 37 x 30 x 4,5 см, споени със същия хоросан, с височина на фугите 3,5–5 см. Вътрешните лица на стените са били измазани с хидрофобна, розова на цвят хоросанова замазка с дебелина 5–7 мм.

Хипокаустната инсталация е наземна, колонкова. Върху основа с височина 20–25 см от плътно наредени и трамбовани речни камъни, е излят пласт с височина 5,5–6 см от сивобял хоросан със слаб примес на строителна керамика. Върху тази основа, ориентирани в прави редове по двете оси на сградата, са били издигнати колонки от тухли с размери: 37 x 31(32) x 4 см, споени с хоросан с височина на фугите 2–2,5 см. На подподоно ниво четири от помещенията (№ 1, 4, 5, 6) са били разграничени по между си със “стълбово-

аркадна” конструкция. В запазените разделителни стени, с ширина 0,90 м са били оформени по 5 “светли” отвора – арки, с ширина 0,62 м и височина до зенита - 0,85 м. Височината на суспензурата е 0,25–0,27 м, т.е. височината на цялата хипокаустна инсталация, между основата на колонките и фактическото подово ниво е 1,12 м.

Планът на банята, според наличните данни, се очертава като кръстовиден. Около едно централно, квадратно, помещение (№ 5) са разположени по едно помещение (№ 1, 3, 4, 6). В западна посока има удължаване на едната ос на сградата чрез изграждане на допълнително помещение (№ 2). Централното помещение № 5 е с почти квадратен план и вътрешни размери: 6,30 (изток-запад) x 6,25 м (север-юг). Западно и източно от него са разположени помещения № 1 и 3. Помещение № 1 е с почти квадратен план, дъговидно издадена навън западна стена и вътрешни размери: 4,40 (север-юг) x 4,55 м (изток-запад). Помещение № 3 е със същия план и вътрешни размери: 3,95 (север-юг) x 3,58 м (изток-запад). Помещения № 4 и 6 са разположени съответно южно и северно спрямо помещение № 5. Помещение № 4, вероятно е с квадратен план като останалите, но от него е запазена много малка част. Помещение № 6 е с план на неправилен октогон, вписан в квадрат или правоъгълник и с теоретично възстановими максимални вътрешни размери: 6,75 (север-юг) x 5,40 м (изток-запад). Помещение № 2 е изградено на фуга към западната дъговидна стена на помещение № 1. До запазената си височина то е изцяло от ломен и речен камък на хоросанова спойка. Ширината на стените му е 0,65 м, а вътрешните му размери: 2,54 (север-юг) x 2,46 м (изток-запад). В източна посока то е функционално свързано със съседното му помещение № 1 чрез топлоподаващ канал със силно издължен трапецовиден план, размери: дължина 1,78 м, ширина – 0,75 м (запад) и 0,60 м (изток) и запазена височина 0,32 м. В източна посока, в помещение № 1, каналът е бил удължен с 2 тухлени ребра (страници), с дължина 0,88 м и ширина по 0,40 м всяко. Наклонът в посока запад–изток е плавен, 10° при тази дължина.

Функции на отделните помещения: несъмнено помещение № 2 е било топлоподаващото помещение (префурниум). Помещения № 1, 4, 5 и 6 са били подподово отопляеми (останки от хипокаустната инсталация, тубули, гвоздеи за прикрепване на стенната облицовка). Помещение № 3, на ниво запазена основа на хипокауста, няма никакви податки за наличие на такъв и явно е било хладно помещение. Въпреки че голяма част от архитектурата е изцяло унищожена и не може да се възстанови логическата ходова линия във вътрешността на банята, все пак имаме една завършена във функционално отношение ос (изток-запад) на последната – хладно помещение/ басейн (фригидарий) – помещение № 3; топло помещение (тепидарий) – помещение № 5; горещо помещение (калдарий) – помещение № 1; топлоподаващо помещение (префурниум) – помещение № 2. Помещения № 4 и 6, въпреки че са били отопляеми, също с хипокаустна инсталация, засега са с неуточнени функции.

Банята е била изградена върху по-рано съществувала на това място постройка, която според керамичния материал (фрагменти от червенолакова

керамика) може да се датира към втората половина на III в. На нейно място, вероятно в края на III-началото на IV в. е била издигната проучената от нас баня. Впоследствие, след разрушаване на префурниума и запушване на топлопроводния канал, водещ към помещение. № 1, а вероятно и други неустановими преустройства, сградата е придобила други функции. На базата на керамичния материал – амфорна тара, керамика със зелена глазура и др. това преустройство може да се отнесе към втората половина на IV-началото на V в. През XVII–XVIII век на това място възниква нова цивилна (гражданска) постройка, засвидетелствана с керамика и 4 боклучни ями.

Проучените останки ще бъдат интегрирани в интериора на новостроящата се сграда.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ (ХИСАРЯ) НА ОБЕКТ “РИМСКИ ТЕРМИ” ПРЕЗ 2004 Г.

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

През 2004 г. продължиха редовните археологически разкопки на термите на Диоклецианопол (Хисаря), които се датират от края на III и началото на IV в. В разкопките взеха участие студенти от ПУ “Паисий Хилендарски”, специалност история. Работата беше съсредоточена в два основни сектора:

1. Разкриване на терена южно от помещение № 1.
2. Цялостно разкриване на западния външен зид на термите.

От външната южна страна на термите беше разкрито помещение, изградено допълнително на фуга. Изцяло бяха разкрити западният и южният зид на помещението. Зидовете са изградени от камъни на три редови тухлени пояси. Тухлите са почти еднакви с тези на основната постройка. За свързващ материал е използван хоросан, с примес на едро натрошена тухла. Южният зид не е в конструктивна връзка със западния зид, а е долепен на фуга. Градежът не е така стабилен, както този на зидовете на основната постройка. Открита беше подовата настилка на помещението. Тя се състои от хоросанова замазка с дебелина 0,03 м, върху която са били наредени тухли. Замазката се състои от хоросан, примесен с натрошена тухла. Откритото подово ниво е значително по-високо от подовото ниво на термите, което е на около 1,5 м под досега разкритото ниво на помещенията № 1 и № 2. Очевидно това помещение е изградено по-късно. В северната част на помещението беше направен разрез на подовата настилка на дълбочина 0,50 м. В непосредствена близост до северния зид се попадна на два реда глинени тръби. Те са разположени край южния зид на термите, от външната страна на южната ниша на помещение № 1. Тръбите са с диаметър 0,18 м. Те са положени върху здраво хоросаново легло и са захванати помежду си чрез оформени втулки. В тази част зидът на южната ниша е пробит и по всяка вероятност тръбите са минавали през него. От вътрешната страна тръбите не

са опушени. На този етап остава открит въпросът за тяхното точно предназначение. Най-вероятно е те да са водопроводни за чиста минерална вода към термите. Функцията им ще бъде изяснена след цялостното разчистване на терена от южната страна на термите. Непосредствено до тръбите беше открит вход на друго помещение, широк 0,75 м. Помещението се развива на юг и ще бъде проучено през настоящата година. В този сектор много добре е очертан профилът на културния пласт. Той се състои от насип, червено-кафява глинеста пръст, примесена на места с хоросан и най-отдолу тънък горял слой. Нивото на този горял слой съвпада с нивото на горелия пласт, открит във вътрешността на термите. Находките, открити по време на проучването са фрагменти от римска керамика (III-IV в.).

Продължи разчистването и на западния зид на термите. От външната страна на зида се попадна на настилка, състояща се от камъни и хоросан, върху която са наредени тухли. В южната част до зида е оформен зидан канал, чието ниво е значително по-високо от това на помещенията на термите.

Редовните археологически разкопки на термите на Диоклецианопол ще продължат през 2005 г.

През 2004 г. МК финансира проектирането на отводняването на термите на Диоклецианопол с оглед на тяхното цялостно разкриване, проучване и превръщането им в туристическа атракция. Изпълнението на проекта ще започне през 2005 г.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ, ПРЕЗ 2004 Г.

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

Археологическите проучвания край с. Кръстевич бяха продиктувани от активна иманярска дейност. Извършено беше теренно обхождане, сондажно проучване, заснемане и картиране на откритите археологически паметници и тяхното временно затрупване, с оглед на бъдещите археологически разкопки.

Местността Памук тепе се намира на около 1 км югоизточно от с. Кръстевич. Тя е изцяло горски фонд, обрасла с ниска и средно висока дъбова гора. Попада в картен лист К-9-36-141. На площ от около 20 м² иманярите бяха направили два изкопа. Разширихме изкопите и в тях открихме останки от зидове, градени от масивни, грубо обработени камъни на суха зидария. Камъните само от едната страна са с оформени лица. Зидовете се намират на около 0,3 м под нивото на сегашния терен. В резултат на проучването се установи наличие на неголяма сграда, ориентирана по основните световни посоки. Размерите на сградата на този етап не са напълно ясни. В изкопите и встрани от тях се виждаха разхвърляни и разчупени фрагменти от дебелостенни глинени съдове със сравнително големи размери. Те са изработени от груба и неprecистена глина. Температурата на изпичане е

била сравнително висока, вследствие на която цветът на съдовете, както по периферията на стените, така и във вътрешността е ярко червен. Запазен беше един фрагмент от устие, което е добре профилирано. Освен тази керамика бяха намерени: дръжка от глинен съд (вероятно урна), част от устие и дръжка от разлат глинен съд, част от дъно и две крачета от малка култова масичка, част от шнуровидно оформена дръжка. Керамиката, открита по време на проучването най-общо е характерна за периода IV–I в. пр. Хр. Освен нея бяха намерени и няколко фрагмента от римска керамика (I–III в.).

В същата местност, на терен от около 500 м² се наблюдават останки от още зидове. По сведения на местното население тук са откривани монети от IV в. пр. Хр. до III в. Очевидно е налице неизвестно досега тракийско селище от предримската и римската епоха. Неговото цялостно проучване ще даде важна информация за селищната структура от предримската и римската епоха в района на Панагюрска Средна гора и вероятната му връзка с могилените некрополи в този край. Редовните археологически разкопки на това селище ще се извършат през 2005 г.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ФОРУМА НА ФИЛИПОПОЛ - ЮГОИЗТОЧЕН СЕКТОР, ПРЕЗ 2004 Г.

Елена Кесякова

Археологическите разкопки на форума на Филипопол през отчетната година се извършиха със задачата да се направи пълно археологическо проучване на терена, определен за строителство на “Културно-информационен и търговски център”. Теренът обхваща югоизточната част на форумния комплекс, голяма част от който бе проучен в периода 1971-1992 г. През отчетната кампания разкопките се съсредоточиха главно в инсулата, разположена южно от форума. В площ от 1000 м² се изчерпиха всички културни пластове и се достигна до стерилен терен. Проследиха се няколко строителни нива, които се отнасят в хронологическите граници от I до VI в. Най-ранните градежи са от речен камък на калов разтвор. Те са фундаментирани в глинестия стерилен пласт. Оформят сравнително малки по обем помещения, правоъгълни по план и обхващат плътно цялата инсула. Констатираха се два етапа на преустройство, които добре се маркират от културния пласт и особено от оформлението на входовете. Датирването на този най-ранен строителен период може да се отнесе към втората половина на I и началото на II в.

Следващото застрояване е в опус инцертум, като за спойка е употребен бяло-сивкав хоросанов разтвор. Използвани са дребни ломени камъни. Градежът на бял хоросан надзижда заварените градежи от речен камък, поради което архитектурният план на първоначалната застройка е запазен почти напълно. Повдига се само подовото ниво. Археологическите данни сочат, че сградите са били двуетажни, като суперструкцията им е била

от кирпич и дърво. Дебелият горял пласт, открит върху подовете на помещенията, както монетите и битовата керамика показват, че сградата от този строителен период е унищожена от силен пожар в средата на III в.

Следващото поред застрояване се бележи с градеж също в опус инцертум, но за спойка е употребен хоросан с тухлен прах и парченца тухли. Тези градежи само отчасти надзихдат заварените – само в западната част на инсулата. В източната част се разкриха помещения с много масивни зидове, които не повтарят заварените, а стъпват върху тях. Архитектурният план на сградата от последния строителен период, както и градежът ѝ, показват, че тя обхваща плътно цялата инсула и принадлежи на богат тракийски аристократ.

Допълнителните археологически проучвания извършени в югоизточния ъгъл на форума, както и в двете инсули – източна и южна, потвърждават още веднъж, че няма археологически данни за наличие на елинистически културен пласт.

Археологическите разкопки в югоизточния сектор на форума на Филипопол, в площта определена за строителство на “Културно-информационен и търговски център” са завършени. Предстои изготвянето на проект за анастилоза, консервация и реставрация.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I“ № 24 – ПЛОВДИВ

Мая Маринова

Спасителните археологически разкопки се проведеха във връзка със строеж на търговска сграда. Обектът е ситуиран в източното подножие на хълма Сахаттепе, в трасето на стадиона на Филипопол.

Разкритите останки принадлежат на западния ред седалки на стадиона. Документирани са *in situ* първите шест реда, открит канал (север-юг) пред ортостатите и сектор от пистата. Седалките са изработени от монолитни мраморни блокове, челата на някои от тях са украсени с пластична украса – стилизиран лъвски крак. Първият ред се отделя от пистата с подиум, висок 1,80 м. Лицето е облицовано с мраморни ортостати, издигнати върху базисен ред от профилирани мраморни блокове. Базисният ред е издигнат върху изсечената в материковата скала профилирана основа, която служи за западна страница на канала. Каналът има U-образно сечение и също е изсечен в скалата. За настилка на пистата в проучения сектор служи заравнения скален масив. Мраморните ортостати са скрепвани с метални скоби, заляти с олово.

Проучи се и малък сектор от стълбищна пътека със 6 стъпала *in situ*, които достигат до пистата. По седалките и стълбата се констатираха строителни сигнатури.

В южната част на проучения терен мраморните седалки липсват или са

разместени, което даде възможност за изследване субструкцията на редовете седалки. Склонът на хълма е терасиран, при което са оформени хоризонтални редове. В секторите, където липсва скалният масив е направено запълване от пръст с червеникав цвят. Върху скалата са изградени зидове от дребна фракция ломен камък, споен с бял хоросан, след което чрез стъпаловидно застъпване са положени мраморните седалки.

През средновековието част от седалките са фрагментирани, разместени и използвани като строителен материал. Проучи се част от средновековно жилище със запазено *in situ* подово ниво от вторично използвани римски тухли. През Възраждането върху петия и шестия ред седалки е изградена варна яма.

Културните напластявания са нарушени при строителството на обществена сграда – кино в края на XIX в. Проучванията се реализираха между основите и в избените помещения на киното.

С решение на междуведомствена комисия разкритите археологически структури ще бъдат консервирани, реставрирани и експонирани в новостроящата се търговска сграда.

Финансирането на спасителните проучвания и консервационно-реставрационните работи е изцяло от инвеститора.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ФОРУМ – СЕВЕР” В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 2004 Г.

Мая Мартинова

Археологическите проучвания са наложени от консервационните и реставрационни работи на булевтериона при форума на Филипопол, финансирани от фондация “А. Г. Левентис “.

В хода на реставрационните работи бяха демонтирани фрагменти от архитектурни елементи, употребени като сполии в блокажа при повдигане нивото на орхестрата и радиалните конструкции на кавеата, които допълват данните за архитектурната декорация на сградата през различните строителни фази.

Със средства на Община Пловдив се извърши укрепване по западната имотна граница на парцела. При изграждане на укрепителен зид се разкри нов сектор от 10 м² от мраморната настилка на пиецетата, ситуирана западно от булевтериона. В насипа над мраморната настилка се откри мраморен фриз-архитрав. Изяви се продължението в западна посока на масивен зид в *opus mixtum*, ситуиран северно от пиецетата, и проучен през миналите кампании.

След завършване на консервационните и реставрационни работи античната сграда е открита за посещения и функционира като камерна театрална сцена.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ПОДЛЕЗ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ” В ПЛОВДИВ

Мая Мартинова

Подлез “Археологически” е проучен през 1983-84 г. от З. Каров и М. Боспачиева. Обектът се намира вътре в укрепения град, южно от Трихълмието. Разкрити са сектори от четири инсули и улици в системата кардо-декуманус, датирани в хронологичните граници I–V в. сл. Хр. В инсула В е проучена сграда “Ейрене”. Разкритите археологически структури са реставрирани и експонирани в едно от главните подлезни съоръжения на Пловдив.

Във връзка с отдаването на подлезното съоръжение на концесия от Община Пловдив се извършиха спасителни археологически разкопки в терена, предвиден за изграждане на съвременна търговска сграда.

Проучванията се ограничиха в инсула С, ситуирана северозападно от разкритото улично кръстовище от римската епоха. През 1983-84 г. тук е частично разкрита късноантична сграда с три помещения, входове помежду им и към улицата (декуман), запазени подови нива.

При сегашното проучване в дълбочина се изяви планът на по-ранна сграда, от която се проучиха частично 6 помещения. Градежът е от ломен камък, споен с бял хоросан. Сградата е претърпяла редица преустройства, при които са повдигнати подовите нива, затворени са входове и е редуцирана площта на помещенията. Планът на сградата е заложен в средата на I в. като външните, фасадни стени са с градеж от ломен камък, споен с бял хоросан, а вътрешните, разделителни от кирпич. Вътрешните им лица са обмазани със стенна мазилка в бяло. Интересно е оформлението на стенната мазилка – върху каменния градеж е положен слой от бял хоросан, пласт кал, след което е нанесен втори пласт стенна мазилка, оцветена в бяло. Ъгловото помещение е отворено към кардото и декумануса. Поради високите подпочвени води не беше възможно изследването на субструкцията на каменните и кирпичени градежи.

В началото на II в. плана на сградата е изменен, като разделителните кирпичени зидове са изоставени и до тях са изградени нови, от ломен камък, споен с бял хоросан. Подовете са от трамбована глина, повдигани многократно. При едно от преустройствата е изграден зид с ширина 0,20 м, отгоре заравнен с пласт бял хоросан и оформени симетрични отвори над хоросановата замазка в двата срещуположни зида, вероятно за поставяне на греда.

В помещението бяха констатирани три глинобитни подови нива със следи от пожар. В покриващия пласт на третото подово ниво открихме различни находки - части от медна везна, керамика, шлага, глинена пота и следи от горене. Откритите находки го определят като занаятчийско, свързано с металопроизводство.

След опожаряването на сградата, сектори от зидовете са надстроени с градежи от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах. В две от помещенията са изградени масивни хоросанови и тухлени подове. Поради нестабилния терен и високите подпочвени води субструкцията е била укрепена чрез пилоти.

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР” № 13 – ХЕБРОС БАНК, СГРАДА № 4 В ПЛОВДИВ

Иво Топалилов

Обектът “Княз Александър” № 13 – Хеброс банк, сграда № 4, УПИ VI-852, кв. 2 стар, 50 нов, се намира в централна градска част, западно от Тексим тепе, в непосредствена близост до античния стадион.

При извършване на изкопни работи за съвременно строителство, без да бъде уведомен Археологически музей в Пловдив, се попада на тухлен зид от античната епоха, което предизвика и извършването на спасителните археологически разкопки.

В проучваната площ от 30 м² (8,50 x 3,50 м в посоки север-юг, изток-запад) се почисти констатираният античен зид и се разкриха две хоросанови нива, свързани с него в източна посока. Тухленият зид със спойка на червен хоросан се разкри по протежение на 11,5 м, с дебелина 0,95 м, със запазена суперструкция до 11 ред тухли и ломени камъни на червен хоросан в субструкция. Суперструкцията, отделена с банкет от субструкцията, е с максимално запазена височина до 1,10 м, като от вътрешната страна, т. е. източната, е била измазана с хидрофобна замазка. Самият зид е бил укрепен с контрафорс от западната страна, докато от вътрешната се разкри основата на носеща аркада.

Двете хоросанови нива са нарушени от по-късна боклучна яма, която, според откритата в нея керамика, се отнася към възрожденската епоха. Нивата са били изградени по идентичен начин, като основата се състои от ломени камъни на хоросанова спойка (блокаж), следват два реда тухли, покрити с обилна хидрофобна замазка, която преминава в стенна. Разликата при нивата се състои в това, че при по-късното ниво, използваният хоросан при блокажа е бледорозов, а не червен. Второто ниво стъпва непосредствено върху първото, което е изградено върху равния скален масив.

Тухленият градеж е бил нарушен от съвременен зид. В северния край на проучения терен се разкри контрафорс, който лежи върху по-ранен градеж от ломени камъни на бял хоросан, преизползван при строителството на съвременната сграда в края на XIX в.

Техниката на градеж, както и особеностите, свързани със ситуирането на разкритите останки, позволяват двете хоросанови нива да се интерпретират като нива на *castellum aquae*, чийто западен край сме

разкрили. Предвид характера на археологическата субстанция, боклучна яма с възрожденска керамика, не се откри конкретен датиращ материал, но можем да отнесем градежите след втората половина на III в. до първата половина на VI в.

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА” В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ “АВГУСТА ТРАЯНА - ВЕРЕЯ”

Красимир Калчев

Обектът попада в северозападната част на античния град. Върху площ от около 600 м² бяха открити останки от улица и останки от няколко периода на градеж през античната епоха. През първия етап северно от улицата са били изградени редица от помещения, вероятно магазини. През втория етап в източния край на разкопаната площ е било изградено солидно съоръжение – вероятно водохранилище с мощни стени от два реда каменни блокове, измазани от вътрешна страна с водонепропусклив хоросан. През третия период има доизграждане или изцяло ново строителство на една редица верижни помещения, на южната фасада на които е залепен северният зид на раннохристиянска базилика. От базиликата е разкрит изцяло северният кораб и част от централния кораб. Била е трикорабна, едноабсидна, като апсидата отвън е тристенна. Подът на базиликата първоначално е бил хоросанов, като е възможно още през първия период да е имало и мозайка. Със сигурност през втората фаза на съществуване на базиликата подът е бил застлан с мозайка, от която бяха открити няколко фрагмента – като композиция главно геометрични орнаменти. Пак към тази фаза се отнася една настилка североизточно от апсидата, както и полукръгло съоръжение от тухли на калова спойка. Към северозападния ъгъл на базиликата беше открит баптистерий. Планът му не може да бъде проследен.

През средновековието и вероятно през първите години на турското робство теренът върху руините на базиликата е използван за некропол. Документирани са 8 средновековни християнски гроба, както и множество ями от средновековната епоха и турското робство при което е бил почти изцяло унищожен и мозаечният под на базиликата.

РАЗКОПКИ НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ –УЛ. “Х. Д. АСЕНОВ” № 87, АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ “АВГУСТА ТРАЯНА - ВЕРЕЯ”

Красимир Калчев

Парцелът, отреден за строителство, попада в западната част на югозападния некропол на античния град, от който вече са проучени над 800 гроба. В новопроучената площ бяха разкопани общо 26 гроба. Всички погребения са извършени в правоъгълни ями, като 6 от гробовете са с

покрите от по три двойки керемиди. Ориентацията е различна – от запад-изток до север-юг. Три от гробовете са масови – в гроб 21 -7 погребани; в гроб 23 - 5 погребани и в гроб 17 – 8 погребани. Находките са сравнително малко – 2 бронзови токи, част от желязна фибула, желязна гривна и малко монетно съкровище от 15 късноримски монети в един от гробовете. Част от гробовете са разрушени от средновековни и турски ями.

**АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ ПРЕЗ 2004 Г.,
СЕКТОР V, КВАРТАЛ 40 (СГРАДА ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА,
ИЗТОЧНО ОТ ХОРЕУМА)**

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев

През изтеклата кампания бяха продължени разкопките на сградата от елинистическата епоха, намираща се на изток от късноримския хореум в сектор V. Сградата има предполагаем верижен план с ориентация североизток–югозапад, като в южната си част продължава под основите на хореума. Усилията на екипа бяха съсредоточени в проучването в кв. 53, 54, 55, 63, 64, 65, където се очаква развитие на сградата на североизток. Същевременно продължи разчистването на подложка от речни камъни с розов цвят, преминаваща под югоизточния надлъжен зид и продължаваща на юг в кв. 73, 74. Проучването имаше за цел да хвърли повече светлина върху началната дата на застрояване на сградата, етапите на нейното използване, както и изясняването на хронологическия и пространствен контекст на съоръженията около нея.

В източната половина на кв. 73 към границата с кв. 74 бе установено прекъсване на югоизточната надлъжна стена, което съвпада с развитието на настилка от речни камъни по нататък в същата посока. Пластът над настилката на дълбочина 2,60–2,90 м. (R 176) е изпълнен с деструкции, носещи следи от разложен кирпич, нехомогенни петна от въглени и пепел и фрагменти строителна керамика. Пластът изобилства с профилни части от амфорна тара (устия и крачета), които основно спомагат за датирването на контекста от деструкции. Някои от амфорните фрагменти се отнасят към средата и третата четвърт на IV в. пр. Хр. – 2 „качулковидни“ столчета от хиоски амфори и 2 дъна от хераклеийски амфори, други по-общо към последната четвърт на века (фрагменти от тасоски амфори). В същия контекст, непосредствено върху настилката, върху петно от въглени (2,80-2,90 м) са открити атическа чернофирнисова лампа (втора половина на IV в. – Инв. № 9) и атически чернофирнисов киликс (кантаросовиден тип – Инв. № 12) от средата на IV в., които напълно подкрепят датировката, добила от амфорния материал. Целият пласт с деструкции трябва да се свърже с първото разрушаване на сградата, настъпило най-късно в последната четвърт на IV в. Ситуацията препраща съответно изграждането на сградата към по-ранен период, най-вероятно третата четвърт на IV в., ако се съди по добре

застъпената серия амфорни фрагменти от това време. Наблюденията върху начина на полагане на настилка показват, че тя е в конструктивна връзка с югоизточната надлъжна стена, като е използвана за подложка в най-горния ред от субструкцията и същевременно се е развивала на юг – вероятно като част от улица или по-обширно открито пространство. Част от настилка е била разбита след първото разрушаване на сградата, когато значителен брой фрагментирани предмети, свързани с първия период на обитаване са били изсипани в три ями от югоизточната страна на комплекса. Засега остава неясна целта на това действие. Вероятно то носи символиката на обредно почистване на пространството, както е видно от запълването и оформянето на стените на ями 1 и 2, проучени през предходния сезон. Регистрираната през тази година яма № 3 попада между кв. 73 и 74 и също нарушава настилка, като дори част от камъните от последната се откриха в пълнежа. Съоръжението има цилиндричен профил и дълбочина 0,70 м. В западната половина бе открито разбито на парчета огнище, като фрагментите са изсипани с лицевата замазка надолу. В ямата са открити множество фрагменти от амфорна тара (повечето стени) и едно дъно от хераклейска амфора от питоиден тип (началото на IV в.). От многобройните фрагменти от купи с червено-кафяв лак по външната страна на устието са реставрирани две. Според морфологичните белези (завит навътре устиен ръб), цвета на лака и състава на глината, съдържаща едри частици варовик в тестото, те намират добри паралели в местната продукция на западнопонтийските гръцки градове от втората половина на IV в. пр. Хр. и особено в тази от Аполония. Към най-горния пласт от повърхността на ямата принадлежат бронзова монета на Месамбрия (Инв. № 29) от края на IV-II в. и бронзова монета на Александър III Велики (Инв. № 30) от последната четвърт на IV в.

След запълването на ямите, повърхността им е била повторно застлана, този път с натрошена керамика и по-дребни камъни, което разкрива усилията за запазване на настилка в участъка на юг от сградата.

В кв. 53, 54, 55, 63, 64, 65 започна цялостно проучване на вътрешността на сградата и нейното продължение на североизток. За изясняване на стратиграфията вътре и вън от помещението бе оставен контролен профил по реброто между кв. 53/63 и 54/64. Навлизането в дълбочина, извършено между реброто в кв. 54 и северния ъгъл на сградата имаше за цел да изследва основите и свързаните с тях натрупвания до стерилен пласт. В профила от дълбочина 2,90 до дълбочина 3,55 м (R 176) личат два последователни слоя от опожарявания. Основите са фундирани в пласт от речен пясък (дълбочина 3,35–3,55 м), върху който се намира първото ниво на сградата, очертано от тънък слой настилка от натрошена керамика и дребни камъни, примесен с въглени и пепел. Върху този слой лежи слой от кафява, глинеста пръст (3,20–3,32 м), в който бяха открити сребърна постумна драхма на Александър III Велики (Инв. № 21) и колективна находка от 7 бронзови монети на Севт III (тип VII – глава на Севт/ конник) (Инв. № 24), както и дъно от атическа чернофирнисова ихтия (Инв. № 5), отнесени към последната четвърт на IV в.

Те датират глинестия слой от заравняване в същото време. Следва опожарен пласт (3,15-3,20 м), върху който отново има заравнителен слой от деструкции и следи от ново опожаряване.

В кв. 55, 64 на изток бе регистрирано последното ниво от опожаряване, видимо в контролния профил (дълбочина 3,05-3,10 м), върху което лежат деструкции от югоизточната надлъжна стена. Ситуацията фиксира последния етап от използването на сградата. В пласта са открити фрагменти от амфора от остров Кос (голям питоиден тип) и фрагменти от родоска амфора, датирани във втората четвърт на III в. Родоският печат с името на фабриканта Αρτεμίδωρος (Инв. № 14), открит в деструкциите от зида в кв. 55 се отнася към същия отрязък от време. Датировката се прецизира допълнително от бронзова монета (Инв. № 31) на Антиох II Теос (261-246 г.).

Наблюденията върху стратиграфията на сградата позволяват да се определи, засега все още като предварителен резултат, началната дата на нейното изграждане в третата четвърт на IV в., вероятно след превземането на Кабиле от Филип II. След първото опожаряване в края на века следва поне още един етап на реконструкция и повторно унищожаване към средата на III в. пр. Хр. Засега няма данни за възстановяване след тази дата. Концентрацията на вносна керамика и амфорна тара, както и данните за интензивна монетна циркулация в този участък предполагат, че проучваният сектор се е намирал в района на елинистическата агора на Кабиле.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ ПРЕЗ 2004 Г., СЕКТОР XII, КВАРТАЛИ 33 И 42

Людмил Гетов, Стефан Бакърджиев

През този сезон продължи проучването на сгради А и В от IV в., както и на прилежащите им синхронни улици. Усилията бяха насочени към изясняване на плана на двете сгради, тяхната хронология и архитектурни особености. Наред с това, предвид сложната стратиграфска картина от застъпващи се диахронни градежи, в проучваната площ бяха започнати няколко сондажа, имащи за цел документирането на стратиграфията.

Сграда А (кв. 5, 6, 7, 8, 16, 17). Проучването бе съсредоточено в северната част на сградата, където бе разкрито продължение на източната надлъжна стена на север. Ситуацията позволи разчистването и документирането на деструкциите от зида и падналия покрив от външната и вътрешната страна на сградата. Откритата в този контекст бронзова монета на император Юлиан II (360-363 г.) бележи евентуалния период на унищожаване, след което сградата повече не е възстановена. В северното помещение на сградата са установени преправки, чрез долепянето на зид към вътрешното лице на северната стена. В кв. 16, 17 бе достигната дълбочина 0,60 м (R 151) под разбитото подово ниво на сградата, където бе

регистрирано овално петно от отухлена глина (диаметър 1 м), отнасящо се към по-ранните градежи.

Предстои изясняването на плана на сградата. Данните от изминалите сезони показват, че тя има краткотрайно съществуване, като е построена в началото на IV в. и вероятно е унищожена по време на готските войни от 376-378 г.

Сграда В (кв. 2, 12, 13, 22, 23). Основна цел в проучването през настоящия сезон бе изясняването на плана на сградата от юг. Установено бе наличието на стъпка, изградена от ломени камъни с бял хоросанов разтвор, служеща за основа на колона. Тя има почти квадратна форма (страна 1 м), като най-горния ред е завършвал с тухли. Стъпката отстои на 2,50 м от ъгловата стъпка за колона в югоизточната част на сградата. Наличието ѝ предполага още една подобна стъпка откъм южната фасада, както и ъглова стъпка в югозападния край. Проучването обаче установи, че последните две са били разрушени до основи от мощно вкопаване през средновековието – вероятно за вадене на строителен материал и следите им личат само в негатив. Новите данни позволяват да се допълни планът на сграда В с дълбок портик (размери 7,50 x 10,50 м), обхващащ цялото южно помещение.

При северния вход на сградата е установено запушване с ломени камъни на кал, показващо етап на преустройство. От външната страна на входа бе регистрирано струпване от камъни и керемиди, вероятно дължащо се на рухването на част от стената и покрива в североизточния ъгъл. Въпреки внимателното разчистване не бяха открити датирани материали.

При разчистването на западния зид на сградата в кв. 2, 12 от външната страна също бе регистрирана ситуация с падналия покрив на сградата (дълбочина 0,58 от R 151). Установено е използването на различни формати тегули и имбрекси. Под останките от покривните керемиди се откри бронзова монета (Инв. № 25) на Константин I Велики (307-337 г.).

Цялостните наблюдения върху хронологията на сграда В позволяват да определим датата на нейното възникване в началото на IV в. Унищожаването ѝ е станало не по-рано от средата на III в., както личи от колективната монетна находка, открита през предходния сезон и данните от настоящото проучване.

Южно от сграда В, в кв. 34, 35, 44 бяха разчистени останките от улична настилка от речни камъни, която извежда покрай южната фасада на сградата към източната порта. Тази улица се засича под прав ъгъл с улицата с посока север-юг, минаваща между сгради А и В. В кв. 34, 35 бе направен сондаж с размери 2,70 x 1 м, който слиза в дълбочина под настилката и служи за проучване на по-ранните пластове. Установено е, че улицата лежи върху заравнителен пласт от деструкции и пясъклива пръст. В южната част на сондажа бе открит и ъгълът на по-ранна сграда с посока североизток-югозапад. Стратиграфски сградата може да се датира във II-III в.

В кв. 34, 44 бе установено нарушаването на настилката от по-късни градежи, които частично се връзват в нея. Стратиграфски застрояването се отнася към V-VI в.

Проучванията в сектора затвърдиха представата за монументално преустройство в планировката на селището в началото на IV в., когато Кабиле възвръща градския си статут. Архитектурното оформление на сграда В подсказва нейната представителност и обществена функция. Връзката с основните улични артерии и особено с източната порта води до заключението, че в сектора трябва да се търси градският център от това време. Същевременно, краткотрайното използване на двете сгради разкрива нереализираните докрай градоустройствени мероприятия вследствие на готските войни и свързаните с тях разрушения. Застрояването върху уличните платна през V-VI в. показва липсата на дълготрайна урбанистична концепция и промяната в характера на селището през късната античност.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КАБИЛЕ ПРЕЗ 2004 Г., СЕКТОР II, КВАРТАЛ 26 (КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ)

Ивайло Лозанов

Няколкогодишните разкопки в източната част на кастела в кв. 11 имаха за цел постигането на стратиграфски разрез, който да отграничи отделните периоди в обитаването на Хисарлъка с основен акцент в търсенето на останки от ранния военен лагер от II-III в. Проучването бе съсредоточено в траншея с ширина 1,50 м до северния профил на квадрата, където бе достигната дълбочина от 2,95 до 3,50 м (R 90). Идентична траншея на дълбочина 3,20 м беше пусната и от юг. Резултатите показват наличието на пласт сиво-жълта глинеста пръст от разложени кирпичи с концентрации от петна с въглени и пепел. Той съдържа нехарактерни, силно обезличени фрагменти от римската и елинистическата епохи, без да се отграничат контексти. Прави впечатление, че в дълбочина преобладават фрагментите от елинизма – лещовидна тежест за стан (инв. № 1) и фрагменти от купи с кафяво-червен лак по външния ръб и вътрешността. Липсата на останки от по-масивно строителство, както и слабо представените материали от римската епоха засега поставя под съмнение разполагането на ранния военен лагер на това място.

В съответствие с програмата за проучването на лагера беше заложен сондаж върху източната крепостна стена в кв. 9 и 10 с размери изток-запад – 7 м; север-юг – 5 м. Целта беше също да се попълни липсата на стратиграфски наблюдения и документация в проучването на този сектор от стената. Разкритата част от зида е с дебелина 2,04 м. Градежът в запазените три реда от суперструкцията е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Лицата на зида са силно обрушени, което потвърждава бързата и сравнително некачествена изработка. Субструкцията започва на дълбочина

1,46 м (R 90) и е изградена от ломени камъни без спойка. Тя е с еднаква ширина със суперструкцията, като не е оставен банкет. Градежът е единен и носи характерните особености на фортификацията от IV в. Няма данни за изграждането на тухлени пояси във височина. От вътрешната страна на стената е долепен зид с посока северозапад-югоизток, граден от ломени камъни на кал. Той е конструктивно свързан с крепостната стена и продължава на северозапад, като влиза в западния профил на кв. 9. Вероятно е част от допълнителни съоръжения към стената.

Наблюденията върху западния и северния профил на сондажа показват етапите на изграждане на стената, като са регистрирани съответно две хоросанови бъркала за строежа на суперструкцията. Бъркалото в западния профил е на височината на отделянето на суб- от суперструкцията. То е вкопано в заравнителен пласт от деструкции, съдържащ материали от римската и елинистическата епохи. Под този заравнителен пласт следва пласт от сиво-жълта пръст със следи от отухлени кирпичи и концентрации от пепел и въглени. Този пласт съдържа изцяло елинистически материали – тежести за стан, фрагменти от купи със завит навътре ръб и червено-кафяв лак (глината е с примеси от варовик), един каликс-кантарос от червена глина с кафяв лак (инв. № 5) и амфорен печат на остров Тасос (инв. № 21) от 296 г. с името на магистрата Δεινώπας. Към същия контекст принадлежат няколко къса от разбитата есхара, без следи от украса.

Въпросните материали показват наличието на мощен елинистически пласт, в който е вкопана късноримската крепостна стена. Непосредствено до вътрешното лице на стената бяха разчистени два едри каменни блока с полигонална форма, които несъмнено принадлежат на елинистическата крепостна стена. Изследването на останките от последната ще бъде предмет на следващите проучвания.

ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ЕНЕРГИЙНИЯ КОМПЛЕКС “МАРИЦА – ИЗТОК” ПРЕЗ 2004 Г.

Пламен Караилюв, Росица Атанасова

Обходите бяха проведени от 17 до 27.11.2004 г. Целта беше проверка на състоянието на вече регистрирани и откриването на нови археологически обекти, непосредствено застрашени от насипищните и изкопни работи на енергийното дружество.

В границите на непосредствено застрашена 300 метрова полоса, в землището на с. Гипсово, община Раднево бяха регистрирани две открити селища от римската и късносредновековната епохи.

В землището на с. Овчарци се откри могилен некропол от две надгробни могили, селища от римската и средновековната епохи и могилен некропол от три надгробни могили, които се проучиха през 2004 г.

В землищата на селата Искрица, Мъдрец и Помощник, община Гълъбово нови паметници на културата не се откриха.

ГЕОФИЗИЧНИ И ГЕОДЕЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ В РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ КРАЙ СЕЛО ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ, ОБЛАСТ БУРГАС

Людмил Вагалински

Изследванията през 2004 г. се ограничиха с геофизични и геодезични измервания.

1. Геофизични проучвания (Никола Тонков, АИМ-БАН).

Те преследваха две цели: да се провери, доколко електро-съпротивителният метод е подходящ за проучване останки на Деултум и второ – локализиране трасето на крепостта на колонията. Работи се по осем профилни линии.

Профил d1. Разположен е на 50 м южно от обекта “Римска крепостна стена – под ореха” и южно от пътя Бургас-Средец. Измерен е 2-D профил с дължина 44 м, ориентиран изток-запад. Очерта се смутител с приблизително правоъгълна форма в разрез и с размери 2 м по хоризонтала и около 1,70 м по вертикала. Много вероятно това са останки от източната куртина на вътрешната крепост. В дълбочина тази стена започва на около 0,70 м и завършва на около 2,50 м спрямо сегашната повърхност. Наоколо се очертава пласт, наситен с вода от преминаващата в близост река. Този пласт започва на дълбочина около 2,40 м в западния край на профила и на около 1,20 м в източния – измерено спрямо настоящата повърхност.

Профил d2. Лежи на 15 м северно от обекта “Римска крепостна стена – под ореха”. Измерен е 2-D профил с дължина 31 м, ориентиран изток-запад. И тук се регистрира сравнително добре куртина с дебелина около 2 м на дълбочина до 2,00-2,50 м спрямо сегашната повърхност.

Профил d2a. Ситуиран е на 5 м южно от профил d1 и успоредно на него, потвърждавайки и резултатите му.

Профил d3. Заложихме го на 5 м от северозападния ъгъл на оградата на археологическата база с цел евентуално засичане на източната куртина на външната крепост. Профилът е ориентиран изток-запад. Не се очерта ясен аномален обект.

Профил d4. Ориентиран е север-юг, минавайки по най-източната улица на село Дебелт и успоредно на северозапад край на оградата на археологическия резерват. Очертаха се две аномалии, от които едната е предизвикана най-вероятно от стена с посока изток-запад. Вероятно е куртина, съдейки по близост с резултата от профил d2.

Профил d5. Лежи на 15 м северно от северния профил на обект “Римска баня”. Ориентиран е изток-запад. Не бе регистрирана крепостна стена. Разграничената аномалия отговаря по-скоро на източната стена на банята, продължаваща в северна посока.

Профил d6. Минава по улица на селото с посока изток-запад, чийто източен край опира в западната ограда на археологическия резерват. Целта е да се засече западната куртина на вътрешната крепост. Отдели се обширна, но недобре изразена, аномална зона. Тук са необходими допълнителни измервания.

Профил d7. Профилът бе прокаран на 30 м южно от пътя Бургас-Средец. Ориентиран е изток-запад, за да засече западната куртина на вътрешната крепост, част от която личи непосредствено северно от пътя. Ясно се очерта смутител, започващ почти от повърхността и продължаващ в дълбочина до около 1,50-1,80 м. Най-вероятно тук има останки от търсената стена.

2. Геодезични проучвания (британски екип начело с д-р Иън Хейнис, Бирбек Колидж на Университета в Лондон).

2.1. Инсталирана бе координатна система, привързана към световната наземна справочна система (ITRF International Terrestrial Reference Frame). Последната се поддържа от няколко научни институти, използващи високо прецизна техника. Новата координатна система може да бъде бързо възстановена, дори ако цялата нейна контролна мрежа бъде унищожена. Основната контролна точка бе инсталирана на покрив на археологическата база, а други двадесет точки покриват интересувания ни район. Всяка контролна точка е пространствено определена от две координати. Контролните точки представляват стоманени колчета с алуминиеви глави, маркирани с жълта пластмаса. Повечето са поставени на земята. Няколко са закрепени върху налични градежи и скали.

2.2. Конструиран бе дигитален модел на североизточната четвърт на Деултум, основан на кинематични GPS (Global Positioning System) данни. Този модел ще послужи като основа за разработване на географско-информационна система на Деултум (Geographical Information System/GIS).

2.3. Поставени бяха контролни точки, които се разпознават на аеро-или сателитни снимки. Така последните могат да се налагат върху съществуващи местни карти и да се комбинират с дигитални модели на терена.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “АНТИЧЕН ГРАД”, ПОДОБЕКТ 02 “КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ” В НАР “ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ”

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова

През 2004 г. продължи проучването на подобект 02 “Късноантична баня”, разположен на територията на античния Деултум.

Разкопките се проведеха от 27 септември до 25 ноември 2004 г. с прекъсване от 19 октомври до 08 ноември.

Екипът си постави следните цели;

I. Прецизиране стратиграфията на обекта и изясняване на строителните периоди на сградите.

II. Изясняване периодите на функционална експлоатация на банята.

Сондажът беше разширен северно от хипокаусните помещения на банята с площ от 200 м², достигната беше дълбочина от 2,60 м на места до 3,15 м. Извлечената информация от долу на горе е следната:

1. В средата на V в. банята е опожарена, най-вероятно от хунските нашествия.

В източната част на сондажа беше проучен малък правоъгълен басейн, който след пожар в първата половина на V в. престава да функционира. В югозападния ъгъл на басейна е изграден пилон, при градежа му са използвани сполии, каменни квадрати, и ломен камък споени с хоросан примесен с червена счукана тухла.

Опожареният пласт е с дебелина от 0,40 до 0,80 м, среща се навсякъде при достигнатите подови нива на банята. При проучването му се откриха монети на император Хонорий (393–423) и император Теодосий (402–450). Това ни дава основание да датираме пожара в първата половина на V в. и да го приемем за *terminus post quem* за съществуването на банята.

2. През втората половина на V в. настъпват големи промени в жилищната архитектура на града, върху руините на банята се изграждат жилищни постройки. При изграждането им са използвани запазените части от старите стени, преграждат се пространства от античната баня и се обособяват жилищни помещения, основите им са изградени от каменна зидария споена с кал и добре оформени лица а в суперструкция са зидани с кирпич. В северозападната част на сектор запад се проучи зид с посоки север-юг, граден от тухли споени с кал, зидът завършва с южна страница на вход, оформен чрез преизползване на каменен блок с добре оформени лица. Зидът е свързан на фуга със северната страна със зид на банята с посоки изток-запад. Ъгълът, който маркира зида вероятно е от помещение за съхранение на зърно. На това ниво се разкриха три дъна на питос и един цял запазени *in situ*, 6 силно фрагментирани амфори.

През периода от средата на V края на VI в. се наблюдава значително снижаване на нивото на строителство на жилищни сгради. В пласта се откриха много битови предмети, като кухненски и трапезни съдове, прешлени, лампи, земеделски оръдия и др.

От края на VI в. е следващият пожар, датиран с монети на император Юстиниан I (542-543) - сечена в Кизик, и Юстин II и София (596-598) - 2 бр., вероятно в следствие на славяно-аварските нашествия.

3. Ранносредновековният период от VII–IX в. се свързва с два строителни периода:

- Към по-ранния принадлежат два зида, между които няма конструктивна връзка. Разкрити са в северозападната част на сондажа, градежът им е от ломен камък с добре оформени лица споени с кал. В зидарията са преизползвани фрагменти от тухли и тегули за подравняване на

камъка. Основите на зидовете са вкопани в опожарения пласт от края на VI в. От източната страна на зида с посоки север-юг бе разкрит фрагмент от подовото ниво на помещението, изградено от тухли.

- Вторият строителен пласт се свързва с изграждането на паянтови жилищни постройки, подовите нива са полувкопани и глинобитни.

В пласта над пожара от VI в. преобладават фрагменти битова керамика на ръка и колело с връзан вълнообразен орнамент, амфори, стрели, фрагменти пастирска керамика, липсват монети. Стратиграфията е нарушена от късни вкопавания за извличане на строителни материали.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА” В НАР “ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ” ПРЕЗ 2004 Г.

Христо Прешленов

С археологическите разкопки на обект “Обществена сграда” през 2004 г. продължи изясняването на границите, устройството и периодите на функционална експлоатация на североизточната градоустройствена група на римския и късноантичния Деултум.

В сондаж с площ 100 м² е изследван културен пласт с мощност от 0,75 до 1,40 м формиран през IV-VII в., нарушаван и преотлаган в северозападната и югоизточната четвърт на сондажа при извличане на строителни материали през средновековието и особено през последното столетие. Проучваният терен е зает от алувиално-ливадни почви, има слабо изразен 8⁰ наклон север-юг към левия бряг на р. Средецка, от която отстои на около 300 м.

В югозападната четвърт на сондажа на кота 16,35 м слой зеленокафява глина нивелира археологически структури, опожарени преди края на 30-те години на IV в. Полагането му е свързано с обитаването на масивна сграда, части от която са проучвани източно от сондажа през 1990-92 г. Тогава е разкрито помещение с предполагаеми търговски функции. На запад от него, в южната половина на сондажа се развива проучваното през 2004 г. помещение. Двете помещения са съседни, с обща междинна стена. При две по-късни фази на обитаване, свидетелстващи за понижен жизнен стандарт, при повдигане на подовото ниво, входът е преграден вътрешно с вторично използвани тухли на кал, стеснен от запад с долепяне на фуга на страничен зид на кал и изглежда отново нивелиран.

Градежът на помещението в суперструкция е изпълнен с редова зидария. Лицата ѝ са изпълнени от грубо дялани камъни с пълнеж от дребни ломени камъни и тухли на хоросан примесен със стрити на прах и с натрошени тухли и керемиди. От по-ранна фаза на застрояване е разкритата в югозападната четвърт на сондажа стена изградена от ломен камък на бял хоросан с оскъден примес на счукана строителна керамика и нивелиращи тухлени редове. След началото на IV в. тя е трансформирана в западна ограждаща стена на проучваното помещение.

В северозападната четвърт на сондажа е разкрит югоизточният ъгъл на масивна сграда. Изградена е от ломен камък и преизползвани големи дялани камъни с правоъгълна форма, свързани с хоросан, примесен с натрошени тухли и керемиди.

Следите от обитаване в организирана форма в тази зона на късноантичния град не преминават началото на VII в. Над опожарения пласт в югозападния сектор на сондажа не се открива ясно изразена средновековна дневна повърхност.

РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 4 (“ХЕЛИКОН”) ОТ НЕКРОПОЛА НА ДЕУЛТУМ ПРЕЗ 2004 Г.

Петър Балабанов

През 2004 г. продължи проучването на тракийска надгробна могила № 4 (“Хеликон”), разположена северно от античния Деултум.

Свалена беше по-голямата част от насипа в западната половина на могилата до дълбочина 5,20 м от кота нула. За подравняване на терена първоначално са били издигнати серия малки могили, заравнени на дълбочина 4,00 м от съвременния връх. Още преди насипването им е била направена настилка от дребни ломени камъни. Непосредствено над тях се откриваха често много дребни разнородни фрагменти от керамични битови съдове.

В северната периферия на могилата бяха проучени две погребения чрез трупополагане на възрастни индивиди. На дълбочина 3,60 м те бяха маркирани с полукръгли зидове от ломени камъни, запазени в един или два реда с диаметър около 2,00 м и височина до 0,6 м. Гробните ями бяха дълбоки над 1,90 м, а скелетите ориентирани с глава на запад и опънати покрай тялото ръце. Инвентар липсваше, скелетите бяха “заковани” с по единадесет железни пирона: един в черепа и по пет двойки при слепоочията, рамената, таза, колената и стъпалата.

В същия район бяха проучени и две детски погребения. Гробните ями бяха вкопани в здравия терен на дълбочина 4,40 м, имаха правоъгълна форма и бяха ориентирани запад-изток. В тях се откри по една бронзова монета от император Хонорий.

В централната част на могилата се очерта голяма яма, заобиколена с кръгъл пояс от настлани дребни ломени камъни. Диаметърът ѝ е около 6,00 м (през сезона не може да бъде разкрит изцяло), а ширината на пояса – 1,25 м. В насипа непосредствено над него бяха намерени няколко десетки дребни фрагмента от керамични съдове, отнасящи се най-общо към III-IV в.

На достигнатата дълбочина се очертаха и други следи от погребения и ритуални дейности, проучването на които ще продължи.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА МЕСАМБРИЯ ПРЕЗ 2004 Г.

Димо Кожухаров, Стоянка Димова

Античният некропол на Месамбрия Понтика се намира в новата част на Несебър, извън полуострова. Започва непосредствено след провлака и се простира до ул. “Отец Паисий”. И през миналата година продължи интензивното застрояване на площта му с масивни сгради, което наложи провеждане на спасителни археологически проучвания от екип с ръководител Д. Кожухаров и зам. ръководител С. Димова. Финансирането на разкопките се осигури от Управление “Старинен Несебър” и Община Несебър.

В началото на април при извършване на изкопни работи за строеж на жилищна сграда на мястото на ресторант “Морски звуци” в южния профил на изкопа се попадна на керемидени и ямни гробове.

Проучени бяха две гробни съоръжения, изградени от елинистически керемиди. Керемидите са поставени стреховидно над погребания. В двата края гробовете са затворени с по една изправена на късата си страна керемида. Ориентацията им е северозапад–югоизток. Погребалният ритуал е трупополагане по гръб с изпънати крайници. Скелетите са силно разложени. Гробни дарове липсват, с изключение на една бронзова монета на Месамбрия от типа “шлем насреща/колело с МΕΤΑ” (IV–III в. пр. Хр.), открита в гроб 4.

В съседство с елинистическите гробове се проучиха два ямни гроба от римската епоха. Гробните ями имат правоъгълна форма и са вкопани в материковия пласт от пясъчник.

Гроб 1 е с ориентация север–юг. Погребалният обред е трупоишгаряне. Дъното на гроба е на дълбочина 1,49 м от нивото на терена. Откри се следния гробен инвентар: 5 стъклени балсамария (един цял и четири фрагментирани), бронзов балсамарий, керамична кана и керамична купичка.

Гроб 2 има ориентация север–юг. Ритуалът е трупоишгаряне, което е извършено в гробната яма. За това свидетелстват множеството въглени, отухляване на стените на гроба и обгорелите кости. Гробният инвентар е: две теракоти на Венера, керамична купа, кана – ойнохое, две керамични солнички, 5 стъклени балсамария (един цял и четири фрагментирани). Откритият инвентар ни позволява да датираме и двата гроба във II в.

През месец ноември при изкопни работи пред хотел “Панорама” се откри и проучи елинистическо гробно съоръжение, изградено от дялани варовикови плочи и блокове без спойка. Гробът е с ориентация север–юг. Той е на мъж, погребан чрез трупополагане. Бил е разбит и ограбен през античността. Част от костите и черепа се откриха извън него. Находки: мегарска купичка, фрагментирана каничка (местно производство), лакримарий, фрагментирана желязна стригила. Датировка: III в. пр. Хр.

През декември при прокопаване на канали за електрическа инсталация във възстановения “Южен парк” се откри и проучи двукамерно елинистическо гробно съоръжение, изградено от плочи и блокове от местен органогенен варовик. Подобни двукамерни гробове са откривани в некропола на Месамбрия – публикувани от проф.Иван Гълъбов и Жана Чимбулева.

Ориентацията на съоръжението е североизток–югозапад. При археологическото проучване се установи, че гробовете са частично ограбени през средновековието. Две от покривните плочи бяха разместени и в камерите имаше части от тях, костите бяха разбъркани, откриха се фрагменти сграфито керамика. И двата гроба са на жени, погребани чрез трупопологане. Откритите железни гвоздеи говорят за наличието на ковчези. Вътрешните размери на камерите са: 2,10 x 0,67 x 0,91 м и 2,13 x 0,74 x 0,91 м.

В западната камера беше открит следния гробен инвентар: чифт масивни златни обеци с лъвски глави, цветни стъклени мъниста, бронзово огледало, бронзова монета без запазено ядро, керамична купичка и лакримарий.

В източната камера находките бяха по-малко: фрагментирана каничка (местно производство), керамичен лакримарий, стъклено мънисто, бронзова монета на Месамбрия от IV–III в. пр. Хр. По открития гробен инвентар можем да датираме гробовете в края на IV – първа половина на IIIв. пр. Хр.

По идея на Община Несебър, която инвестира в благоустрояване на “Южния парк” гробното съоръжение ще бъде експонирано *in situ* в парка.

Проучените гробни съоръжения допълват информацията ни за погребалните практики и териториалния обхват на античния некропол на Месамбрия.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АИР “СТАРИНЕН СОЗОПОЛ”

Цоня Дражева, Димитър Недев

Обект “Средновековен християнски и античен жилищен комплекс”

През 2004 г. продължиха спасителните проучвания на територията на АИР “Старинен Созопол”. Във връзка с реставрацията на обект “Средновековен християнски и античен жилищен комплекс”, разположен северно от черквата “Св. Георги” и попадащ в УПИ XI, кв. 25, бяха извършени проучвания на малък участък с площ от около 40 м², разположен в западната част на парцела. Културните пластове са до голяма степен унищожени от по-късно строителство. Проучен бе частично запазен пласт, разположен непосредствено над основната скала. Около кладенеца бяха разкрити останки от три християнски погребения, частично нарушени от късно вкопаване. В строителния насип от началото на XX в. се откриха десетки фрагменти от сграфито керамика. По-добре запазен античен пласт бе

проучен в естествена вдлъбнатина на скалния масив. Находките датират от ранния период на архаична Аполония от втората четвърт на VI в. пр. Хр. Преобладават фрагменти от източногръцка импортна керамика, амфорна тара и местна тракийска керамика.

Обект “Старата дърводелна” (парцел XIII-221, кв. 18)

Разположен е в западната част на полуострова на ул. “Кирил и Методий” в УПИ XIII-221, кв. 18). Голяма част от обекта е проучена през 2000-2001 г. През 2005 г. са локализирани и изцяло проучени две водоснабдителни съоръжения. В границите на парцела – в югоизточния сектор, в близост до западния шкарп на археологическия изкоп, се откри цистерна, датирана с голямо количество материали от втората-третата четвърт на IV в. пр. Хр. Съоръжението е вкопано в основния терен на дълбочина 1,6 м, като впоследствие е иззидана шахта с неправилна правоъгълна форма и размери 0,8-0,6 м. Градежът е от ломен камък без спойка. Сред находките от насипа преобладават амфори от Тасос и Хераклея Понтийска, 4 броя от които – подпечатани, а също така и голямо количество местна и чернолакова трапезна керамика. Съоръжението вероятно е свързано с разкритата при предишни разкопки част от антична сграда. Резултатите от проучванията в тази част на парцела се допълват и от друго съоръжение от същия тип, открито в североизточната част под уличното платно извън границите на парцела. Цистерната има форма на двойно пресечен конус с диаметър на отвора – 0,8 м, а на основата – 1,6 м. Дълбочината е 6,2 м. На дъното в основната скала е изсечен отвор с неправилна форма (утайник) с дължина – 0,95 м и дълбочина – 0,40 м. Градежът е от каменни блокове варовиков пясъчник, дъговидно изсечени от лицевата страна, подредени в правилни редове на малка фуга без спойка помежду им. В насипа се откри голямо количество обикновена трапезна керамика (балсамарий, амфоровидни стомни, кани, паници и чаши). Амфорната тара е представена от многобройни фрагменти. Сравнително по-малобройна е червенолаковата керамика. Анализът на находките дава възможност да датираме съоръжението в края на I- началото на II в. сл. Хр.

При предишни разкопки в тази част на града на отстояние от около 8 м от гореописания обект, на отсрещната страна на улицата в северна посока бе проучена голяма цистерна, датирана с материали от края на V–първата половина на IV в. пр. Хр.

Местонамирането на двете съоръжения ни дава възможност да допуснем относителната устойчивост както на уличната мрежа в тази част на полуострова, така и на градоустройствени решения – съобразени с конфигурацията на терена.

Западната част на полуостров Скамний

На улица „Анаксимандър” № 29 при ново строителство по западната граница на изкопа, бе локализирана архаична яма с размери 2,30 x 0,90 м. Съоръжението има овална форма близка до бъбрековидна. Изсечено е в

основната скала на дълбочина 0,6-0,8 м. Находките от насипа, състоящ се от горяла пръст, дребни камъни и миди, датират от края на първата четвърт до началото на третата четвърт на VI в. пр. Хр. Срещат се фрагменти от амфори от островите Хиос, Лесбос, Родос и Самос; източногръцки рисувани съдове с украса стил “късна дива коза” ; фрагменти “фикелура” и чернофигурни киликси. В насипа бе открита и бронзова стрела-монета.

В сравнително малък участък между улиците „Крайбрежна” и „Рибарска” в западната част на полуострова, при ново строителство, бе проучен насипен пласт с дебелина 1,3 м. Находките са многобройни и попадат в хронологическите рамки на V-III в. пр. Хр. Това дава основание да предположим, че насипът е формиран в ранноелинистическата епоха. Подобни културни напластявания са откривани по цялото протежение на полуострова между ул. “Рибарска” и ул. “Крайбрежна”.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НОВИЯ ГРАД НА СОЗОПОЛ

Димитър Недев

През януари 2004 г. по време на ново строителство в центъра на новата част на Созопол в северозападния ъгъл на площадното пространство пред ресторант “Черно море”, бяха открити археологически структури, свързани с функционирането на тази част от извънградската територия на Аполония като некропол през V-III в. пр. Хр. Теренните проучвания бяха проведени под ръководството на Д. Недев и К. Панайотова.

Находките бяха локализирани в парцел XI, кв. 49 в югозападния ъгъл на парцела. На дълбочина 2,5 м в профила на изкопа беше разкрито гробно съоръжение от типа “зидан гроб” с дължина – 2,35 м и ширина – 0,8 м. Градежът е от тухли, споени с бял хоросан, в правилни редове с щукатура между тях от 0,03-0,04 м. Широчината на зида е 0,12 м и съответства на ширината на тухлите. Запазената му височина е 0,6-0,7 м. Западната къса страна на съоръжението е оформена от дялан каменен блок, поставен на тясната си страна. Няма данни за покритие. В него бе открит скелет, положен на гръб с глава на запад и ръце, скръстени над таза. Свидетелство, че тялото е било поставено в дървен ковчег, са откритите 5 броя железни пирони. Ориентацията на скелета, типът и характерът на градеж на гробното съоръжение са достатъчно основание гробът да бъде датиран в III-IV в. сл. Хр.

Северозападно от него в естествена вдлъбнатина на терена бе разчистено керамично струпване с неправилна трапецовидна форма, чиито размери в посока север, юг, изток и запад са съответно 6,4, 4,7, 5,6 и 3 м. Дълбочината на струпването е 0,8 м. Керамичното струпване включва 98 броя силно фрагментирани амфори, определени по дъната,

неголям брой фрагменти от местна и чернолакова трапезна керамика и теракотна фигурка на костенурка. Сред амфорите преобладават тези от остров Тасос, Хераклея Понтийска, Менде и остров Хиос (амфори с качулковидно столче). Прави впечатление, че наред с амфорите от втората половина на IV в. пр. Хр., се срещат и такива, характерни за производството на Тасос и Хиос от края на V в. пр. Хр. Единични фрагменти от червенофигурни вази от V в. пр. Хр. допълват тези наблюдения. В насипа на струпването бяха открити два фрагментирани черепа и отделни кости от човешки скелети. Резултатите от проучванията предполагат връзка на керамичното струпване с разкрития при предишни проучвания в тази част на града некропол, локализиран при строителството на сградите на Дома на флота и ресторант "Черно море". Струпването би могло да бъде интерпретирано като ботрос, разположен в северната периферия на некрополния участък.

БЪЛГАРО-ФРЕНСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПРЕЗ 2004 Г.

Кръстина Панайотова, Димитър Недев, Антоан Ермари

Френският екип завърши разкопаването на изследвания през трите години на съвместния проект сектор. Доразкрити бяха една крепида и оградната стена на този участък. Тук периболосът е изграден от големи ломени камъни без спойка.

Българският екип продължи да разширява централния изкоп в посока северозапад, като започна проучването на нов сектор. Засилената строителна дейност в района наложи извършването на наблюдения на изкопните работи и спасителни разкопки на 5 определени за строителство петна в югоизточната част на некропола. Разкрити бяха общо 92 гробни съоръжения, в които са извършени погребения от средата на V до края на III в. пр. Хр. В три от тях са погребани останки след кремация, която е била извършена извън мястото на погребване. Установен беше един случай на препогребване, като изтлелите кости и даровете, както и след изгарянето на трупа, са събрани в керамична урна, укрепена и покрита с ломени камъни.

Сред гробните съоръжения, в които е извършено трупополагане, преобладават гробните ями (79), изкопани в пясъка или в глинесто-песъклив слой (*Тип 1*). Повечето от тях се отнасят към *Вариант 1* – без покритие и допълнително устройство. Ямите от V и началото на IV в. пр. Хр. са с по-големи размери и по-дълбоко вкопани (над 1.5 м). Десет гроба се отнасят към *Вариант 2* - в ямата се намират от 1 до 3 необработени камъка, най-често откъм страната на главата. *Вариант 3*, при който ямата е укрепена със стеничка от ломени камъни от едната страна, е представен от 3 съоръжения. Насипите над някои гробове имат крепиди от ломени камъни, които понякога са под формата на два концентрични кръга, или имат „П”-образна форма.

Към две от тях водят изградени от плочести камъни стълби. В 14 от гробните ями бяха регистрирани останки от сковани или сглобени дървени ковчези. Две от трупололаганията са извършени в питос, а едно (на много малко дете) в амфора.

От петте гроба, при чието изграждане са използвани керемиди (*Тип II*), три са със стреховидно покритие (*Вариант 1*), като единият от тях е кенотаф. Два керемидени гроба имат саркофаговидна форма (*Вариант 2*). Част от използваните стандартни коринтски плоски керемиди имат графити „AP” и „NIIII”.

Един граден с ломени камъни гроб без покритие (*Тип III, Вариант 1*) и две цисти (*Тип III, Вариант 2*), изградени и покрити с варовикови блокове, бяха открити само в най-южния участък от изследваната през 2004 г. част от некропола.

В повечето случаи мъртвите са полагани в изпънато положение, по гръб, като при 3 са констатирани елементи на хокерната поза. Изключенията се изразяват в извит торс, свити ръце или крака, както и ромбовидно положение на краката при някои детски скелети. Независимо че източната ориентация е преобладаваща, наблюдава се и меридионална ориентация, както и погребване на два индивида един върху друг или на едно и също ниво, не само с различна, но и с противоположна ориентация.

Без инвентар са 12 от проучените през 2004 г. гробни комплекси. Най-богато са снабдени детските гробове. Сред гробните дарове традиционно преобладават съдовете за благовония. Лекити, местно или атическо производство, се намериха в 62 гроба. Между тях се открояват два съда с полихромия и позлатена пластична украса. Някои от лекитите, украсени с многолистна палмета или мрежест орнамент са покрити с червен фирнис. При по-ранните погребвания са използвани също аскоси и алабастрони от алабастр или кермични имитации, покрити с бяла боя, а при най-късните – балсамарии.

Гробният инвентар включва и съдове за течности като амфори, местни, чернофирнисови и червенофигурни кани и ойнохоета, между които едно фигурално ойнохое с позлата, гутуси, амфориск и питамфорискос, различни типове чернофирнисови чаши. Върху някои от тях има графити: буквите “A”, “H” “ + кадуцей”.

Освен често употребяваните чернофирнисови панички, в гробове от втората половина на V в. пр. Хр. в южния сектор на некропола, до главата или до краката на погребания, се намират големи местни паници. В 7 гроба се откриха местни плоскодънни гърнета. Независимо че заемат важно място в ежедневието, глинени еднофитилни лампи много рядко се намират сред гробните дарове в аполонийския некропол (3 бр.).

Освен откритите в 6 гробни комплекса теракоти – изображения на различни митологични персонажи като Ерос, сатир, седнала богиня, кабир и животни (бик или букефал), инвентарът на 2 гроба включва керамични магически предмети и миди.

Сред малкото метални предмети преобладават бронзовите и железни игли (в 15 комплекса), фибули, стригили, огледала със запазена тъкан, обеци, монети, пръстени и халки. Най-малко са изработените от олово предмети: букрании с Горгона на челото и наподобяващи свитък предмети, за сега с неясно предназначение. През 2004 г. бяха намерени железни брадва и нож, както и бронзови инструменти. Откритите оръжия са представени от 2 триръбести бронзови върха за стрела и железен меч с дървена ножница, намерен извън гроб.

Сред предметите от кост преобладават астрагалосите. Поставени в 10 гроба на деца и възрастни, те са с различна големина, понякога двустранно обработени. При краката на погребаното в гроб № 348 дете се намери амулет - розетка от рог на елен.

Голяма част от откритите в некропола на Аполония находки се намират извън гробовете. Това са единични, цели или фрагментирани съдове или керамични и амфорни струпвания. Разположени между или над гробовете, керамичните струпвания обикновено съдържат различни типове кани с пробити дъна, които са били използвани при либациите. Амфорите, някои от които са подпечатани, винаги са със счупени столчета. Откритата в некропола амфорна тара принадлежи най-често към продукцията от IV в. пр. Хр. на работилници от Хераклея Понтийска, остров Тасос и др.

Проучените през 2004 г. тринадесет обредни огнища имат овална форма. Ритуалът при някои от тях е бил изпълнен в плитка яма. В огнищата често се намират кости от дребен рогат добитък, овъглени ядки, астрагалоси. Керамичният комплекс включва традиционните форми съдове, използвани при извършването на тези пост-погребални ритуали: почти задължителните ихтии и скари за печене на риба; червенофигурни леканета и аскоси, между които един с цедка; различни по форма и големина паници и купи, рядко лекити и метални предмети.

Освен характерните не само за този некропол паметници, при спасителните разкопки в УПИ – 5037 бяха проучени две каменни съоръжения, които могат да се свържат с водоснабдяването на района през IV в. пр. Хр. Те са вкопани в материковата скала и доизградени с камъни без спойка. В градежа и на двете съоръжения са преизползвани 5 надгробни плочи (откритите през 2004 г. във всички проучвани участъци на некропола стели са общо 15).

В УПИ - 5083 за първи беше разкрита част (3,7 м) от оградна стена (периболос) с лице на запад (към сушата). Тя е изградена от варовикови блокове, подредени без спойка, двустъпално. Не далеч от нея беше проследено 11,10 м дълго трасе на глинен тръбопровод, ориентиран в посока северозапад–югоизток. Глинените тръби са свързани с оловни скоби. При съоръжаването на този тръбопровод са нарушени два гроба от третата четвърт на V в. пр. Хр.

Част от тръбопровод, с дължина 13 м, чиито глинени тръби са споени със смола и вар, за първи път беше открита *in situ* и в централния изкоп. Този

тръбопровод има същата ориентация (северозапад–югоизток) и вероятно е изграден по същото време. И пред този сектор, на 6,92 м в посока север-североизток от линията на оградната стена, се разкри паралелен, огледално разположен с лице на запад (към сушата) периболос. Той също е изграден от квадрати (пясъчник) двустъпално, с надстройка от 1 ред ломени камъни. Краят на квадратния градеж е маркиран със страница от 2 реда квадрати с ориентация север-юг (перпендикулярно на морето).

Системните и спасителни проучвания на некропола на Аполония в м. Калфата през 2004 г. дадоха възможност да се осъществят някои нови важни наблюдения и да се направят редица сравнения относно погребалните обреди в различните участъци на некропола на Аполония Понтийска през класическата и ранноелинистическата епохи:

1. Новият сектор в централния изкоп представлява отделен фамилен участък, който е много интензивно използван, особено през IV в. пр. Хр.

2. Ограждането на фамилените участъци с периболос в аполонийския некропол е било и от двете страни (откъм морето и откъм сушата).

3. Погребалните и пост-погребалните обреди в различните участъци от некропола се различават само по някои отделни елементи, вероятно в резултат на различните предпочитания и вярвания на представителите на всеки отделен род.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛНО ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. БЕГЛИК ТАШ В ЛОВНО СТОПАНСТВО АРКУТИНО, ОБЩИНА ПРИМОРСКО, ПРЕЗ 2004 Г.

Цоня Дражева, Димитър Недев

През 2004 г. продължиха проучванията на откритото през 2003 г. тракийско светилище, разположено на най-високата част на едноименния нос, издаден в морето между залива Св. Параскева и залива Зигра. Целта им бе изясняване на цялостната му територия и структурата на отделните зони, оформящи ритуалните елементи.

Изцяло беше проучена централната му част, заемаща обща площ от 350 м². Там, в посока север-юг, един срещу друг са разположени два жертвени камъка, т. нар. “ложе” и голяма четириъгълна вана, събираща водите от изсечените в основната скала радиални канали. Разчистването на отделните структури около нея: соларни символи, по-малки кръгли вани, изсечени в скалата седалки и др., даде възможност за реконструиране на ходовата линия вътре в култовото пространство и редуциране на местата за култовите практики с вода и дароприношения.

Разчистен беше входът на светилището от запад и проходът от него към централната култова площадка с ширина 2,4 м и дължина 8 м. Те са оформени при стъпаловидно изсичане на основната скала, странично отводнявана с плитки канали за оттичане на повърхностните води.

При проучването на южната част на централната площадка пред челата на двата жертвени камъка бяха открити четири култови огнища – есхари. Находките върху отухлената от силния огън глинена замазка - главно глинени съдове, амфори, животински кости, каменни сечива и кремъчни ядра, са били натрошавани ритулно. Най-общо те се датират между VIII-V в. пр. Хр.

Извън централната част на светилището на 60 м източно от големия долмен, беше открита сграда с дължина 11,3 м и ширина 9,2 м. Тя е с правоъгълна форма, като в западната ѝ част за стена е използвана голяма скала. Разчистени бяха жлебовете за носещите подпорни греди на скатния покрив, които са лягали върху горната част на скалата. Градежът на зидовете е от ломен камък на суха спойка. Подът е бил покрит с квадратни тухли, а при вътрешната страна на основите бяха открити фрагментирани керемиди от покрива. Пред източната стена бяха разчистени два вкопани питоса, изцяло натрошени от тежестта на строителния насип. Местонахождението на сградата в най-вътрешната и защитена част на светилището предполага нейното по-специално значение в общата му структура, което е изисквало по-добра защита и ограничен достъп на външни посетители.

Находките - главно фрагментирана керамика, каменни сечива и две римски бронзови монети, датират използването на сградата в периода от II до началото на IV в. пр. Хр.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 6 ПРИ С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1

Красимир Калчев

Продължи проучването на настилката на античния път в източна посока. Северно от трасето на настилката бе открита яма с размери 2,6 x 3,8 м, с неправилна елипсовидна форма. При разчистването на запълнителя на ямата са установени няколко нива от пепел с дебелина на пласта до 3,0 см и много малко животински кости в пепелта. Керамика и други находки до дъното на ямата на дълбочина 2,8 м от нивото на настилката на пътя, не се откриха.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 12 ПРИ С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН, ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ” – ЛОТ 1

Димитър Янков

Разкопки са продължение от проведените през 2003 г. проучвания. През 2004 г. бяха открити още два питоса, скелет на куче, погребано под пласт керемиди и останки от жилище. Няма данни откритият скелет на куче да се тълкува във връзка с някакви ритуали. Откритото жилище е

полувкопано, липсва огнище и единствено фрагментите битова керамика позволяват да се интерпретира като жилище.

**СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 13А
(КЪСНОАНТИЧНО СЕЛИЩЕ) ПРИ С. МАЛКО ТРЪНОВО, ОБЩИНА ЧИРПАН,
ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ” – ЛОТ 1**

Боян Думанов

Разкопките протекоха между 19.04. и 05.07.2004 г. с екип с ръководител д-р Б. Думанов (СУ “Св. Климент Охридски”) и членове Н. Якимова (ИМ – Чирпан), К. Христов и И. Кацарков. В рамките на петдесет работни дни изцяло бе проучена територия от 850 м², а останалата част бе проверена чрез нови сондажи. Достигната бе дълбочина до 0,50 м - т. е. до стерилно ниво. Разкрити бяха останките на три сгради, част от оградна дворна стена, вкопано стопанско съоръжение, останки от три питоса, една яма, както и множество струпвания на камъни и строителна керамика.

Сгради 1 и 2 са разположени в близост една до друга в северната част на проучената площ. Сграда 1 е точно ориентирана с надлъжната си ос спрямо световните посоки. Планът и е правоъгълен, едноделен с размери 10,5 x 5,0 м или 52,5 м². Надлъжната ос на сграда 2 е с отклонение на северозапад. Тя е двуделна, като в южната си част е преградена с тънка вътрешна стена. Общата и площ възлиза на 98,5 м² (11,5 x 9,5 м). При южната и стена бе разчистено голямо каменно струпване с висока концентрация на керамични фрагменти, голям процент от които са производствен брак.

Двете постройки са изградени от плетена, обмазана с глина конструкция, която стъпва върху фундамент от няколко реда ломени камъни. На места части от фундаментите са изцяло извадени и зидовете се засичат единствено в негатив. Покривните им покрития са от керемиди, някои от които ангобирани. Вероятно сградите представляват обща стопанска структура, ориентирана към вътрешен двор. С оглед на високото количество керамичен материал, сграда 2 би могла да бъде интерпретирана и като склад.

В източната част на проучената територия (кв. G9, H8-10, I7-9, J6) бе разкрита голяма структура, състояща се от оградна стена, сграда и вкопано стопанско съоръжение.

В рамките на обособеното дворно пространство (с разкрита площ около 154 м²), източно от постройката бе разкрито стопанско помещение с овална форма (диаметри – 2,40-2,60 м). То е вкопано в стерилната почва на дълбочина 0,35 м спрямо античното ниво. Дъното му е подравнено и в центъра има огнище с неправилна форма. Съотнесено към цялата структура, съоръжението има най-малко два периода на използване – като хранилище и по-късен като боклучна яма, запълнена със строителни и битови отпадъци, между които и фрагмент от хромел.

Керамичният комплекс е представен от разнообразни видове съдове – транспортни, съдове за съхранение – питоси и долиуми, трапезни – кани, стомни, купи и чаши. Обособени са две групи производствен керамичен брак. Най-масова е тази на ангобираната фина керамика (купички и чашки), при която в следствие на превишаване на температурата, ангобата добива сиво-синкав цвят. Втората група е съставена от деформирани и остъквени при прегаряне в пещта съдове.

От другите видове находки преобладават железните предмети – гвоздеи, клинове и скоби. Интерес представлява фрагментът от лампа с отпечатан орел.

Керамичният материал отнася разкритата селищна структура най-общо към времето на III-IV в. Без съмнение тя стои във връзка с разкритата през есента на 2003 г. жилищно-стопанска постройка (Обект 13 Б по ОВОС), където последните по време монети са на император Валент.

Проученият обект е част от селищен комплекс от селски тип, чиито компоненти демонстрират жилищни, стопански и производствени структури. Времето на неговото съществуване може да бъде ограничено в рамките на IV в., като горната граница на съществуване му бележат готските набези от края на това столетие. През по-късните периоди значителна част от строителния материал е изнесена и преизползвана.

Наблюденията върху непосредствено отстоящите до обекта територии, показваха, че в тази си част селищният комплекс се развива в посока юг-югоизток. Най-вероятно това са разпределени на голяма площ жилищно-стопански и производствени ядра, между които се намират обработваемите участъци земя.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 21 (КЪСНОРИМСКА ВИЛА) ПРИ С. АРНАУТИТО, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков

Обектът лежи южно от трасето на АМ “Тракия” (км 200+600) и между осови точки 640-670 на планиран обходен път. Местността попада в землището на село Арнаутито, община Стара Загора. Лежи на 12 км югозападно от последния град непосредствено и северно от пътя Ракитница-Калояновец (на 4 км от село Ракитница). Теренът е обработваема земя (нива). Спуска се от юг на север и от запад на изток. Надморската височина се движи между 196,40 м и 197 м според Балтийската кота.

Установихме, че обектът представлява късноримска вила рустика. Разкритите сгради се вписват в правоъгълна площ с приблизителни размери 60 x 60 м, ориентирана по световните посоки. Проучените постройки са взаимно успоредни или перпендикулярни. Те имат издължен правоъгълен план. Някои са разпознати като складове за зърнени храни. Жилищни не са

идентифицирани със сигурност. В средата на този затворен архитектурен комплекс се оформя правоъгълен двор с размери 27 м (север-юг) x 19 м (изток-запад), от който се влиза в сградите околоръст. Разпознават се два входа, водещи отвън към двора, тоест към вътрешността на вилата: порта от юг, за коли, широка 3 м; проход от запад, за хора, широк 0,80 м.

В северозападния край на комплекса лежи правоъгълна сграда, ориентирана изток-запад, която завършва от изток с полукръгла апсида с вътрешен диаметър при петите на дъгата 4,10 м. Външните размери на сградата са: дължина - 13,20 м, ширина – 7,40 м. Тълкуваме я като раннохристиянска култова сграда – параклис. Изглежда е добавена към комплекса на вилата, което би обяснило, защо отстои само на 0,90-1,10 м разстояние от северната фасада на вилата. Изглежда изборът на параклиса е определен от четири погребения, на които ще се спрем по-долу.

Строителната техника е еднаква – ломен камък със спойка от глина (субструкция и цокъл), а във височина – кирпич (дебелина 0,08 м, ширина 0,20 м, дължина ?). На места в градежа са вложени като изравнители отделни тухли и керемиди. Стените са дебели 0,60-0,70 м. Покривите са от керемиди – тегули и имбрици. Рядко са използвани споллии – части от хромели и колони. Дълбочината на субструкцията варира от 0,60 м (в северния край на комплекса) до 0,20 м (в южния му дял). Максимално запазената височина на суперструкцията е 0,50 м.

В южния край на вилата разкрихме пещ за хляб, изградена от ломени камъни и тухли на глинена спойка. Тя има максимален диаметър 1,35 м и е долепена до една от сградите. В помещението с питоси проучихме огнище с тухлен под и стени от устия на питоси.

Западно и непосредствено край разкритите сгради на вилата разчистихме части от каменна настилка, водеща към споменатия вход-проход.

Откритите 39 монети датират само от IV в. – от Максимин II (312 г.) до Аркадий (395-401) с изключение на една монета на Фаустина Млада (жената на Марк Аврелий). Седемдесет и четири процента от тези монети са отсечени през втората и трета четвърт на IV в. Очевидно вилата е функционирала в рамките на IV век, което се подкрепя от друг подемен материал – керамика и фибули. Не можем да уточним кога е построена, защото никъде не регистрирахме повече от едно подово ниво на вилата. Изглежда нейният разцвет е в средата на IV век. Вилата е опожарена. Нейните жители избягали навреме (или в близката Августа Траяна, където продавали и селскостопанската си продукция, или в късноримското укрепление, локализирано на съседен хълм), взимайки всичко ценно със себе си, включително и зърното в питосите. Според стратифицирани монети вражеската атака се случва след 378 г., от което следва, че нападателите са най-вероятно готи и техни съюзници.

Проучихме и шест погребения, принадлежащи на жители на вилата. Погребалният обред е сходен: трупополагане по гръб с глава на запад;

гробна яма, оформена с имбрици или с тухли; твърде скромнен инвентар – глинени съдове, прости бронзови обици, бронзова висулка. Ограбен е само един от четирите гроба под параклиса (гроб № 4), принадлежащ на млада жена. Оцелял е стъклен балсамарий, а желязна ключалка от тоалетно сандъче, показва, че крадците са знаели, къде има смисъл да копаят. Че те са местни хора (поствилни жители?), подсказва и фактът, че следват много точно контура на дълбоката гробна яма. Параклисът е издигнат върху споменатите четири погребения и то така, че двете детски (№ 5 и 6) попадат в апсидата, а тези на млад мъж и на жената (№ 3 и 4) са непосредствено западно от тях, така че се образуват двойки. Възможно е четиримата да са семейство от кръга на собствениците на вилата. Погребения № 1 (детско) и № 2 (възрастен, разрушено при оране) лежат на около 70 м югоизточно от вилата. Живеещи във вилата се погребват и в насипа на проучената от нас през същата година тракийска надгробна могила, отстояща на около 300 м в североизточна посока.

Остеоархеологически анализ (Л. Нинов, АИМ-БАН) на животински останки разкрива, че освен зърнени храни жителите на вилата отглеждат говеда, свине, овце и кокошки.

Археоботаничен анализ на овъглена дървесина от вилата разкрива употреба в градежа ѝ на дъб и ясен – дъбът в покривни конструкции, а парчетата ясен са най-вероятно от врата.

Южно от вилата попаднахме на парчета шлага от вероятна обработка на желязо. Не успяхме да проучим този участък.

Установихме следи от слабо поствилно обитаване на терена, изразяващи се в частично преизползване на оцелели зидове от вилата. В параклиса е издигнато трапецовидно помещение (6,80 м изток-запад x 4,20 м север-юг), използващо руините на храма като строителен материал. Поствилните жители запечатват старателно с камъни и пръст два вкопани питоса на вилата, очевидно не можейки да ги използват по предназначение. Вероятно тези хора са бивши работници във вилата, които за кратко време се приютяват сред нейните рушевини. Може би споменатата монета на Аркадий (отсечена между 395-401 г.) бележи тяхното присъствие.

Отделни фрагменти от глинени съдове показват, че местността е обитавана през първата половина на XX в.

**СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 22
(НАДГРОБНА МОГИЛА) ПРИ С. АРНАУТИТО, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА, ПО
ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1**

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков

Могилата лежи на 12 км югозападно от Стара Загора, северно от пътя Ракитница-Калояновец (на 4 км от село Ракитница) и на около 300 м североизточно от късноримската вила проучена от нас през тази година.

Околният терен е обработваема земя (нива) с надморска височина около 196 м спрямо Балтийската кота. Котата на античния терен под могилния насип обаче нараства до около 1 м по-високо. Причина за тази разлика е избор на древните, харесали леко възвишение за натрупване на своята могила, както и обстоятелството, че взимали пръст от непосредствената околност. Заварените размери на могилата са: височина 4,50 м, диаметри 35 м (север-юг) x 40 м (изток-запад). Периферията на могилата е унищожена при оран с трактори. Налице са три иманярски изкопи с дълбочина до 2 м от повърхността на могилата – два в центъра и един в източната половина. Липсваха археологически материали в изхвърлената пръст и в профилите на тези изкопи.

Първоначално почистихме могилата от тревната покривка. Направено беше геофизично проучване (Н. Тонков, АИМ-БАН), което отчете сравнителна хомогенност на насипа и липса на сериозни архитектурни съоръжения в могилата. Откритите археологически структури ситуирахме по вертикала и хоризонтала спрямо постоянна точка № 1142 от координатната система на страната, намираща се на върха на могилата и имаща стойност 201,389 м над нивото на Балтийско море. Разкритите комплекси се групират в три хронологични групи:

1. Първични, тоест синхронни с могилния насип

Тук включваме гроб № 17, ями №1, 3, 4, 5 и тризна № 2. Те попадат в центъра и в югоизточната четвърт на могилата.

Ямата на гроб № 17 има неправилна овална форма с диаметри 0,55 м (север-юг) x 0,50 м (изток-запад). Вкопана е в античния терен с около 0,40 м. Дъното ѝ е равно. В ямата са препогребани на купчина човешки кости. Те принадлежат на 35-45 годишна жена (всички антропологични резултати са дело на В. Русева, Институт по експериментална морфология и антропология-БАН). В ямата имаше три малки двустранно опалени фрагмента от гърнета, изработени на ръка, както и разпръснати въглени.

Яма № 1 е с неправилна кръгла форма и диаметри 1,40 м (север-юг) x 1,60 м (изток-запад). Вкопана е с около 0,30 м в античния терен, стените ѝ са леко скосени, а дъното е сравнително равно. В нейния пълнеж открихме няколко камъни, парчета отухлена глина, две малки нехарактерни парчета от глинени съдове, източени на колело, фрагменти от съдове, изработени на ръка, както и грубо пречистени имбрици. Липсват следи от огън на място.

Тризна № 2 е номерирана така заради яма № 1. Върху временен връх на могилата е пален огън, отухлил повърхностния слой на насипа на дълбочина до 0,03 м; откриха се едва няколко нехарактерни фрагменти от глинени съдове, изработени на ръка и на гърнчарски кръг. След ритуала са донатрупани поне още около 0,80 м пръст, съдейки по сегашното състояние на могилния насип.

Яма № 3 има неправилна овална форма с диаметри 2,70 м (север-юг) x 3,70 м (изток-запад). Вкопана е в античния терен с около 0,60 м. Върху равното ѝ дъно е положен на лява страна обезглавен здрав ездитен жребец

на средна възраст (всички остеологични заключения са направени от Л. Нинов, АИМ-БАН). Черепът липсва. Височината при холката е 1,40 м, тоест над средната за епохата. Крайниците са леко свити. Предницата сочи запад. Зад коня е погребана здрава кучка с височина при холката над 0,60 м. Между ребрата на коня открихме бронзова тока (с желязна ос за езика) за пристягане на подкоремния ремък на седлото. Предварителната ù датировка е I в.пр.н.е.–I в.от н.е. Пълнежът на ямата съдържа пет фрагменти от имбрици с много пясък в тестото както и две парчета от глинени съдове, изработени на ръка. Гръдната и коремна част на коня са затиснати от камъни.

Яма № 4 има в план неправилна овална форма с диаметри 2,10 м (север-юг) x 2,50 м (изток-запад). Вертикалният разрез е обърнат неправилен трапец. Дъното е сравнително равно. Вкопана е около 0,80 м в античния терен. Пръстеният пълнеж включва разпръснати въглени, фрагменти от глинени съдове, изработени на ръка, отделни ломени камъни, парчета отухлена глинена мазилка, както и парчета от глинени съдове на колело с датировка I в.пр.н.е.–I в. от н.е. Ямата е запълнена наведнъж. Глинените съдове са били предварително натрошени. Хвърлени са само части от тях като днес не може да се възстанови дори цял профил, камо ли цял съд.

Яма № 5 има в план овална форма с диаметри 0,50 м (север-юг) x 0,55 м (изток-запад). Вертикалният разрез е лалиевиден. Вкопана е около 0,45 м в античния терен. Пълнежът се състои от овъглено зърно от житни култури (голозърнест ечемик, еднозърнеста пшеница и мека пшеница) както и грубо изпечен хляб или каша от еднозърнеста пшеница. Очевидно местните древни жители имали трайно предпочитание към еднозърнестата пшеница, защото тя преобладава в праисторически обекти, а по-късно е постепенно изместена от меката/сбитата пшеница (археоботаничният анализ е дело на Ц. Попова, АИМ-БАН). В средата на този пълнеж лежи гърне на ръка, с липсващи преди депонирането парчета.

2. Вторични късноримски гробове

Техният брой е 22. Начинът на погребване е трупополагане, по гръб, в изпънато положение, ръцете са главно покрай тялото, преобладава западна ориентация. Гробното съоръжение е проста гробна яма, покрита с имбрици или маркирана на отделни места с ломени камъни. По изключение имбриците са укрепени с отделни камъни. С по-стабилна конструкция се отличава единствено гроб № 11, иззидан от тухли на калова спойка и покрит с имбрици. Ограбен е в античността. Гробният инвентар, когато изобщо го има, е много скромнен – глинени съд, стъклени мъниста, отделни бронзови накити и части от костюма. Датировката на тази група погребения е IV-начало на V в. Вероятно те принадлежат на жителите на споменатата вила рустика и на поствилното селище.

3. Вторични средновековни гробове

Като такъв е разпознат според инвентара (накити) само гроб № 5 – жена на 18-20 години, по гръб, глава на запад, ръце на скръстени на гърдите. Погребението датира от XI-XII в.

Останалите 22 гроба (от общо 42) не могат да бъдат датирани аргументирано. Те нямат инвентар, телата са положени със западна ориентация в прости гробни ями, чиито граници са понякога маркирани с отделни камъни. Вероятно повечето от тях са средновековни.

Вторичните гробове са вкопани от 0,37 до 2,06 м в могилния насип. Крайните ниски или високи стойности на вкопаване са причинени от особеност на местния вятър, който духа от североизток, отнемайки от и натрупвайки върху могилния насип съответно в североизточната и югозападната четвърт на могилата. Почти всички вторични гробове са разположени в периферията на могилата и то главно в нейната южна половина. Прави впечатление, че липсват гробове в северозападната четвърт на могилата.

Могилният насип се състои от малки могилки, между и над които е донатрупана пръст – честа срещана тракийска практика. На нивото на античния терен е пален огън, съдейки по ивици отухлена глина в основата на могилата. В западната половина на могилата намерихме долна челюст и дясна лопатка на говедо, оставени върху тогавашната повърхност. Могилният насип съдържа още фрагменти от глинени съдове на ръка, чирепи от форми на колело с датировка I в. пр. н. е.–I в. от н. е., отделни парчета от късноримска керамика, попаднала покрай вторичните погребения както и част от каменен калъп за отливане на брадва от бронзовата епоха. Могилата е издигната около новата ера.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 18 („СТАРИЯ ПЪТ“) ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА АЙТОС, ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“ – ЛОТ 5

Веселин Игнатов, Даниела Стоянова, Красимир Велков

Обектът е разположен на 1 км североизточно от с. Вратица, на източния бряг на р. Чакърлийка. Разположен е на приблизителна площ от 32400 м². Има денивелация от 20°, което при порои е довело до унищожаването на културен пласт и на места - оголването на материковата скала.

Спасителните археологически разкопки се проведоха до пълното проучване на обекта в рамките на сервитута.

Разкрити са следните съоръжения:

1. Сграда на каменна основа с дължина 20 м и широчина 8 м. Тя е ориентирана по надлъжната си ос югозапад-североизток и с вход на югоизток. Състои се от три големи помещения, верижно подредени и

перистил на югоизток. Сградата е опожарена през втората половина на III в., което е добре засвидетелствано в откритите *in situ* материали – бронзови монети, глинени съдове и други предмети от домашния инвентар.

2. Четири жилищни паянтови постройки, изградени с дървена конструкция, измазана с глина, установени от намерените деструкции – отухлени мазилки, строителна и битова керамика, ломени камъни, железни гвоздеи и скоби, бронзови монети, каменни хромели и др. Постройките са от втората половина на I в. до средата на IV в., като последният период на съществуването им е засвидетелстван с намерените в тях монети.

3. Съоръжения, вероятно дървени навеси, от които са открити дупки от колове и изсичания в материковата скала. Римски период.

4. В северозападната част на обекта се проучиха основите на кръгло съоръжение с диаметър 10 м и вход на юг. Вероятно стопанска постройка – кошара. Около и в съоръжението се откриха 14 боклучни ями и 15 дупки от колове. Последните продължават в неподлежащ за проучване участък и тези, които са проучени, не дават възможност да се очертаят границите на постройките. Намерените материали са от средновековието.

5. Другата проучена сграда на каменни основи също принадлежи към средновековието. Тя има неправилна правоъгълна форма с максимални размери 6 x 5 м. В северозападния ъгъл е подсилена с голяма каменна плоча, вероятно основа на отоплително съоръжение.

Откритите съоръжения и материали: трапезна, кухненска и амбалажна керамика, фрагменти от глинени цедки, каменни хромели, тежести за рибарска мрежа, прешлени за вретено, тежести за тъкачен стан, монети насочват за малко населено място през римската епоха и стопански постройки – кошари през средновековието.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 19 (МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ) ПРИ С. ВРАТИЦА, ОБЩИНА АЙТОС, ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 5

Тотко Стоянов, Даниела Стоянова

Спасителните археологически проучвания на обект № 19 се проведоха между 15.06-4.07.2004 и 29.08-29.09.2004 г. В екипа, освен ръководителите, участваха докторантите при Катедра Археология на СУ “Св. Климент Охридски” М. Дамянов, П. Величкова и Ю. Стоянов, както и студенти от специалност Археология на СУ. Част от керамиката бе обработена и документирана от К. Франгова, докторант във НАИИ “Н. Павлович”. Обработката и интерпретацията на монетите е извършена от Е. Паунов, докторант в Института по Археология на Университета в Бристъл. В рамките на двете кампании бяха завършени спасителните проучвания, започнати през 2003 г. Резултатите са повече от удовлетворителни.

Участъкът от некропола, определен за допроучване, е разположен в югозападния край на билото на скалист склон, част от м. Дьолника. След разчистване на терена от растителност бе констатирано, че в този участък, за разлика от проучената през 2003 г. част на некропола, няма видими индикации за могили или моголоподобни ниски конфигурации, както и каменни конструкции.

Допроучена беше Могила IX. В централната и югозападната ѝ част бяха документирани още 5 гроба, с което общия брой на гробовете достигна 15. В три от тях, за пръв път в некропола, бяха регистрирани погребения с трупололагане. Вероятно поради агресивността на почвата, сравнително добре запазени се оказаха само масивните кости на крайниците и черепа.

Бяха проучени общо 49 плоски гроба, групирани в няколко близки участъка. Беше установено, че на изток от тях, в по-ниската част на склона няма повече гробове, т. е. беше установена частично източната граница на некропола. Плоските гробове показват някои сходства с гробовете от моголните комплекси по отношение на размери, ориентация, устройство, инвентар, ритуали и пр., както и някои различия.

Основен тип гробно съоръжение са ями вкопани в пръстта. Част от най-западните гробове са вкопани в долната си част и в скалния материк. Преобладават ями с очертания близки до правоъгълник с размери: 1,40–1,80 x 0,50–0,80 м, което съответства на пространство за погребение с трупололагане (както при гробовете в моголите). Определянето на очертанията и стените на гробните ями е по-сигурно, когато процесът на опалването в тях е бил по-интензивен и равномерно разпределен в целия обем на ямата. Тези данни, категорични за няколко гроба, особено добре документирани при гробове 32А, 40, 41, 43, 44, 45 и 47 дават възможност да се потвърди предположението за подобни действия и при част от гробовете от моголните комплекси, изсечени в скалата. Дълбочината на вкопаването варира - 0,30–0,50 м. В доста случаи формата на гробната яма е твърде аморфна и се долавя по-скоро ядрото на гроба чрез по-тъмното оцветяване на насипа от въглените, както и разсеяните калцирани кости и керамични фрагменти. В някои случаи, на практика не могат да се доловят никакви очертания и гробът е индикиран реално само от съдовете положени направо на скалата или материка. При това положение е хазартно да се извеждат преобладаващи посоки в ориентацията на гробовете. Трите варианта гробни ями не са свързани с характера на инвентара – и в трите групи има и “бедни” и “богати” откъм обичайните съдове за ядене и пиене и накити.

Както при моголните, така и при плоските гробове основен обряд е кремацията. В повечето случаи става дума за кремация извън гроба и очевидно на специално място (крематориум), като в гроба са донесени и обикновено насипани по дъното част от кремираните останки. В няколко случая, върху част от калцираните кости е поставена обърната с дъното нагоре купа/паничка. За разлика от проучените през 2003 г. случаи на кремация на място (*bustum*) в моголите, при плоските гробове такива не бяха

документирани ясно. Металните предмети (лични вещи), са били горени с покойния и затова се откриват в доста увредено състояние сред костите. Глинените съдове за храна и пиене се откриват, както на дъното, в пласта с въглени и кости, така и на по-високо ниво, евентуално над затворена долна част на гроба. В този втори, условен пласт, обикновено се откриват по един или повече стъклени балсамарии. Те очевидно са остатък от възлияния с унгвенти след засипването на гроба. Както при могилните гробове, и при някои плоски гробове бяха регистрирани такива с поставени един в друг два или три трапезни съда.

За разлика от могилите, където бяха регистрирани данни за дървени ковчези или носилки (пирони, скоби и цял пласт овъглена дървесина), тук знак за тези елементи на погребалния комплекс е поставената в някои от гробовете обгоряла скоба, очевидно донесена от погребалната клада.

В няколко случая, непосредствено над гробната яма или в близост до нея, на горното ниво, бяха открити големи фрагменти от съдове за течности и храна – транспортни и трапезни амфори, гърнета с различна форма и размери (работени на колело и ръка), чашки, панички и др. Те вероятно са материалните останки от постпогребални угощения над или в близост до гроба на мъртвия. Наличието и на очистващи или други ритуали, в които са използвани благовония се индикира от откриваните в тези части на гробните комплекси фрагменти от стъклени балсамарии. Най-интересен е плосък гроб 42. Ямата с кремирани останки и въглени, без особено представителен инвентар, е изкопана в централната част на по-голяма яма с диаметър около 2,50 м, в която над горното ниво на гроба са наредени големи камъни. На югоизток от каменния кръг, са разтрошени три големи съда за течности с две дръжки, като два от тях са затиснати с камъни. Каменният кръг около и над гроб 42 е сравним с тези разкрити в или в непосредствената периферия на проучените през 2003 г. могили.

В три от плоските гробове беше регистрирано погребение чрез инхумация. При други два гроба бяха открити части от крайници и не е ясно дали става въпрос за инхумация или друг тип ритуал.

Бяха направени някои наблюдения относно структурата на некропола. Независимо от привидната липса на означаване, въпреки голямата близост, няма застъпване на гробовете. Следователно, както беше вече установено през 2003 г., гробовете очевидно са имали някаква маркировка. Няколко каменни струпвания, със или без керамични фрагменти, могат да са интерпретират като места, свързани с някакви ритуали, а в някои случаи може би и маркери на отделни “парцели” в некропола. Площадки за кремация или поне частични индикации за това не бяха открити.

Сред най-честите находки - глинените съдове, добре засвидетелствани са амфорите и каните, чашите и чашките с една и две дръжки (кантароси), купи, панички и чинии, и съдове, определими по функция като кратери. С едно изключение, при плоските гробове лампите не са характерен компонент

от инвентара. По отношението на накитите и аксесоарите изпъкват торквите (8 бр.), следвани от обеци от най-сепъл тип.

На базата на инвентара и откритите общо 5 бронзови монети през 2004 г. и данните от 2003 г. може да се заключи, че частта на некропола, обхваната частично от проучването на сервитута на магистралата, е използвана в диапазона между края на I – средата на III в.

ОСТЕОЛОГИЧНИ АНАЛИЗИ НА ЖИВОТНИ ОТКРИТИ В КУЛТОВИ ОБЕКТИ И НАСЕЛЕНИ МЕСТА ОТ АНТИЧНОСТТА

Лазар Нинов

Надгробна могила край с. Арнаутито (обект № 22, ЛОТ 1, по АМ "Тракия".
В югоизточната част на могилата е открит скелет на обезглавен кон. Той е положен на лявата си страна с коремна част и крака насочени към централния профил на могилата. Шийната част е ориентирана в посока юг–север съответно краниално–каудално. Предните крайници са леко свити в раменната, лакътната и карпалната стави. До карпалните стави костите на предните крайници са един върху друг – десния върху левия. От там нататък те се раздалечават, защото автоподия на левия преден крайник е по-силно свит от десния. Гръдната и коремната област са затиснати от камъни. Задните крайници са леко свити. Левият е насочен с автоподия (пръстите) напред, а десния – назад.

Определен е полът – жребец. Касае се за животно на средна възраст. Епифизите на костите са срастнали. Жребецът се отнася към възрастовата група адултус. По-точно прецизиране не може да се направи, защото липсва черепът и зъбите. Следи от патологични процеси и счупвания по костите няма. По наличните данни можем да съдим, че конят е бил годен за експлоатация. Жертван е ездитен кон в разцвета на силите си. Това е скъпа жертва. Колкото по-скъпи са жертвите, толкова по-значима и високо поставена е личността и социалния статус на покойника. Направени бяха подробни измервания на костите от скелета. С помощта на индекси определехме височината при холката. Тя е 140 см. Жребецът е бил по-едър от средните за епохата.

До коня е погребано куче. Неговото положение е интересно. Животното е от женски пол. Направени са пълни измервания. Животното е едро – над 60 см. и е било в добро здраве. Поради силния натиск върху черепа от земята той е сплескан странично. Влажността на почвата, а също крехкостта на черепните кости също са спомогнали за това. Предстои възстановката на черепа.

Изследвани са остеологичните материали от *антична вила обект № 21 по АМ "Тракия".* В близост до питос № 3 бяха открити лява половина от теле на възраст около 4 месеца. Има също фрагменти от друго говедо и овца. Идентифицирахме отделни фрагменти от съвсем младо прасенце на 2–3

месеца и свиня на възраст година и половина – две години. Има също останки от кокошка и пилета, а също дребни гризачи, които са се прехранвали покрай храната на хората и зърнените запаси. Около питос 4 открихме останки от говедо с патологии по някои от костите. Намерени са също фрагменти от предните и задните крайници и кости от главите на овца и свиня.

В процес на цялостно проучване са материалите от *обекти № 8, 10, 11 и 12 по АМ "Тракия", ЛОТ 1*. Открити са както цели животни, така и части от тях. Отделно се намират кухненски останки от храната на хората.

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

ПРОУЧВАНИЯ НА ПРЕДСТАВИТЕЛНА СГРАДА В РАННОВИЗАНТИЙСКИЯ ГРАД ЦОИДА

Ирина Щерева, Мери Радева, Николай Сираков

След дванадесетгодишно прекъсване през 2004 г. бяха подновени разкопките на ранновизантийската и средновековна крепост в м. Хисарлъка в гр. Сливен. Обект на проучване бе монументалната сграда от IV-VI в., разположена във вътрешността на укреплението на около 30 м южно от северната порта. По своя характер постройката принадлежи към групата на представителни сгради от късноантичната гражданска архитектура със сложен план, подобна на тези открити в Рациария, Абритус, Филипопол, Августа Траяна и на други места в страната. Нейното проучване започна през 1984 г. и продължи през 1985 г., 1990 г. и 1992 г.

През 2004 г. изследванията имаха сондажен характер. Бяха направени 7 контролни изкопа в различни пунктове на сградата с цел да се проверят дълбочината и характера на основите и да се добият допълнителни данни за строителната история на паметника и неговата хронология. Установи се, че фундаментите са изградени от необработени камъни, споени с хоросан с примес от сравнително едри парчета от натрошена строителна керамика и дребен чакъл. Основите са дълбоки 1-1,20 м и навсякъде достигат скалистия масив на хълма, върху който е издигната крепостта. Във всички проучени сектори зидовете на отделните помещения са конструктивно свързани. Това свидетелства, че постройката е замислена и изградена по предварително изготвен план. Никъде в сондажите не се откриха следи от по-ранни културни напластявания или строителство.

Проучванията през 2004 г. потвърдиха изводите и наблюденията по отношение на хронологията на паметника, направени в предишните археологически сезони. Откритите керамика и особено нумизматичния материал показват, че сградата е построена към средата или най-късно във втората половина на IV в. В първата половина на V в. тя претърпява катастрофално разрушение, когато стените ѝ са сринати почти до основи, както и крепостните зидове.

Възстановяването на крепостта е започнало в края на V–началото на VI в., вероятно по времето на император Анастасий. Красноречиво доказателство за подобно твърдение са многобройните монети от времето на Анастасий, открити при разкопките на крепостните стени, а и в самата сграда.

Двата хронологически периода много ясно се проследяват в суперструкцията на най-южното помещение, която е относително добре запазена във височина. По-ранният градеж е по-плътен с употреба на много

речни волуъци и по-рядко на камъни от зеленикав цепещ се пясъчник. Спийката е хоросан с характера на този, употребен в субструкцията. В по-късния градеж преобладават грубо обработени камъни от пясъчник и само тук-там волуъци. В хоросана, използван през този строителен период, включванията на натрошена строителна керамика са видимо по-малко.

Сградата е разрушена в края на VI или самото начало на VII в., когато загива и крепостта. Върху неразчистените ѝ рушевини през средновековието е издигната еднокорабна църква, около която се е образувал некропол, от който през 1990 г. са разкрити и обнародвани 80 гроба.

Ранновизантийската постройка продължава да се развива на север. Нейното допроучване ще се осъществи след осигуряване на средства за консервация и реставрация.

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “МОГИЛА №1 В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ”

Тодор Балабанов, Георги Майсторски

Проучването на Могила № 1 в аула на хан Омуртаг е продължение на спасителните и редовни разкопки на същия обект, проведени през 2002 и 2003 г. През 2004 г. се работи само 12 дни, с 11-12 работници по Националната програма от социални помощи към осигуряване на заетост, финансирана от държавата и средно с по 10 свободно наети работника – финансирани с 1000 лв. спонсорство на BALKANMEDIA – София.

Поради липса на достатъчно средства не бе реализирана основната цел – да се премести на ново депо 4 метровият насип над базиликата, натрупан при редовните проучвания на могила № 1 през 1976-1977 г. и да се започне изчерпване на културните пластове върху целия терен на базиликата. Наличието на три нови иманярски изкопа – в североизточния ъгъл на централния кораб, в северния кораб и в североизточното крило на базиликата, наложиха като приоритет – тяхното почистване, документиране и засипване.

В изкопа направен в северната половина на североизточното крило, иманярите са проникнали на около 4 м дълбочина, достигайки до твърдия лъос на материка. Върху този лъос са положени основите на крилото и северния зид на базиликата. В южния профил на изкопа (в средата на северното крило), иманярите са пресекли гроб на малко дете (между 1,5-2 г.), с ориентация изток-запад. Запазени са само част от черепа, дясната раменна, лакътна и бедрена кост, останали в антропологичен порядък. Липсват находки, които биха позволили точно датирание на гроба. Фактът, че се намира почти на строителното ниво на църквата и на 0,70 м под основата на апсидата на мартириума, дава основание детското гробче да бъде свързано с мартириума.

При изкопа в северния кораб, поставен северно от първата стъпка на стилобата между централния и северния кораб и теоретичното продължение

на западния зид на североизточното крило, иманярите са разрушили напълно западния зид на мартириума. На 2,80 м дълбочина от запазеното ниво на стилобата, те са достигнали до гладко замазана хоросанова подложка, широка 1,60 м, свързана конструктивно със стъпката и северната основа на базиликата. Северното лице на стъпката, широко също 1,60 м е гладко, а по южното лице на северната основа има стърчащи каменни блокове, но няма данни да е съществувала конструктивна връзка във височина над хоросановата подложка. По всяка вероятност замисълът за напречен зид, който да оформя напречен кораб (трансепт), не е бил реализиран.

За да се сравнят културните пластове при базилика № 4 (под могила № 1), с културните пластове до базилика № 2 (разкрита през 1967 г.), започна почистване на профила на стар изкоп, източно от южния кораб на базилика № 2. В стария изкоп и в профила (на разстояние от 0,50 м до 2,50 м източно от базиликата), попаднахме на 4 неразкрити в миналото гроба. Всички имат ориентация изток-запад и се разкриват на дълбочина от 0,20 до 0,40 м от нивото на сегашния терен. Това се е отразило зле на състоянието на костите, които в по-голямата си част са напълно изтлели. Запазени в антропологичен порядък са само най-твърдите части от черепите и крайниците на погребаните индивиди. Изненада бе откриването на богати гробни находки в два от гробовете, останали незабелязани при първите разкопки и при десетките иманярски изкопи направени на околния терен.

В гроб № 1 е бил погребан мъж, чиято възраст трудно може да се определи при наличния костен материал. В горната част на гърдите се откриха две средно големи палчати фибули. В коремната област бе намерена масивна тока, обърната с езичето на дясно, а около токата са разположени в полукръг 12 различни по големина и форма мъниста. След почистване на находката (в лабораторни условия), се оказа, че фибулите и токата са изработени от сребърна сплав с позлата. Освен богатата орнаментална украса върху токата е запазена украса от гранати или тяхната разновидност – алмандини. Част от мънистата са изработени от синьо или зелено стъкло, а останалите са от кехлибар.

В гроб № 2 е била погребана жена. От страни на слепоочията се откриха две златни висулки с дисковидна форма. В лявата половина над коремната област бе открита масивна палчата фибула, а до нея масивна тока, обърната на ляво. Втора фибула със същата форма и големина бе намерена от дясната страна на таза. Фибулите и токата са изработени от сребърна сплав с позлата. Освен богатата орнаментална украса фибулите имат украса и от гранати (алмандини). Върху глезените и ходилата на погребаната е било поставено дървено ковчеже (касета) с бронзова дръжка, обков и закопчалка. В касетата се откри кръгло бронзово (сребърно ?) огледало.

Намерените в гробове № 1 и 2 находки са уникални. Подобни токи се откриват за първи път в България, а заедно с изящните масивни палчати фибули те отнасят находката към готския художествен стил. Без съмнение в двата гроба до базилика № 2 са били погребани видни представители на

готската християнска общност, доминирала през IV-V в. в Долна Мизия. Находката дава основание още по-категорично да се изкаже мнението, че четирите църкви и банята, открити в рамките на аула на хан Омуртаг и датирани между средата на IV в до началото на VI в. са част от главния Епископски център на християнизираниите Мизийски готи – ариани.

КРЕПОСТТА “КАЛЕТО” В М. ТУРЛУК, СЕВЕРНО ОТ СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Крепостта “Калето” заема източния от ридовете, съставлящи местността Турлук. Средната ѝ надморска височина е 1450 м. Приблизителната и площ е около 3,4 дка, оградена със стени от юг, изток и север. Ролята на западна стена играят скалните откоси на рида. Калето комуникира визуално с крепостите: Подвис – около 10 км на изток и Кечикая – около 18 км на югоизток (по карта).

Целта на разкопките през 2004 г. е проучването на южната стена. Бяха разкрити 20 м от куртината от изток на запад (остават около 15 м). Тя няма обособена субструкция. Суперструкцията ѝ е основана без всичане в скалната основа, върху подложка от бял хоросан с минимален примес от счукана тухла. Стената е широка 1,60 м. Запазена е до височина 2-2,5 м. Зидарията е двулицева, с пълнеж от камъни, споени с бял хоросан. Камъните са обработени и подбрани по големина само при ъглите на куртината и входа.

Проучването на площта край вътрешното лице на крепостта (20 x 5 м) доведе до разкриването на главния вход и четири помещения, долепени до куртината - две на изток и засега две на запад от входа. Стените им са долепени (на фуга) до вътрешното ѝ лице. Те са широки от 0,55 до 0,65 м и са градени с ломен камък и калов разтвор. Запазени са до 1,80 м височина.

Помещение № 1 (първо от изток на запад) е дълго 2,85 м (изток-запад) и широко 3,70 м. То е отворено на север, т.е. няма северна стена, а на запад има вход към помещение № 2, широк 1,10 м. Подът му е от трамбована пръст. Находките в него са фрагменти от амбалажна (два питоса) и кухненска (гърнета) керамика, две железни хлопки, фолис на император Юстиниан I.

Помещение № 2 е с размери 4,50 x 3,60 м. Разкриването му показва, че то е имало складови функции. В него *in situ* бяха намерени, заровени в пода от трамбована пръст, питоси: три при северната и четири при южната (крепостната) стена, които вероятно са съхранявали течности. Помещение № 2 има зазидан вход на западната си стена (широк 1,10 м). Вероятно е имало друга функция преди да бъде превърнато в склад.

Западно от № 2 се разкри входът на крепостта от VI в. Той е широк 1,90 м и вероятно е затварян с двукрила врата, залоствана с греда. Западната стена на входа е застъпена от по-късната (XI-XII в.), широка 2,40 м, градена със суха зидария и най-добре запазена (височина 0,50 м) в този сектор. Разкриването на входа показва наличието на два прага: първи - широк 1,70 м и

втори, разположен с около 0,40 м по-високо, широк 0,50 м, на 0,10 м по-навътре от външното лице на куртината.

Помещение № 3 е на запад от входа. Почти изцяло е вкопано в терена. Входът му е широк 0,95 м. То е дълго 3,30 м (изток-запад) и широко 2,50 м (север-юг). В югоизточния му ъгъл бяха открити *in situ*, заровени на половина в пода от пръст, пет питоса, съхранявали вероятно течности. Освен тях, в помещение № 3 се откриха: хромел - горен и долен камък, фрагментирани стомна, гърне и кана.

Помещение № 4, подобно на № 1, няма северна стена. Подът му е покрит с тикли. Западната му стена е захваната за скалния терен на север. То е дълго 4,80 м и широко 3,20 м.

УЧАСТЪК ОТ ПЪТ И СГРАДИ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРСКИЯ КОМПЛЕКС В М. МОГИЛАТА КРАЙ СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Целта на разкопките през 2004 г. беше да се установи наличие или липса на архитектурни съоръжения на площ от около 500 м², намираща се южно от манастирския комплекс. На терена, преди разкопките, личаха основите на стени с ширина 0,60-0,70 м, разположени успоредно и фланкиращи пътно платно с ширина 3 м, ориентирано в посока север-юг. Виждаха се и останки от сгради, за които се знаеше, че са строени през ХХ в. Желанието на екипа бе да проучи дали те не са наследили основите на жилища, синхронни с манастирския комплекс и дали южно от базиликата има некропол.

Пътят беше проучен в участък с дължина 34 м. Той е прав, с лек наклон по терена на юг. Пътното платно няма каменна настилка. Фланкиращите дувари, играещи ролята на бордюри, са запазени от 0,10 до 0,50 м височина. Те са градени от необработени камъни чрез суха двулицева зидария. Основите им не са вкопани и на места стъпват върху културен пласт от V-VI в.

Площите (ливади) източно и западно от пътя бяха проучени чрез траншеи, успоредни на него, ориентирани север-юг, заложен на дистанция 1,60 м една от друга. В резултат на това се оказа, че липсват архитектурни структури, които да представляват археологически интерес. Сградите, със селскостопанска функция, са съвременни и не ползват основи на по-ранни постройки. Некропол южно от манастирския комплекс липсва.

Резултатите от разкопките показват, че проучения път не е синхронен нито с манастирския комплекс от V-VI в., нито с базиликата, която съществува самостоятелно до XIV в. Той не може да бъде точно датиран, но е сигурно, че е прокаран след разрушаването на храма, защото проследявайки трасето му на север се вижда, че то застъпва част от притвора и оформената със зид алея западно от базиликата. С разкопките през 2004 г. археологическото проучване на архитектурния комплекс в местността Могилата завърши.

РАННО УКРЕПЛЕНИЕ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Янко Димитров

През отчетната година проучванията протекоха в три етапа. При първия установихме и разкрихме югоизточния ъгъл от ранното укрепление. Проучена беше близо 150 м² площ. Проучена беше и яма за фундиране на дървен стълб, в чийто насип се откриха фрагменти от амфоровиден съд със щемпелувана украса, както и от други глинени съдове от края на VIII или началото на IX в.

При втория етап, чрез 18 сондажа, беше проследено трасето на източната и северна линии на укреплението, като беше разкрит североизточния и беше установено мястото на северозападния му ъгъл, както и на входове към неговата източна стена. Засега не са установени кули или други защитни елементи.

В резултат на двумесечната работа се изясни, че изследваното укрепление има форма на трапец с площ над 20 хектара и периметър на четирите отбранителни линии от близо 2 000 м.

От оградата е оцеляла само основата, състояща се от две успоредни траншеи, вкопани на около 2,50 м дълбочина от нивото на IX в. Във външните половини на траншеите е положен фундамент с каменно- глинен градеж, а във вътрешните са били забити дървени палисади, които са опожарени или изгнили. Откритите в запълването на траншеите и близко разположени към тях ями фрагменти от битова керамика са от познатите за Плиска типове, отнасяни най-общо към VIII и първата половина на IX в.

По време на сондажните работи в североизточната четвъртина от Вътрешния град бяха фиксирани десет полувкопани жилища и няколко леки каменни постройки, които се отнасят към последния период на обитаване на Плиска като град. Полуземлянките се отнасят към два жилищни хоризонта: втора половина на X и към начало на XI в. Към времето до средата на XI в. принадлежат и повечето от констатираните леки каменни постройки, изградени с преупотребени материали.

През третия етап на разкопките бяха проучени няколко вкопани жилища. Едно от тях (№ 1) се откри точно над североизточния ъгъл от ранното укрепление. То е с печка от дребни камъни и със сводеста пещ. Датира се според керамиката към средата или втора половина на X в. и изглежда е било устроено допълнително като железарска работилница.

От сондажите постъпиха над 60 различни по характер находки. Особено интересен е комплексът от разнообразни материали - бронзов накрайник за дръжка на меч, меден кръст-енколпион, меден пръстен с изображение на орел, множество железни предмети: дарак, част от сърп или косер, профилиран железен обръч (за ведро?) и други. Всички те са били поставени в яма или пещ и са силно обгорели. Според фрагментите от керамика колективната находка може да се отнесе най-общо към втора половина на X

в. Над ямата е бил изграден зид от постройка, който се откри почти на повърхността и е най-вероятно от последния период на обитаване във Вътрешния град на Плиска.

ВЪТРЕШНО ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Станислав Иванов

През отчетната година се работи малко повече от една седмица. Заложен беше един сондаж (№ 4) пред западната крепостна стена. Той се намира на 40 м, северозападно от кръглата ъглова кула.

Чрез сондажа беше установено, че ранният ров от Вътрешното землено укрепление има ширина в горната си част над 16,00 м, като до 2, 00 м дълбочина от съвременната повърхност стените му са полегати, а след това се връзват стръмно в льоса. Ширината му тук е 7,50 м.

Запълването се състои от черна хумусна пръст, свличана периодично от повърхността при дъждове и снеготопене. По тази причина в нея се откриват културни останки от селищни и други структури, разположени по централната северна тераса от Външния град. Битовата керамика е представена с фрагменти от съдове от познатите в Плиска типове и може да се датира в широките граници от края на VIII до началото на XI в.

На дълбочина между 1,80 и 2,10 м сред насипа бяха установени следи от две “канавки”, запълнени с по-светла и смесена пръст и следи от пясъчен нанос. Те показват, че в рова е протичала вода, която, ако съдим от установената посока на “канавките”, се е отправяла на югозапад, най-вероятно към установените при българо-немската експедиция през 1999 и 2000 г. изкуствено прокопани “ровове”.

Резултатите от сондаж № 4 дават основание да заключим, че ровът от Вътрешното землено укрепление, в частта си на север от Вътрешния град, не е бил елиминиран и е останал да се използва по време на съществуването на каменната крепост.

РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА

Рашо Рашев, Янко Димитров

Проучванията продължиха три месеца и се проведеха с финансово осигуряване от Фондация “Развитие на българската наука” на БАН, от НИМ – София, а за кратко време и с малка група работници по програма “От социални помощи към осигуряване на заетост” на община Нови Пазар.

Като се имат предвид и наблюденията от предния етап, относителната периодизация на проучените през 2004 г. на площ от 650 м² 119 съоръжения се представя в следния вид.

Етап 1. Кръгла дървена постройка. Най-същественният резултат от разкопките е откриването на неизвестна досега постройка с кръгъл план и изцяло дървена конструкция. Проучен е сегмент от нея, равняващ се на приблизително $\frac{1}{4}$ от цялостния план, който е очертан според откритите общо 63 ями с гнезда за вертикални дървени стълбове. От тях 49 са разположени в концентрични кръгове, най-външният от които има диаметър около 28 м. Останалите ями с гнезда за стълбове са в редица на север и принадлежат на дълга 14 м рампа, насочена към средата на постройката. Повече данни за плана и конструкцията на постройката се очакват след нейното цялостно проучване. Засега тя е най-ранното съоръжение в сектора. Датировката поради липса на материали не може да се фиксира по-точно от VIII в.

Етап 2. Подземни ходници, траншеи и ями. Този етап на живот и строителство е представен със серия от траншеи и ями, които принадлежат на градежи с дървена конструкция и с няколко трасета на подземни ходници. Към фаза 1 се отнасят две двойки траншеи от дървени огради с направление изток-запад. Относителната хронология и на двете се определя от факта, че те прорязват ямите на кръглата дървена постройка, а са пресечени от едно от трасетата на негорял подземен ходник.

Към фаза 2 могат да се отнесат ями, които пресичат описаните двойки траншеи, както и такива, които нямат съприкосновение с тях, но са идентични по отношение характеристиката на запъващият ги насип - смесена жълто-кафява пръст без керамика. Те допълват картината на проучените до 2003 г. ями и траншеи под основите на сграда Б4, към хоризонта на които сега се добавят серия от ями, оставащи под западната основа на езическия храм. Засега те не очертават план на някаква постройка..

От попадащите в рамките на проучения терен четири трасета на подземни ходници най-ранна е северната галерия на опожарения подземен ходник, който излиза от Крумовия дворец и се насочва на северозапад, оставайки под основите на езическия храм. През 2004 г. в кв. 2/ 3 е проучена пресечната точка на този ходник с трасе на по-късна от него галерия на негорял ходник. Фиксирано в отделни отсечки в предните сезони, сега това трасе е проследено в южна посока до неговия излаз, който е оформен почти шахтовидно. По-късно галерията на този ходник е била съкратена и на 15 м на север е бил оформен нов излаз, който представлява стръмна рампа с няколко стъпаловидни изреза в средната част и настилка от тухли. В кв. 4Г е открит трети излаз, който принадлежи на подземния ходник оставащ под източната основа на сграда Б4. Той също е оформен като стръмна стъпаловидна рампа, но е без подова настилка от тухли. Мястото на пресечката на трите негорели трасета остава непроучено, но изглежда, че трасето под основата на сграда Б4 е по-ранно или синхронно със съкратеното вторично трасе на другия негорял ходник.

Етап 3. Печки и ями с производствен характер. Разчистената печка № 8 остава под основите на сграда ЖЗИ. Тя е синхронна на печки № 1–4, които заедно със серия от ями с въглени и шлага са проучени в предните сезони и

остават под основите на сграда Б4, бележейки един етап на използване на терена за производствени нужди.

Етап 4. Сграда Б4 и синхронна с нея кръгла постройка. На около 11 м южно от цялостно проучената сграда Б4, е открита градена от червен хоросан и фрагментирани тухли основа на кръгла в план постройка. Основата очертава кръг с диаметър 10 м и е пресечена от триделната сграда ЖЗИ, както и от други по-късни съоръжения, и заляга трасето на един от негорелите подземни ходници. Според тези съотношения, но най-вече заради сходството в начина на градеж, новооткритата кръгла постройка изглежда синхронна и функционално свързана със сграда Б4.

Етап 5. Каменни сгради и дворна настилка от столичния период. Наблюденията бяха направени чрез два сондажа, разкриващи основите на същинската част и преддверието на езическия храм и на северната основа на сграда К.

Етап 6. Късно столично и следстолично каменно строителство. Открито е неизвестно досега помещение, което се долепя от запад до преградния зид и има размери 5,80 x 4,50 м (външни), 4,20 x 2,70 м (вътрешни). Новооткритото помещение, което се означава като И1 (съобразно възприетата в сектора система на означения) е отделено от най-източното помещение И на триделната сграда с широк 1,10 м проход и според ориентацията на фасадите си очевидно принадлежи на същия комплекс от постройки.

Етап 7. Жилища и съоръжения, разбиващи настилката. Към този най-късен етап на живот в сектора на бившия Дворцов център, който най-общо се датира в първата половина на XI в. се отнасят двете помещения открити от Ст. Михайлов на изток от преградния зид и баня К, проучените в близост до тях две ями с керамика от XI в. и подово ниво на помещение, което прорязва дворната настилка и всички по-ранни от нея съоръжения в кв. 12б/12в/16б.

РАЗКОПКИ НА ТАЙНИ ХОДНИЦИ ЮЖНО И СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА

Рашо Рашев, Станислав Станилов

Проучванията през 2004 г са съсредоточени в три сектора:

1. С пет изкопа е установено трасето на южната стена на дървената крепост от VIII-IX в от пресечницата на тайния ходник до нейния югозападен ъгъл с дължина 135 м. С един изкоп е установено трасето на западната стена на дървената крепост и върху него - останки от настилка с каменни блокове и ломени камъни, която може да се датира в X-XI в.

2. С две разширения на миналогодишния изкоп 4 е установено, че прекъснатият от рампата на тайния ходник водопровод, с "кожух" от тухли и хоросан, е коригиран с байпас, без такъв кожух. Байпасът минава през трасето на дървената стена, от източната страна на изхода на рампата. Между тях напречна траншея север-юг пресича трасето на дървената стена.

3. С един изкоп е установено, че на 13 м от северната страна на източната част от Цитаделата няма следи от трите тайни ходника, които влизат от вътрешната част на тухлената стена. С три изкопа е установено трасето на горелия таен ходник от VIII-IX в. в северна посока и документирана неговата стратиграфска позиция спрямо културните отлагания от IX-X и X-XI в. С един изкоп е открита и проучена пресечницата на горелия таен ходник със северното трасе на дървената крепостна стена. Намира се на 170 м от северната стена на цитаделата. Изходът на тайния ходник срязва южната палисада и завива под прав ъгъл на север, като трасето му попада върху трасето на гредоредата, също както при изхода на южния ходник. Тук обаче, рампа липсва. След ъгъла подът се издига леко нагоре и завършва с вертикален излаз към повърхността. В този изкоп се откри и водопровод с колектор, който също има кожух от тухли и хоросан, но не с направата на този от юг. В най-късният културен пласт са проучени останки от сгради на ломен камък и кал от X-XI в.

ПЛИСКА – ЗАПАД 2004, ДЕВТАШЛАРИ ГРУПА 26

Рашо Рашев, Станислав Станилов

Девташлари група № 26 се намира по трасето на стария път, свързващ Плиска с второто по значение землено укрепление при Кабиюк. Днес тя попада на 500 м южно от асфалтовия път между селата Плиска и Златна нива. Запазени са само 25 камъка, които бяха проучени чрез 20 изкопа с достигната дълбочина до 0,80 м. Камъните имат форма на паралелепипед и по-рядко на пресечен конус с размери около 1,60 x 1,10 x 0,70 м. Пет от тях са запазени *in situ* и ориентирани с широките си страни по посока изток-запад, лежат на по-широките си основи, които са били предварително подравнени. При два от девташларите в средата на широките страни има връзан жлеб (дължина 0,10 см). Камъните са забити плитко в хумусния слой на дълбочина 0,50-0,65 м от съвременния терен. Под основата им има подложка от плътно наредени едри ломени камъни. Същата подложка бе открита и под съборените, обърнати девташлари, което е основание да считаме, че са на автентичното си място. Едри ломени камъни на едно ниво (дълбочина 0,40-0,50 м) бяха открити на още десет места и най-вероятно представляват подложки на унищожени вече девташлари. На дълбочина 0,25-0,35 м от източната страна на камъните бяха открити площадки от дребни ломени камъни, животински кости и фрагментирана керамика. Преобладават фрагментите от кухненски съдове с връзани линии. По-незначителен брой са от червеноглинени стомни, дебелостенни сиви съдове, а също и светлоглинена “жълта” керамика, датирани в края на VIII - първата половина на IX в. Между камъните бяха открити 4 гроба. Два от скелетите са с глава на изток, един с глава на запад и един кенотаф. Нямаме данни да ги свържем пряко с предназначението на девташларите.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ПЛИСКА – ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД”

Янко Димитров, Христина Стоянова

През археологическия сезон на 2004 г се работи 29 работни дни с група от 12-15 работника назначени по програмата “От социални помощи към осигуряване на заетост”. Като сътрудник на ръководния екип в тях взе участие археологът-проучвател С. Иванов (АИМ – БАН, филиал - гр. Шумен).

Основната насока на проучвания беше да се проследи развитието в южна посока на засечената и проучена в предходните работни сезони траншея за дървена ограда. За целта бяха разкопани четири нови квадрата (№ 2, 2А, 3 и 3А). Най-късното съоръжение в тях е едно оградено от едри полуобработени камъни четириъгълно пространство разположено в кв. 2. В североизточната част на кв. 2 и в югоизточната на кв. 3 се откриха две хоросанови бъркала от тип известен ни от предходните сезони. Представяват правоъгълни съоръжения изградени от един ред фрагментирани или цели тухли с полепнал по повърхността им розов хоросан. Откриват се на еднаква дълбочина (0,90 м) и отстоят на 2,10 м едно от друго. Разположени са успоредно на източната крепостна стена и отстоят от нея на 1,05–1,16 м.

В кв. 2А под пласт от фрагментирани керемиди бяха открити и разчистени втора редица от бъркала. Двете от тях представляват правоъгълни съоръжения, оформени от поставени на ребро фрагменти от керемиди. Дъната им също са покрити с такива. Върху тях се е запазил полепнал розов хоросан. Третото е хоросанов масив, чиято южна част беше засечена през предходния работен сезон. До него в южна посока беше разчистен още един, който се връзваше и отчасти беше разрушил тухлено-глинената основа на оградния зид. През отчетния сезон в кв. 2 разчистихме още 3 м от тухлено-глинената основа (от югоизточния ъгъл в северна посока). В кв. 3 се установи само трасето ѝ. За сега нямаме основание да променяме дадената датировка, която е края на IX–първата половина на X в.

Източно от трасето на зида в кв. 3 по цялата му ширина се разчисти настилка изградена от цели и фрагментирани тухли, някои от които с полепнал розов хоросан.

На дълбочина 1,50 м стана възможно и проследяването на дървеното съоръжение в кв. 2А и 3А. В предходните сезони беше установено, че траншея от дървена ограда преминава с посока север-юг в западния край на кв. 4А, 5А, 6А и 7А, като продължава в неразкопания терен на север. Източно от нея бяха проучени две редици от ями. При тези, които се свързваха непосредствено с траншеята стана ясно, че има два етапа на изграждане. Ямите от втория етап почти покриват първоначалните, с малки отклонения, но техния пълнеж е с примес от въгленчета и дълбочината им е по-малка. Тези

два етапа бяха проследени и в новопроучените квадрати. От първия етап на изграждане на дървеното съоръжение се очертаха две четириъгълни ями, една в кв. 3А и една в кв. 2А. И в двата случая те са прорязани от ями с пълнеж примесен с въгленчета. В тези квадрати траншеята не беше открита. Тя попада във вкопано съоръжение изградено в западната част на кв. 3А. Посредством тесни траншеи то е свързано с друга яма в североизточния край на кв.3А, а в южна посока преминава в кв. 2А където последователно са свързани една яма на изток и две ями на запад. Пълнежа на тези съоръжения е от по-тъмна жълто-кафява пръст примесена с въгленчета. Според откриваната керамика - основно трапезна сива или светлоглинена покрита или не с червена ангоба, както и според стратиграфското си положение тези съоръжения се отнасят към края на VIII или началото на IX в. Тяхното цялостно проучване представлява изключителен интерес, тъй като те са единствените останки от дървени сгради с равни или дори по-големи мащаби от тези в дворцовия център. Вероятно се отнася за комплекс от вкопани сгради разположени източно от югоизточния ъгъл на ранното (дървено) укрепление на ханската резиденция. Задача на проучванията в предстоящия сезон ще бъде изясняване на разположението на тези вкопани сгради и съоръжения в западна посока.

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ПЛИСКА - ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА”

Янко Димитров, Ивайло Кънев

През 2004 г. на обекта се работи 12 дни с група от 9-10 работника, осигурени по програмата “От социални помощи към осигуряване на трудова заетост” на община Нови Пазар.

Проучен е терен с обща площ около 60 м² в рамките на три нови изкопа. Изкоп X (сондаж с размери 6,00 x 0,80 м) е разположен на 47 м източно от миналогодишния изкоп VIII, заложен с цел по-нататъшното проследяване трасето на ранната (VIII-IX в.) траншея. На следи от нея не се попадна, което показва, че някъде в сектора северно от сграда № 32 траншеята променя направлението си, вероятно в северна посока, което предстои да се провери през следващия сезон. Освен това сондажът потвърди досегашните наблюдения, че на изток гробовете от некропола не преминават отвъд сграда № 32.

Изкоп XI (8,00 x 2,50 м) обхваща останалата непроучена досега тясна ивица терен между старите ни изкопи в северната част на некропола. Открити са 5 гроба, от които по-особен е гроб № 291 (на възрастен индивид). Ориентиран на 270°, т.е. с нормално за некропола отклонение от посоката запад–изток, той притежава някои особености. Източната половина на гробната яма е затрупана плътно с два реда средно големи мергели, покриващи скелета до костите на таза. Самият скелет е в позиция, която се

отклонява значително от обичайната за християнския погребален обред – на дясната си страна, дясната ръка свита силно нагоре в лакътната става, лявата изпъната лежи върху таза. Костите на краката в долната част лежат една върху друга, леко кръстосани.

От гробовете в този изкоп по-особен е и гроб № 293 – на възрастен индивид, мъж с ръст 1,83 м. Тук позицията на скелета не е необичайна – костите на ръцете кръстосани в областта на гърдите, краката са изпънати. Особеност на гроба е ориентацията в посока 233° от севера, т.е. със значително отклонение в посока северозапад–югоизток, нещо което е изключение за некропола.

Изкоп XII (8,50 x 4,00 м) допълва проучването на централната част от некропола – на около 25-30 м източно от черквата. От проучените тук 8 гроба (№ 296-303) по-специален интерес представлява гроб № 296, най-вече заради находките открити в него. Гробът е детски и поради съвсем малката дълбочина на вкопаване е в значителна степен засегнат при разкриването, като е разрушена неговата лява половина. При това обаче не са засегнати и са разкрити на място, в горната част на гръдния кош и под мандибулата, всички съставни части на една огърлица. Става въпрос за наниз от общо 15 маниста – едното е от черупка на раковина “каури”, друго е направено от завита като тръбичка медна ламаринка. Най-интересната част от тази огърлица е висулка, която е ажурно изработена от медна тел с позлата (?) и представлява вписан в арковидна рамка равнораменен кръст с кръгчета в краищата на раменете и в ъглите на средикръстието. Двете части – лицевата и опаката, са абсолютно идентични, но са изработени отделно и свързани така, че в профила между тях оформя плитко улейче, което на три места е “преместено” с издаващи се встрани от периферията на лицевите части ушички. Това дава основание да се допусне, че в улейчето са били наредени перлички, които са обрамчвали двете равни арковидни повърхности на украсението. Неговата долна част завършва от двете страни с двойни кръгли ушички за шарнирно свързване, което не оставя съмнение, че това, което е запазено, е само част от значително по-голям пандантив. Какъв точно е бил той е трудно да се каже, но откритото в близост до ажурния елемент кръгло синьо стъкълце за инкрустиране е един ориентир да се мисли за някакъв предмет от дърво, или най-малкото с дървена част, възможно кръстенколпион. Така или иначе е ясно, че описаният ажурен предмет е част от много луксозен предмет и се явява своеобразна “сполия” в средата на иначе семплата като състав огърлица от гроб № 296.

Проведените през 2004 г. проучвания не дават основание за някаква промяна в датировката на некропола – края на X-XI в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПЛИСКА

Людмила Дончева-Петкова

След 12-годишно прекъсване бяха подновени разкопките в района на южния сектор на западната крепостна стена на Плиска. През отчетната година работихме с десетина работника по програмата “социални помощи към трудова заетост” при община Каспичан, кметство Плиска. Разчистихме площ от 125 м².

През 1992 г. бяхме достигнали на около 80 м от северния край на югозападната кула на западната крепостна стена. Тези 80 м покрай стената са проучвани от проф. Ат. Милчев. В изследвания от нас терен на няколко места попаднахме на зидове, които са долепени до стената и които се насочват на изток към търговско-занаятчийските помещения и без съмнение са част от тях. Затова решихме да проучим, доколкото е възможно, този южен терен.

Проследени бяха два зида, започващи от крепостната стена. Те отстоят един от друг на 4–4,10 м. Запазени са на височина 0,60 м и са широки 0,60-0,65 м. Градени са от дребни ломени мергели и кал, като на две места южното лице на северния е разрушено.

Проучванията показват, че железопроизводство и железобработка, установени при предишните кампании покрай крепостната стена, е имало и между двата зида. До северния зид и под него се откриха дъната на три малки пещи за топене на желязо (№ 59, 60, 61). Те са най-отдалечени и отстоят от 11,30 до 14 м на изток от крепостната стена и са вкопани в лъоса на дълбочина 1 м. На юг и североизток от тях, но на по-малка с 0,20 м дълбочина (на 0,80 м от сегашното ниво) се очертаха две по-големи петна (диаметър 0,80 x 1 и 1 x 1,20 м) от въглени и пепел, най-вероятно от ковашки огнища. Около тях теренът изобилства с шлака с голямо съдържание на желязо, корозирали железни предмети – секачи, гвоздеи, подкова, части от големи гърнета, необходими при железобработването.

На дълбочина 0,80–1 м рядко се срещат керамични фрагменти от X в. До 0,40–0,60 м много по-често се намират характерните за Плиска от края на X–първата половина на XI в. фрагменти от тънкостенни и глазирани гърнета, кани, стомни, както и от амфори. Намерените анонимни византийски фолиси клас А1, А2 и С също свидетелстват за живот в югозападната част на вътрешния град на Плиска в края на X–първата половина на XI в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Проучванията на обект № 41 във Външния град на Плиска се проведеха от 2 до 18 август 2004 г. Целта на настоящата археологическа кампания бе да се разкрие трасето на южния ограден зид на сграда А, както и верижните постройки в източната част на комплекса.

Резултатите от заложените квадрати показаха, че от юг сграда А завършва с правоъгълно помещение № 8 с размери 21,70 x 4,60 м. Не се различава по градеж от останалите постройки в комплекса. Подът му е облицован с плочник от големи неправилно наредени варовикови плочи, което не е засвидетелствано при други сгради в обект № 41.

На 3,60 м северно от оградния зид на помещение № 8 се попадна на хоросаново бъркало от варовикови плочи. Размерите му са 2,10 x 1 м, височината на оградния му бордюр е 0,20 м, а ширината му 0,15 м. Ориентирано е в посока изток-запад. Съществуването му вероятно се свързва с времето на изграждането на оградните зидове на комплекса.

Изцяло бе разкрито и помещение № 7 в югозападната част на сграда А. Също има правоъгълна форма и размери 18,50 x 2,90 м. Прави впечатление силната обрушеност на зида, което не позволява категорични заключения относно неговата дебелина. Разкопките показаха, че става дума за почти идентично разположение и конструктивните особености, което повтаря ситуацията в проучените северни сектори.

На 12,90 м южно от пещ № 1, намерена през миналия археологически сезон, на дълбочина 0,40-0,60 м се попадна на следи от верижна постройка D с ориентация изток-запад. Оградният ѝ зид е изграден от големи необработени варовикови камъни, споени с хоросан. Ширината му е 0,75 м. Сградата е от типа на верижните постройки, като на този етап са разкрити две помещения. Помещение № 1 от запад е с размери 6,70 x 3,70 м. На изток от него бе разкрито помещение № 2 с размери 3,10 x 3,70 м. Направените контролни сондажи показаха, че постройката продължава и в източна посока, извън очакваните рамки на комплекса. От запад постройката най-вероятно е свързана с намерената в предишни археологически кампании сграда В, западната част на комплекса. За това свидетелстват откритите следи от плочник в този сектор на изследвания архитектурен комплекс.

По време на археологическите разкопки на обект № 41 се попадна на голямо количество фрагментирана старобългарска керамика, цяло запазено гърне със зелена глазура, покривни керемиди от двата познати типа, ключалки за врати, железен ключ, сърп, железен обков за каруца, голямо количество гвоздеи с различна форма и размери и др. Резултатите от тазгодишните проучвания на обект № 41 потвърдиха неговата датировка в рамките на X-XI в., както и неговия стопански характер.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА В ЮГОИЗТОЧНИЯ ЪГЪЛ НА ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Радослав Василев

Могилата се намира приблизително на 400 м източно от крайните къщи на съвременна Плиска. Сега се издига на около 1 м над околния терен и е с диаметър 15 м. Повърхността и се обработва. В източната част на могилата бе направен сондаж, ориентиран север-юг с дължина 14 м и ширина 1 м.

В най-високата част на могилата на дълбочина 0,40 м са разкрити 4 подложки от варовик за дървени греди с вдълбани гнезда, с правоъгълна форма. Те са в редица, ориентирана север-юг. В средата на редицата е разчистена на място база с квадратна основа със страни по 0,68 м. Горната част на базата е оформена на колона с диаметър 0,38 м и запазена височина 10-12 см. Източно от базата е разкрита още една подложка от варовик. От юг на базата е разкопан пиластър, с най-голямата запазена височина от 0,25 м в 4 реда градеж от ломен камък на кал. В разкопаното пространство на дълбочина 0,60 м е разчистена подова настилка от големи тухли. Те са поставени върху подложка от хоросан и покриват пода на сградата между подложките и базата. Втора база е разкрита на 1 м западно от първата. Тя е по-малка, също с квадратна основа, със страни по 0,58 м. Височината ѝ е 0,35 м. Горната част е кръгла с диаметър 0,38 м. Разстоянието между центровете на базите е 1,5 м.

Разкритите елементи от сградата, която е под могилния насип ми дават основание да предположа, че това е черква от най-късния период от съществуването на Плиска. Нейната вътрешна ширина на изток от линията с варовиковите подложки и базата е 5,10 м (с дебелината на стените - 5,90 м), а с ширината на пиластрите - 6,50 м.

За да бъде запазена през зимата разкритата архитектура, сондажът е засипан отново с пръст.

ПРОУЧВАНИЯ НА ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Снежана Горянова, Мария Манолова-Войкова

През 2004 г. беше окончателно освободена от насипи най-голямата църковна постройка на територията на Втората българска столица, разположена в непосредствена близост до владетелските палати. Навсякъде се достигна до равнището на запазената зидария на стените на сградата, а във вътрешността до подовото ѝ ниво. Разкопки се проведеха и в пространствата на север и юг от църквата. Потвърдиха се направените констатации през 2003 г. по отношение плана на паметника и неговите размери. Сградата е триапсидна

и трикорабна базилика с неразчленен притвор и триделен екзонартекс. Общата дължина на храма е 47,5 м при ширина 21,10 м.

Изцяло беше разкрита западната стена на външния притвор. Тя е широка 2,26 м в цокъл и 1,80 м в суперструкция. Разчистено бе северното помещение в екзонартекса до нивото на пода, който е замазан с глина. Помещението има размери 3,25 x 3,50 м. В центъра му се откриха останки от каменна основа на вита стълба за горните етажи.

В южния край на притвора се проучиха 3 гроба, оградени от каменни плочи и блокове, на без покритие. В тях освен зле запазени скелети на възрастни индивиди не се откриха други находки. На изток от гробовете се установиха следи от временно строително съоръжение – дървено скеле. В насипа между строителното ниво в нартекса и демонтираната мраморна настилка се откриха много костени изделия (части от рамки, апликации и др.), които се датират в IX-X в.

Към притвора отвън от юг и север са долепени по две стени с разстояние 2,40 м между тях. Те са градени от блокове, споени с хоросан и са широки 0,9-1,0 м. Издават се на 1,70 м пред фасадата. Установи се, че ограждат входове към вътрешността на нартекса. Останки от подобни пропилеи се разчистиха на разстояние 4,80 м на изток по северната и южната стена на църквата. В запазения градеж на южната стена на 26,80 към изток от югозападния външен ъгъл на базиликата се разчисти западната страница на вход с ширина 2 м. Вход се установи и на северната стена на църквата на разстояние 30 м от северозападния външен ъгъл на сградата. Двата входа не са в една ос. Северният е изместен на изток и води към обширното пространство пред олтарната част, а южният към амвон.

Амвонът е много зле съхранен. Запазени са няколко добре очертани подложки на базите (една от тях запазена на първоначалното си място) за колонки, носещи платформата му. На 10,5 м на изток от стената между нартекса и наоса точно срещу предполагаемия централен вход в наоса се разчисти основа от малки варовикови блокчета в три реда за западното стълбище на амвона. В центъра и на мястото на предполагаемото източно крило на стълбището му теренът е разбит от по късни вкопавания, които напълно са унищожили тези части на амвона. От изток, запад, север и юг към амвона са водили беломраморни пътеки, които очертават кръст в пода на наоса.

И през 2004 г. не се придобиха данни за настилката на централната апсида и за интериора ѝ. Такива няма и за оформлението на диаконикона и протезиса. В централната апсида бе вдигнат дебел насип от тъмна пръст с малко находки в него и се достигна до строителния хоризонт, свързан с първоначалното издигане на храма. В източния профил на изкопа ясно се очертаха структурата и характера на насипванията извършени при построяването на базиликата с цел преодоляването на естествената денивелация на терена. В диаконикона и пред източното външно лице на протезиса се разчистиха дълбоки сметни ями с керамика от XIII в.

До южната стена на базиликата се разкриха основите на два анекса, за които може да се допусне, че са параклиси. При изграждането им се запущва входът към централната част в наоса на църквата от юг. Параклисите са с еднакъв план и начин на градеж на основите. Това са правоъгълни постройки с полукръгли апсиди към изток. Напълно е проучена източната, западната част на западния параклис предстои да бъде разкопана. Източният анекс е с външни размери 6,70 x 5,05 м. Основите му са дълбоки 1,20 м и достигат до строителното ниво на базиликата. Те са градени от ломен пясъчник, споени с хоросанов разтвор. На север тези основи стъпват върху цокъла на южната стена на базиликата, на юг опират до зид, граден от блокове с дебелина 1,48 м. На изток този зид опира до друга монументална стена с посока североизток-югозапад със същата дебелина и също иззидана от големи каменни квадрати. В северната си страна този зид завършва с добре оформена страница на вход. Засега изглежда, че съоръжението, към което е принадлежала тази стена, е било разрушено при построяването на църквата.

Останки от стени с блокова зидария са разчистени на север от базиликата. Те принадлежат на сграда, чийто характер, план и хронология предстои да бъдат установени.

През 2004 г. бяха направени два контролни сондажа по трасето на улицата между Тронната палата и църквата. В тях не се установи по-ранно улично ниво.

В терените на запад, север и юг са открити и проучени нови 59 гроба от обширния некропол около църквата. Всички погребения в тях са извършени съгласно изискванията на християнската религия. Откритите в гробовете находки, предимно накити, са оскъдни и могат да се датират най-общо в границите на XII-XIV в.

Сред откритите през 2004 г. многобройни движими паметници се открояват отлично запазеният оловен печат на Стефан, митрополит на Йоанопол и рисунка-графит върху плоча от пясъчник със символично изображение на църквата.

Теренните проучвания през 2004 г. подкрепиха и допълниха представата за относителната хронология на мястото, върху което е издигната базиликата. Като най-ранен градеж на терена може да се определи стената с блокова зидария, разчистена отчасти на изток от параклисите. Към същия хронологически период може би принадлежат и останките от монументално строителство на север от църквата. В следващ етап е построена базиликата с едностранствен притвор. По-късно от запад се пристроява триделния екзонартекс, а още по-късно параклисите при южната фасада и стената южно от тях. Сметните ями в южния кораб и при северния бележат края на функционирането на църквата или поне на страничните ѝ части (не по-късно от XIII в.). Керамиката и монетите от османския период определят последният хронологически етап, когато тази част на някогашната столица става място за добив на строителен материал.

РАЗКОПКИ НА ПРЕСЛАВСКАТА ПАТРИАРШИЯ – ЮГ

Живко Аладжов

Работихме с 10-15 човека през месец юни 2004 г. Мои помощници бяха: д-р Явор Василев и Ивайло Крумов, студент от НБУ. Техническата документация изготви д-р Стела Дончева от Шуменския музей.

Работихме в един изоставен като безперспективен район, южно от Архиепископията в центъра на Велики Преслав, преди разкопките напълно запуснат и обрасъл. След проучването тук се разкри една средновековна улица, сравнително добре запазена с посока север-юг. Тя бе разкрита на разстояние от 37-38 м. Нейната ширина е 1,95–1,96 м, като по размери и оформление напълно отговаря на т.нар улица на Жандова. И двете водят началото си от южния площад пред Архиепископската палата, но докато тази на Жандова води право на югозапад към кръглата ъглова кула, то новоразкритата е право на юг в разширението на цитаделата, може би към някоя неизвестна днес сграда, или пък към разчистената от мен, Бонев и Витлянов порта в добавката към цитаделната стена. Успореден на улицата от изток върви зид с дебелина 0,60–0,80 м, ограден или подпорен за комплекс, който остава на изток в неразкопаната площ.

Подемният материал е сравнително беден и от характерния за Преслав вид. Отделни късове от различна средновековна керамика, стъклени фрагменти, железни гвоздеи, върхове за стрели и др. Източно от оградния зид бе разчистен поливен канал, изграден от каменни плочи. В южния край на изкопа бе разчистено каменно струпане – заготовка за варна яма.

Резултатите оценявам като значими за Преслав, по-точно за неговия градоустройствен план. Сега вече може да се ходи по автентична настилка от X в. от Царския дворец чак до южната порта.

Задачите за тази година са: най-напред следва да се разкопае островът от 6-8 квадрата (5 x 5 м), който е останал между старите изкопи на Жандова и нашия. След това евентуално да се продължи разчистването на улицата в южна посока и да се разшири изкопът и на изток, за да видим какво се огражда там.

СГРАДА С ПОРТИК В ЮЖНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев

През 2004 г. продължи изследването на сградата в югозападния ъгъл на Царския дворец в Преслав, която възприех да се нарича “Сграда с портик”. Проучванията обхванаха терена след линията достигната през 1997-99 г., когато беше разкрито нейното начално помещение, част от следващото и две стъпки на пиластри от портик пред северната ѝ стена.

Първият резултат, до който се достигна, се отнася до сигурната констатация на стратиграфската картина над корпуса на сградата. До дълбочина 0,90 м се наблюдава насип от сивочерна пръст, образувал се през късносредновековния период. На дълбочина 0,80 м се разчистиха нови десет гроба, които показват, че и този сектор е плътно обхванат от големия следстоличен некропол, покрил територията на Двореца през XII-XIII в.

Най-важните достижения на разкопките през 2004 г. са в северната част на проучвания терен, където се разкриха, неподозирани обстоятелства, свързани с портика. Между втория и третия пиластри се попадна на луксозен квадратен градеж, запазен с два реда блокове (дълбочина 0,90-1,30 м). Те принадлежат на неочаквано на това място съоръжение с квадратна или правоъгълна форма. Брегът на изкопа позволи да се разкрие само неговата южна половина. Заварената, дължина на началния му квадратен ред е 1,80 м, но като се прибави и ширината на липсващите сега блокове на западната му страна в действителния си вид то е било със страна 2,10 м. Вторият ред е бил с дължина 1,40 м. В средата на съоръжението е оформена, чашка облицована с тънки плочи. Под квадратния градеж е трамбована подложка от зелена глина, дебела 0,40 м. Съоръжението се свързва със сградата чрез пътека от големи плочи със средни размери 0,90 x 0,80 м.

Първоначалните наблюдения върху плана, и устройството на съоръжението, както и повсеместната употреба на фин червен хоросан в неговия градеж насочват като работна хипотеза да се приеме, че то е било свързано с циркулацията на вода и разбира се с благоустройството на сградата с портика. Всички обстоятелства, отнасящи се до неговото местоположение и устройство, както и културните пластове съвременни на двата паметника или пък отложени се след разрушаването им говорят за тяхната едновременност и еднаква датировка, която се определя от издигането и живота на постройката в края на IX и през X в.

Възстановката на пропорциите на съоръжението и разстоянието между него и пиластрите над терена показва, че не само е съществувала възможност за свободно преминаване между тях, но е бил постигнат и неповторим естетически ефект.

ОБЕКТ “АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА” В ПРЕСЛАВ

Тонка Михайлова

През 2004 г. разкопките на обект “Административна сграда” в Дворцовия център на Преслав са извършени от 7 септември до 6 октомври (18 работни дни) средно с по 9–11 работника и последните 3 дни с по трима за довършване. Като сътрудник е привлечена Г. Илиева, тогава уредник в АМ Велики Преслав.

Проучването около централната сграда, т. нар. “Административна”, е почти приключено в предходните години. Границите на площадните

пространства, оформени около нея през IX и X в., са очертани на изток и запад, но не са установени на север и юг. Поради това работата е съсредоточена по линията на брега на изкопа южно от Големия канал, между фонтана на запад и разчистената част на канала на изток. Дължината на разкопания терен е 17 м с ширина 2-2,50 м. Поради голямото свличане на брега, на дълбочина над 1 м ширината се увеличава до 4-4,50 м и разчистването достига до самия канал (в края на реставрираната му част). Цялата площ е разкопана на дълбочина до 1,05-1,20 м и е изчерпана по-голяма част от еднородния културен пласт от края на XII до XIV в. Той се състои от сиво-кафява пръст с примеси от ломени камъни и фрагменти керамика. На дълбочина се увеличават примесите от въгленчета, на места пръстта е жълтеникава. През последните 6 дни работата е концентрирана в източната половина на изкопа и е достигнато ходовото ниво от X в., маркирано от покритието на канала и плочниците на север. На изток и в средата на площта са открити струпвания от едри и дребни буци и фуги розов хоросан.

В източния край е разчищено каменно съоръжение, може би водно, свързано с канала. То е на 0,85 м южно от стената му. Запазени са 2 каменни блока, разположени Г-образно и споени с бял хоросан. Във вътрешността е оформена квадратна вдлъбнатина (0,34 x 0,33 м и дълбочина 0,37 м), обмазана с розов хоросан. Общите размери са: 0,90 x 0,70 м. Проучването на съоръжението не е завършено и ще продължи през 2005 г.

На 30 септември, на запад от съоръжението, беше открито цяло керамично гърне, похлупено с триъгълна каменна плочка. На север, до него, е разчистен голям камък. То се оказва пълно с накити и пръст. От горе бе сложен плетен шнур, сгънат на топче. На места към него са прикрепени халкички от сърма. Част от пръстта бе сипкава, примесена със ситни перлички (149 броя) и дребни стъклени мъниста. Останалите накити са от комплект за украса на главата и нанизи по врата: 1 чифт златни наушници с 1 топче, 1 сребърна обеца с ажурно топче, 1 торква (диадема ?) от прегънат и усукан сребърен тел, синджирче от сребро с по 1 халкичка в двата края (не е ясно дали накитът е с висулки или е цяла верижка), 18 сребърни позлатени ажурни цилиндърчета, споени на групи по 3 и с отвори за пришиване, 1 сребърна игла за коса (?), 5 малки раковини с отвори за нанизване, 12 бипирамидални мъниста от ахат и карнеол, 1 сферично мънисто от кварц (избелял аметист ?), стъклени с овална (над 15 броя) или специфична форма (5 – 6), 5-6 семена от шишарки с отвори за нанизване. В повечето мъниста и елементи от накита са запазени следи от червен конец.

На 1 октомври беше разчистен гроб със скелет на мъж на около 40 години. Той предизвика особено внимание, защото се оказа, че гърнето е открито в границите на гроба, между черепа и оградния камък на юг, но малко над нивото на костите (10-15 см). Големият камък, до който бе открито гърнето, бе над черепа и гръдния кош на скелета, но с прослойка пръст под него. Ориентацията е запад-изток, с отклонение на север. Обрядът е

християнски, с малки отклонения. Краката са изпънати, лявата ръка е върху корема, дясната свита към рамото. Черепът е силно извит наляво, т. е. на север, и наклонен към рамото. Близо до ходилата са намерени 2 мидени черупки, до коляното и пищяла на левия крак дребни животински кости и 1 ашик. Дъното на гробната яма е малко под ходовото ниво от X в. По-вероятно е накитите в грънето да са гробен дар, а не укрити. Проучванията на терена ще продължат и през 2005 г. Засега датирването на колективната находка е в границите на XIII-XIV в.

Накитите са почистени и консервирани от проф. Инкова, а антропологичното проучване на скелета е извършено от проф. Й. Йорданов и д-р Бр. Димитрова, на които изказваме своята благодарност.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА “ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА – ВЪНШЕН ГРАД” В ПРЕСЛАВ - ОБЕКТ “ЯЗА”

Георги Майсторски

Обектът е разположен в най-източния край на речната тераса Селище, по протежение на трасето на Източната крепостна стена на Външния град на средновековен Преслав. Културни отлагания личат в профила по левия бряг на реката на разстояние 50 до 250 м северно от изкуствената преграда на р. Голяма Камчия, наричана “Яза”. Повод за проучването са иманярски набези, при които бяха нарушени гробове и останки от крепостния зид. Целта на проучването е да установи наличието на гробове (некропол) в тази част на стария Преслав, както и да се изяснят някои проблеми по разположението на Източната крепостна стена на Външния град в този участък.

Поради ограничения времев и финансов ресурс, проучването е на сондажен принцип, като разкопаваме секторите над разбития от вандали гроб и при останките от каменни градежи, видими във високия бряг на р. Голяма Камчия.

Сондаж № 1 има Т-образна форма, размери 5 x 2 м (изток-запад) и 4 x 2 м (север-юг), и е разположен на терена над разбития от иманяри гроб. Неговият южен край отстои на около 130 м северно от водното съоръжение. Културният пласт е плитко разположен (0,25-0,30 м) и съдържа без изключение находки, принадлежащи хронологически към IX-X в. Открит бе изцяло запазен християнски гроб без инвентар, а непосредствено западно от него следи от ритуално угощение (т.нар. “тризна”!). На 5,20 м южно от гроб № 2 бе разкрита каменна настилка с ширина 0,40-1 м и дължина изток-запад 3–5 м.

Сондаж № 2 е разположен в брега на реката, на около 14 м северно от югозападния ъгъл на сондаж № 1, с отстъп около 6 м към изток. Тук са се запазили големи каменни блокове, които е възможно да имат отношение към крепостния зид. Те са от местни породи и са разположени твърде ниско, спрямо запазената субструкция на стената в близък участък. Структурата

стъпва на големи пясъчникови и ломени мергелни блокове с дължина 0,50-1,00 м, ширина до 0,60 м и дебелина 0,15-0,25 м. Във височина, с отстъп към брега се отбелязват 3 неравномерни реда от по-малки речни и ломени камъни, като градежа завършва в най-високата си част с редица големи скални блокове от местни породи. С това височината му достига 1,20 м, с отстъп към брега – 1,40 м, и обща дължина 9 м. Вероятно един такъв каменен щит е служел за укрепване на брега и предпазването му от ерозия.

Сондаж № 3 се намира на 72 м северозападно от сондаж № 2. Той е разположен над запазените в речния бряг няколко варовикови квадрати. Сондажът бе първоначално с дължина изток-запад 5 м и ширина 2,50 м. В процеса на работа изкопът бе разширен до 23 м към север по протежение на крепостния зид, като бе направен втори разрез с посока изток-запад за установяване ширината на зида. Разкрити бяха няколко варовикови блока от северната лицева зидария на цокълния ред. Бяха получени важни данни за характера на субструкцията на крепостната стена в този най-застрашен от ерозията участък. Установи се, че траншеята е била дълбока до 1,40 м и широка в горния си край 2,40. За пълнеж са употребени речна баластра и пясък, трамбовани на редуващи се пластове, като най-отгоре са подредени плоски речни камъни с диаметър до 0,15 м и е направена заливка от бял хоросан. Откриха се следи от пилоти в терена източно от траншеята. Последните (набити с гъстота 30-35 броя на м²), очевидно са уплътнявали нестабилния бряг на реката.

Сондаж № 4 е с размери 9 x 2 м (изток-запад). Неговият югозападен ъгъл отстои на 85 м от сондаж № 3 в посока 255° към северозапад. В западна посока, на около 360 м, се намира базиликата Гебеклисе. Сондажът стъпва върху проекцията на трасето на крепостния зид в западната си част и пресича към изток очертанията на неизвестна засега структура. Тя е изградена от два реда добре огладени варовикови квадрати, споени обилно с бял хоросан, като горния ред лежи с отстъп от 0,40 м спрямо долния. Външната фуга помежду им е запълнена с розов хоросан. Откритото в източната част на сондажа съоръжение засега не може да бъде категорично идентифицирано, но то без съмнение има връзка с минаващия на около 7 м от него крепостен зид. За отбелязване е, че то е с посока 90° спрямо предполагаемото трасе на основния зид и допускаме, че то принадлежи към кула (бастион) или търсената още от К. Шкорпил в този участък Източна порта на Външната крепост. Обхожданията по трасето на стената установиха важни податки за наличие и на други две подобни съоръжения на 300 м югозападно от Яза и на 120 м северозападно от откритото в Сондаж №4.

Проучванията на най-източния участък от Външната крепостна стена на Велики Преслав, макар ограничени по време и обем, дадоха някои твърде важни резултати. Особено значими са те по отношение на прецизиране на трасето на крепостния зид и наличието на допълнителни фортификационни съоръжения.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ “МОНАСТИРЧЕТО” – ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Георги Майсторски

Археологическите проучвания в м. Манастирчето край В. Преслав се провеждат вече шеста поредна година. Предвид лошите метеорологични условия по време на разкопките, резултатите от сезон '2004 са ограничени:

1. В югоизточния сектор разкрихме югоизточния ъгъл на Южната сграда и пасаж от източния подпорен зид, който затвърди впечатлението ни, че стената следва конфигурацията на терена.

2. В югозападния сектор беше установено, че южният ограден зид е прилепен Г-образно към югоизточния ъгъл на Югозападната сграда. Изграден е от ломени камъни на калова спойка. При южната му страна лице не беше установено. Камъните са забити направо в ската като са уплътнени с жълта глина. Пред южното лице на сградата теренът е укрепен по същия начин, като за това са използвани средно големи и едри камъни от местни породи. Силният наклон към ската подсказва, че така е осигурявана светлина и известно свободно пространство пред южната фасада на Югозападната постройка. Подобен похват е използван и при изграждането на източния подпорен зид, пред апсидата на черквата.

3. Пред западната фасада на Южната сграда се разкри поредица от блокове, оформящи цокъл, с ширина 0,20 м и непосредствено пред него втори ред скални късове с ширина до 0,35 м. Това трябва да се отдаде на силния наклон на терена на запад в тази част на обекта. Съществуват данни, че входното съоръжение към манастира трябва да се отнесе към по-късно преустройство в комплекса, което е било факт до края на X век.

4. Пред югозападния ъгъл на Южната сграда се очерта плочник с размери: 2 x 1,05 м. Множеството фрагменти покривна керамика в целия южен сектор, както и масивната квадра пред югозападния ъгъл на постройката (подложка на дървена греда?), подсказват за наличието на навес южно от Южната сграда.

5. В Централния сектор, на около 5 м западно от храма, както и западно от източния профил на дерето, проследихме настилка от валчести средно големи и дребни ломени камъни, уплътнени с жълта глинеста пръст и ситен чакъл. Разкритият пасаж в посока север-юг е с дължина 2,50 м.

6. Северозападен сектор. След проучване на масираното струпване от покривна керамика, което се проследява в целия профил, следи от конструкция не бяха установени. Това ни кара да предположим, че в северозападната си част комплексът е имал навес от дървена конструкция, покрит с тегули и имбрици. В полза на това предположение е пътеката от пясъчникови плочи пред Югозападната сграда (с разкрита дължина 1,40 м), която води в северозападна посока и подсказва за наличие на съоръжение в тази част на манастира.

7. Пред южната фасада на храма беше положена сондажна траншея, която изясни структурата на терасата. В западния си край тя е подравнена с насип от червенокафява пръст, а в източната част със средноголеми ломени камъни, набити в жълта глинеста пръст. Функцията на този блокаж без съмнение е подравняване на терена и по-доброто му отводняване. Вероятно за подравняване и укрепване на терасата е служила и редицата от средноголеми ломени камъни, на която попаднахме при разчистване до ходово ниво северно от северозападния външен ъгъл на черквата.

Дъждовният период в края на юли чувствително скъси времето за разкопки и проучванията в м. Манастирчето не бяха финализирани. Въпреки това, получихме важни данни за централния, северозападния и южния сектор, изяснен бе и характерът на южния ограден зид.

ПРОУЧВАНИЯ В НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ И АРХИТЕКТУРЕН РЕЗЕРВАТ “ДУРОСТОРИУМ - ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА” ПРЕЗ 2004 Г.

Стефка Ангелова, Румяна Колева, Боян Думанов, Владимир Пенчев

През този сезон продължи проучването на верижна сграда западно от базиликата (помещения № 5, 6 и 7, в кв. Д9, Д10, Д11, Е10 и Е11). Изследването на северната част на сградата (помещения 1-4) е извършено през 1969-1971 г., а на помещения 5-7 започва през 1996 г. През тази година бяха проучени помещения № 5 и 6, и северната половина на помещение № 7.

Помещение № 5 е разположено срещу западния вход на църквата. Размерите му (6,80 x 4 м) предполагат, че в приземието са устроени проходи към църквата. Западната стена е запазена почти само в основи, освен в северозападния ъгъл. Тук вероятно е имало вход, северната страница на който е южната разделителна стена между помещения 4 и 5. В северна половина на източната стена, но не в една ос със западния, се вижда широк 1,10 м вход. Той е намерен запушен с камъни и строителна керамика, споени с жълта льосова глина. Западният и източният зид на помещението са били във вида, в който ги намираме още през XI и началото на XII в. Останките от помещението са обитавани много интензивно през XIII в.

Градежът на помещенията в суперструкция е от неголеми квадрати споени с бял хоросан. Пространството между двете лица е запълвано с керамика, ломени и дялани камъни. На места са запазени външни обмазки на фугите. В северозападния ъгъл на помещение № 5 е направен сондаж за проучване на основите. Тук те имат средна дълбочина от 0,47 м, широки са около 1 м. Изкопите за основи са запълнени с различни по размери камъни, споени с жълта глина. В сондажа и западно от него се установи наличието на жилищно ниво преди изграждането на помещенията с фрагменти от съдове от сива и сивочерна керамика с излъскана украса.

Помещение № 6 (4,50 x 4 м) е запазено в суперструкция до 1,20-1,30 м. То има два входа, разположени в една ос. Прагът на източния е повдигнат с каменни плочи вероятно през X в., за да се изравни нивото му с това на вторичната каменна настилка между църквата и верижната сграда. Вторият вход е с широчина 1,10 м. Страниците му по-късно са били обрушени и се е образувал отвор с широчина 1,50 м. В този вид входът е запушен (или е повдигнато нивото) с квадрати, споени с бял хоросан. По-късно е запушен с квадрати, ломени камъни и фрагментирана строителна керамика, споени с кал. Почти в цялото помещение е запазена бяла хоросанова подложка на под от каменни плочи. Те са запазени пред прага на източния вход и в южната част на помещението. Фугите между тях са запълнени с бял хоросан.

През XI и XIII-XIV в. помещението е обитавано почти непрекъснато. Върху обрушения до основи разделителен зид между помещения № 6 и № 7 се е натрупал културен пласт от XI в. От същото време са и две огнища, замазани върху хоросановата подложка на пода и преграден зид от ломени камъни и строителна керамика на калова спойка. Запушването на западния вход като ниво съответства на началото на XIII в. В XIII в. се датира сградата с пилоти в северната част на помещението и яма, в северозападния ъгъл на помещението. Сградата е преустройвана през XIV в. и е опожарена в края на века.

От помещение № 7 е проучена запазена в северната част подова настилка, аналогична на тази в помещение № 6. В средата на източната стена има двоен вход, чиито два прохода (всеки с широчина 1,10 м) са разделени от масивен зидан пилон. Южната част на входа е запушена през XIII в. с квадрати, ломени камъни и строителна керамика, споени с глина. Запушването стъпва върху културен пласт от XI в. и три ясно разграничени хоризонта на обитаване.

Профилът в средната част на помещение № 7 и източно от него показва нива на обитаване от XI в., опожарени подови нива от XIII в., след което следва хиатус, който покрива и южната страница на входа на помещението. В този пласт са вкопани две пещи от края на XIII в. Следват подови нива от XIV в., опожарени в края на XIV в. Над опожарения в края на XIV в. пласт има още поне три жилищни нива, които свидетелстват за продължаване на живота тук и през XV-XVII в.

Връзката между верижната сграда и базиликата показва, че те са част от един архитектурен комплекс, издигнат в края на IX в.

На около 2 м западно от помещение № 7 на верижната сграда е проучена грънчарска пещ. Камерата на пещта е кръгла (1,20 м). Дъното е плоско, в центъра му се издига масивен цилиндричен стълб. Между стълба и вертикалните стени на камерата се образува канал с височина 0,35 м и широчина 0,35 м. Отворът на камерата е от югоизток и е оформен като канал с дължина 0,55 м и широчина 0,60 м. Пред отвора е разположено огнище с диаметър 0,80 м. В канала на камерата се откри един цял валчест предмет от изпечена глина с дължина 0,32 м, широчина 0,18 и дебелина 0,09 м и

фрагменти от още четири подобни. Целият “валец” е разположен диаметрално срещу отвора. Фрагментите са концентрирани на еднакво разстояние едни от други, радиално в канала на камерата. Части от още един, шести, са намерени в предпещното огнище.

В пещта е изпичана кухненска и трапезна керамика. Датирането на тази пещ, както и на проучената през миналата година във втората половина и края на XIII в. има своето основание в намерените в тях монети и в стратиграфската ситуация на терена.

През 2004 г. са проучени останки от жилища и жилищни нива от XI-XIV в. Жилища № 2, 3, 6 се датират с монети от XI в., № 4 с монета от първата половина на XII в. Жилища № 1, 5 и 7 се датират в XIV в.

Разкрити са три гроба от некропола на базиликата от XIII-XIV в.

СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В М. КАРААЧ ТЕКЕ – ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

Средновековният манастир в м. Караачтеке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса отворена към Варненския залив. Обектът се проучва чрез редовни археологически разкопки от настоящия екип от 1996 г.

Усилията на проучвателския екип и студентите през сезон 2004 бяха съсредоточени в северозападния сектор на средновековния манастир, с основна цел изясняване на целия план на “скрипториума” и връзката му с манастирския храм:

Разчистени бяха насипите в помещенията от северната редица и в коридора на “скрипториума”, с изключение на част от помещения № 3 и 4, тъй като в тях има пещи от по-късни жилища.

Бяха разчистени насипите в помещения № 1, 2, 4, 5, и 7 от северната редица.

В помещение № 1 при снемането на пласта на дълбочина 0,20-0,40 м от запазеното ниво попаднахме на частично запазена тухлена подова настилка. В насипа се откриват въглени, фрагментирани тухли и покривни керемиди, части от кухненска керамика от X в., стени и устия от съдове от XI в.

И в помещение № 2 проследяваме същата стратиграфия, както в съседните. На дълбочина 0,20-0,40 м пръстта е с тъмнокафяв цвят, с хоросанови петна, нападали варовикови и бигорови камъни, части от тухли и покривни керемиди; фрагменти от глинени съдове от XII-XIII в. (дъна, стени с характерна връзана украса, животински кости). На дълбочина 0,60–0,80 м пръстта е пясъчлива, светлокафява, наситена с хоросанови бучки, дребни камъни и части от тухли и керамични фрагменти с плитко връзани линии, ямки; с излъскани линии, както и фрагменти със златиста ангоба. Заедно с тази керамика открихме и керамични фрагменти от доста груби кухненски съдове (стените са дебели, с едри кварцови примеси), някои фрагменти с украса от плитко връзани успоредни

линии. Вероятната датировка е X-XI в. На дълбочина 1,10 м попаднахме на тухления под на помещението, който е запазен в един ред покрай северната и западната стена, южната част и отчасти в североизточния му ъгъл. Тухлите покрай стените са с размери 0,36 x 0,18 м, а в останалата част 0,36 x 0,36 м. Установихме, че има следи от преграждане от юг, видно от запазената на 0,20 м височина част от обмазката на преградната стена, която е стъпила върху тухления под, продължаващ и в коридора, и е от първия период на сградата (X в.). В тази сграда за първи път установяваме следи от преградна стена между помещенията и коридора.

В помещение № 4 бе демонтирана основа, от по-късно жилище (XI-XII в.), разкрита в предходната година. На дълбочина 1,30 м от запазеното ниво на късната основа попаднахме на под оформен от начупени тухли от долната сграда. В насипа се открива кухненска керамика от XI в. и няколко фрагмента от т. нар. керамика със "златиста ангоба". И в това помещение има следи от горял пласт. В западната му част, на дълбочина 0,60 м попаднахме на пещ, която принадлежи на жилище от XII-XIII в. След техническо и фотозаснимане разчистихме този пласт и попаднахме на подовото ниво на сградата от X в.

В помещение № 5 проучваме само западната половина, тъй като през 2003 г. в източната част открихме жилище и сравнително добре запазена пещ и керамика върху подовото ѝ ниво, която датирахме в XI в. След снемане на пласта от ниво XI в. попаднахме на добре запазено подово ниво на сградата.

В помещение № 6 разчистяваме насипа от иманярския изкоп. И тук, както в останалите помещения от северната редица, северната стена е разрушена по средата и има следи от доизграждане. За спойка е използван глинен разтвор. Явно разрушеното помещение е преустроено в жилище през XII в. На дълбочина 1,70 м с металотърсач бе открита медна монета на цар Иван Александър с Михаил Асен (1330-1371). Следи от опожаряването има до 2,20 м дълбочина. Керамиката е смесена от XII до XIV в. Преградните стени са силно обгорени и отчасти обрушени вследствие на пожар. Подовото ниво от X в. е разрушено, липсват тухли.

Помещение № 7 е най-малкото (2,90 x 2,00 м) от 13-те помещения. Върху западната му стена стъпва югоизточния ъгъл на по-късна сграда, която бе представена в миналогодишния отчет. Съдбата и на това помещение е както на останалите – носи следи от опожаряване и е преизползвано неколkokратно в различни периоди за жилище. На дълбочина 2,20–2,40 м от съвременното ниво попаднахме на ниво X-XI в. В северната част на помещението пластът е от пепел, въглени, керамични фрагменти от X-XI в. и части от стъклени гривни. Източната и западната стени са силно повредени от опожаряването на изградените тук жилища. Тухленият под на помещението е запазен само в южната част.

Следващата част от задачата беше разкриването на подовото ниво в коридора на "скрипториума". И насипите в коридора повтарят познатата ни вече стратиграфия в помещенията. За разлика от помещенията тук се откриват повече бигорови камъни, които са от стените на сградата и клиновидно оформени (и т. нар. ключови), явно от сводовото покритие. Също така намираме и покривни

керемиди от двата типа. Върху подовото ниво се откриват и фрагменти от керамични съдове, част от амфора и две пластини от меден съд, част от стъклена гривна.

Пред челната част на разделителната стена на помещение № 2 и 3 (южна редица) при разчистване на разрушена част от тухленото подовото ниво на коридора, на дълбочина 0,20 м попаднахме на добре обработени камъни. Сондажните проверки установиха следното:

А. Основата на преградната стена (суперструкцията) е с двустъпален отстъп. Първият отстъп е на нивото на новооткритите камъни, а вторият на едно ниво с тухления под. Това постави пред нас доста въпроси, на които трябва да търсим отговори.

Б. В резултат на проверки пред всички преградни стени от южната редица помещения открихме по-ранна основа и 5 стълба (т. е. срещу всяка преградна стена на 6-те южни помещения).

В. Откриването на тези стълбове от юг ни даде основание да направим сондажни проверки пред челната част на стените на помещенията от северната редица. При сондажите установихме, че няма следи от стълбове, но всяка стена има по един отстъп, който е на ниво на новооткритото подово ниво, което подсказва, че те са съобразени именно с подовото ниво на новооткритата сграда.

Г. При проследяване на тази новооткрита основа с посока “изток–запад”, установихме, че тя достига до източната стена на “скрипториума”, която всъщност стъпва върху новооткритата основа и продължава в северна посока. Тук установихме фуга, която ни даде основание да предположим, че южните помещения на “скрипториума” са долепени до южната основа на по-ранна сграда, също от средновековната епоха, видно от 2 фрагмента от керамичен съд, намерени в пласта между двете подови нива. Южните помещения са огледални на помещенията от северната редица на предходната сграда. Тя е имала 7 помещения, като на разстояние 3,30 м срещу всяка разделителна стена е имало стълб; 3 входа (с ширина 1,40 м) – два от тях са срещуположни - изток–запад, и един югозападен. С това си оформление тя има много близки паралели с плановата схема на двете сгради източно от нея – т. нар. игуменарница или трапезария и т. нар. “Дълга” сграда. И трите имат от южната си страна стълбова конструкция, с просторни веранди на втория етаж, видно от дебелината на основите; и трите са имали проблеми с нестабилността на терена – свлачищен и до днес.

Изясняване на плана на скрипториума от запад и югозапад. Паралелно с това проучихме западния и югозападния вход на сградата. В западния вход се установи стъпаловидно струпване на камъни, което изглежда, че започва от “стъпалото” на входа. Всъщност напикалите камъни са от разрушения “скрипториум”, върху които стъпва югоизточния ъгъл на по-късната сграда. Входът е с ширина 1,40 м. Чрез неговото проучване установихме връзката на “скрипториума” със западната част на манастира. При проучване на терена южно от югозападния вход попаднахме на рушевини от жилища и една пещ с

частично запазена скара, а в насипа керамика от XII-XIII в. и много бигорови камъни. През следващия сезон ще допроучим този сектор.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА БИРИТУАЛНИЯ НЕКРОПОЛ ПРИ БАЛЧИК

Людмила Дончева-Петкова, Кирчо Апостолов

След 9-годишно прекъсване, благодарение на финансовата подкрепа на Община Балчик, разкопките на биритуалния езически некропол, намиращ се върху терена на бившата авиобаза при гр. Балчик, бяха подновени. Те се проведеха на юг от изследваната през 1994 и 1995 г. площ, като бяха проучени 165 м² и открити 28 гроба.

Както и при предишните години, така и през отчетната 2004 г. преобладават гробове с кремация – 21. Те са вкопани от 0,50-0,60 до 0,90-1,00 м. В зависимост от оформянето на гробните съоръжения се разделят на: трупоиждарения в камери (3) и в ями (17). Разчистени бяха 3 камери, при които се установяват различни от известните досега, нови варианти. Камерите са ориентирани в посока север-юг с отклонение от 10° на изток (№ 128, 155) и 20° на запад (№ 147). Камера № 128 е изградена от тухли и покрита наполовина с тънка мраморна плоча, № 155 е образувана от големи дялани камъни, като тези, поставяни в гробовете, а № 147, не е същинска камера, тъй като е ограден с камъни от север, юг и отчасти от югозапад. И в трите гроба керамичните съдове са представени от кани. И над трите камери се намериха ритуално разбити съдове. Гроб № 149 може да се определи като преходен тип. При него детски кости са изсипани върху 3 тънки (дебелина 2 см) варовикови плочи. В южния край върху западната е поставена кана. На север от каната върху същата плоча се намериха две отчасти запазени гривни, украсени с надлъжни канелюри и една бронзова повредена обеца със сферична висулка.

Гробовете, в които изгорелите човешки кости са положени в изкопани в земята ями, преобладават (17). Те са с кръгла, елипсовидна или неправилна форма. Издължените ями, които са повече, са ориентирани в посока север-юг, с отклонение от 10 до 30° на изток. Във всички гробове се открива инвентар – глинени съдове (кани, гърнета, една амфоровидна стомна), железни ножчета, токи, халки както горели и негорели животински кости, отухлени и остъквени буци пръст, разбити глинени съдове. За първи път в гроб с кремация (№ 150) беше разчистен почти цял (без черепа) скелет на агне.

Откритите гробове с инхумация са седем (№ 131, 136, 138, 145, 148, 151, 152). Те са вкопани по-дълбоко - от 0,80-0,95 м до 1,35 м. Всички са на деца на различна възраст (от 1-2 до 12-13 г.). Различават се по оформянето на гробните съоръжения – обикновени ями; ями, маркирани на 0,45-0,50 м над гроба с камъни; яма, маркирана с камъни и с каменно “покрытие”, но на 0,35 м над гроба; яма маркирана от дългите страни – от изток и запад с камъни;

цистови гробове. Ориентирани са север-юг с отклонения на изток от 10 до 30° и само един – № 136 – на 30° запад. При по-добре запазените скелети се вижда, че ръцете са опънати покрай тялото. В повечето гробове се разчистват и животински скелети (овце, агнета, птица). Глинените съдове и останалите находки са еднакви с тези от гробовете с кремация, но не се откриват във всеки гроб. Срещат се обеци (отворени халки), костено рогче, желязно ножче и пробит астрагал. Най-богат не само за отчетната година, но и за предишните кампании е гроб № 148, в който е погребано 10–11-годишно дете, в който бяха намерени две медни обеци, част от желязна халка, 12 см дълъг железен предмет, наподобяващ кания, над черепа – гърне от песъчлива глина с врязана украса, а в него – едни от най-ценните находки – 4 огънати пластинки от сребърна сплав, обковаващи дървени парченца от иглолистно дърво, всяка снабдена с два нита. Тези пластинки заедно с откритите през предишните години в гробове с кремация (№ 87, 92 и 99) медни пластинки с подвижни гвоздейчета и нитове с полусферични главички и токата тип “Коринт” от гроб № 119, както и ранни типове керамични форми, са основание да твърдим, че край морския бряг на гр. Балчик проучваме най-ранния биритуален некропол, оставен в първите десетилетия от образуването на българската държава.

СТАРОБЪЛГАРСКИ ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ СЕЛО НОВОСЕЛ, ШУМЕНСКА ОБЛАСТ

Стела Дончева

Село Новосел е разположено в западните склонове на Шуменското плато и заема тясна хълмиста котловина, отворена само на запад към долината на р. Врана. Отстои на 15 км от Шумен. През последните години за южните склонове на Новосел постъпиха немалко сведения и вещевени доказателства за наличието на останки от миналото. Това насочи вниманието ни към м. Баблец, отстояща на около 4 км южно от съвременното село. Намерените произведения на дребната металопластика и оловните модели за тях породиха необходимостта да се предприемат археологически проучвания с цел е да се локализира центърът на тяхното производство.

За постигането на тази задача бяха заложи общо 13 изкопа, отдалечени един от друг, за да се обхване по-широк периметър и се даде по-добра възможност за изследвания. Самите изкопи бяха с размери по-големи от обикновен сондаж, някои с правоъгълна форма и площ до 30 м², а други като траншеи с ширина 1,50 м и дължина от 10 до 35 м. В повечето изкопи се работи до дълбочина 1-1,10 м, като главният резултат беше стратиграфската картина на терена. Най-важното е наличието на старобългарски пласт, заемащ в проучвания участък дълбочина до 0,70 м, от който постъпи и голямо количество керамика, датираща го в IX-X в. Широката датировка беше

прецизирана от шестте монети на Роман I Лакапин – емисия сечена между 934 и 941 г.

От дълбочина 0,70 м до 0,80 м се наблюдава ивица без културни примеси, а след 0,80 до 1,00 м ярко изразен тракийски пласт, определящ се спрямо керамиката към VI-V в. пр. Хр. Така по отношение на стратиграфията теренът е двупластов, подобно на някои райони в Преслав.

Вторият значим резултат от проучванията е богатата колекция от великолепни образци на металопластиката – представители на художествената индустрия от X в. Металните предмети се откриха на повърхността на терена, на незначителна дълбочина до 0,20-0,30 м или по-надолу, до дълбочина 0,60-0,70 м, но с намаляващ интензитет. Заедно с откупените в Шуменският музей предмети броят им достигна до 146 (без византийските монети). Най-общо те се обособяват в две големи групи. Първата включва готовите изделия - коланни гарнитури с разнообразна форма и украса, а втората носи очевидни следи от производствен процес, протичал на самото място. Те са предимно от олово и са служели за модели. Доказателство за това са и няколко десетки слитъци и стопилки, останали като непотербен материал след леенето.

Специално внимание представляват и двата амулета във вид на птица, както и четирите конусовидни и пирамидални печатчета с животински изображения на подпечатващата повърхност. Постъпиха още един медалион, шест фрагментирани кръста, закопчалка за книга, четири цели и фрагментирани пръстени, копчета, тежести, прешлени.

Всичко това ни дава основание да твърдим, че в м. Баблец при с. Новосел през X в. е функционирал специализиран производствен център, без съмнение свързан със столицата и с организацията на старобългарското производство.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА НА ТЕРИТОРИЯТА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ “КАЛЕТО” КРАЙ ГРАД ЗАВЕТ, ИСПЕРИХСКО

Мария Николаева, Радослав Василев

Могилата се намира в югозападната част на крепостта. Тя е с диаметър 25 м и височина 1,80 м. В миналото неколkokратно е била разкопавана от иманяри и е силно разрушена. Голям и дълбок изкоп е засегнал центъра и югоизточния и сектор. Повърхността и е покрита с изхвърлени от изкопите ломени камъни. Разкопаваме 100 м² от повърхността ѝ. Достигната е дълбочина от 0,80 м.

Разкрити са две групи камъни в северната и югоизточната части на могилата. На този етап на разкопаване не може да определим дали те са на място и са от съоръжението, което е било изградено на това място в древността. Тъй като камъните са намерени предимно в югоизточния сектор, допускаме че те са от гробно съоръжение свързано с погребалната традиция

на траките. Трябва да бъде отбелязано, че намерените в насипа на могилата предмети са само от средновековието. Сред тях интерес представляват медна токичка и бронзова апликация, железни ножчета и глинени прешлени за вретено. Те са достигнали до нас въпреки упоритото и последователно многократно “изследване” на крепостта от нарушителите на закона. Наличието на тези предмети в пласта е следствие на продължителното обитаване на крепостта (почти два века) от ранносредновековните и жители.

РАЗКОПКИ НА КАРНОБАТСКАТА КРЕПОСТ МАРКЕЛИ

Живко Аладжов

При археологическите проучвания на крепостта Маркели, проведени през 2004 г., бяха придобити следните, заслужаващи според мен по-специално внимание резултати:

1. При почистване и задълбочаване на разреза на долния земен вал се откриха няколко ями вкопани в здравия терен с тракийска керамика от къснобронзовата и ранножелязната епохи. Тук е мястото да припомним, че при осъществяване на разреза на вала, в бермата бяха открити едри късове от такава керамика използвани за заздравяване на насипа на вала. Тогава допуснахме, че за насипване на вала е използвана пръст от намиращото се наблизо селище, като едрите късове керамика са извадени и употребени като крепида точно в най-уязвимата част на вала. Сега виждаме, че тук се е намирало неоглямо ямно светилище, каквито обикновено маркират пътя към бродовете на големите реки – например северно и южно от река Марица (мнението е на М. Тонкова). В нашия случай по пътя към брода на р. Мочурица, Тракийската река Марсил или Марцил (мнение на В. Бешевлиев за името на реката в тракийската епоха), откъдето води името си и крепостта Маркели. Името на реката по-късно е трансформирано в названието Азмак, което ясно показва характера на реката, а и на самата местност. Така, че е възможно керамиката от бермата на вала да е извадена от такива ями, които са попадали в района на рова и на вала.

2. На второ място следва да се отбележи откритата при почистването кула-кладенец при изхода на подземния тунел до реката и до основите на моста. Легендата за съществуването на този мост е доживяла до наши дни като т. нар. Гивгирен мост, т.е. зидан мост, сводов мост. Записът на тази легенда дължа на д-р Ст. Лисицов. И наистина, при почистване на коритото на реката видяхме устоите на сводов мост: те са ромбовидни 3,30 x 1,10 м, като острите ъгли са срещу течението на реката. По всяка вероятност мостът е имал три свода – един голям в средата и два по-малки при бреговете. Кулата-кладенец е охранявала изхода на подземния тунел и е контролирала трафика по моста, освен това в подземната си част има устройени два басейна в скалата, върху които е стъпила кулата. Тук се е събирала и филтрирала чиста

вода. Всъщност, такива тайни подземни коридори – излази от крепостта, които осигуряват достъп до най-близката река и до чиста вода са известни и от други места: крепостта при Сливен, при Констанция, а освен това за такива коридори съобщава Димчо Аладжов по Харманлийска река. Имам сведения и за Моровизон в Република Македония. Според мен тази новост в ранновизантийската фортификация се явява в края на V в. по времето на император Анастасий Велики. Но цялостно разчистен такъв ходник няма, поне засега.

При наличието на необходимите условия тази година смятаме да продължим проучването със същия темп и обем, както да се готвим за консервация и реставрация на обекта.

СОНДАЖНИ РАЗКОПКИ В РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ РУЙНО – АЯЗМОТО

Георги Атанасов, Валери Йотов

До с. Руйно, Силистренско има две ранносредновековни крепости (Картал кале и Аязмото), разположени само на 4 км една от друга. Това е случай без аналог във фортификационното строителство на Първото българско царство. След петгодишните проучванията в Руйно-Картал кале на дневен ред бе поставен проблема за синхронността между двете необичайно близо разположени крепости. Още през 2003 г. в Руйно–Аязмото започнаха сондажни проучвания, но поради рязко влошеното време бяха прекратени. Затова през 2004 г. разкопките бяха подновени именно тук. Крепостта Руйно–Аязмото е пресечена от железопътната линия Силистра – Самуил, поради което заложихме сондажи в северната и южната ѝ половина.

Изкоп I е в северната половина и е продължение на сондажа от 2003 г. Северния край пресича землянка, която бе частично разкопана. Очерта се като голямо правоъгълно жилище с дължина 6,80, ширина 5,10 и дълбочина 1,10. Подът е изсечен в ерозираната скала и подравнен с трамбована жълта глина. В северозападния край е разкрита голяма полукръгла печка, която излиза извън границите на землянката. Тя е имала суперструкция изградена от ломени камъни, нападали в изкопа. Керамиката и находките са в хронологическите граници на X в. Жилището е загинало при силен пожар.

Изкоп III е в южната половина на крепостта. Ориентиран е запад-изток и пресича три наблизко разположени землянки, които бяха частично разкопани. Забележително е, че керамиката и останалия подемен материал в трите жилища е синхронен и се датира в границите на X в. И трите землянки са разрушени в резултат на силен пожар. В повърхностния хоризонт на изкопа има няколко фрагмента керамика от XI в. В иманярски изкопи източно от Изкоп III има фрагменти от глазирана и сивочерна керамика, които могат да се отнесат към втората половина на IX в.

Крепостна стена. В източния профил на изкопа за трасето на железопътната линия отчетливо се вижда прерязаната северна крепостна стена. Тя е широка 3,05 м и е изградена от ломени камъни на кална спойка. Лицата са изградени от големи сравнително добре оформени камъни, а вътрешността е блокаж от средни и дребни камъни и жълта глина. Стената ляга направо на заварения терен без всякаква субструкция. От профила се установи, че под нея има тракийски културен пласт с дебелина от около 0,30 м, в който се намериха фрагменти от тракийски съдове, амфори и животински кости.

В резултат на направените сондажи се установи, че крепостта Руйно - Аязмото е построена и функционира синхронно с Руйно – Картал Кале. Някои керамични фрагменти предполагат, че е издигната малко по-рано, но са разрушени и опожарени заедно в края на X в. Следите от обитаване през края на X – началото на XI в. в Руйно-Аязмото са по-слабо осезателни от Руйно–Картал Кале. Определено двете крепости са градени от различни групи строители, защото има съществени отлики в изпълнението на фортификацията.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРОВАТОН – ОВЕЧ ПРИ ПРОВАДИЯ

Снежана Горянова

Археологическото проучване на крепостта Проватон – Овеч, разположена на платото, известно като “Калето”, се възобновява след повече от двадесетгодишно прекъсване. Разкопките започват по инициатива и с финансиране от Община Провадия.

Работата протича в два етапа: 31 май – 4 юли и 16 септември – 20 октомври 2004 година.

Проучването е съсредоточено върху в най-високата част на Калето, условно наричано “корона”, в югоизточния и северния склонове на хълма. Целта е да се проследи дебелината и характера на стратиграфските напластявания, да се разкрият наличните археологически структури.

За осъществяването на тази цел се работи последователно на три сектора:

- “Юг”, разположен, върху короната на хълма. Това е Т-образен сектор с обща площ 325 м² и надлъжен сондаж в северната част с обща площ 75 м².

- “Изток” - стратиграфски сондаж в югоизточната част на хълма, разположен под ръба на короната с ширина 2,50 м (обща площ 100 м²).

- “Север” - стратиграфски сондаж, разположен по северния склон от короната към северната част на хълма (обща площ 100 м²).

Сектор “Юг”. Още при първоначалното наблюдение се установи, че по ръба на короната липсват останки от културен пласт или той е тънък до 0,10 м. Към централната част земното напластяване достига до 0,70 м, тъй като се

повишава и нивото на скалната повърхност. Установяват се следи от няколко последователни етапа на обитаване, включително и останки от каменна архитектура с калова спойка.

С най-ранния етап на човешко присъствие се свързват откритите фрагменти от съдове от фина охрово-червена глина и покритие от червена лакова глазура, характерни по форма и украса за втората половина на II–IV век и монети на Клавдий Готски, Гордиан III, Анастасий – бронзови и от некачествена сребърна сплав.

Останките от каменна архитектура са от три вероятно жилищни постройки. Зидарията, от която са запазени максимум до два реда е със спойка от кал,. Основите са положени направо върху подравнената скала. Градивен материал са полуобработени камъни с различни размери. Зидовете са двулицеви, с дебелина 0,60 м. Външното лице на зида на най-северното помещение е обрушено. В две от помещенията има останки от кръгли вкопавания в скалата за фундиране на вертикални носещи дървени греди с диаметър около 0,20 м. Такива има и извън помещенията, но с квадратна форма и приблизително същия размер, вероятно от изцяло дървени постройки, чийто очертания са неясни и несигурни.

Най-южното помещение е с външни размери 6,40 x 4,50 м (вътрешна площ 17,16 м²) и е ориентирано с дългата си ос в посока север-юг. Поради частичното разрушаване на стените до скала не може да се установи мястото на входа. С подобни размери вероятно е била и средната сграда I. Ориентацията ѝ е запад-изток и са запазени 2,90 м от северната и южната стени.

Северното помещение, от което е разкрит югозападен ъгъл, вероятно е част от по-голям комплекс, който се е развивал на изток.

Няма сигурни данни относно предназначението на помещенията, освен битовата кухненска и трапезна керамика. Може да се предположи, че в сграда I е живял или работил майстор, обработвал еленов рог. Намерени са предимно рязани и първично обработени еленови рога.

Друг елемент от обитаването на най-високата част на хълма са разкритите 20 гроба на дълбочина до 0,30 м от съвременната повърхност. Всички индивиди са погребани по християнски ритуал, с ориентация изток-запад, със съответните сезонни отклонения. Голяма част от гробовете са изцяло или частично унищожени при продължителното извличане на камък като строителен материал и при иманярски намеси. При повечето липсва инвентар и гробни дарове. Само в гроб № 7 е намерено костено копче с петлица и украса тип “птиче око”, а в гроб № 12 – медни обици (обикновена халка).

Съотношението на гробовете в некропола към стените на сградите е различно, което съчетано с липсата на датиращ материал затруднява достигането на изводи за стратиграфските натрупвания на терена. Една част (най-южните разкрити досега гробове) разрушават частично останките на южната постройка, която по време на развитието на некропола най-вероятно

е била изоставена и разрушена. При другите две сгради ясно личи, че стените лежат върху скелетите или частично ги разрушават.

Значителният по количество керамичен материал, силно фрагментиран, също не може да бъде определящ за относителната и абсолютната стратиграфия на обекта, тъй като се открива смесен – малко керамика работена на ръчно колело от ранновизантийския период, съдове от добре пречистена глина, тънкостенни гърнета и други форми, характерни за XII–края на XIV в. Значително е количеството на битовата керамика, характерна за българското грънчарство от края на XIV–XVI в., работени на грънчарски кръг, от светла червена глина, украсени с бяла и червена (до кафяво) бои.

Във втория сондаж на короната не са открити никакви следи от строителство, в който и да било етап от обитаването на Калето, с изключение на едно слабо отухлено петно, вероятно от кратковременно използвано огнище, и малко количество керамика от късния османски период.

Сектор “Изток”. За проучване е избран слабо залесен терен. Определяща е и връзката му с две от пещерите в основата на короната. Денивелацията на терена в тази част е повече от 20 м между ръба на Калето и основата на короната. Стратиграфският сондаж е разположен по склона с посока запад-изток в 6 сектора. Той има дължина 5 м и ширина 2,50 м и показва, че културният пласт достига до 0,40 м, като най-дебел е под самия венец.

Находките от метал са свързани предимно с отглеждането на животни – подкови, малки гвоздеи за подковаване, ножчета. Типовете са късни и могат да се отнесат към османския период.

Във високата част на сектора пред пещерите са запазени останки от камъни, споени с кал и плитко изсечени в скалата кръгове, чието предназначение е неясно – може би едното е служило за огнище. Открита е керамика от ранновизантийския период и отделни фрагменти от керамика от османския период (вкл. част от лула).

Северната пещера е естествено образувание и в настоящия момент е частично затлачена от дребни камъни и пясък..

Южното помещение е нарочно вкопано и пригодено за обитаване. Оформени са вход, място за прозоречен отвор, комин (наполовина отчупен сега) и ниша за поставяне на осветително тяло. Не са запазени никакви останки от обитаването.

Сектор “Север”. Сондажът е разположен в посока север-юг. На мястото, където се очертава значимо вдълбаване в затревения терен, се разкриват останки от постройка, градена от полуобработени камъни на калова спойка. Трите запазени стени са били изградени върху чакълесто-песъклив пласт. Северната стена е напълно разрушена. Южната стена е еднолицева, тъй като е облицовала в голяма част от височината си вкопания в стръмния скат котлован. Такава е била в южната си част и западната стена. По нейното вътрешно лице ясно се вижда едно удебеляване с ширина около 0,20 м, в чиято южна страна е имало добре укрепена в терена дървена

вертикална греда с квадратно сечение и страна от 0,20 м, а от север в близост има кръгла дупка от дървен стълб с диаметър 0,20 м. Вероятно цялото съоръжение е било свързано с неоткрития досега вход в постройката или със стълбище за втори етаж. Важен елемент в конструкцията са двете вертикални греди (0,20 x 0,20 м), вградени в ъглите на зидовете.

Подовото ниво е напълно унищожено. Металните предмети, открити в и около помещението говорят за ежедневно обитаване – ножчета, огрибка, гвоздеи, обкови. Те, както и малобройната керамика се отнасят към периода XIV-XVII век. Южно и северно от това помещение са разкрити два гроба от християнски некропол. Липсва инвентар.

Изводи:

1. На короната не е съществувало масивно каменно строителство и тази част от хълма не е укрепявана специално. Била е използвана за обитаване само частично.

2. Теренът на югоизток също не е трайно обитаван поради непригодността и неудобството си. Продължително са обитавани вкопаните в скалата помещения, като във всеки следващ етап са били щателно почиствани от останки на предишните.

3. Най-перспективен за проучване е секторът на северния склон, където може да се очаква разкриване и на други жилищни постройки.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧНОТО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. КАЯДЖИК КРАЙ БИВШЕТО С. ГЛЕДАЧЕВО, В КОМПЛЕКСА “МАРИЦА - ИЗТОК”

Борис Борисов

Античното и средновековно селище се намира непосредствено на запад от бившето с. Гледачево. Разположено е върху наклонен на изток терен на десния бряг на “Селската река” и заема площ от около 100 дка. Днес селището попада в обработваема земя, която е била подложена дълго време на машинна обработка. То е застрашено от унищожаване от насипище “Гледачево” на рудник “Трояново-север”, поделение на Мини “Марица – Изток” ЕАД – Раднево. Същото насипище е засипало най-северната част на античното и средновековно селище.

Целта на спасителните археологически проучвания беше да се установят границите на селището, стратиграфията на културните пластове, както и да се проучат откритите съоръжения. За целта в различни сектори на обекта са заложени 70 сондажни изкопа. В резултат на това е установена стратиграфията на обекта. Съвсем ясно се различават два основни културни пласта – средновековен и античен. Освен тях в най-северната част на обекта се срещат и материали от ранно и късножелязната епоха, а на цялата му площ и от ранното средновековие (IX-X в.).

Средновековният културен пласт е с дебелина от 0,30 до 0,50 м, а под него следва пласт от римската епоха, достигащ на места до дълбочина 1 м, мерена от нивото на съвременния терен.

В южната половина на селището, в един от сондажните изкопи бе открита основа от зид, граден от ломени камъни, споени с бял хоросан. Това от своя страна наложи залагането на сондаж с площ от 150 м². На тази площ бяха открити и проучени основите от голяма сграда, стените на която са градени от бели (местни) ломени камъни, споени с бял хоросан. За съжаление сградата е много голяма (дължината и далеч надхвърля 10 м) и на юг, югозапад и запад излиза извън рамките на заложения сондажен изкоп. Стените на сградата са с дебелина от 0,80 м, а запазената им височина достига на места до 0,35 м. Покривът на сградата е бил от дървен гредоред и тегули и имбрици, които изобилстваха в проучваното пространство. Сградата е многоделна и по време на разкопките частично са проучени части от три помещения. За съжаление подът е силно разрушен и не е запазен. По начина на градеж, архитектурния тип и намерените материали постройката се датира най-общо към римската епоха – II-IV в. По-късно, през XI-XII в., по време на византийското владичество в българските земи някои от помещенията на по-ранната сграда са били преградени от паянтови градежи от ломени камъни, споени с кал и преизползвани.

Интерес предизвикват и откритите в най-южната част на селището четири големи сметни ями. Три от тях са с кръгла форма и диаметър от 1,65 до 2,55 м, а четвъртата е елипсовидна, с диаметър 2,10-2,25 м, а дълбочината им се движи от 0,60 (яма № 2), 1,10 (яма № 4, която обаче не е напълно изчерпана) до 1,80 м при яма № 3. Пълнежът на ямите се състои от сиво-белезникава пръст, обилно примесена с въглени и късчета горяла глина. Прави силно впечатление, че върху дъното на някои от ямите се редуват прослойки от сиво-черна пръст, запечатани от бяла стерилна глина. На отделни места бяха проследени и тънки прослойки от пепел, въглени и слабо отухлена глина, което свидетелства за опалвания при използването им.

В ямите са намерени огромно количество фрагменти от глинени съдове, някои от които носят следи от деформация при изпичането и навеждат на мисълта за бракувана керамична продукция. Напълно подобни сметни ями, запълнени с бракувана керамична продукция са известни и от близкото цялостно проучено селище до с. Дядово, Новозагорско.

Най-масовият материал придобит от разкопките е керамиката. Средновековният материал е обработен със създадената вече отдавна Типология на фрагментарния материал. Данните от обработката на керамиката показват, че тя носи типичните за периода на византийското владичество в българските земи характерни черти и се отнася по-скоро към XII в., към която дата насочва и намерения по време на обхождане меден тетартерон на Мануил I Комнин (1143-1180).

РАЗКОПКИ В СЕВЕРНИЯ ДВОР НА ВЕЛИКАТА ЛАВРА “СВ. ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ” ВЪВ В. ТЪРНОВО

Мирко Робов, Константин Дочев

Проучванията в северния двор на Великата лавра във Велико Търново се проведоха като предхождащ етап за цялостното експониране на “обновената” църква “Св. Четиридесет мъченици” в нейната естествена архитектурна среда. Целта бе изясняването на подхода от север и северозапад, свързвал лаврата с основните столични комуникации в т. нар. Нов град, като и доразкриването на архитектурните останки от средновековния манастир.

Проученият участък обхваща площ от около 400 м² като дебелината на културните наслоявания в тази част от двора достига до около 3 м.

Останките от най-ранното обитаване тук се свързват с културата на тракийските племена уздицензи и кробизи. От периода на ранно- и късножелязната епоха се разкри дъгообразен каменен пасаж и яма, чието дъно е настлано с плочести камъни.

Два масивни стилобата, разкрити непосредствено пред източното крило на манастира датират от ранновизантийската епоха. Вътрешността им е изпълнена с плътен блокаж, като проходът между тях вероятно е бил покрит със сводова конструкция.

Предстоличния период на Търново се свързва с организираното тук металообработване, като останките от ковашки огнища се установяват в цялата ширина на дворния участък.

Доразкрит е и крайният от север участък на източното крило на манастира, прекъснато при изграждането на подпорния зид на съвременното шосе през 30-те години на XX век.

Стратиграфските наблюдения в проучения сектор потвърдиха данните за значителни разрушения на църквата и манастира, с последвали сериозни ремонтни дейности през втората половина на XIII век. Строителните отпадъци от тази дейност са разстлани в широк участък пред източното крило по цялото му протежение.

В края на XIV - началото на XV в. е подновена обработката на желязо, като част от ковашките огнища били разположени в производствени навеси долепени към западния зид на източното крило на манастира.

Установени са няколко ями, с важни данни за стратиграфията в участъка, както и за устройствената характеристика на комплекса.

Разкрити са общо 68 гроба от късносредновековния християнски (XV-началото на XVII в.) и мюсюлмански (XVII-XIX в.) некрополи. Ситуирани са в четири нива, като гробовете по мюсюлмански обряд са съответно до дълбочина от 1,20 м, а от тази дълбочина до около 2 м са разположени християнските гробове.

Сред намерените през настоящия сезон находки са 82 монети (които ясно илюстрират хронологичната рамка на обитаване тук от римската епоха до XIX в.), оловни печати и пломби, железен ключ с форма на изправена човешка фигура, бронзова егзагия, подглазурни монограми, оръжие, предмети на бита и др.

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “НЕКРОПОЛ - ЦЕНТРАЛНА ЧАСТ НА СЕВЕРНИЯ ДВОР НА ЦЪРКВАТА “СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ” ВЪВ В. ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев

Разкопките обхванаха площ 430 м² в централната част на северния двор на църквата. От некропола, функционирал през три различни епохи бяха разкрити общо 178 гроба. Най-късни от тях са гробовете на четирима български офицери от края на XIX в. и началото на XX в. От мюсюлманския некропол, датиран в XVIII-XIX в., развил се около превърнатата в джамия църква, се разкриха 69 гроба.

От средновековния некропол, датиран от 70-те години на XIII в. до средата на XIV в., се проучиха общо 105 гроба, от които 12 са детски, а 8 са вторични. В гробовете се откриха дъски и железни гвоздеи от ковчези; 33 тухли и керемиди с издраскан върху тях кръст и надпис IC XC NH KA; 10 керамични чашки и купички; 1 сребърен пръстен, 2 бронзови обеци, 36 бронзови и сребърни копчета; огърлица от 100 мъниста, 8 монети, желязна коланна тока, връх на стрела, катинар и др. Златосърмена украса във вид на широка текстилна лента с втъкани златни и сребърни нишки или останки от подобен текстил се откриха в 7 гроба. В 3 гроба се установиха следи от кожена дреха. Планировката на некропола в тази част на двора се състои от 22 реда с посока запад-изток, в които има от 2 до 9 гроба.

В източното манастирско крило и неговото северно уширение бяха направени 2 сондажа. Установи се, че в техните очертания няма средновековни гробове, но в единия от тях се откри средновековна боклучна яма.

Изчерпаха се 3 варници с диаметър до 6 м и 1 хоросаново бъркало, които са свързани с ремонтите на църквата в края на XIII в. – началото на XIV в. В една от варниците се откриха над 1000 фрагмента от фрески, които са от първоначалното стенописване на църквата през 1230 г. Проучи се и отделна яма, която също беше пълна с фрагментирани фрески. Върху стенописите се различават човешки лица и нимбове, цветни фонове, рамки, букви, а някои фрагменти са покрити със златен варак. Разчистиха се няколко хоросанови нива, които маркират средновековния терен по времето на строителството и функционирането на манастира през втората половина на XIV в, както и 2 сектора от каменната настилка на манастирския двор.

Проучиха се 23 средновековни боклучни ями. От тях 6 се отнасят към времето от края на XII в. до началото на XIII в., а останалите – от 70-те години

на XIII в. до средата на XIV в. Ямите имат различен диаметър – от 1,20 м до 4,70 м. Тяхната дълбочина от нивото на средновековния терен, от който са вкопани, варира от 1,20 м до 5,70 м. В ямите се откриха 9 цели керамични съда, фрагменти кухненска и сграфито керамика, 24 медни монети, бронзови и сребърни копчета и обеци, стъклени гривни и мъниста, костени предмети, фрагменти от стенописи и животински кости.

Изцяло се проучи средновековна работилница за обработка на цветни метали от края на XII в.–началото на XIII в.. Разчистиха се траншеите от стените, както и дупки от колове за носещата конструкция на постройката, която има размери 4 x 6 м. В източната част на помещението се проучиха 2 пещи за топене на метал с дължина 0,50 м и ширина 0,40 м. В малка боклучна яма до пещите се откриха парчета шлака, част от каменен калъп и костен накрайник от кожен мях. Непосредствено до работилницата се проучи друго помещение (3 x 4,70 м), в южния край на което се откри голяма пещ с размери 1,10 м x 1,70 м и височина 0,55 м.

Разкри се сектор от ранновизантийската подпорна стена от VI-VII в. с дължина 15 м и ширина до 2,00 м. От тракийската епоха се откриха 2 огнища и части от подовото ниво на жилище, заедно с прилежащото огнище.

Сред откритите материали през този сезон, освен тези от гробовете и ямите, се открояват: 9 фрагмента сграфито с подглазурни букви “М”, 5 фрагмента сграфито с подглазурни надписи, 3 графита върху кухненска керамика, фрагменти сграфито керамика с животински изображения, растителна и геометрична украса, копчета, катинари, коланни токи, костени предмети – петлик за колчан, апликации и 25 медни монети.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА ПРИ С. ГОРСКО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА ЗЛАТАРИЦА, ПРЕЗ 2004 Г.

Йордан Алексиев, Константин Дочев

Църквата беше разкрита през 2002 г. при иманярски изкопи.

През месеците юли-септември се проведеха редовни разкопки под ръководството на Й. Алексиев и К. Дочев. Целта на разкопките беше пълното разкриване на църквата, изясняване на архитектурния ѝ план и стенописна украса (документиране и укрепване на стенописите). Чрез сондажи трябваше да се изясни средата на църквата и определи нейния характер. Беше разкопана площ от около 600 кв. м който включва вътрешността на църквата и терена около нея с ширина около 6-7 м. През месеците юли-август се работи с 12-15 работника, а през септември -8-10.

Разкопките започнаха най-напред около църквата, докато се изгради защитното покритие. След снемането на почвения слой (дебелина около 0,30-0,40 м) започна работа в пластове, в които преобладават материалите, свързани с разрушаването на църквата: средноголеми обработени камъни от зидарията, бигорови блокове с различна големина (някои от тях секторно

оформени), натрошена строителна керамика, хоросанови бучки и трошляк. В платовете се намираха и голямо количество четирилистници от фасадната украса на църквата. Въз основа на целите (или запазените с размери) могат да се разделят в 6 групи по размери и форма. Най-малките имат дължина 6 см, а най-големите – до 13 см. Някои имат почти цилиндрична форма, със слабо прищипнато устие, а други са широко отворени, с почти конусовидна форма. Намират се и четирилистници, заедно с хоросановата спойка. Установи се, че най-малките четирилистници се намират само източно от църквата и навярно са украсявали малките прозорци на апсидата. Всички четирилистници са без глазура. В по-долните пластове (на запазеното ниво на зидовете) се намират много тухли, някои със запазената широка фуга (с дебелината на тухлата). Откриваха се и запазени цели екземпляри – по тях съдим за формата, т. нар. “половинка формат”, с размери 38/40 x 16 x 4 см. Намериха се и керемиди от покрива от двата типа: широки (тегули), с размери 44 x 34 x 2 см и капаци (имбрици) с размери 44 x 16/14 x 2 см.

След изграждането на защитното покритие започна работа вътре в църквата. Вътре тя беше запълнена със строителни материали от разрушенията: камъни, тухли, хоросан, но и значително количество дребни стенописни фрагменти от украсата. Намират се и секторни бигорови блокове, използвани при оформянето на арките и полуцилиндричния свод. Разкри се западния, главен вход на църквата, с прага (ширина на входа 1,12 м), прага на входа между притвора и наоса, както и втори вход от юг (ширина 0,84 м), оформен точно срещу нишата на северната стена, където е “царското изображение”. Достигна се до подовото ниво, оформено от плочи с неправилна форма, но плътно подредени една до друга. В североизточната пета на апсидата се разкри малка плоска ниша. В югоизточната част на олтара се разкри тухлена настилка от пода. Върху северната стена на църквата се разкри мястото на вертикалната греда на олтарната преграда, а от юг, до тухлената настилка - отпечатък от хоризонталната греда на същата. Почти изцяло е запазената цокълната украса на църквата (по-лошо върху южния зид), направена от начупени стъпаловидно черни и червени линии (подобна е украсата на църкви № 6 и 10 на Трапезица). Върху северната стена и стените на преградния зид между притвора и наоса има изображения на светци (запазени до поясно). Най-голям интерес представляват фигурите в нишата на северната стена, образувана от двойката плитки пиласстри. Те са с червени мантии, обточени с широка охрова (златна) лента с украса от релефни бели точки, имитиращи бисерни зърна. Обути са с червени обувки и са стъпили върху червена възглавница. Те имат почти пълни аналогии с подобни изображения от църквите на Трапезица (№ 6,13 и 14). Безспорно става дума за изображение на царска двойка.

От северната страна, извън църквата, се разкриха големи изправени камъни, които напомнят за надгробия. Подобен камък с, почти “кръстовидна” форма, се разкри и източно от апсидата. Върху голям плочест камък (дължина 2,07 м, ширина и дебелина 0,30/0,35 м), върху гладката горна повърхност, има

дълбоко издраскан двуредов среднобългарски надпис. Надписът общо-взето не създава проблеми с разчитането. Той гласи: “Под мрамора (са) душите. Упокой Господи”.

Северно, източно и южно от църквата се направиха сондажи (траншеи с ширина около 0,70 м), които достигаха дължина до 200/250 м. Намираха се само дребни фрагменти от средновековна керамика (кухненска и сграфито), но не се разкриха останки от архитектура. Един от важните въпроси, каква е църквата при с. Горско Ново село, не можа да получи отговор. Наличието на “царски изображения”, грижливия градеж, използването на много тухли, бигориви блокчета и четирилистници, стенописната украса, както и близките паралели с църквите на Трапезица, почти изключват възможност църквата да е селищна. Най-вероятно тя да принадлежи на извънстолично имение, като нейният ктитор е бил в близки връзки с търновския царски двор. По архитектурен план църквата е близка до средноголемите църкви на Трапезица (№ 6, 10 и 14 – последната при първия период, когато още не построен втория притвор). Някои особености на плана – широката и плитка апсида, както и декоративната украса (четирилистници без глазура), дават основание изграждането на църквата да се отнесе към средата на XIII в.

Освен многобройните архитектурни детайли и керамопластичните елементи от фасадната украса бяха намерени: медна монета на Андроник II и Михаил IX Палеолог(1295-1320) и Андроник III Палеолог (1328-1341), сребърна закопчалка за книга, сребърен наушник.

Геодезическо заснемане и фотограметрия бяха направени от групата на Иван Иванов (НИПК), а почистването и укрепването на стенописите – от група художници-реставратори с ръководител Миглена Прашкова.

Проучването ще продължи и през 2005 г. с проучване на некропола около църквата и сондажи около нея за разкриване на архитектурни останки.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЖИЛИЩЕН КВАРТАЛ СЕВЕРНО ОТ ЦЪРКВА № 11 В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН

Стоян Йорданов

Обект на археологическото проучването на средновековния град Червен през 2004 г. бе участъкът северно от разкопаната през 1979 г. църква № 11. Преди разкопките по повърхността на терена там се разкриваха струпвания от ломени камъни и се очертаваше сравнително дебела каменна стена с приблизителна посока североизток-югозапад, което предполагаше интензивно застрояване в предходни епохи.

Проучването установи три хронологични периода. Най-старият се отнася към първата половина на XIII в. Врязан в скалната основа широк улей с приблизително Г-образно очертание, който може да се приеме като елемент от технологична конструкция показва, че по това време тук се развива

занаятчийско производство с неустановени характеристики. Периодът приключва с пожар, формирал пласт от пепел и въглени.

Вторият хронологичен период се свързва с втората половина на XIV в. и е синхронен на църква № 11. Проучването показва, че тогава теренът северно от църквата е застроен плътно. Разкриха се две успоредно разположени едноделни сгради (№ 1 и 2), ориентирани с надлъжните си оси в посока североизток-югозапад. Те отстоят една от друга на 0,7-1,0 м. Първата (югоизточната) сграда е с дължина 4,2 м и ширина 3,00 м. Дължината на втората сграда не може да се установи заради напълно разрушената североизточна стена, а ширината ѝ е 4,2 м. Дебелината на стените е 0,7 м. Градежът на двете сгради е от ломени камъни с кална спойка. В скалната основа по трасето на стените им има изсечени кръгли дупки за вертикални вътрешни сантрачи с диаметър 0,2 м. Поради денивелацията сградите са засечени в скалата в югоизточната си част на дълбочина до 0,3 м. Подовете им са заравнена скала, кухините и пониженията в която са запълнени с лошокачествена хоросанова смес, размесена с дребни ломени камъни. Сградите са унищожени от силен пожар. Югозападно от двете сгради се разкриха руини на трета, почти изцяло разрушена.

В югоизточните части на двете сгради, в пода са вдълбани ями с правилни правоъгълни очертания. Ямата в първата сграда е с размери 0,8 x 0,6 м и дълбочина 0,2 м, а във втората съответно 1,0 x 0,5 м и дълбочина 0,4 м. В югоизточния край на тази яма е оформено скално стъпало, високо и широко 0,2 м. От двете му страни в стените на ямата има засечени срещуположни вертикални жлебове за закрепване на отвесна преграда с по две дупки до тях. В пода на помещението, край дългите стени на ямата, са вкопани две по две симетрично разположени една спрямо друга дупки с правоъгълни очертания и размери 0,2 x 0,15 x 0,2 м, в които вероятно са закрепвани дървени колони. Две такива дупки има и на 0,9 м югоизточно от ямата и още две на 1,1 м северозападно от нея. По нейните варовикови стени и наоколо има белези от силен пожар, който подсказва, че край нея вероятно е имало дървени технологични конструкции. Такива ями са разкривани при проучването на Червен и преди, но предназначението им досега остава неизяснено. Тяхното наличие и съставът на разкритите находки – монети от царете Иван Александър и Иван Шишман, прешлени за вретено, нож, огрибка, комбинирана с нож, блюдо от везна, токи, керамични фрагменти от XIII-XIV в. показват, че сградите са имали смесен жилищно-занаятчийски характер.

Третият хронологичен период се отнася към началото на османското владичество. С него се свързва продължаващото многократно използване на изсечените в скалната основа гробни камери от външната страна на северната стена на църквата. Техният насип бе съставен от голямо количество размесени човешки кости от неустановим на този етап брой индивиди от двата пола, както и основно погребение на дъното на камерите, при което за подложка на главата са използвани тухли от вече разрушената

църква. След препълването на камерите част от костите са изнесени и погребани в друга яма наблизо. Край нея се разкриха две погребения, които вероятно са част от възникнал наоколо некропол, разположен северно от проучвания участък. През този период е изградена и дебелината 1,2 м каменна стена с кална спойка, която започва от югоизточния ъгъл на църква № 11 и продължава в северозападна посока. Стената е плитко фундирана в най-горния, лишен от находки пласт и е с неясно предназначение.

Археологическото проучване показва, че тази сравнително отдалечена от централните градски райони територия е усвоена още през първата половина на XIII в., вероятно само като занаятчийски квартал. През XIV в., когато градското население нараства, застрояването ѝ е уплътнено и има жилищно-занаятчийски облик. След последвалото разрушаване в края на XIV в., което може да се свърже с османското нашествие, тук се формира неголям християнски некропол.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СКАЛНИЯ ГРАД ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Георги Нехризов, Даниела Коджаманова

Археологическите разкопки продължиха през месеците юли и август. През 2004 г. беше приключено продължилото четири години проучване на големия областен център в подножието на Перперикон. През този период бе разкрита красива църква с мозайки, по-малък храм до нея, обширен некропол и множество верижни сгради от IX-XII в. Богатите находки и особено уникалната колекция от повече от 100 оловни печата показаха, че в този период това е бил административният център на областта Ахридос.

На самия Перперикон усилията се съсредоточиха почти изключително в крепостта на върха.

Акропол. Довършено бе проучването на голяма изсечена в скалите сграда в източната част. Тя се оказа твърде важна, защото именно в нея за пръв път успяхме да докажем хронологията в развитието на града. В прилежащите цепнатини се откри сигурен пласт от каменно-медната епоха, когато е създадено светилище на каменния хълм. Стана ясно, че първите изсичания са направени в късната бронзова епоха (XV-XI в. пр. Хр.). Създадената тогава сграда е преустройвана и използвана през цялата античност и средновековие.

Много интересни резултати се получиха при разкриването на т.нар. Малък дворец в центъра на акропола. Оказа се, че това е един внушителен комплекс с правоъгълен план. Дължината му е 28 м, а широчината не може да се изчисли точно, защото върху руините на стария ансамбъл през средновековието е построена стената на вътрешната цитадела. Дворецът има два тържествени входа от север и юг, а във вътрешността край вътрешен двор са разположени 17 помещения. Повечето от тях са запазени до 1,2-1,8 м височина и имат съхранени прагове с механизмите за затваряне.

Хронологията на комплекса е много трудна за определяне. Със сигурност последният етап от неговото развитие е II-IV в., регистриран с богати находки и многобройни монети. Изглежда, началото води към къснобронзовата епоха, откогато са изсичанията в скалите, намирани в долните пластове.

Този комплекс има със сигурност връзка с открития уникален църковен храм, намиращ се западно от него. Сега двата паметника са разделени от крепостната стена на цитаделата, но тя е построена значително по-късно. На този храм се попадна буквално в последните дни на археологическата кампания. Разкрита бе олтарната част и южния зид на сградата. Градежът е от каменни блокчета и е аналогичен на този от по-ранните сгради. По щастлива случайност във фугата между два блока се намери монета на последния император на Западната Римска империя Хонорий (393-425 г.). Това датира постройката в самото начало на V в. и я прави най-ранната църква, намерена досега в Родопите. В апсидата се откри многостъпален синтрон, свидетелстващ за евентуален епископски статут на храма. Окончателното проучване на паметника предстои през 2005 г.

Разкопките през 2004 г. бяха насочени и към изясняване на фортификационните съоръжения на града. Бе разчистена проучената при ранните изследвания западна порта. Открита бе и южната порта на Перперикон, водеща от акропола към обширното и непроучвано досега южно подградие. Тя е преустройвана в по-късно време, но най-ранният период е в т.нар. „циклопски” градеж и се отнася към къснобронзовата епоха. Довършено бе и разкриването на укрепителната система на двореца-светилище. Оказа се, че при залата с олтара има добре запазен участък, регистриращ нееднократни преустройства на крепостната стена.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПРИ С. ТАТУЛ, МОМЧИЛГРАДСКО

Николай Овчаров, Юлий Стоянов, Даниела Коджаманова

Проучванията бяха извършени през месеците май-юни 2004 г. Това е един от най-известните скални обекти в Източните Родопи, описан от Ив. Венедиков и при експедициите по регистрацията на мегалитните съоръжения в България. Особено забележителна в него е оформената от човешка ръка пресечената пирамида с два издълбани каменни саркофага. Единият е на самия връх, а другият е от юг и има арковиден свод. Това съоръжение се отнасяше единодушно към тракийската епоха. Разкопки пък са проведени от Ив. Балкански през 70-те години на миналия век. Той попада на значителен средновековен некропол, намиращ се западно от пресечената пирамида. Характерна черта за него са богатите женски гробове с много накити – обеци, пръстени, бронзови гривни, достигащи до 10-12 на брой. По тази причина, Татул се водеше в регистрите единствено с новите си периоди – късноантична и средновековна крепост.

Миналогодишните разкопки се проведоха с ограничен брой работници и имаха за цел преди всичко да внесат яснота в обърканата хронология на обекта. Първоначално се започна работа западно от пирамидата, където започнаха да излизат размесени находки от къснобронзовата до средновековната епохи. Имаше и много кости на животни, размесени с голямо количество въглени. Монети и фибули насочваха към елинистическата и римската епохи. Същевременно заедно с тях бяха открити средновековни монети, както и пет оловни печати и две ядра от византийския период (V-XI в.)

Още на третия ден от проучванията под невысока могилка започнаха да се появяват останките от монументална сграда. Поради високо запазените стени и местоположението първоначално смятахме, че се касае за християнска църква. С напредването на работата се оказа, че сме попаднали на уникален античен храм с изключителна запазеност – до 3 м. Той е разположен само на около 5 м от пресечената пирамида и без съмнение е свързан като култова практика с нея. Между него и мегалитния паметник се откри изцяло запазено монументално стълбище, оформено прецизно от каменни блокове. През него към свещеното пространство във вътрешността се влиза чрез изграден от каменни квадрати вход. Разкрити бяха и части от каменна ограда, затваряща свещеното пространство (теменоса).

Храмът има почти квадратен план. Дебелината на зидовете е различна и варира от 1,1 до 1,3 м. Само източната стена, където минава стълбището, е по-тънка – 0,55-0,6 м. Фасадите са изпълнени по изключителен начин с рустицирани квадратни блокове. Главна е била южната фасада, където на височина около 1,5 м е отворен широк прозорец, гледащ към вътрешността.

Сградата има няколко периода, които ще бъдат доуточнени при следващите проучвания. Най-вероятно е построена около II-I в. пр.Хр. В I в. е извършено значително преустройство. Подобна реконструкция е извършена през II-III в. След приемането на християнството храмът е изоставен, но високо запазените стени са били използвани през X-XI в., когато сред тях е оформено жилище с огнище.

Находките също илюстрират тези епохи. Намира се керамика на ръка от къснобронзовата и ранножелязната епохи. Следва антична, късноантична и средновековна керамика. Сред произведенията от глина изпъкват няколко фрагмента от теракота. Монетите отговарят на същите периоди. Непосредствено до храма бе разкрито средновековно женско погребение с множество бронзови гривни. Всичко това показва, че обектът е имал дълъг и наситен период на обитаване.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛА И ЦЪРКВАТА “СВ. ДИМИТЪР” В С. АРБАНАСИ

Хитко Вачев, Милена Станчева

Проучванията на некропола и църквата “Св. Димитър” в с. Арбанаси се проведеха от 18.10 до 07.11.2004 г. В съответствие с изготвената програма археологическите разкопки бяха извършени в два сектора – в източното дворно пространство и наоса на храма.

Източен сектор. Разкрити бяха шест гроба, маркирани на повърхността на терена с хоризонтално поставени надгробни плочи. Те са от местна порода пясъчник, не се констатират следи от допълнителна обработка, надписи и украса. Гробните ями са с правоъгълна форма, а телата са били положени в ковчези. Гробовете са без съществени отклонения от оста изток–запад с изключение на гробове № 24 а и б, които са ориентирани в посока югозапад–североизток. Погребенията са извършени в съответствие с християнския обряд. Установено бе, че гробове № 22 а, б, в; № 23, № 24 и № 26 са от един и същи хоризонт и като дата попадат в рамките на XVII-XVIII в. Гробният инвентар е представен от лични вещи на погребаните – пръстени, копчета, текстилни материали.

Гробове № 22 г, № 24 б, № 26 б и № 27 принадлежат на друг хоризонт, който се отнася към XVI в. Погребенията също са извършени в ковчези, откритият инвентар е представен от няколко медни копчета и една оловна пластина. Върху нея частично са запазени редове от кирилски надпис.

Проучвания в наоса на църквата “Св. Димитър. В непосредствена близост до северния аркосолий е проучен гроб с № 28. Установено бе че целостта на погребания в него индивид е нарушена от южния зид на ранната църква, чийто патрон вероятно е бил “Св. Георги”. Констатираната ситуация позволява да се предположи, че този гроб принадлежи на некропол предхождащ изграждането на храма. Същият е функционира в хронологическите граници от края на XV до 50 –те години на XVI в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КЮСТЕНДИЛ ПРЕЗ 2004 Г.

Румен Спасов, Дойчин Грозданов, Росита Стоянова

През 2004 г. екип на РИМ – Кюстендил проведе спасителни археологически разкопки в района на Зоопарк “Хисарлъка” и на обект “Дом на миньора” в Кюстендил.

1. Обект “Хисарлъка”

Продължи изследването на средновековен некропол, чието проучване започна през 2003 г. Разчистени бяха нови 17 гроба. Същите притежават сходни характеристики (като погребален обряд и гробно съоръжение) с

разкритите в предходната година. Гробен инвентар беше засвидетелствуван само в три от новооткритите гробове и включва 3 стъклени гривни, фрагмент от желязна гривна и желязна апликация.

След изчерпване на гробовете от некропола проучванията на обекта в дълбочина продължиха. Разкрито бе полувкопано жилище с правоъгълен план на основата и размери 2,80 x 2,55 м. В северния ъгъл на жилищната яма е разположена печка с правоъгълен план. В насипа на жилищната яма бяха намерени малко на брой фрагменти от ранносредновековни глинени съдове.

Жилището, както и некропола, се ситuirат в рамките на архитектурен комплекс от късноантичната епоха. В рамките на изследвания терен не е възможно да бъдат установени плановата схема, площта върху която е разгърнат и функциите на този комплекс. Той е нарушен както от вкопаването на гробовете, така и от изграждането на зоологическата градина през 60-те години на XX в. Разкритата част от него дава представа за голяма по размери сграда, ориентирана по надлъжната ос в посока запад–изток. По тази линия сградата се проследява на дължина 8,40 м, а в посока север-юг достига 6,20 м. Зидовете са градени с ломени камъни и кал. Запазени са в субструкция.

2. Обект "Дом на миньора"

Обектът се ситuirа в зона А на архитектурния и археологически резерват "Пауталия-Велбъжд". По отношение на античната градоустройствена схема попада в източната половина на укрепената градска площ. Проучването му (спасително по характер) бе предизвикано от изкопни работи, свързани с реконструкцията на съвременен водопровод и изграждане на резервоар за топла минерална вода. Изследването на обекта започна в края на октомври и продължи до 21 декември, когато беше прекратено поради влошаване на метеорологичните условия.

Изследваният терен има площ 90 м². Културния пласт съдържа слоеве от съвременната, възрожденската, средновековната, късноантичната и античната епохи.

При проучване на пласта от възрожденската епоха се разкри част от сграда (№ I). В рамките на обекта тази сграда се проследява върху площ с размери 6,90 м (север-юг) x 5,10 м и включва две помещения. В северна, източна и южна посока преминава извън границите на изследвания терен. Данните за градоустройствената схема на Кюстендил през възрожденската епоха сочат, че разкритата част от сграда I принадлежи към архитектурен комплекс, включващ джамия (Сюлейман паша) и имарет. Този ансамбъл е просъществувал до началото на XX в.

Пласт от средновековната епоха е запазен в малък по размери участък и при неговото проучване не бяха засвидетелствувани останки от сгради или съоръжения. Разположен е на дълбочина 1,60–1,80 м и съдържа фрагменти от глинени съдове от XI-XII в.

При изследване на пласта от античната и късноантичната епоха бе регистрирана сграда, чиято планова схема в рамките на обекта включва 6

помещения. Само едно от помещенията (с размери 2,50 x 3,20 м) се проследява цялостно. Останалите преминават извън границите на проучваната площ. В рамките на комплекса бяха фиксирани три подови нива, свидетелстващи за три етапа на преустройство. Хронологически най-късното подово ниво е запечатано от пласт деструкции, съдържащ монети от първата половина на V в. Уточняването и доизясняването на останалите нива ще бъде предмет на довършителните теренни изследвания на обекта през 2005 г.

ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВАТА “СВ. ПАРАСКЕВА” (“СВ. ПЕТКА”) В МЕЛНИК

Виолета Нешева, Цветана Комитова

Църквата “Св. Параскева” (“Св. Петка”) се намира в източното подножие на платото “Св. Никола”, под манастира “Св. Богородица Спилеотиса” (“Св. Зона”), недалеч от югоизточната порта на Мелник в м. Ключ. Тя е била енорийски храм в крайния югоизточен градски квартал Мурдзу. Теренното проучване е извършено от екип в състав: ст.н.с. д-р В. Нешева (АИМ) ръководител, н.с. Ц. Комитова (ИМ Благоевград) зам. ръководител, с участието на О. Миланова (РИМ Видин), пет студенти и една докторантка - Й. Димитрова (НБУ). Архитектурното заснемане е дело на Е. Крондева (АИМ).

Главни резултати. Разкрити са каменни руини на еднокорабна по план църква, с една апсида от изток и открито преддверие на запад, с добре изявено олтарно пространство – с една ниша за диаконикон и две ниши за протезис, съответно в източната и северна стени, със зидана олтарна преграда и градена каменна поставка за олтарна трапеца. Изяснена е строителната ѝ хронология, в която се открояват 4 периода. Анализът и съпоставките на архитектурните данни и находките позволяват изграждането на храма да се отнесе към ранновизантийската епоха, може би свързано с управлението на Юстиниан I през VI в. През този период църквата е имала друго наименование. Св. Параскева (Св. Петка) става неин патрон през средновековието, най-вероятно през XIII в., когато тя е възстановена. Трети строителен период се констатира през XVI-XVII в., когато тя е реконструирана след разрушение при земетръс. Последният период е свързан с Възраждането (XVIII-XIX в.). Функционирала е до началото на XX в.

Църквата е една от над 70-те известни мелнишки църкви. Фигурира в документи на мелнишката църковна община от епохата на Възраждането. Проучването ѝ е принос в изследването на мелнишката църковна архитектура.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАНАСТИРА “СВ. ХАРАЛАМПИЙ” – “СВ. АРХАНГЕЛИ” В МЕЛНИК

Виолета Нешева, Цветана Комитова

През 2004 г. беше завършено теренното археологическото проучване на мелнишкия манастир “Св. Харалампий” – “Св. Архангели” от екип в състав: ст.н.с. В. Нешева (АИМ) ръководител, н.с. Ц. Комитова (ИМ – Благоевград) зам. ръководител, Е. Крондева (АИМ) архитектурен проектант и с участието на докторанти и студенти от НБУ.

Проучвания бяха извършени в следните сектори:

- манастирска порта от изток, между хранителния и монашеския корпуси, с останки от калдъръмена настилка и оси за двукрили двери (новоразкрита);
- манастирско аязмо извън портата, до църквата “Св. Йоан Продромос” (допроучване);
- хранителен корпус – трапезария (допроучване);
- монашески корпус (новоразкрит), с незначителни останки от каменни основи за разрушените кирпичени стени.

Резултатите от разкопките през 2004 г. потвърждават досегашните данни за строителната хронология на манастира, в която се открояват три основни периода: началото на XIII в. (начално строителство), втора половина на XVI в. (възстановка след разрушително земетресение), края XVIII–началото XIX в. (възстановка след разрушение, вероятно земетръс).

Манастирът е функционирал по археологически и писмени данни до към края на XIX в. Разрушен е при земетръс в началото на XX в. (1904 г.), като югозападният му край, заедно с част от скалния скат е рухнал в пропастта.

Окончателно е изяснен архитектурният план на манастира, останал непроменен през многовековното му съществуване. Благодарение на разкопките се коригират и прецизират значително архитектурните заснемания на П. Пердризе (1901 г.) и на Н. Мавродинов (1930 г.) – първият заварил цялостен архитектурен обем, вторият – руини.

Битовите археологически находки и състоянието им, съпоставени с писмени данни показват, че обитаването на манастира е приключило с организирано изнасяне на имуществото му.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ПАРЦЕЛ I “ЗА РЕЗЕРВАТ”, КВАРТАЛ 11, ПЕТНО № 5, МЕЛНИК (ТЕРЕН ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО)

Цветана Комитова, Виолета Нешева

Във връзка с предстоящо строителство на нова сграда на мястото на изчезнал обем, през 2004 г. са извършени спасителни разкопки на обект

Парцел I “За резерват”, квартал 11, петно № 5 в Мелник, с научен ръководител н.с. Ц. Комитова (ИМ – Благоевград) и научен консултант ст.н.с. д-р В. Нешева (АИМ).

Обектът представлява жилищна сграда в руинно състояние, разположена на южния склон на възвишението Чатала. Запазените на значителна височина каменни зидове (дебелина 0,65-0,70 м), маркират правоъгълен план на къща, с външни размери: 13,80 x 8,85 м. Поради голямата денивелация на терена, сградата е ситуирана на две нива (разлика 4 м във височина), с разделителен зид помежду им, едновременно подпорен за ската.

На двете нива се развиват две също правоъгълни в план помещения, със самостоятелни входове откъм калдъръмените улици от юг и от изток.

Южното помещение (с размери изток-запад 7,25 x 4,25 м) е приземен етаж на къщата, използван за стопански цели. Входът с ширина 1,50 м е от юг.

Северното помещение (с размери 7,40 x 7,50 м) е с вход от изток (ширина 1,70 м). Тук е разкрита калдъръмена настилка, маркираща възрожденско подово ниво. От вътрешна страна, до южната страница на входа, е запазена *in situ*, каменна подпора с кръгло сечение и кръгъл отвор по средата, за дървена греда, поддържаща горен етаж.

До източната стена е разкрито огнище или под на камина (оджак), оформено от плочести камъни и тухли.

Запазения участък от западния зид, в северозападния ъгъл на горното ниво, е от средновековна къща.. Северния зид продължава в северозападна посока, извън очертанията на къщата. Най-вероятно той е общ за два обема, вторият от които се развива на запад и към него води разкрития участък от калдъръмена улица покрай западния зид на проучвания обем.

Зидовете са изградени от речни и ломени камъни, със спойка от бял хоросан и само на отделни места с глинен разтвор. За изравняване на зидарията са използвани открити дървени сантрачи и фрагменти от керемиди и тухли. Регистрирани са три основни строителни периода, при които е запазена първоначалната планова схема и вътрешното разпределение на къщата. В долната част на стените, положени направо върху бигора (обичайно за мелнишкото строителство във всички исторически епохи), на места се наблюдава зидария, характерна според досегашните археологически проучвания в града, за XIII-XIV и XVI-XVII в. Разграничението се основава на различното качество на белия хоросан и на разликите в структурата на фрагментите от строителна керамика по лицевите части. В зидарията от третия период (XVIII–XIX в.), наред с фрагменти от средновековни керемиди са употребени и такива от Възраждането. Най-вероятно от XIX в. датират някои кърпежи от камъни със спойка глинен разтвор, характерна за това време в Мелник. Окончателното разрушение на къщата се отнася към края на XIX или началото на XX в.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ КВАРТАЛ 3, ПЕТНО № 7 ПО ЗРП НА МЕЛНИК (ТЕРЕН ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО)

Цветана Комитова, Виолета Нешева

Във връзка с предстоящо строителство на хотел в квартал 3, петно № 7 по ЗРП на Мелник, са проведени спасителни разкопки с научен ръководител н.с. Ц. Комитова (ИМ – Благоевград) и научен консултант ст.н.с. д-р В. Нешева (АИМ).

Обектът се намира в т. нар. Турска махала, на левия бряг на р. Мелнишка. Терена представлява стръмно спускащ се на югозапад склон. Съвременните къщи в този квартал са построени до или върху част от по-стари къщи, от които навсякъде по хълма има останки от разрушени зидове. Къщата, в двора на която ще се строи хотел, от север, също опира на места в стари зидове.

Заложени са три сондажа – два в градината пред фасадата на къщата и един - в градината от югозапад. На дълбочина от 0,40 м до 1,50 м по наклона на терена, който е с много голяма денивелация, се стигна до материка, в случая бигор. Археологически структури не са открити. Няма и находки, по-ранни от възрожденската епоха.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВНИЯ НА НОС КАЛИАКРА

Мария Йосифова, Бони Петрунова

През 2004 г. бяха възобновени археологическите проучвания на античния и средновековен град на нос Калиакра. Основната задача бе да се съберат повече данни за градоустройството и архитектурата му.

Работата протече в два сектора – в подградието и външния град, като акцентът падна върху първия сектор, тъй като до този момент той не бе проучван с оглед на тази задача. За целта в югоизточния дял на подградието бяха направени 4 сондажа, всеки с размери средно 10 x 2,50 м. В първия сондаж на дълбочина 0,75 м се попадна на пласт пепел, наситен с материали от XIII–XIV в. – керамика, монети и др. Вероятно се касае за опожарена сграда от времето на Второто българско царство. В този сондаж бе разчистен и средновековен гроб. На черепа са открити сребърни обеци-халки. Във втория сондаж са открити още три гроба, без инвентар, както и част от зид, граден от плочести камъни на хоросанова спойка. В третия сондаж са намерени фрагменти от късноантична и средновековна керамика. След изчерпването на пласта до материковата скала, сондажът е засипан.

В сондаж 4 е открита зидана гробница, покрита с големи плочести камъни, продължаващи в неразкопания терен на север. В горната си част градежът на надлъжните стени на гробницата кошеровидно се стеснява, а надолу до проучената дълбочина (1,70 м) продължава отвесно. В гробницата

са открити: един скелет на дълбочина 1,43 м, ориентиран с главата на север, в положение по гръб, втори - на дълбочина 0,80 м, с ориентация на юг и два черепа, единият детски, също на юг, които лежат най-плитко – на 0,63 м. Погребенията са без инвентар. Под покривните плочи е разкрито огнище. Възможно е гробницата да е част от по-голямо гробищно съоръжение.

В сектор Подградие през отчетната кампания са намерени общо 20 монети от XIII-XIV в., метални коланни апликации от IX-X и XIV в., кръстенколпион и др.

Във външния град бяха направени разчиствания на терена, разположен в западната му част, непосредствено зад втората укрепителна линия. Целта беше да се проверят някои възлови точки – връзки на градежи, настилки и др. в проучваната вече площ, с оглед изясняването на градоустройствения план в този сектор. В резултат на това и благодарение уточняването на габаритите на втората инсула, бе потвърдено предположението, че планировката и композиционните принципи на градската среда в тази част от територията на късноантичния кастел Акре е подчинена на Хиподамовата система на планиране. Изпълнението ѝ разкрива много нарушения спрямо класическите образци, заради което тя може да се окачестви като късен провинциален пример.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 20 СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ ПРИ КВАРТАЛ ЗЛАТИ ДОЛ НА СИМЕОНОВГРАД

Бони Петрунова

Обект № 20 е разположен сред стопански масив, североизточно от кв. Злати дол на Симеоновград. Преди проучването през 2004 г. северната му половина е обработваема земя (люцерна). Централната част на селището попада в изкуствено оформено сухо дере, а на северозапад върху обекта е разположено новото гробище на Симеоновград. На 100 м югоизточно от обект № 20 има частично проучена тракийска могила, а на 500 м северно е античния и средновековен град Констанция.

Основните цели на археологическото проучване през 2004 г. бяха да се уточни характера и хронологията на паметника, както и хоризонталните му и вертикални параметри, съотнесени към сервитута на бъдещата железопътна линия. В процеса на работата бяха заложени 14 сондажа с различна големина, чрез които стана възможно да се отговори на основните въпроси на научното дирене. Тези сондажи са разположени в работна квадратна мрежа, ориентирана по посоките на света, чиято точка 0 съвпада с точка от северната граница на сервитута, с координати по националната мрежа (И – 9453436.113; С – 4588779.505; Кота – 77.413). Секторите са с големина 20 x 20 м, като всеки от тях се състои от квадрати 5 x 5 м. Точка 0 се намира на 25 м от км 256+870 от трасето на железопътната линия в северна посока.

В резултат на проучването чрез сондажи 1, 2, 3 и 6 беше уточнена северната и северозападната периферия на обекта. Усилията на проучването бяха съсредоточени в централната част на селището по две причини. Първо, там обектът не попада в частна собственост, която се обработва и второ, на това място бяха разкрити следи от жилища, които трябваше да бъдат цялостно проследени.

В направените изкопи са регистрирани културни напластявания от няколко епохи. Част от профилите са компрометирани при направата на напоителен канал, който прорязва обекта в посока северозапад-югоизток.

По-интересни са ситуацияите проучени в сондажи 5, 10, 11, 12, 13, 14. При сондаж № 12 е разкрита част от стена на къща, градена от дребни камъни споени с кал, а в северния профил бяха регистрирани останки от покривната конструкция, която се е срутила в резултат на пожар.

Установено е, че повечето сгради са били малки, правоъгълни с приблизителни размери 2 x 3 м, и надлъжна ос запад-изток. Само в сондаж 10 е разчистено голямо струпване от строителна керамика с дължина запад-изток 8,50 м. и най-голяма регистрирана ширина север-юг 1,30 м. Вероятно се касае за правоъгълна, верижна сграда.

Данните от първия етап на археологическото проучване показват, че обект № 20 е антично и средновековно селище, разположено в непосредствена близост до старото корито на р. Марица. Сградите са претърпели поне едно опожаряване. Предполагаемият обхват на целия обект е запад-изток около 200 м (от км. 256+800 до км. 257+000). От него, в първия етап е проучена площ от 2625 м², на дълбочина до 1,90-2 м. Може да се предполага, че некрополът на селището се намира в западната и югозападна част на изследваната територия, а източната му периферия граничи с околногогилното пространство на споменатия в началото античен паметник. Откритите находки датират паметника в широките граници на VI-IX в. и XIII-XVII в.

КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА ДО ИВАЙЛОВГРАД

Бони Петрунова

Основните задачи на археологическите проучвания през 2004 г. бяха да се провери чрез сондажи цялото пространство на така наречената цитадела, като се потърси ранната базилика, от която през 2002 г. се откриваха строителни фрагменти, включително мраморни плачи с пластична украса. Оказа се, че планът на късносредновековната църква се вписва в по-ранната, като абсидите съвпадат. Беше зачистена северната стена на базиликата, която, въпреки, че е сериозно нарушена от разположеният там некропол, се проследява добре и се свързва с помещенията разкрити северозападно от късната църква. При зачистването на пространството между двете северни стени, на дълбочина 1 м се откриха дребни фрагменти от стенопис в червено,

кафяво, оранжево, охра, синьо и бяло, които са от интериора на ранната църква.

От регистрирания некропол бяха разчистени още 7 гроба, като вече сигурно може да се каже, че те са от различни периоди, без до момента да имаме такава датираща гробна находка, която да даде горната граница от съществуването на базиликата.

Зачистванията в т. нар. сектор “щерна 1” потвърдиха, че това е огромен иманярски изкоп в основите на, може би, най-голямата сграда в крепостта. Бяха локализирани северозападния и североизточен ъгли на основите на тази сграда. Там е била жилищната кула, което обяснява наличието на арката в източната крепостна стена.

Находките през 2004 г. дават изключителна информация за историята на крепостта. Така например една от 50 монети, които се откриха през тази година е половин сребърен базиликон сечен от Йоан IV (1353-1354). Друга интересна находка е бронзова корубеста монета. Аверс – надпис запазен само в лявото поле. Царят (вляво) и св. Димитър (вдясно-запазен е само долната част от изображението). Прави насреща и държат помежду си жезъл с дълга дръжка. Реверс - IC XC, бюст на Христос с брада и голям кръстат нимб. Тя е на Иван-Асен II (1218-1241).

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА “БАЛЪК ДЕРЕ”

Бони Петрунова

Крепостта Балък дере се намира на р. Арда до Ивайловград. До 2004 г. там не са провеждани редовни археологически проучвания. Не са ни известни публикации или по-ранни описания на паметника. В някои изследвания тази крепост е идентифицирана като Лютица.

В началото на сезона са установени иманярски нарушения на територията на крепостта. В процеса на проучването бе разчистена така наречената “голяма сграда”, в която е иманярският изкоп. В запазената суперструкция зидарията е суха, има много камъни, стените са силно обрушени. Иманярският изкоп беше почистен и заснет. На дъното му се очертават останки от зидове. Стерилен пласт не е достигнат.

Направен е работен план на крепостта, която обхваща площ от около 10 дка. Установено бе, че тя е от типа укрепен феодален замък. Вероятно това е споменатият в изворите замък Родестюик (VI-XIV в). Набелязани са местата на западната и на източната порти.

Направен беше контролен сондаж във вътрешността на “голямата сграда”, до северозападния стена. При извитата част на стената е регистрирано подоово ниво с хоросан, пясък и антични тухли с украса.

Най-вероятно “голямата сграда” е постройка от ХХ в, чиито стени стъпват върху по-ранни градежи.

При проучването беше открита бронзова позлатена апликация с празен сърцевиден медальон, обиколена с псевдоперлен ред. Тя се отнася към първи подтип на т. нар. “преславски” коланни украси със сърцевидна форма и палметна украса. Среца се предимно в крепости и се смята за част от облеклото на мъжете-войници. Друга впечатляваща находка са сферично звънче от медна ламарина от две части. В единия край има два срещуположни отвора за ухо за закачване, а от другата процеп, както и лято бронзово звънче с двойно пирамидална форма със заоблени контури, кръстат прорез и халка за окачване. И двете се датират в VIII-IX в. Тези находки дават сериозно основание да се допуска заселване на прабългарски аристократични родове по южната граница на Първото българско царство.

Открити са и 34 монети, като най-ранните са от IV в. (Констанций II 337-361), а най-късните - 3 турски акчета, определят горната граница от обитаването на крепостта.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ЦЪРКВИЩЕ” КРАЙ С. ИСКРА, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иван Джамбов, Георги Митрев

Археологическите проучванията в землището на с. Искра се проведеха от научен екип в състав: доц. д-р И. Джамбов (ръководител), гл. ас. д-р Г. Митрев (зам. ръководител) и докторант П. Калоферова. Работните групи се сформираха от членовете на студентски историко-археологически клуб “проф. Велизар Велков” към ПУ, ученици от с. Искра и няколко работника по програмата “Обществена заетост” при кметство с. Искра. Изследванията се проведеха с финансовата подкрепа на Фонд “Научни изследвания” към ПУ, по проект за проучване на културно-историческото наследство и етнорелигиозните процеси в Пловдивска област. Съдействие оказаха и частни дарители и община Първомай.

През настоящия сезон работихме в подножието на хълма Голям Хасар, в м. Църквище. Разкопките се проведеха в рамките на девет работни дни, в началото на м.септември. Предварителната информация даваше основания за наличието на църковна постройка. Съсредоточихме работата си предимно върху изясняване плана на паметника, неговата строителна техника, периодизация и датировка. Краткото време не ни позволи проучването на вътрешността на църквата, както и некрополът около нея, което оставихме за следващия археологически сезон.

Обект Църквище представлява средновековна църковна постройка с каменна конструкция на хоросанова спойка. Тя е еднокорабна, едноапсидна базилика, вероятно с притвор от запад. Към момента точната локализация на входа не е възможна, тъй като проучванията не са завършени и притворът не

е разчистен. Към северната фасада на тази църква е бил пристроен параклис със същата конструкция както основната сграда.

Размерите на храма са следните: дължина на наоса 13,40 м; ширина 5,85 м; диаметър на апсидата 3,85 м; дълбочина на апсидата 2,12 м; дебелина на апсидния зид е средно 0,95 м; дължина на северната стена, до рамото на апсидата на параклиса - 10,95 м; дебелина на северния и южния зид 0,82 м; дебелина на западния зид на наоса 0,60 м, който е застъпен от по-късен калов градеж.

Размерите на параклиса са: дебелина на апсидния зид 0,80 м; дължина на апсидното рамо 1,96 м; ширина на северния зид 0,75 м; диаметър на апсидата 2,20 м; ширина на наоса 3,40 м. Не може да се каже каква е общата дължина на параклиса, защото северният му зид бе проследен само на разстояние 3 м. в посока запад, а до западен зид не достигнахме.

На този етап сме склонни да приемем, че това строителство е първият период от съществуването на църквата, който условно датираме в XI-XII в.

През втория си период църквата променя частично, както конструкцията си, така и техниката на строителство. Регистрирани са предимно калови градежи, които намаляват обема на сградата. Единият от тях бе установен до западното лице на западния хоросанов зид на наоса, а вторият до вътрешното лице на северния зид на църквата. Западният калов градеж е с дължина 2,70 м (от ъгъла с южния зид до входа към наоса), и е с дебелина 0,70 м. Втората калова преправка до северната стена не бе проучена изцяло, тъй като е във вътрешността на наоса, и ще бъде обект на работа през следващия сезон.

Параклисът през този втори строителен период, с предполагаема датировка XIII-XIV в., също е бил преустроен вероятно в баптистерий с кръгла форма като за източната му дъга (конха) се използва извивката на по-ранната апсида на параклиса, а западната е изградена допълнително отново с калов градеж. Дебелината на този градеж е 0,60 м. Той бе проследен изцяло, въпреки че в южната си част бе обрушен. Диаметърът на piscinата е също 2,20 м.

Единствено в кв. 2, в рамките на по-късния баптистерий, започнахме работа в дълбочина, за да изчерпим двата културни пласта. Тук попаднахме и на по-голямата част от керамичния материал, с който разполагаме.

Керамиката в обект Църквище се отнася към двата основни периода от съществуването на паметника: XI-XII в. и XIII-XIV в. За първия период тя е светло и тъмноредна на цвят, добре изпечена, работена на грънчарски кръг, предимно трапезна, с украса от наклонени излъскани ивици по корпуса на съда. Към втория период отнасяме сграфито керамиката, от която имаме една добре запазена половина от паница със столче и десетина други фрагмента двулицево сграфито. Открихме и фрагменти тракийска керамика, работена на ръка от късножелязната епоха, но те бяха предимно от повърхността на терена.

Теренът около църквата най-вероятно е бил зает от некропол, от който към момента са проучени изцяло пет гроба. Той се развива предимно от север и изток на църквата и явно е доста голям, тъй като по повърхността на цялата нива около църквата открихме фрагменти от кости, керамика, метални предмети, пръстенче и др. Предполагаме, че са част от гробен инвентар.

Погребенията, които проучихме, са извършени в обикновени гробни ями по християнски обред – изпънато тяло, скръстени в коремната област ръце и ориентация запад-изток. Освен редовни (№ 4 и 5), открихме и вторични погребения (№ 1, 2, 3). И петте гроба бяха без гробен инвентар в тях, което говори за едно сравнително бедно население, обитавало района през XI-XII в.

Сред находките, на които попаднахме, по-интересни са: няколко фрагментирани керамични съда от XI-XII в., с излъскани ивици по корпуса на съда, червени на цвят, които могат да бъдат възстановени; желязно нагръдно кръстче, с височина на вертикалното рамо 4 см, открито в баптистерия; два медни фрагмента, вероятно от обков на евангелие, открити също в баптистерия; фрагменти от стъклени чашки и кандила, покрити с бяла паста; фрагменти прозоръчно стъкло, украсено с нарезки и покрито със същата бяла паста и др. Натъкнахме се и на фрагменти желязна шлака, както и на глинени тежести от вертикален стан, вероятно от разположено тук селище или манастир. Сред най-интересните и полезни за датирането на паметника находки, бе една монета – билонов скифат на Мануил I Комнин (1143-1158), запазена на половина с диаметър 24 мм.

След края на тазгодишната ни работа, зидовете бяха запечатани с асфалтова хартия и пръст. Беше поставена телена ограда и обектът бе зазимен, съгласно изискванията на теренната комисия. Осигурена беше и охрана от страна на кметството.

Проучванията на обекта ще продължат и през следващия археологически сезон, когато предстои да бъде проучена вътрешността на църквата и още една част от некропола, с което ще обогатим информацията и ще можем да направим още по-точна интерпретация.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВАТА “СВ. АТАНАС” В М. СЕЛИЩЕТО ВЪВ ВИЛНАТА ЗОНА НА С. НОВАКОВО, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД

Иван Джамбов, Георги Митрев

Археологически проучвания в с. Новаково, община Асеновград през 2004 г. се проведеха в екип в състав: доц. д-р И. Джамбов (ръководител), гл. ас. д-р Г. Митрев (зам.-ръководител) и докторант П. Калоферова. Работните групи се сформираха от членове на студентски историко-археологически клуб “Проф. Велизар Велков” към ПУ “Паисий Хилендарски” и няколко работника по програмата “Временна заетост”, които ни осигури кметство с. Новаково.

Археологическите проучвания в района се проведеха с финансовата подкрепа на Фонд “Научни изследвания” към ПУ “Паисий Хилендарски” по

проект за проучване на паметниците на материалната култура и етно-религиозните процеси в Родопите. Помощ ни оказаха и частни дарители и община Асеновград.

Основания за нашите проучвания тук намерихме през 2003 г., когато след внимателно обхождане на терена открихме следи от каменен градеж на хоросанова спойка, чиято форма ни доведе до предположението, че става въпрос за апсида на църковна сграда. Резултатът от археологическите проучвания потвърди първоначалните ни предположения.

Обект "Св. Атанас" е средновековна църковна постройка с каменен градеж на хоросанова спойка. Има данни за преустройства. Църквата е проучена в значителна степен като архитектура, но за съжаление само на ниво фундамент. Мястото и до днес е свято и се посещава от населението. Обектът се намира в рамките на селото, довело до разрушаването с годините на останките му. Има още една причина, поради която църквата е в лошо състояние: теренът е бил подготвян за строеж на нов параклис и е бил подравнен. На мястото са докарани голямо количество камъни за градеж, които бяха отстранени. Установи се, че иманярски изкоп е попаднал в апсидното пространство.

Храмът "Св. Атанас" е с размери 15,80 м (обща дължина на наоса и притвора), 13,80 м (дължина на наоса без притвора) x 6,60 м (ширина на наоса). Представлява еднокорабна, едноапсидна базилика, с едноделен скъсен притвор от запад и вход към притвора от юг. Към северната му фасада е бил прилепен параклис със същата конструкция, който е достъпен чрез вход от юг през наоса на основната църква. Параклисът е с размери 5 м дължина и 3,50 м ширина. Вероятно е изпълнявал функции на баптистерий. Дебелината на зидовете при основите на църквата и на параклиса е 0,75 м. Дебелината на апсидния зид е 0,85 м; диаметър на апсидата 4 м, а дълбочината ѝ 2,20 м. Западният зид се намери в много лошо състояние. На места само на хоросанова подложка. Църквата е изградена от ломен камък на хоросанова спойка. Параклисът е долепен до северната фасада на църквата към притвора на фуга, но вероятно е едновременен с нея.

В конструкцията на градежа не са видни промени, отнасящи се към евентуално преустройство на храма, което би могло да означава, че той е бил използван без прекъсване през средновековието.

Събраният керамичен материал се датира най-вече към периода XI-XII в. и е представен от битова средновизантийска керамика, светло и тъмноредна на цвят, работена на гърнчарски кръг. Като цяло тук разполагаме със значително по-малко количество керамика, поради тънкия културен слой и естеството на терена. Открихме и няколко фрагмента тракийска керамика от ранножелязната епоха и късноримска керамика III-IV в., което ни навежда на мисълта, че на това място е имало вероятно и тракийско селище или светилище. Към трако-римския период принадлежи и една трудно определима бронзова монета с диаметър 5 мм. За наличието на

втори културен пласт съдим основно по керамичния материал, датиран в рамките на XIII-XIV в., предимно фрагменти сграфито керамика.

Теренът около църквата е бил зает от некропол, който продължил да се използва и след като църквата вече не е била действаща. За това съдим по някои гробове, които са разположени върху зидовете (например гробове № 1 и 2). Но има и такива в близост до притвора. Погребенията са извършени в обикновена гробна яма по християнски обред в изпънато положение, с ръце скръстени в областта на гърдите. Ориентацията е запад–изток. Гробен инвентар не се откри. Доказателство, че теренът около църквата “Св. Атанас” е използван за некропол и след нейното съществуване е и едно сребърно турско акче с арабски надпис на реверса и аверса, обрамчени в зрънчест кръг. Датира се около XVI-XVII в.

Църквата “Св. Атанас” не е единствения храм на територията на селото. Известни са ни общо 17 църковни сгради и параклиси, някои от които представляват интерес и ще бъдат обект на проучване през следващите археологически сезони. Ще продължи и работата ни в обект “Св. Атанас”, която ще е съсредоточена главно върху доизясняване на нейния план и некропола. Съществува вероятност двата църковни храма в Искра и Новаково да са изградени по едно и също време в рамките на епископията Буково. Възможно е и строителите да са били едни и същи, ако се имат предвид еднаквите планировка и конструктивни решения.

След приключване на тазгодишните разкопки на църквата, зидовете бяха запечатани с асфалтова хартия и покрити с пръст. Поставена беше телена ограда и обектът бе зазимен, съгласно изискванията на теренната комисия. Кметството на с. Новаково се задължи да осъществява надзор над паметника.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА “ХИСАРЛЪКА” КРАЙ С. АНЕВО, ОБЩИНА СОПОТ

Иван Джамбов, Мария Деянова

Крепостта “Хисарлъка” се намира в землището на с. Анево, в непосредствена близост до средновековния град Копсис (Аневско кале). През 1988 г. са проведени първите археологически проучвания на крепостта Хисарлъка със средства и работна ръка от обект Аневско кале. След прекъсване за период от 12 години, разкопките бяха отново възобновени от нашия екип през 2001 г.

Научният екип, който ръководи проучванията е в състав: доц. д-р И. Джамбов (ПУ) – ръководител, М. Деянова (ИМ – Карлово) – зам. ръководител и докторант П. Калоферова (ПУ). Работните ни групи се сформират от студенти от специалностите История и Български език и история. През изминалия сезон в проучванията на нашия екип взеха участие студенти от Бряньския държавен университет, под ръководството на проф. д.и.н. Евгени Шинаков, по силата на

спогодба между двата университета. Разкопките бяха подпомогнати от ПУ – фонд “Научни изследвания”, ВМЗ АД – Сопот и Професионална гимназия – Сопот.

Обект Хисарлъка представлява ранновизантийска крепост от периода IV-VI в. Има форма на неправилен четириъгълник и втора допълнителна защитна стена – протейхизма. В укрепеното пространство са разположени различни по предназначение стопански и жилищни сгради, също с каменен градеж на хоросанова или калова спойка. Укреплението има и втори период на обитаване – IX-X в., когато са били използвани същите съоръжения, но вътрешността е била заета с постройки от типа на землянките със стопански и жилищен характер. Тогава е била обитавана от българско население, което установихме не само по наличието на землянките, но и заради немалкото количество българска средновековна керамика от IX-X в.

През настоящия сезон проучванията ни продължиха в три сектора: D1, в североизточната кула; D2, сектор, в който предполагахме наличието на жилищна постройка. Разкопките потвърдиха наличието ѝ. Тя се намира във вътрешността на крепостта, на равни разстояния между миналогодишния квадрат С3 със землянка от IX-X в. и североизточната кула в сектор D3, където също предполагахме наличието на жилищна постройка. Тя се оказа под съвременния коларски път, в непосредствена близост до северната крепостна стена.

Проучванията на квадрат D1 потвърдиха напълно предположенията ни от миналата година. Разчистихме основите на крепостна кула, която освен като защитно съоръжение е служила и като жилищно помещение. Тази година открихме три от ъглите ѝ (вътрешни и външни) и можем да посочим размерите ѝ – 4,45 x 6,40 м. Дебелината на зидовете е 1 м, а входът е от юг към вътрешността на крепостта. За една от стените си, кулата използва северната крепостна стена; отвътре е измазана с фина варова мазилка, което потвърждава и обитаемия ѝ характер. Кулата е обитавана както през V-VI в., така и през IX-X в. Датировката е подкрепена от многобройния керамичен материал от двата периода.

Проучванията в квадрат D2 също потвърдиха очакванията ни. Разчистихме жилищна постройка с каменни основи на калова спойка и с дебелина на зидовете 0,70 м. Вътрешността ѝ бе богата на керамичен материал и от двата периода на обитаване на крепостта, както и с множество животински кости, железни фрагменти от оръдия на труда и битови предмети. Най-интересният от тях е една бронзова апликация, вероятно за сандъче. В културния пласт открихме и една ранновизантийска медна монета, силно овъглена, вероятно от Юстиниан I (527-565) или Юстин II (565-578), което за пореден път потвърди факта, че крепостта е загинала в следствие на силен пожар. Това е времето на най-интензивен живот в нея. Възможно е същата участ да е сполетяла и ранносредновековното селище. Тук бяха открити и фрагменти от подовата и стенната замазка на землянката, изградена през втория период върху ранновизантийското жилище. Тази е петата поред

полуземлянка, на която попадаме в крепостта Хисарлъка. Всички са с подова замазка от трамбована глина и приблизителни размери 3,50 x 4,50 м. Стените им са били от плет, обмазан с глина, били са едноделни, с един вход, подът е бил трамбован.

Проучванията в сектор D3 дадоха следните резултати: откри се жилищна постройка с големи размери и дебели 0, 90 м зидове. Тя се развива в посока север–североизток покрай крепостната стена. Входът ѝ е от запад. Може да се предполага, че тя е имала по-представителен характер. Този сектор не е изчерпан напълно и затова на този етап не биха могли да се правят заключения, а само предположения за характера и предназначението на сградата. Това, което със сигурност можем да кажем е, че тя също има два периода на обитаване (V-VI в. и IX-X в.). Градежът е от средно големи и едри ломени камъни споени с калов разтвор. Жилищният ѝ характер е във съмнение. Тя също е загинала в следствие на пожар. И тук бяха открити две ранновизантийски медни монети: едната на Юстиниан I (527-565), а другата недатирана, поради силна повреда от пожар.

В рамките на тази сграда, открихме значително количество керамика от X в. Сред най-интересните фрагменти е едно дъно на гърне с щампа от външната страна. Попаднахме също и на десетина фрагмента от амфоровиден съд от V-VI в. Интересен е фактът, че керамичният материал от двете епохи се откриваше на една и съща дълбочина, при основите на сградата, но това по всяка вероятност се дължи на факта, че трасето на съвременния коларски път е довело до нарушаване на културните пластове.

Откритата керамика във всички проучени сектори, принадлежи на посочените две епохи и е два вида: строителна и битова. Битовата от своя страна е тънкостенна и дебелостенна, добре пречистена. По някои фрагменти се откриват повече примеси. Средновековната е с характерната за периода връзана гребенчата украса и сиво-черен цвят, а устията са профилирани. По всички предмети откриваме ясни следи от пожар, което навежда на мисълта, че и в двата периода на съществуване на крепостта, причината за загиване на селищата е бил пожар.

Проучванията на обекта ще продължат и през следващите археологически сезони. След приключване на работата, обектът бе засипан според изискванията на теренната комисия.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРСКА КРЕПОСТ В М. ПАРКА КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев

Разкопките се проведоха в извънкрепостния квартал, разположен източно и североизточно от ранновизантийската крепост. Заложени бяха четири сондажа, като същевременно беше допроучена започнатата през 2003

г. сграда, намираща се на около 150 м североизточно от ранновизантийската порта.

Сондаж 1 се намира на около 130 м източно от крепостта. Разчистени бяха две от стените на жилище – западната и част от южната. Дължината им е съответно 8,60 и 3,60 м. Зидовете в разчистената си част са запазени във височина до 0,90 м. Изградени са върху глинеста скала. Като материал е използван местен ломен камък със синкав цвят и спойка от глина. Върху ъгъла на двата зида беше разкрито късносредновековно погребение. Погребеният е положен в гроба според християнския погребален обряд. От южната страна на скелета имаше следи от изтляло дърво – вероятно част от дървено покритие. Надгробия и гробни дарове не бяха открити. Отделно в основата на южния зид бяха открити само части от череп без да има следи от останалата част на скелета. От материалите открити при разчистване на зидовете преобладава керамиката от V-VI в. Открити бяха и фрагменти от плоско стъкло, стъклени съдове, стъклено мънисто, гвоздеи, ножчета, фрагмент от острието на бойна брадва, стрела и монета на Анастасий (498-519).

Сондаж 2 се намира на около 10 м западно от сондаж 1. Върху терена имаше стар иманярски изкоп. Разчистени бяха основите на късноантична сграда – източния и отчасти южния зидове, както и основите на късносредновековно жилище преизползвало късноантичното. Дължината на източния зид е 11,60 м а южния е разкрит до 3,40 м. Зидовете са дебели 0,80-0,90 м и са градени от местен камък и спойка глина. Входът е бил откъм изток. Ширината му е 1,20 м. Късносредновековното жилище отчасти използва късноантичните зидове. Неговото подово ниво е от трамбован чернозем с примеси от въглини. Откритата керамика в сондажа се разпределя почти по равно между V-VI в. и XII-XIV в. Освен нея се откриват фрагменти от стъклени чаши (столчета), бронзови - обеца, халка, втулка със сложна форма, желязни - ножче, стрела, горната част от обков на кания за сабя, каменен амулет с вдълбана украса от две колела и точки.

Сондаж 3 е разположен на около 45 м североизточно от сондаж 1, северно от пътя водещ до крепостта. Разкрити изцяло са източния и южния зидове на сграда с размери 6,00 x 4,10 м, запазени във височина до 0,50 м. Основите са вкопани в твърдия глинест терен. Градени са от местен ломен камък и спойка глина. За лицата на зидовете са използвани по-правилни средноголеми камъни, а във вътрешността и дребни камъни. Дебелината на зида е 0,80 м. На 0,40 м източно от източния зид бе разкрит гроб на възрастен индивид, погребан според християнския погребален обичай. В областта на таза бяха открити желязна тока от колан и две халки. Северно от него беше открит гроб на 5-6 годишно дете. Скелета е ограден от всички страни с плочести камъни, които в областта на краката вследствие натиска на пръстта са оформени пирамидално. От намерената керамика преобладава тази от V-VI в.

Сондаж 4 се намира на около 300 м източно от портата на проучената през 1963-1972 г. ранновизантийска крепост. Разкрит беше зид с дебелина 3,45 м и запазена височина от 1,00 м. Граден е върху оголената скална основа от местен ломен камък и спойка от кал. За лица на зида са използвани по-големи и по-правилно оформени камъни. Във вътрешността за пълнеж на зида са използвани средно големи и малки камъни. Начинът на изграждане на зида е идентичен с начина на градеж на късносредновековната порта, разкрита на около 10 м североизточно от ранновизантийската, и служила за вход и защита на крепостта през XII-XIV в.

Продължи работата по разкриването на започнатата през 2003 г. сграда. При пълното и разчистване се установи, че това е едноапсидна, трикорабна базилика с притвор. Размерите ѝ са 24,0 м дължина и 10,40 м ширина. Дебелината на зидовете е 0,90 м. Притворът е едноделен. Има вътрешни размери 3,40 x 9,00 м. В него се е влизало през два входа – централен откъм запад с ширина 1,70 м и северен с ширина 1,30 м. Подът на притвора е застлан с тухлички с размери средно 30 x 30 x 4 см. Връзката между притвора и наоса се осъществява посредством три входа – северен с ширина 1,30 м, централен – 1,80 м и южен – 1,10 м. Отделно към наоса има директен вход откъм север с ширина 1,10 м. Посредством две колони наоса е разделен на три кораба. Ширината им е северен и южен по 1,70 м и централен 5,60 м. Базите на колоните са изработени от бял, мек варовик. Колоните са били дървени ако съдим по запазената част върху първата северна база откъм притвора. Подът на наосът е бил застлан с тухлички идентични с тези от притвора. Застилането е запазено изцяло в централния кораб и частично в северния и южния. Между двойката бази пред олтарното пространство е запазено мястото на олтарната преграда с ширина 0,20 м. Апсидата на базилика 3 е подковообразна. Отворът ѝ към наоса е 4,60 м, а най-голямата ширина е 5,00 м. Дълбочината ѝ е 3,80 м. В северната част на апсидата е запазена част от синтрона с ширина 1,00 м. В центъра на апсидата в издигнатия с дебелината на една плочка под открит гробче с размери 0,60 x 0,40 м вероятно съхранявало мощите на светеца - патрон на базиликата. В центъра на дъгата на апсидния зид е разположен епископския трон. Изграден е от фрагменти на тухли и керемиди със спойка от глина. Целият е дебело обмазан с бяло оцветена мазилка. Размерите му са 1,00 x 1,20 x 1,00 м. От двете му страни личат очертанията на синтрона. Намерените в базилика 3 материали – керамика от V-VI в. и XII-XIV в., строителни елементи – гвоздеи, скоби и най-вече комплект от четири егзагии и монети (Анастасий, Юстиниан I, Юстин и София) датират строежа на базиликата в последните години на V в. Липсата поне засега на по-късни монети от тези на Юстин ни дава основание да предположим, че разрушаването е станало в края на VI или началото на VII в. вследствие масираните аваро-славянски нападения над Византийската империя.

Визуалното проследяване трасето на късносредновековния зид показва че той огражда площ от около 100 дка, застроена доста нагъсто.

Прибавяйки видимите застроявания намиращи се по склона на север, се оформя една значителна площ от около 150-170 дка без да се вземат предвид останките от застроявания от двете страни на пътя София – Варна и по брега на р. Врана. Всичко това доказва наличието на един голям градски център през XII-XIV в. за какъвто говори К. Шкорпил.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7 ПРИ С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1

Димитър Янков, Петър Калчев

Обектът попада североизточно от м. Калето край с. Рупките, където се локализира крайпътната станция Карасура. През 2004 г. в проучения сектор бяха разкопани и документиран общо 112 гроба, 10 ями, останки от жилище и калдъръмена настилка на път.

Погребенията са извършвани през 4 различни епохи, но няма данни за приемственост на некропола. Един от гробовете принадлежи на къснохалколитната епоха – хокер, с глава на изток и великолепна находка като гробен дар – каменна брадва-чук с костена дръжка.

В 36 гроба са извършени погребения на “варварско” население – федерати. Този некропол се датира към края на V-VI в. Той обхваща източната част на разкопания сектор и продължава след км 174+800 (вж. резюме на М. Даскалов и колектив). Погребенията са извършени в правоъгълни ями, покрити с камъни или дървен гредоред. Наблюдава се стремеж към спазване на предварително изработена система на подреждане на гробните ями. Всички погребения са извършени чрез трупополагане, като само един гроб се оказва кенотаф. Спазен е християнският ритуал, но с отклонения при положението на ръцете – те са опънати край тялото или едната само е леко свита в областта на корема. Изключително интересни и важни са материалите от гробовете – бронзови токи, накити, въоръжение. В гроб 62 бе открит железен двуостър меч с дължина 0,9 м, а в гроб 82 – железен шлем, ризница, копие, железен нож, останки от торбичка с огниво, железна юзда. В няколко гроба бяха открити глинени съдове, като една част от тях са изработени на калъп.

Като средновековни (от края на X-XII в.) според ритуала и находките могат да се отделят 7 или 8 гроба от проучения некропол. Тези гробове се датират сравнително точно според намерените накити – бронзови наушници и пръстени. Погребенията са извършени по християнски ритуал почти без отклонения. Всички останали са от периода XVII-XVIII в. и принадлежат вероятно на уседнало циганско население, както подсказва названието на местността. Безспорно най-интересен е материалът от некропола от VI в. – глинени съдове, въоръжение и накити.

От проучените ями се установи, че една принадлежи на бронзовата епоха, две са от късната желязна епоха, а останалите – средновековни.

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7А ПРИ С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” – ЛОТ 1

Димитър Янков, Петър Калчев

Обектът бе открит допълнително и проучен в края на сезона. Бяха разкопани и документирани 16 късносредновековни (след XII в.) гроба. Някои данни сочат, че те могат да се отнесат към времето на извършване на погребения от XVII-XVIII в. в некропола североизточно от “Калето” край с. Рупките. Освен това бяха открити останки от три средновековни жилища, 4 боклучни ями, една разрушена пещ за керамика от късната желязна епоха, както и една ритуална яма с горели натрошени съдове и останки от глинен олтар. Според керамичния материал ямата може да се датира в периода III-I в. пр. Хр.

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ЕСКИ ДЖАМИЯ” В СТАРА ЗАГОРА

Димитър Янков

В сондаж източно от абсидата на средновековната църква, открита в молитвения салон, бяха открити основите на мюсюлманския храм и бе установено че те са имали в долната си част скара от напречни и надлъжни греди, както и големи отвесни греди, използвани като пилоти. Югоизточно от абсидата и под основите на източната стена на джамията беше документирана ритуална яма от финала на ранната желязна епоха.

В пространството пред входа на църквата, в насипа бяха открити множество фрагменти от стенописи, останки от основи вероятно на притвор към средновековната църква и 4 християнски погребения.

В западното преддверие на джамията бяха документирани още 5 средновековни гроба, една яма с керамика II-IV в., както и останки от съоръжение – вероятно пещ за битова керамика.

Разкопките на обекта ще продължат и през 2005 г.

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ ГРАД ОМУРТАГ

Кирчо Апостолов

Средновековният некропол се намира на 3 км северозападно от центъра на Омуртаг. През 2004 г. разкопките на хълма Сакарджа в местността Дере махле се проведеха от 21 септември до 19 ноември. Основните цели пред екипа бяха: да се проучи терасата западно от хълма; да се установи от кой период са гробовете в този участък на некропола и по възможност да се установи югоизточната му граница.

Проучена е площ от 200 м², на дълбочина до 1 м. Открити са 22 гроба, дребни фрагменти от керамични съдове и две ями.

Преобладават фрагментите от средновековна керамика. Част от тях вероятно са останки от тризни – гроб № 70. В яма № 6 се откриха фрагменти от съдове от ранната желязна епоха.

Проучените ями № 5 и 6 са идентични на разкритите през 2001 и 2003 г. ями № 1 и 4 и по всяка вероятност са използвани като зърнохранилища през ранножелязната епоха.

Разкритите 22 гроба, са извършени по християнския погребален обред, чрез трупополагане. Всички са ориентирани в посока запад–изток с отклонения на югоизток от 3° до 31°. Положени са с глава на запад и крака, изпънати на изток. Ръцете са положени върху гърдите, корема, таза или силно свити и положени високо към раменете. Често се срещат различни комбинации на тези варианти. Много от черепите, вторично са полегнали наляво или надясно. Гробните ями са с правоъгълна или трапецовидна форма, вкопани на дълбочина от 0,20 м до 1 м от съвременното ниво на терена. Някои от тях са със заоблени ъгли, а при други от юг има уширения - ниши. Гробовете са подредени в неправилни редове по оста запад-изток.

В гробове № 65, 73 и 78 има следи от езическите обичаи за обезвреждане на мъртвеца. В гроб № 65 върху гърдите са поставени камъни, в гроб № 73 липсват ходилата и краката са свити в колената, а при гроб № 78 костите на гръдния кош са разбъркани. Въглени се откриха в пет гроба, вероятно останки от извършените ритуални действия.

Накити се откриха в 7 гроба - 23 обеци, стъклена огърлица и част от друга, 5 пръстена, фрагменти от 2 сферични копчета и желязно ножче.

Голяма част от обеците (18 броя) са от IV и V тип на широко разпространените гроздовидни обеци. В гробове № 62 и 68 се откриха по 6 обеци. В гроб № 69 се откриха фрагменти от 3 обеци, поставени като гробен дар. Обеците от гроб № 79 са изработени от билонова сплав със сребърни сфери. Обеците, както и огърлицата потвърждават долната граница на некропола – X в. Откритите пръстени са с елипсовидна, кръгла и ромбовидна форма на плочката. Върху тях с плитък релеф са врязани: орел в хералдическа поза, гълъб, осемлъчева розета и геометрични фигури. Датират се от X – началото на XI в. Пръстенът в гроб № 78 е с посребрена повърхност.

Проучванията през 2004 г. сочат, че разкритите 22 гроба датират от X – началото на XI в. Това дава основание да предположим, че некрополът е възникнал на терасата западно от хълма и впоследствие обхваща неговият южен склон и се развива на север, като през XI – началото на XIII в. заема цялата му западна част. Откритите накити и художествената им изработка говорят за наличието на местно производствено ателие.

Необходимо е да се изчерпи културният пласт на терасата, да се проучат неразкопаните от иманярите участъци по билото на хълма и да се установи югоизточната граница на некропола.

СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКИ НЕКРОПОЛ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПО ТРАСЕТО НА АМ “ТРАКИЯ” - ЛОТ 1, КМ 184+800 – 185+200, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РУПКИТЕ, ОБЩИНА ЧИРПАН

Методи Даскалов

Проучването се проведе в рамките на договор между АИМ-БАН и ИА “Пътища” от 15 август до 15 октомври 2004 г. Материалите от бронзовата епоха са обработени от доц. д-р К. Лещаков, от късножелязната епоха от ст.н.с. д-р М. Тонкова. В разкопките участваха гл.ас. д-р Р. Колева и студентите-стажанти от СУ “Св. К. Охридски”: М. Златков, С. Илиева и К. Йорданова. Монетите са определени от ст.н.с. д-р Д. Аладжова, антропологичната експертиза е на д-р А. Кацаров. Полевата консервация и реставрацията е извършена от Н. Диянова и К. Франгова.

При спасителните разкопки бяха проучени отделни структури от бронзовата епоха и периода V-IV в. пр. Хр., ранновизантийски некропол и част от средновековно селище (XI-XII в.).

Проученият обект представлява част от археологически комплекс, известен от предишни кампании с името “Карасура”.

Ранновизантийски некропол

Проучени са общо 98 гроба (един от тях - № 49 със сигурност може да бъде отнесен към развиващия се в съседния участък некропол от късното средновековие). Планът на некропола позволява да се направи извод за планиране и маркиране на гробните ями на тогавашната повърхност (вероятно с нетраен материал). Гробовете очертават сравнително правилни редици с посока север-юг (някъде и изток-запад), като понякога между гробове на възрастни индивиди са погребвани по едно, две или повече деца. Гробните ями са правоъгълни и трапецовидни в план (с повече или по-малко заоблени ъгли) съобразени по размери с ръста на погребаните. Всички са вкопани в здравия материков терен. При оформянето на част от ямите са документирани две особености – в стените им се забелязват ивици, запълнени с тъмна пръст със въгленчета – явно следи от покритие; част от гробните ями в дълбочина се стесняват от всички страни, двете дълги или само някоя от дългите страни – т.е. те са оформени стъпаловидно. Водеща е ориентацията югозапад-североизток (между 240 и 270°). Скелетите са по гръб, с глава към запад, с повдигнат в различна степен или лежащ на тила си череп. Голяма вариативност е констатирана в положението на горните крайници – изпънати край тялото, единият или двата са частично застъпени от крилата на тазовите кости, лежащи върху мястото на тазобедрената става (с длани нагоре и надолу), една или двете върху таза или коремната област. Като правило долните крайници са изпънати (има единични случаи на свити в коляното ляв или десен крак). Регистрирани са случаи на нарушаване на скелети *post mortem*: в областта на гръдния кош, долни крайници, китки и

стъпала. Сравнително голям е процентът на костни деформации настъпили приживе вследствие на прекарани заболявания.

В част от гробовете е намерен инвентар: токи от желязо и бронз, накити (обеци и маниста), в два - керамични съдове, един костен гребен и др. В два случая (№ 12 и 20) в горната част от запълването на ямите се разкриха глави от дребни преживни животни. Според находките сред гробовете изпъкват № 2, 12 и 30. В гроб № 2 индивидът е бил положен опасан с колан с желязна тока и накрайник, към него е била закачена чантичка (торбичка), закопчавана с бронзова токичка и ремък с накрайник, съдържаща еднорого огниво и монета (екземпляр с номинал 16 нумии, отсечена между 538 и 542 г. в Тесалоники, със следи от варваризирано препечатване върху лицето). Под шийните прешлени се намери масивно стъклено манисто с дълбоко хоризонтално набраздяване.

Впечатляваща е намерената *in situ* коланна гарнитура от гроб № 12. Тя се състои от 14 бронзови елемента: тока и накрайник към основен ремък, 4 накрайника от висящи странични ремъци, тока и накрайник от висяща отляво чантичка (с огниво и кремък), приспособления за прихващане и окачване на други елементи.

При погребаната в гроб № 30 се намери гърне от песъклива глина с една дръжка, двоен наниз от маниста и сребърна обеца с гранулация (тип Садовец).

Железни (овални, кръгли, четириъгълни) токи се намериха както в мъжки, така и в женски гробове. В три случая огърлиците се допълват от ковани железни гривни – с плоски и четириъгълни краища. В два случая се попадна на раковини: в единия – като част от наниз, в другия (6 броя в детски гроб), явно поставени като играчка. Костеният цилиндричен предмет от гроб № 14 също може да се определи като играчка.

Находките дават основание некрополът да бъде датиран най-общо във втората половина на VI в. Горната му дата може да бъде съобразена с края на обитаването през ранновизантийската епоха на Калето (Карасура) – в годините на император Фока или наскоро след него. При предишни проучвания около т. нар. “Базилика 2” е локализиран синхронен некропол (с изявиени християнски черти на погребалния обред, включително и надгробен паметник на духовно лице), като за част от погребаните в него се допуска, че са с “чужд” произход. При проучванията на некропола на трасето на магистралата през 2004 г. бяха регистрирани ред специфични белези: разполагане на гробовете в редици, устойчиво отклонение към юг, особеностите на погребалния обред (включително инвентара и гробовете), намерените находки дават основание да се допусне, че населението има особен (вероятно – военизиран) статут и може да се предположи негов “невизантийски” произход. Повече за произхода му ще може да се каже след пълен сравнителен анализ на данните от погребалния обред, инвентара и антропологичните данни.

Средновековно селище

Част от проучените средновековни структури могат да бъдат определени като жилища или вкопани части от тях. Те са с различни размери и са вкопани на различна дълбочина в здравия материков терен като някои от тях засягат в някаква степен гробове от ранновизантийския некропол, при други, гробовете се разкриват незасегнати непосредствено под подовите им нива. Те имат сравнително малки размери (не повече от 16-18 м²). В тях са разкрити различни отоплителни съоръжения – огнища, глинени и каменни пещи. Впечатляващ по разнообразието си е керамичният материал: кухненски и трапезни съдове, сред които се открояват тези с отворена и затворена форма, покрити с червена ангоба, блюда и паници, изработени в техника сграфито (с изображения на животни, растителен и геометричен орнамент), рисувани с едноцветни и цветни глазури. Сигурните стратиграфски позиции на монети (всички без изключение на император Мануил I Комнин) - високите нива на запълвания на повечето от жилищата са *terminus ante quem* за използването им (т.е. преди средата на XII в.). Монети от времето на този владетел, както и негови предшественици (Алексий I и Йоан I), са намерени извън структурите, вероятно по нивото на тогавашната повърхност. Еднослойният характер на селището и нумизматичните данни позволяват неговото съществуване да се постави в периода втората половина на XI – първата половина на XII в.

Данните от археологическите проучвания по трасето на магистралата (в споменатия участък) през 2003 и 2004 г. позволяват да се твърди, че в интензивното обитаване на конкретния терен през средновековието могат да се отделят два периода: края на XI – първа половина XII и края (?) на XII – първа половина на XIII в. Първият е документиран с вкопани жилища (съдържащи обилен керамичен материал, монети, метални находки и др.), вторият – с наземно строителство с каменни стени (до известно ниво във височина), чиито основи нарушават по-ранния средновековен пласт.

Резултатите потвърждават напълно изводите от предишните теренни изследвания на българо-германската експедиция от края на 80-те години за рязко прекъсване на нормалния живот в тази част на Византия вероятно при преминаването на кръстоносците от Третия кръстоносен поход. При последвалото възобновяване на обитаването неговият интензитет и материални изяви не достигат тези от предишния период.

При проучванията са инвентирани 104 находки от метал, глина, стъкло и кост, които са предадени във фонда на Колекция “Карасура” към ИМ – Чирпан. Коланната гарнитура от гроб № 12 е заведена във фонда на АИМ–БАН (Протокол № 1260/27.12.04 г. под № 5878-5892).

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В С. ЯБЪЛКОВО,
ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД – ОБЕКТ № 9 ПО ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ –
СВИЛЕНГРАД, КМ 222.100 – 222.570

Катя Меламед

Първите 15 дни бяха заети с разчистване на дървета и храсти. Теренът за проучване е заключен на юг от жп линията и на север – от отточен канал, силно заблатен и обрасъл, прокопан през 50-те години на ХХ в. Покрай Ябълково минава жп линията Одрин - Септември, започната през 1869 г. като концесия на барон Хирш. В този участък тя е работена през 1873 г. Разположена е върху висок насип, натрупан от пръст и чакъл. Много вероятно е пръстта да е отнета от терена за проучване. Сега той е забележително равен и по-нисък в сравнение с нивята на юг от линията и на север от канала. През цялата му дължина, средно на 0,80-0,90 м дълбочина минава електрически кабел за семафор.

Почти в средата на тази равна тераса се извисява могила – или насип, според първоначалната ни мисъл, равна по височина на линията и с полегати склонове на изток и запад. В южния край на възвишението има сондаж, заложен в предишни години и приет за контролен.

Бяха заложени сондажи на запад от възвишението. Те имат общи размери 25 x 10 м и обхващат квадрати № Н 21-25, I 21-25. Достигната дълбочина е 1,50 м. Липсват структури. Пръстта изобилства с фрагменти керамика, общо нехарактерни, силно обмити и начупени на дребно, от много различни епохи, включително съвременни. Между тях бе открито сребърно турско акче от XVIII в. Количеството фрагменти, състоянието и датите им позволиха поне няколко първоначални извода.

1. Сондажът е в периферията на голямо селище с продължителен бурен живот и търговия. Установиха се добре изявени късна античност и ранна Византия, представени от съдове, амфори (включително с гребенчата украса) и тегули, маркирани с пръсти по характерен начин; средновековие между началото на IX и самия край на XII в. представено от съдове, много светилници и амфори, глазирана, украсена с излъскани ивици и ранна сграфито керамика. Някои фрагменти могат да се датират и в VIII в. Към края на живота си селището е преживяло пожар. Много е възможно, то да е изоставено около походите на Калоян срещу кръстоносците в самото начало на XIII в.

2. Сред фрагментите изобилстват части от амфори. Това подсказва активна търговия. Във връзка с това наблюдение следва да се проучи коритото на река Марица и измененията му. Възможно е в миналото тук да е имало брод. Селището е разположено по протежението на пътя за Узунджово, място добре известно като тържище.

3. Силно измитото състояние на фрагментите предполага, че са стояли във вода, вероятно поради разлива на река Марица. Този извод се потвърди

и от най-западните и най-източните сондажи. На съвсем плитка дълбочина, 0,50-0,60 м от съвременната повърхност, в тях се показаха наноси от речен пясък.

В последните дни от разкопките се заложи сондаж на запад, малко под билото на могилата – или насипа, в средата на терасата. На дълбочина 0,10-0,15 м от повърхността се разкри северозападният ъгъл от каменна стена, вероятно от жилище. Върху северния зид се разчисти малка (0,40 x 0,45 м) закръглена площадка от дребни речни камъни, наредени без особено старание. По време тя очевидно е по-късна от зида. Насипът изобилства с керамични фрагменти; липсва обаче сигурен датиращ материал. По аналогии с предишни сезони жилището е най-вероятно средновековно. Площадката също има паралели сред други средновековни паметници – в средновековния пласт на юг от жп линията, както и в некропола от XI-XIII в. в Седларе, Момчилградско. Най-вероятно тя е свързана с некропола, гробове от който са разчиствани в предишни години.

На юг от жп линията бяха разчистени и 4 гроба от все същия средновековен некропол. Погребенията са извършени според християнската практика, липсват материали. Костният материал е изследван от д-р Б. Димитрова, (Институт по антропология и експериментална морфология – БАН). В гроб 1 е погребана жена на възраст 20-25 г., в гроб 3 – мъж на около 40-45 г. Състоянието на костите не позволява да се определи раса.

В разкопките взеха участие: ст.н.с. д-р Ж. Аладжов – консултант и студентите от НБУ И. Крумов, Е. Петкова и Н. Козарева.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВАТА “СВ. БОГОРОДИЦА” ПРИ СЕЛО ОСИКОВИЦА

Валери Григоров

Археологическото проучване на църквата “Св. Богородица” в м. Манастирски ливади при с. Осиковица, общ. Правец, беше наложено по препоръка на комисия от НИПК във връзка с намеренията на фондация Спасение Кръстово да изгради параклис на това място.

Обектът се намира на равна тераса, в подножието на връх Острома. Стените на църквата са запазени на височина 1,30-1,50 м от съвременното ниво на терена, а откъм западната страна до 3,20 м. Църквата е малка еднокорабна, едноапсидна сграда без притвор, с размери 9,70 x 5,80 м. Стените са масивни, изградени от камък, с дебелина 0,80-0,90 м. Подът е настлан с големи плочести камъни. Входът е от запад, оформен с добре обработени бигорови блокчета. За праг е използван голям полукръгъл мелничен камък с отвор в средата. Пред западната стена, в ляво от входа се разкри основа на пейка.

В североизточния ъгъл на църквата е оформена малка ниша, която вероятно е изпълнявала функцията на протезис (жертвеник). Стената пред

протезисната ниша е стеснена и така е образувана плитка ниша от север, на която е имало прозорец. В югозападния ъгъл е оформена втора ниша. Нейната функция не е достатъчно изяснена. От литургична гледна точка, в тази част на църквата, е неприемливо да се помещава диаконикон, чието място по правило е в олтара, в дясно от олтарната трапеза. Възможно е нишата да е използвана като умивалник или с други функции.

Апсидата на църквата е полукръгла с външен диаметър 4,20 м, в средата с тесен прозорец. В олтарната част е стояла престолната маса. При иманярски интервенции обаче тя е била извадена и преместена в средата на наоса.

Основите на църквата са вкопани на 0,50-0,60 м от съвременното ниво на терена или на 0,15-0,35 м от нивото на стария терен – по-плитки са от запад, като така компенсират леката денивилация на терена. За градежа са използвани дялани и ломени камъни от различни видове. С блокчета с правоъгълна или трапецовидна форма и равни стени са оформяни лицата и ъглите на стените, а в средата е поставян пълнеж от ломени камъни споени с бял хоросан. На места личи опит за клетъчен градеж – рамкиране на големи каменни блокове с плоски камъни съчетан с изравнителни пояси.

Църквата е била богато украсена със стенописи. Голямо количество фрагменти се откриват нападали на пода. На някои личат детайли от рамките на паната, елементи от дрехи, букви, части от човешки изображения, като и връзани графити.

Украсата е изпълнена в тъмен колорит. Използвана е смесена техника “ал фреско” и рисуване с “яйчена темпера”. Плътноста на мазката и добре запазилият се до днес колоритен интензитет говорят за изключително добрите познания и прецизно спазване на технологичните изисквания от зографа.

При разчистване на струпванията от камъни около зидовете на църквата се откриха различни архитектурни детайли – клиновидни камъни за оформяне овала на нишите, ъгли от стените, база за дървена подпора, горна рамка от входа. Намери се също голямо количество керамика от XVIII-началото на XX в. От разрушените дървени конструкции на църквата бяха събрани огромно количество железни пирони и клинци. Открити са две монети: едната високо в насипа, сечена през 1900 г., с образа на румънския крал Карол I и номинал “2 BANI”. Втората се намери върху настилката. Тя е силно износена и повредена, едва се чете годината по Хиджра, съответстваща на 1778-1779.

Относно времето на изграждането на църквата наличните археологически данни и най-вече направените експертизи на стенописите дават основание тя да бъде датирана във втората половина на XIV в. Църквата и манастирските постройки наоколо са били опожарени по време на кърджалийските нападения през 1793 или 1794 г. През Възраждането руините на църквата продължили да се почитат като свято място, където

местното население правело събора на селото на празника “Рождество на Пресвета Богородица”.

Южно и източно от църквата бяха направени два сондажа. Проучването в тези участъци е комплицирано от съществуването на действащо и сега гробище. Попадна се на един двоен гроб, маркиран от запад с каменен кръст. Костите от единия индивид са с нарушен анатомичен порядък, а вторият лежи по гръб със свити на гърдите ръце. В насипа се намират въглени и фрагменти от стенописи, което е сигурно указание, че вторичното погребване е станало след разрушаването на църквата, вероятно в XIX в.

При археологическото проучване западно от църквата са разкрити основите на по-ранна сграда. Стените ѝ са плитко вкопани, а градежът е от ломени камъни на калова спойка. Сградата е имала правоъгълна форма с размери 8,40 x 5,50 м. Ориентирана е по оста север-юг. От запад са установени очертанията на зидове, които вероятно са оформяли допълнителни помещения. Откритите фрагменти керамика насочват за примерна датировка на сградата в тракоримския период.

**СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 18
(КМ 256+500-256+700) ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД, В М.
АСАРА, ОБЩИНА СИМЕОНОВГРАД**

Валери Григоров

Обект № 18 е разположен на равнинна заливна тераса на около 500 м южно от античната и средновековна крепост Констанция. Комисията по ОВОС, регистрирала обекта е изказала предположение, че тук вероятно са се намирали некрополите на тракийското, антично и средновековно селище. Целта на археологическото проучване бе да се установи наличието на некрополите, както и да се провери за съществуването на други материални структури. Чрез сондажи е проучена площ от 325 м². В западната част на обекта се заложи план-квадратна мрежа включваща 40 сондажа. В източната част на обекта бяха заложени още 8 сондажа, с различни размери, съобразени с конфигурацията на терена.

Установи се, че при всички сондажи под съвременния орен слой следва дебел пласт пясъчно-глинест нанос. Той се е наслаждал от периодичните заливания на река Марица, чието корито, преди съвременната му корекция, е минавало в непосредствена близост до обекта. Днес нивото на стария терен лежи под наносните пластове на дълбочина 0,60-1 м. Тук се откриват отделни въглени, керамични фрагменти и части от железни предмети.

В повърхностния орен слой се намират обикновено съвременни керамични фрагменти. Открити бяха също и три монети. Едната монета е османска, емисия 1839-40 г. Тя е продупчена – вероятно е носена като медальон. Другите две монети са български: 2 стотинки от 1912 г. и 2 стотинки от 1962 г.

В сондаж 4 се разкри огнище с диаметър 0,60-0,70 м. То лежи на нивото на стария терен. В дебелият (0,40 м) пласт от въглени се намери един железен връх.

В сондаж 16 се откри фрагмент от железен обков за дървена лопата. Подобни се намират и в други археологически обекти и са характерни за ранното средновековие.

Сондажи 43, 44, 46, 47 и 48 съдържат културни останки от поселищен живот. В тях се откриват фрагменти от тухли, въглени, животински кости, кремъци и железни предмети (върхове на стрели и пирони). В сондаж 46 бяха открити също голямо количество керамични фрагменти от кана изработена на бързо колело, която по аналогии може да се датира в XI-XII в.

В сондажи 47 и 48 на нивото на стария терен се разкри настилка от ломени камъни. Върху нея, на отделни петна, се намират въглени и фрагменти от тухли. От запад настилката прекъсва, пресичайки косо сондаж 47. В насипа над настилката бяха намерени един прешлен за вретено и бронзов пръстен. Пръстенът е със сравнително голяма елипсовидна плочка (1,3 x 1,4 см), украсена с врязана украса: шестлистна розета вписана в окръжност с по една вдълбана точка между върховете. Халката е с диаметър 1,9 x 2,1 см. Тя е гладка, неукрасена, по-широка в основата на плочката. По аналогии пръстенът може да се датира в X-XI в.

Резултатите от археологическото проучване на обект № 18 показват, че районът е бил обитаван през средновековието. Предварителните очаквания, че тук са се намирали некрополите на тракийското, антично и средновековно селище, не се потвърдиха. Откритите археологически структури и находки обаче свидетелстват, че през X-XII в. тук е имало селище. То се е разпростирало на сравнително голяма площ, като в границите на обект № 18 попада най-западният му дял.

СПАСИТЕЛНО СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 12 “АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ” В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД (КМ 225+853,205-226+425,825) ПО ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД

Емилия Евтимова

Обект № 12 се намира в местността Керамлъка на около 1,5 км източно от железопътната спирка на с. Крум, между десния бряг на река Марица и пътя за Димитровград. Геоморфологията на релефа се характеризира с алувиални и алувиално-пролувиални равнини с кватернерна възраст. Геоложката възраст на скалните типове е холоцен и младопалеозойски вулканити. Районът е част от Средногорската тектонска зона и е сеизмоопасен. Според агрометеорологичното разделяне на страната, областта попада в Горнотракийската преходно-континентална климатична

зона. Изследванията показват, че през XII-XIII в. времето е сравнително меко и сухо, докато през следващите два века се наблюдава значително захлаждане. Почвата е благоприятна за отглеждане на топлолюбиви растения. Представителите на животинския свят са предимно от източномедитерански тип.

Понастоящем обектът попада в площ, изцяло засадена с техническа култура (тютюн). Това силно затрудни археологическата работа. Проучването се извърши чрез отделни сондажи, разположени по проектното трасе в пътеките на междублоковите пространства. Заложиха се 21 сондажа (5,00 x 2,00 м и 3,00 x 2,00 м), като при 19 от тях напълно се изчерпа културния пласт. В зависимост от материала и археологическите структури някои от тях бяха допълнително разширени. Достигната максимална дължина е 6,66 м и дълбочина 3,20 м. Резултатите от приключилите на този етап разкопки дава възможност да се направят предварителни изводи за датировката и характера на откритите съоръжения. Те не са окончателни и след приключване на разкопките е възможно да претърпят известни корекции.

В голямата си част паметниците са свързани със средновековието. Особен интерес представляват разкритите и частично проучени пет средновековни ями (сондажи № 11, 12, 15, E2). Вкопани са на приблизително еднаква дълбочина от хумусния пласт. В тях се намират керамични фрагменти с датировка предимно XII-XIV в., метални предмети, животински кости от едър и дребен рогат добитък, домашна свиня и кокошка. Керамичните парчета представят различна по форма и предназначение домашна посуда – стомни, паници, гърнета, кани. Обикновено те са дебелостенни съдове, формувани от пясъклива глина с кварцов примес и сива ивица в лома. По-рядко се срещат образци на художествената керамика. Това са няколко фрагмента, вероятно от паници, които са украсени с техника сграфито. Сравнително малко са и глинени късове, покрити двустранно с оловна глазура в жълтеникав или масленозелен цвят. Те са изработени от добре пречистено тесто, с тънък чиреп и са изпечени сполучливо. Материалите от яма № 1₁ се датират в XI-XII в., а находките от останалите съоръжения се отнасят към XIII-XIV в. до началото на османския период.

Археологическите структури, които вероятно са свързани със средновековната епоха, са т. нар. стопанска сграда и чакълена настилка. Те са разкрити в непосредствена близост до изследваните средновековни ями. Малкият участък на проучването не дава възможност да се изкаже окончателно становище за предназначението на апсидалната постройка. По пряка аналогия засега тя е определена като стопанска. В землището на същото село е проучено подобно съоръжение, определено като кошара. Същото се отнася и за каменната настилка. Възможно е тя да е част от път с посока изток-запад, но на този етап не може да се изкаже окончателно становище. Едва след завършване на теренната работа би могло да се направи по-точно предположение.

В източната част на сервитута (сондажи № 1, 2) се откри масирано струпване на опожарена стенна мазилка, примесена с варовикови камъни в две нива. В съседния сондаж се установи замазка на огнище. Материалите от тях показват, че деструкциите се датират в късната бронзова епоха. До този момент праисторически находки са намерени само в двата изкопа.

Резултатите от проведеното проучване показват, че обектът е средновековен. Особено в западна посока откритите паметници преимуществено са от този период. Тяхната най-обща датировка може да се вмести в XIII-XIV в. По-ранните материални останки или са силно фрагментирани и обезличени, или излизат в много малък участък на обекта. Продължаването на теренната работа би изяснило много от повдигнатите въпроси.

ЕКСПЕРТИЗА НА ЖИВОТИНСКИ КОСТИ ОТ СРЕДНОВЕКОВНИ НЕКРОПОЛИ И КУЛТОВИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

Плиска Запад – девташлари група 26. В отделните изкопи се намират останки от различни видове животни обикновено в бизост до камъни. Понякога има отделни човешки кости. Изкоп I – единични кости от кон, овца и фаланга от човек. Изкоп II – долна челюст и зъб от свиня. Изкоп IV – долна челюст от овца и останки от шест кокошки. Изкоп V – част от таз на говедо. Изкоп VI – до камък - тибия от овца. Изкоп VII – до камък 7 има петна кост от говедо, кости от шест кокошки и човешка кост. Изкоп VII–VIII, при камъни 9 и 10 има фрагмент от тръбеста кост на говедо. Изкоп VIII - фрагмент от тибия на говедо и хумерус на прасе. Изкоп IX –фрагменти от говедо и талус от кон. Изкоп X – при камък 19 тибия от овца и конски зъб, при камък 10 фрагмент от радиус на говедо. Изкоп XI – до камък метатарзус и калканеус от теле. Ребро между изкоп XII и XIII – гроб 4 – фрагменти от кокошка. Изкоп XIV – говедо – фрагменти от череп и тръбести кости. Изкоп XVI – части от череп и зъб на кон. Изкоп XIX – до основата на камък 22 – хумерус от овца. Изкоп XX – сред други камъни, при камък 27 – кон – долна челюст и зъби, и радиус от дребно преживно. Дребни камъни и кости пред камък 11 – кон – лопатка.

Биритуален некропол Балчик. В двубредния некропол идентифицирахме останки от цели животни или части от тях. Животински останки се намират, както при кремациите, така и при трупополаганията. В някои случаи животинските кости са горени, а в други – не. Има гробове в които има едновременно горели и негорели кости от различни животински видове. Като жертвени животни са използвани говедо, овца, свиня и кокошка. Има единични миди. В някои гробове присъстват едновременно до четири животински вида. Проучването продължава.